

שבוע שמע"צ ושמחת-תורה, פרשת בראשית

י"ח – כ"ד תשרי ה'תשס"ח (30 September – 06 oktober 07)

ספרי' – אוצר החסידים – ליובאוויטש

קובץ
שלשלת האור

שער
שלישי

היכל
תשיעי

דבר מלכות

מאמרי דא"ח, שיחות ואגרות קודש

מאת

כבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל שליט"א

שניאורסאהן

מליובאוויטש

•

יוצא לאור על ידי מערכת

„אוצר החסידים“

ברוקלין, נ.י.

סניף אה"ק כפר חב"ד

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות חמשים ושתיים לבריאה

ה' תהא שנת נפלאות בכל

צדי"ק שנה להולדת כ"ק אדמו"ר שליט"א

קו

זה המזמור קאי על הקודם, ואמר המשורר חודו לח' על שעשה לנו עוד ניסים מה שלא זכרנו מקדם כאשר מי ימלל גבורות ה' אם באנו לספר מי יוכל למלל הכל:

א הַלְלוּהָ | הוֹדוּ לַיהוָה בִּיטוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ: ב מִי יִמְלֵל גְּבוּרֹת יְהוָה יִשְׁמִיעַ כָּל־תְּהִלָּתוֹ:
ג אֲשֶׁר־י שִׁמְרֵי מִשְׁפָּט עֲשֵׂה צְדָקָה בְּכָל־עֵת: ד זַכְרֵנִי יְהוָה בְּרָצוֹן עֲמָךְ פִּקְדֹנֵי בִישׁוּעֶתְךָ:
ה לְרָאוֹת | בְּמִוֶּכֶת בְּחִירֶיךָ לְשִׁמְח בְּשִׂמְחַת גִּוִּיךָ לְהַתְהַלֵּל עִם־נַחֲלֶתְךָ: ו חֲטֵאוֹנוֹ עִם־אֲבֹתֵינוּ
הַעֲוִינוּ הִרְשַׁעְנוּ: ז אֲבֹתֵינוּ בְּמִצְרִים | לֹא־הִשְׁכִּילוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ לֹא זָכְרוּ אֶת־רַב חֲסִדֶיךָ וַיֹּמְרוּ עַל־יָם
בְּיַם־סוּף: ח וַיִּוְשִׁיעֵם לְמַעַן שְׁמוֹ לְהוֹדִיעַ אֶת־גְּבוּרָתוֹ: ט וַיַּגְעַר בְּיַם־סוּף וַיַּחַבֵּד וַיִּזְלִיכֵם בְּתַהֲמוֹת
בַּמִּדְבָּר: י וַיִּוְשִׁיעֵם מִיַּד שׁוֹנָא וַיִּנְאַלֵּם מִיַּד אוֹיֵב: יא וַיַּכְסֹּף־מַיִם צָרִיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נֹתַר:
יב וַיֹּאמְרוּ בְּדַבְּרֵי יִשְׁרָאוֹל תְּהִלָּתוֹ: יג מִהֲרוּ שִׁכְחוּ מַעֲשָׂיו לֹא־חָפוּ לַעֲצָתוֹ: יד וַיִּתְּאוּ תַאֲוָה בַּמִּדְבָּר
וַיִּנְסוּ־אֵל בִּישִׁימוֹן: טו וַיִּתֵּן לָהֶם שְׁאֵלָתָם וַיִּשְׁלַח רִצּוֹן בְּנַפְשָׁם: טז וַיִּקְנְאוּ לְמֹשֶׁה בַּמַּחֲנֶה לֹא־הָרָן
קְדוֹשׁ יְהוָה: יז תִּפְתַּח־אָרֶץ וַתִּבְלַע דָּתָן וְאֶת־חֶדֶת אַבִּירָם: יח וַתִּבְעֶר־אֵשׁ בַּעֲדָתָם לְהַכָּה
תַּלְהֵט רִשְׁעִים: יט יַעֲשׂוּ־עֵגֶל בְּחָרָב וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְמַסַּכָּה: כ וַיֹּמְרוּ אֶת־כְּבוֹדָם בְּתַבְנִית שׁוֹר אֲכַל
עֵשֶׂב: כא שִׁכְחוּ אֵל מוֹשִׁיעֵם עֲשֵׂה גְדֻלוֹת בְּמִצְרַיִם: כב נִפְלְאוֹת בָּאָרֶץ חָם גְּזֵרָאוֹת עַל־יַם־סוּף:
כג וַיֹּאמֶר לְהַשְׁמִידֵם לוֹלֵי מֹשֶׁה בְּחִירוֹ עַמְּךָ בַּפָּרָץ לִפְנֵי לְהָשִׁיב חֲמָתוֹ מִהַשְׁחִית: כד וַיִּמָּאֶסוּ
בָּאָרֶץ חֲמֻדָּה לֹא־הָאֱמִינוּ לְדַבְּרוֹ: כה וַיִּרְגְּנוּ בְּאַהֲלֵיהֶם לֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה: כו וַיִּשְׂא יָדוֹ לָהֶם
לְהַפִּיל אוֹתָם בַּמִּדְבָּר: כז וַלְהַפִּיל זֶרַעַם בְּגוֹיִם וּלְזֹרוֹתָם בָּאֲרָצוֹת: כח וַיַּצְמִדוּ לְכַעַל פַּעֲוֹר וַיֹּאכְלוּ
זִבְחֵי מֵתִים: כט וַיַּכְעִיסוּ בְּמַעַלְלֵיהֶם וַתִּפְרֹץ־אֲפָם מִגִּפְתָּה: ל וַיַּעֲמִד פִּינָחָם וַיַּפְלֵל וַתַּעֲצֹר הַמַּגִּפָּה:
לא וַתַּחֲשֹׁב לוֹ לְצַדִּיקָה לְדָר וְדָר עַד־עוֹלָם: לב וַיִּקְצִיפוּ עַל־מִי מְרִיבָה וַיִּרַע לְמֹשֶׁה בַּעֲבוּרָם:
לג כִּי־הִמְרוּ אֶת־רוּחוֹ וַיִּבְכֹּא בִשְׁפָתָיו: לד לֹא־הִשְׁמִידוּ אֶת־הָעַמִּים אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לָהֶם:
לה וַיִּתְּעֲרְבוּ בְּגוֹיִם וַיִּלְמְדוּ מַעֲשֵׂיהֶם: לו וַיַּעֲבְדוּ אֶת־עֲצֻבֵיהֶם וַיְהִיו לָהֶם לְמוֹקֵשׁ: לו וַיִּזְבְּחוּ
אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בָּנוֹתֵיהֶם לְשִׁדִּים: לז וַיִּשְׁפְּכוּ דָם נָקִי דַם־בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם אֲשֶׁר זָבְחוּ לַעֲצֻבֵי כְנָעַן
וַתַּחֲנֹף הָאָרֶץ בַּדָּמִים: לט וַיִּטְמְאוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם וַיִּזְנוּ בְּמַעַלְלֵיהֶם: מ וַיַּחֲרֹאֲף יְהוָה בְּעַמּוֹ וַיִּתְּעַב
אֶת־נַחֲלָתוֹ: מא וַיִּתְּנֵם בְּיַד־גּוֹיִם וַיִּמְשְׁלוּ בָהֶם שְׁנָאֵיהֶם: מב וַיִּלְחָצוּם אוֹיְבֵיהֶם וַיִּפְּנְעוּ תַּחַת יָדָם:
מג פָּעֻמִּים רַבּוֹת יֵצִילֵם וְהִמָּה יִמְרוּ בַּעֲצָתָם וַיִּמְכּוּ בַּעֲוֹנָם: מד וַיֵּרָא בָצָר לָהֶם בְּשָׁמְעוֹ אֶת־רִנָּתָם:
מה וַיִּזְכֹּר לָהֶם בְּרִיתוֹ וַיִּנְחָם בְּרַב חֲסִדָיו: מז וַיִּתֵּן אוֹתָם לְרַחֲמִים לִפְנֵי כָל־שׁוֹבֵיהֶם: מח הוֹשִׁיעֵנו |
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קְדוֹשְׁךָ לְהִשְׁתַּבַּח בְּתִהֲלָתְךָ: מח בְּרוּךְ־יְהוָה | אֱלֹהֵי

יִשְׂרָאֵל מִן־הָעוֹלָם | וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל־הָעָם אֲמֵן הַלְלוּהָ:

קז

זה המזמור נאמר על ארבעה שיצאו מצרה לרוחה צריכים לתודות לה, כי בעונש חטאם היו בצרה ובחסד אלהים נצלו ומהראוי לשבח ולספר בפני רבים:

א הָדָו לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסָדָו: ב יֹאמְרוּ גְאוּלַּי יְהוָה אֲשֶׁר גָּאֲלָם מִיַּד־צָר:
ג וּמֵאֲרָצוֹת קִבְּצָם מִמִּזְרַח וּמִמְּעַרֵב מִצָּפוֹן וּמִיָּם: ד תָּעוּ בַּמִּדְבָּר בִּישִׁימוֹן דֶּרֶךְ עֵיר מוֹשֵׁב
ה מִצָּאוֹ: ה רַעֲבִים גַּם־צִמְאִים נַפְשָׁם בָּהֶם תִּתְעַטֵּף: ו וַיִּצְעְקוּ אֶל־יְהוָה בָּצָר לָהֶם
ז מִמִּצְוֹקוֹתֵיהֶם יִצִּילֵם: ז וַיִּדְרִיכֵם בְּדֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵלֶכֶת אֶל־עֵיר מוֹשֵׁב: ח יוֹדוּ לַיהוָה חֲסָדָו
ט וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם: ט כִּי־הִשְׁפִּיעַ נֶפֶשׁ שְׁקָקָה וְנֶפֶשׁ רָעָבָה מִלֹּא־טוֹב: י יֵשְׁבִי חֹשֶׁךְ
יִצְלָמוֹת אֲסִירִי עֲנֵי וּבְרוֹל: יא כִּי־הִמְרוּ אִמְרֵי־אֵל וַעֲצַת עֲלִיּוֹן נֶאֱצוּ: יב וַיִּכְנַע בַּעֲמֹל לָבָם
יג כָּשְׁלוּ וְאִין עֹזָר: יד וַיִּזְעְקוּ אֶל־יְהוָה בָּצָר לָהֶם מִמִּצְוֹקוֹתֵיהֶם וַיִּשְׁעֵם: יו וַיִּצִּיאֵם מִחֹשֶׁךְ
יז וּמִסְרוֹתֵיהֶם יִנְתֵּן: יח יוֹדוּ לַיהוָה חֲסָדָו וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם: יט כִּי־שָׁבַר דִּלְתוֹת
כ נְחֹשֶׁת וּבְרִיחֵי בְרוֹל גִּדָּעַ: כא אוֹיְלִים מִדֶּרֶךְ פֶּשַׁע וּמַעֲוֹנוֹתֵיהֶם יִתְּעֶנּוּ: כב כִּלְאֶכֶל תִּתַּעַב
כג נַפְשָׁם וַיִּגִּיעוּ עַד־שַׁעֲרֵי־מָוֶת: כד וַיִּזְעְקוּ אֶל־יְהוָה בָּצָר לָהֶם מִמִּצְוֹקוֹתֵיהֶם וַיִּשְׁעֵם: כה יִשְׁלַח
כו דְּבָרוֹ וַיִּרְפָּאֵם וַיִּמְלֵט מִשְׁחִיתוֹתָם: כא יוֹדוּ לַיהוָה חֲסָדָו וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם: כז וַיִּזְכְּחוּ
כח זִכְרֵי תוֹדָה וַיִּסְפְּרוּ מַעֲשָׂיו בְּרִנָּה: כט יוֹדְרֵי הַיָּם בָּאֲנִיּוֹת עָשִׂי מְלֹאכָה בַּמַּיִם רַבִּים: לו הִמָּה
לא רָאוּ מַעֲשֵׂי יְהוָה וְנִפְלְאוֹתָיו בְּמִצְוָה: לב וַיֹּאמֶר וַיַּעֲמֵד רוּחַ סַעְרָה וְתִרְוָמָם גָּלְיוֹ: לו יַעֲלוּ
לד שָׁמַיִם יִרְדּוּ תַהוֹמוֹת נַפְשָׁם בָּרַעַה תִּתְמוּגַג: לו יִחוּגּוּ וַיִּנּוּעוּ כִּשְׁפּוֹר וְכָל־חֲכָמָתָם תִּתְבַּלַּע:
לז וַיִּצְעְקוּ אֶל־יְהוָה בָּצָר לָהֶם וּמִמִּצְוֹקוֹתֵיהֶם יוֹצִיאֵם: לט יָקָם סַעְרָה לְדַמְמָה וַיַּחֲשׂוּ גְלִיהֶם:
מ וַיִּשְׁמְחוּ כִּי־יִשְׁתָּקוּ וַיִּנָּחֵם אֶל־מִחוּז חִפְצָם: לא יוֹדוּ לַיהוָה חֲסָדָו וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם:
לב וַיִּרְוּ מִמוּתָהוּ בְקֹהֶל עָם וּבְמוֹשֵׁב זִקְנִים יִהְלֹכוּהוּ: לג יֵשֶׁם נְהָרוֹת לְמִדְבָּר וּמִצְאֵי מַיִם
לד לְצִמְאוֹן: לד אֶרֶץ פָּרִי לְמִלְחָה מְרַעַת יֹשְׁבֵי בָהּ: לה יֵשֶׁם מִדְבָּר לְאֲגַם־מַיִם וְאֶרֶץ צִיָּה
לו לְמִצְאֵי מַיִם: לו וַיּוֹשֶׁב שָׁם רַעֲבִים וַיִּכְוֶנּוּ עֵיר מוֹשֵׁב: לו וַיִּזְרְעוּ שָׂדוֹת וַיִּטְעוּ כִרְמִים וַיַּעֲשׂוּ
לז פְּרִי תְבוּאָה: לח וַיְבָרְכֵם וַיִּרְבּוּ מְאֹד וּבָהֱמָתָם לֹא יִמְעִיט: לח וַיִּמְעֲטוּ וַיִּשְׁחוּ מַעְצָר רָעָה
לח וַיִּגְזֹן: מ שִׁפְךָ בּוֹז עַל־גְּדִיבִים וַיִּתְּעַם בְּתַהוֹ לֹא־דֶרֶךְ: מא וַיִּשְׁגַּב אֲבִיוֹן מַעֲוִי וַיִּשֶׁם כְּצֹאן
מב יִרְאוּ יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁמְחוּ וְכָל־עוֹלָה קִפְצָה פִּיהָ: מג מִי־חֲכָם וַיִּשְׁמֹר־אֱלֹה וַיִּתְּבוּנּוּ
חֲסִדֵּי יְהוָה:

מפתח כללי

- א) מזמורי תהלים ק"ו ק"ז ב
- ב) מאמר ד"ה להבין ענין שמיני עצרת יום שמחת תורה, ה'תשי"ד ה
- ג) משיחות שבת בראשית אסרו-חג דשמע"צ ושמח"ת ה'תנשי"א יב
- ד) שיחת שבת פרשת בראשית, מברכים החודש מרחשון, התועדות א' ה'תשי"ד כא
- ה) שיחת שבת פרשת בראשית, מברכים החודש מרחשון, התועדות ב' המשך לשמח"ת ה'תשי"ד כח
- ו) לקוטי שיחות בראשית כרך ה מב
- ז) שיעורי תניא לשבוע שמע"צ ושמח"ת ופרשת בראשית נ
- ח) מברקי כ"ק אדמו"ר שליט"א להקפות שניות נט
- ט) לוח "היום יום" לשבוע שמע"צ ושמח"ת ופרשת בראשית סא
- י) הלכה יומית לעיון ברמב"ם סג
- יא) שיעורי רמב"ם – ג' פרקים ליום לשבוע שמע"צ ושמח"ת ופרשת בראשית סה
- יב) שיעורי רמב"ם – פרק אחד ליום לשבוע שמע"צ ושמח"ת ופרשת בראשית צח
- יג) שיעורי רמב"ם – ספר המצוות לשבוע שמע"צ ושמח"ת ופרשת בראשית קד
- יד) שולחן ערוך אדמו"ר הזקן קז
- טו) תורה אור מבואר – מתוך מאמר ד"ה ולא יקרא עוד שמך אברם פרק א קח
- טז) מאמרי אדמו"ר האמצעי - קונטרסים קט
- יז) מאמרי אדמו"ר הצ"צ - דרך מצותיך - שרש מצות התפילה קיא
- יח) מאמרי אדמו"ר מהר"ש - ואתה הרם את מטך תרל"א קיב
- יט) מאמרי אדמו"ר הרש"ב - קונטרס ומעין קיג
- כ) ספר המאמרים - תרצ"ב קיג
- כא) לקוטי דיבורים קטו
- כב) רשימת המאסר קטז
- כג) חומש, רש"י ותרגום אונקלוס, פרשת וזאת הברכה קיח
- כד) חומש, רש"י ותרגום אונקלוס, פרשת בראשית קכז

בס"ד. יום שמחת תורה, ה'תשי"ד

(הנחה בלתי מוגה)

להבין ענין שמיני עצרת ושמחת תורה, הן החילוקים שביניהם גופא, והן החילוק שבניהם לחג הסוכות, שבחג הסוכות השמחה היא בגילוי, והעבודה דשמע"צ היא באופן דגילו ברעדה¹, וכמו שראינו בהנהגת רבותינו נשיאנו שבשמע"צ היו בהתבודדות², ולא היתה השמחה בגילוי (מלבד בזמן ההקפות), וכמו שסיפר כ"ק מו"ח אדמו"ר³ אשר אביו כ"ק אדמו"ר נ"ע דיבר פעם עם איש פרטי בשמע"צ מפני שהוצרך לפעול עליו בפנימיות, אף שבדרך כלל בזמן דשמע"צ היו רבותינו נשיאנו בהתבודדות, משא"כ בשמח"ת היתה השמחה בגילוי ובריקודים, והשמחה היתה בתוך העם. והענין בזה, דשמיני עצרת הוא מלשון העכבה, כמ"ש יורש עצר⁴, זה יעצר בעמי⁵, דקאי על המלך שמעכב ומגביל בעד העם⁶. והנה אנו רואים למטה שכאשר רוצים לקלוט דבר שכל, הרי זה (לא ע"י תנועה של התפשטות, אלא) ע"י העכבה דוקא, שמתעכב על עצם השכל, ודוקא ע"י ההעכבה נעשית הקליטה. וכמו"כ בענין הקליטה דשמע"צ⁷, שהיא ע"י העכבה דוקא. וכיון שהעכבה היא היפך ענין השמחה (שהרי השמחה היא בהתפשטות), לכן בשמע"צ השמחה היא מכוסה. וצריך להבין מהו"ע ההפרש בג' זמנים אלו, שבחג הסוכות השמחה היא בגילוי אבל אינה בריבוי, בשמע"צ השמחה היא מכוסה, ובשמח"ת השמחה היא בגילוי ובריבוי.

(ב) **ויובן** זה בהקדים תחילה ענין השמחה⁸, דהנה כתיב⁹ החדלתי את תרושי המשמח אלקים ואנשים, שהיין מביא לידי שמחה, שהו"ע גילוי ההעלם, דכמו שבגשמיות הרי היין הוא תחילה כנוס בענביו וע"י הדריכה הוא יוצא מההעלם אל הגילוי, כמו"כ פעולת היין ברוחניות הוא לגלות את ההעלם, שזהו"ע נכנס יין יצא סוד¹⁰, והיינו, שפעולת היין היא כפי מהותו של היין, דלהיות שמהות היין הוא באופן שתחילה הוא מכוסה ואח"כ יוצא מן ההעלם אל הגילוי, לכן גם פעולתו הוא לגלות את הפנימיות שבנפש, שהוא בהעלם. וזהו הטעם שע"י ריבוי יין מתאדמים הפנים, לפי שהיין מגלה את פנימיות החיות שהוא בהעלם, שהדם הנעלם בא בהתגלות בהפנים. והענין בזה, דהנה בכל דבר יש פנימיות וחיצוניות, הפנימיות הוא שמקבל חיותו ושפעו ממקורו, והחיצוניות הוא ההשפעה אל הזולת. וענין זה הוא בכל סוג מהד' סוגים דומם צומח חי ומדבר, וכמו בסוג הצומח, שבחיות הצומח הגשמי עצמו יש פנימיות וחיצוניות, שהרי אין לך עשב למטה

(1) תהלים ב, יא. וראה לקו"ת דרושים לשמע"צ פב, ג ואילך.

אוה"ת שם ח"ה ע' ב'קנח.

(2) ראה גם שיחת ליל שמח"ת תשד"מ סי"ג (התוועדיות תשד"מ ח"א ע' 306). ליל ה' דחג הסוכות תנש"א (התוועדיות תנש"א ח"א ע' 106 הערה 32).

(3) ראה תו"מ – רשימת היומן ע' שנג. וש"נ.

(4) ס' שופטים יח, ז.

(5) שמואל-א ט, יז.

(6) ראה אוה"ת דרושים לשמע"צ ע' א'תשעו.

(7) ראה לקו"ת ואוה"ת שבהערה 1.

(8) בהבא לקמן – ראה ד"ה ביום השמיני עצרת תהי' לכם עזר"ת (סה"מ עזר"ת ע' לט ואילך). וראה גם אוה"ת וישב ח"ה תתקב, א ואילך.

(9) ס' שופטים ט, יג.

(10) עירובין סה, א.

שאינן לו מזל מלמעלה המכה בו¹¹, הנה פנימיות חיות העשב הוא שמקבל שפעו וחיותו מהמזל המכה בו, והחיצוניות הוא שמשפיע בהעשב והוא טעם העשב או הפרי. וכמו"כ בסוג החי יש בו פנימיות וחיצוניות, הפנימיות הוא רוחניות החיות הדבוק בעילתו, פני ארי' פני שור כו'¹², והחיצוניות הוא ההשפעה להחיות את גוף הבע"ח כו'. וכמו"כ גם בסוג המדבר ובפרט בישראל יש פנימיות וחיצוניות, הפנימיות היא מה שנפש האלקית דבוקה באלקות, בדמות האדם שעל הכסא¹³, והחיצוניות היא מה שמחי' את הגוף, שהרי בישראל גם חיות הגוף הוא מנפש האלקית¹⁴. אמנם, בחי' הפנימיות היא בהעלם, ובהתגלות הוא רק בחי' החיצוניות שמחי' את הגוף. וזהו ענין היין שמגלה את הפנימיות, דנכנס יין יצא סוד, היינו שהיין מגלה את פנימיות הנשמה שהיא דבוקה באלקות.

ג) **והענין** בזה, דהנה, יין הוא ספירת הבינה¹⁵, וענינו בעבודה הוא ענין ההתבוננות, שעל ידה מתגלה פנימיות הנשמה שהיא דבוקה באלקות. ובענין ההתבוננות גופא יש כמה אופנים. יש התבוננות שהוא מתבונן איך שכל עניני העולם, הנה לא זהו הכל (ניט דאס איז אַלץ), ויתירה מזה, לא זהו העיקר, ויתירה מזה, לא זהו התכלית, שהרי תכלית כל עניני העולם הוא אלקות, וכמ"ש בספרי המחקר¹⁶ שתכלית הדומם הוא שיוכלל בהצומח, ותכלית הצומח שיוכלל בחי, ותכלית החי שיוכלל במדבר, ותכלית המדבר הוא שיוכלל באלקות, הנה ע"י ההתבוננות שתכלית כל העולם הוא רק אלקות, אזי תהי' אצלו הזהירות במעשה דיבור ומחשבה, אשר כל עשיותיו דיבוריו ומחשבותיו יהיו רק בעניני תומ"צ. ויש התבוננות נעלית יותר, והוא שמתבונן איך שעצם חיות העולם הוא רק מאלקות, שהרי הכח האלקי מהוה ומחי' את העולם בכל שעה¹⁷, וא"כ הרי כל חיות העולם הוא רק אלקות, וע"י התבוננות זו מתעורר ברצוא לאלקות (א צי צו ג-טליכקייט). וענין זה הוא נעלה יותר מההתבוננות שתכלית העולם הוא אלקות שעל ידה נעשית אצלו הזהירות בקיום התומ"צ, אבל עדיין אינו מתעורר באהבה ויראה, אבל ע"י ההתבוננות איך שעצם חיות העולם הוא אלקות, הרי הוא מתעורר גם באהבה ויראה, ובמילא גם קיום המצוות בפועל הוא באופן נעלה יותר, כמ"ש רבינו הזקן בתניא¹⁸ שאהבה היא שרש כל רמ"ח מ"ע כו' כי המקיימן באמת הוא האוהב את שם הוי' וחפץ לדבקה בו באמת כו', ומזה מובן שע"י אהוי"ר הנה גם קיום המצוות בפועל הוא באופן נעלה יותר¹⁹. אמנם, התבוננות הנ"ל פועלת התגלות כחות הגלויים בלבד, דכיון שכחות הגלויים הם בהגבלה, מספיק לזה ההתבוננות בהאלקות שבסדר ההשתלשלות, אך להיות שהתכלית היא שתהי' העבודה למעלה מכחות הגלויים, שהו"ע רעותא דלבא, דלית פולחנא כפולחנא דרעותא

(11) ב"ר פ"י, ו. ועוד.

(12) ראה טעמי המצוות להרח"ו פ' ויקרא (ד"ה מצות

קרבתו). ועוד.

(13) יחזקאל א, כו.

(14) ראה תניא אגה"ת פ"ו. קונטרס ומעין מאמר ז. לקו"ש ח"י

(15) פ"ד.

(16) ראה גם סה"מ תרפ"ט ע' 263.

ע' 103 הערה 24.

(15) לקו"ת דרושים לסוכות עט, ד. שה"ש ב, ד. ובכ"מ.

(16) ראה עיקרים מ"ג פ"א. קונטרס ומעין מ"א פ"ג. סה"ש

תורת שלום ע' 243. לקו"ש חכ"ד ע' 643.

(17) ראה תניא שעהיוה"א פ"א.

דלבא, הנה כדי לבוא לבחי' רעו"ד, צריכה להיות ההתבוננות בהפלאות האלקות שלמעלה מסדר ההשתלשלות, והיינו, שכאשר יש לו חוש בהשגה לא רק בענינים שבאים בתפיסה, אלא גם בהשגת השלילה, אזי נרגש אצלו הפלאות האלקות, שהוא מופלא מסדר השתלשלות, ועד להפלאה כפי שהוא מופלא מצד עצמו, ועי"ז בא לרעו"ד, שזהו"ע דנכנס יין יצא סוד, והיינו שע"י ההתבוננות בהפלאות האלקות מתגלה הפנימיות דנשמה, שהו"ע הדביקות דרעותא דלבא.

ד) **אמנם** כל הנ"ל הוא מה שהיין משמח אנשים, והיינו שהיין מגלה את הפנימיות של האדם, אך עדיין צריך להבין מהו"ע יין המשמח אלקים. והענין בזה, דהנה כתיב²⁰ כי א-ל דעות הוי', שיש ב' דעות, דעת עליון ודעת תחתון, דעת תחתון הוא שלמטה יש ולמעלה אין, ודעת עליון הוא שלמעלה יש ולמטה אין, היינו שלמעלה הוא יש האמיתי, ולמטה הוא אין, דכולא קמי' כלא חשיב²¹. וידוע שב' הבחי' דאין, האין שבד"ע והאין שבד"ת, אינם דומים זל"ז, כי, האין שבדעת עליון הוא אין באמת, והיינו, שלהיותו אין של יש האמיתי, שהוא בדביקות ובקירוב אל יש האמיתי, הרי הוא אין באמת, דכולא קמי' כלא חשיב, והוא מצד ב' ענינים, מצד עצם קירובו אל יש האמיתי, וביתר שאת מצד שנרגש בו (עס הערט זיך אין אים) הדיעה האמיתית כמו שהוא ביש האמיתי. משא"כ האין של יש הנברא אינו אין באמת, דמאחר שהנברא קורא את עצמו בשם יש, הרי אינו יכול לומר על מקורו שהוא אין, דכיון שהנברא הוא מציאות יש, הרי המקור הוא בודאי במציאות, ומה שקוראו בשם אין הרי זה רק שאינו במציאות יש, אבל לא שהוא בבחי' אין ממש. וכשם שבהרגש הנברא אינו אין באמת, כמו"כ הוא בהרגש האין עצמו, שאינו אין באמת, דמאחר שהוא מקור ליש הנברא, הרי הוא במציאות דבר מה, ומה שנקרא אין הוא רק להיותו אינו מושג. והנה, גם מבחי' אין של יש הנברא אי אפשר להיות התהוות היש ע"י גילוי האין, שאז לא הי' במציאות יש כלל, אלא האופן שהאין מהווה את היש הוא עי"ז שהאין מתעלם מהיש, כמאמר²² העלם והסתר הבורא מהנברא, והיינו, דלבד זאת שכללות התהוות היש הוא רק מבחי' אין של יש הנברא שאינו אין באמת כנ"ל, הנה גם בחי' אין זה הוא בהעלם בהיש, שזהו שהאלקות אינו נראה ונגלה בעולם. אך תכלית הכוונה היא שע"י עבודת הנבראים יהי' גילוי אלקות, שזהו מ"ש²³ בראשית ברא אלקים, שהעבודה היא לגלות את ההעלם דשם אלקים, הן מה שמתעלם מהיש, והן מה שמעלים על שם הוי', והיינו, שביש הנברא יתגלה האין של יש הנברא, ובהאין של יש הנברא יתגלה האין של יש האמיתי, והגילוי יהי' בהאין של יש הנברא כמו שהוא ביש הנברא, שע"י יהי' בגילוי בהיש הנברא, האין של יש האמיתי ויש האמיתי. ואף שבתחילת ההתהוות לא הי' אפשר להיות בגילוי אפילו בחי' האין של יש הנברא, שאז לא הי' אפשר להיות במציאות יש כלל כנ"ל, מ"מ, לאחר שכבר נתהוו היש, הנה ע"י

(22) תניא קו"א קנח, א.

(23) בראשית א, א.

(20) שמואל-א ב, ג. וראה לקו"ת דרושים לשמע"צ פג, א.

ובכ"מ.

(21) זח"א יא, ב.

עבודה אפשר להיות בגילוי אפילו בחי' האין של היש האמיתי, ומ"מ ישאר היש הנברא במציאותו. וע"ד המבואר בענין הצמצום²⁴, שבתחילה הוצרך להיות סילוק האור בכדי שיהי' מקום לעמידת העולמות, אך לאחר שנתהוו העולמות אפשר להיות בהם הגילוי דהקו קצר ועד שאפשר להיות בהם גם הגילוי דאוא"ס שלפני הצמצום, וכמו"כ הוא גם בענין התהוות היש, דאף שבתחילת התהוותו לא הי' אפשר להיות כי אם ע"י ההעלם, מ"מ, לאחר שנתהווה הנה ע"י עבודת נש"י אפשר לגלות בו גם בחי' האין של יש האמיתי ויש האמיתי. וזהו ענין יין המשמח אלקים, דע"י ההתבוננות והעבודה דנש"י מתגלה ההעלם דשם אלקים, מה שמתעלם מהיש ומה שמעלים על שם הוי', והיינו, שיהי' בהיש הגילוי דשם אלקים וגם הגילוי דשם הוי'.

(ה) והנה בגמרא²⁵ למדו מפסוק זה (החדלתי את תרושי המשמח אלקים ואנשים) אם משמח אנשים אלקים במה משמח, מכאן שאין אומרים שירה אלא על היין. והענין בזה²⁶, דהנה, ענין השירה הוא בחי' העלאה מלמטה למעלה, כמארו"ל²⁷ כל בעלי השיר יוצאים בשיר, שהו"ע ההעלאה מלמטה למעלה. וזהו גם ענין השיר ששרו הלויים בביהמ"ק, שהם הזמירות של דוד המלך, נעים זמירות ישראל²⁸, שמזה הי' שיר הלויים שבביהמ"ק, שהיו מכוונים בשיר שיהי' בדוגמא של מעלה, שזהו מ"ש בזהר²⁹ רננא ברמשא ושמחה בצפרא, ובהתאם לכך היו חילוקים בהשיר בביהמ"ק, שבכל זמן הי' צ"ל השיר באופן המתאים לענינו של זמן זה כמו שהוא למעלה. וזהו שענין השיר הוא תנועה דהעלאה, שהו"ע העלאת הלויים להענינים שלמעלה. וכן הוא גם בענין השיר כפשוטו, דאף שיופי השיר הוא בריבוי קולות ותנועות דוקא, דכמו שהיופי בגשמיות הוא מריבוי צבעים דוקא, כמו"כ יופי השיר הוא מריבוי תנועות דוקא, מ"מ, עיקר היופי הוא מזה שתנועה אחת היא בהתגברות, וזה שתנועה א' היא בהתגברות הו"ע של העלאה. אמנם בענין השיר יש ג"כ ענין של המשכה, שזהו מ"ש כל בעלי השיר כו' נמשכים בשיר, שהו"ע ההמשכה מלמעלה למטה. וזהו גם הענין דקול מעורר הכוונה³⁰, דכשם שישנו הקול שבא מכוונת המוח, היינו, שלפי אופן כוונת המוח בא הקול, שזהו"ע של העלאה, דער צוטרָאָג אל הכוונה שבמוח, כמו כן ישנו גם הענין שהקול מעורר את הכוונה, דהיינו כוונת הלב, שזהו"ע של המשכה, שיומשך מהמוח בהלב. וזהו"ע שאין אומרים שירה אלא על היין, יין המשמח, שמשמח את הלב וממשיך בו גילוי המוחין להיות התגלות האהבה בלב.

(24) ראה ע"ח שער א (דרוש עיגולים ויושר) סוף ענף ג. המשך

תרס"ו ע' ד. ובכ"מ.

(25) ברכות לה, א.

(26) ראה גם אוה"ת וישב שם תתקד, א ואילך.

(27) שבת נא, ב. וראה תו"א ז, ג. קיג, א. לקו"ת ברכה צח,

א. סידור (עם דא"ח) ערה, ב. ובכ"מ.

(28) שמואל-ב כג, א.

(29) ח"א רכט, ב. וראה תו"א לו, א ואילך.

(30) ראה של"ה פב, ב. מאמרי אדה"ז הקצרים ע' תקלח. שו"ע

אדה"ז או"ח סס"א ס"ה. סק"א ס"ג.

(ו) והנה כתיב³¹ בן חכם ישמח אב, וקאי על נש"י שנקראים בנים, כמ"ש³² בנים אתם להוי' אלקיכם, והיינו, שהם בנים לזו"ן³³, ששרשם מבחי' הכלים דזו"נ³⁴, שהכלים הם אלקות ממש, להיותם בבחי' דביקות דאיהו וגרמוהי חד³⁵, משא"כ נשמות ישראל נמשכו ע"י הפרסא ונעשו בבחי' מהות בפ"ע³⁶, שזהו מה שהנשמה היא חלק אלקה ממעל³⁷, חלק דייקא, שמורה שזהו מהות בפני עצמו, והיינו, דעם היות שחלק מורה שהוא אותו המהות ממש, מ"מ הרי זה חלק קטן שהוא מהות בפ"ע, שזהו ההפרש בין אור לניצוץ³⁸, שאור הוא הארה בלבד והוא בדביקות, משא"כ ניצוץ הוא אותו המהות, אבל הוא מהות בפ"ע. וזהו שנש"י הם חלק קטן שנבדל מבחי' הכלים דזו"נ³³, ולכן נקראים בנים לזו"ן, ז"א הוא בחי' אב, ומלכות היא בחי' אם. ועז"נ בן חכם ישמח אב, דקאי על חג הסוכות, זמן שמחתנו, שבא לאחר ההעלם והסילוק דר"ה, שהוא סילוק המוחין מבחי' ז"א, שכללות ענין הסילוק וההעלם הוא כמשל האב המסתיר את פניו מהבן, וכוונתו היא לעורר את הבן שיחפש אותו, וכאשר הבן הוא בן חכם ומבין את כוונת האב ומחפשו, אזי הוא גורם שמחה להאב, וכמו"כ הוא למעלה, שכאשר יש ההסתר מלמעלה, הנה כוונת ההסתר היא בשביל החיפוש, ובמילא אין זה הסתר אמיתי. ובזה מתורצת הקושיא³⁹ איך אפשר להיות קיום העולמות בר"ה, דמאחר שקיום וחיות העולמות הוא מבחי' המלכות, ובר"ה הוא הסילוק דמלכות, איך אפשר להיות קיום העולמות בר"ה. והתירוץ על זה, שהסילוק הוא רק בבחי' הפנימיות, דהחיצוניות אינו עולה אלא עומד תמיד בהנבראים להחיותם, והסילוק הוא בבחי' הפנימיות, היינו, בבחי' המוחין, דמוחין ומדות הם פנימיות וחיצוניות, שהמוחין הם בחי' הפנימיות והמדות הם בחי' החיצוניות, וזהו שהסילוק שהוא בבחי' הפנימיות הוא בבחי' המוחין, והוא כמשל השינה שמסתלקים המוחין והכחות פנימיים אבל החיצוניות נשאר, וכמו"כ הוא גם למעלה בדורמיטא דז"א שבר"ה⁴⁰, שהסילוק הוא רק בהפנימיות, בבחי' המוחין. וטעם הדבר הוא, לפי שהסילוק וההסתר אינו הסתר אמיתי ח"ו, אלא הכוונה היא בשביל החיפוש שנש"י יחפשו אותו, שאז יומשך גילוי אור עליון יותר, והיינו, שהסילוק וההסתר הוא בשביל נש"י, ולכן הסילוק הוא רק בבחי' הפנימיות, שזהו האור השייך לנש"י, ששרשן מבחי' הפנימיות. והנה טעם ההסתר שמסתלק הפנימיות, הוא, מפני שהעבודה היא באופן דפנו אלי עורף ולא פנים⁴¹, בבחי' החיצוניות ולא בבחי' הפנימיות, ולכן מסתלק בחי' הפנימיות, מדה כנגד מדה⁴². ועפ"ז צריך להבין, למה ההסתר אינו אמיתי, דמאחר שההסתר הוא מפני שפנו אלי עורף, א"כ הרי זה לכאורה

(31) משלי יו"ד, א. טו, כ. וראה לקו"ת דרושים לשמע"צ פב,

א. אוה"ת שם ח"ה ע' ב'קנה.

(32) פ' ראה יד, א.

(33) ראה לקו"ת שה"ש יט, ג. ביאורי הזהר לאדמו"ר האמצעי

קטו, א ואילך.

(34) ראה תניא אגה"ק סט"ו (קכא, א).

(35) תקו"ז בהקדמה (ג, ב).

(36) ראה תניא אגה"ק ס"כ (קל, סע"א).

(37) תניא רפ"ב.

(38) ראה סה"מ תרס"ב ע' רכט. תש"ד ע' 35.

(39) ראה ד"ה זה היום שנה זו (תורת מנחם ח"י (תשי"ד) ע'

6). וש"נ.

(40) ראה שער הכוונות ענין ר"ה. פרי עץ חיים שער ר"ה.

ועוד.

(41) ירמ" ב, כז.

(42) ראה סנהדרין צ, סע"א. וראה סוטה ח, ב ואילך.

הסתר אמיתי. אך הענין הוא, שהעלי' שע"י החיפוש והירידה ע"י שפנו אלי עורף תלויים זה בזה, דהנה, במלאכים אינו שייך ענין של ירידה⁴³, ולכן אי אפשר שתהי' אצלם עלי', משא"כ בנש"י שייך בהם ענין הירידה, ולכן שייך בהם ענין העלי', והיינו, שהעלי' והירידה תלויים זה בזה, ולכן אין זה הסתר אמיתי, דכוונת ההסתר היא רק בשביל החיפוש, ובמילא אין זה הסתר אמיתי. וזהו בן חכם ישמח אב, דבר"ה הוא דורמיטא דז"א, שהמוחין שהם בחי' הפנימיות מסתלקים מז"א, וע"י העבודה דתק"ש נמשכים מוחין חדשים בז"א, והו"ע ישמח אב (ז"א), מצד המשכת המוחין, שהתגלותם היא בחג הסוכות, דביוה"כ הוא ההעלאה, ובחג הסוכות הוא התגלות המשכת בחי' המוחין בז"א.

ז) **אמנם** הגילוי שבשמיני עצרת הוא למעלה מהגילוי שבחג הסוכות, דבחג הסוכות הוא המשכת המוחין בלבד, ובשמע"צ הוא המשכת הכתר. ועם היות שגם בהמשכת הבינה בחג הסוכות יש כל הג' ראשונות וגם בחי' הכתר, מ"מ, המשכת הכתר שבחג הסוכות הוא כמו שהוא בבחי' בינה, והיינו, כפי שבינה "לוקחת" את בחי' הכתר, ובשמע"צ נמשך בחי' הכתר עצמו כמו שהוא. והענין בזה, דהנה, ההמשכה בחג הסוכות היא ע"י הד' מינים, ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל⁴⁴, פרי עץ הדר הוא האתרוג שדר באילנו משנה לשנה⁴⁵, דאילן הוא בחי' ז"א, כמ"ש⁴⁶ כי האדם עץ השדה, ודר באילנו הוא ע"ד ענין התלבשות הפרצופים זה בזה, דכאשר פרצוף עליון מתלבש בפרצוף תחתון ממנו, אינו נקרא על שם פרצוף התחתון כי אם על שם פרצוף העליון, והיינו, שדר באילנו הוא הכתר המתלבש בז"א. וזהו גם שאתרוג הוא עטרת היסוד⁴⁷, דהנה, יסוד הוא הפרק התחתון שבז"א, והיינו, שישנו הפרצוף דז"א כמו שהוא לעצמו, ויש בו גם פרק התחתון שהוא ההשפעה מז"א למטה, שהוא בחי' היסוד. אמנם, עם היותו פרק התחתון דז"א, מ"מ, הרי ידוע שבכדי שיהי' ההשפעה למטה הוא ע"י המשכת אור עליון דוקא, וכמו שרואים למטה שדוקא חכם גדול ביותר יכול להשפיע את השכל גם למקבל קטן ביותר, וכמו"כ הוא גם למעלה שההשפעה היא מאור נעלה דוקא, וכידוע⁴⁸ בענין א"ל עליון גומל חסדים טובים⁴⁹, דלפי שהוא א"ל עליון לכן הוא גומל חסדים טובים, ומזה מובן שהשפעת היסוד היא ע"י המשכת הכתר דוקא. וזהו שאתרוג הוא עטרת היסוד, שהו"ע המשכת הכתר ביסוד, והיינו, שענין האתרוג הוא המשכת הכתר בז"א ע"י הבינה, שהכתר הוא למעלה מז"א ובינה אלא שנמשך בהם, וזהו"ע דר באילנו, היינו, שבעצם הוא למעלה מהאילן, אלא הוא רק דר באילנו. אמנם, אף שהכתר הוא למעלה מבינה וז"א, מ"מ, הרי זה רק כמו שנמשך ע"י הבינה וז"א. אבל בשמע"צ נמשך בחי' הכתר עצמו כמו שהוא. דהנה, הג' כתרים שבחודש תשרי, כתר מלכות כתר כהונה

(46) פ' שופטים כ, יט.

(47) פע"ח שער הלולב פ"א ואילך.

(48) ראה לקו"ת דרושים לר"ה סא, ג.

(49) תפלת שמו"ע.

(43) לשלימות הענין – ראה שיחת ש"פ בראשית (התוועדות

א) שנה זו ס"י (תו"מ ח"י ע' 109 ואילך, לקמן ע' כה).

(44) אמור כג, מ.

(45) סוכה לה, א.

וכתר תורה⁵⁰, הם בהג' זמנים דר"ה יוה"כ ושמע"צ, דבר"ה הוא בחי' כתר מלכות, כמאמר⁵¹ אמרו לפני מלכיות כדי שתמליכוני עליכם, ביוה"כ הוא בחי' כתר כהונה, שזהו שכל העבודות דיוה"כ הם בכהן גדול דוקא⁵². ובשמע"צ הוא בחי' כתר תורה. והנה, כיון שכתר הוא למעלה מהשתלשלות, לכן המשכת הכתר בשמע"צ היא ע"י העכבה דוקא, כמאמר⁵³ כתר לי זעיר, שהוא המתנה והעכבה, והיינו, שהשמחה אינה בבחי' גילוי והתפשטות, אלא היא מכוסה ביראה וביטול, ועי"ז נעשה הקליטה בפנימיות על כל השנה, שהו"ע המשכת קב"ע על כל השנה. אמנם בשמח"ת נמשך בחי' הכתר בגילוי, והיינו, שהשמחה דשמח"ת פורץ גדר, ועי"ז נמשך בחי' הכתר בגילוי.

(ח) ובזה יובן ההפרש בג' הזמנים דחג הסוכות שמיני עצרת ושמחת תורה, דבחה"ס השמחה היא בגילוי אבל אינה בריבוי, ובשמע"צ השמחה היא מכוסה, ובשמח"ת השמחה היא בגילוי ובריבוי. והענין הוא, דכתיב⁵⁴ תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו, דבר"ה הוא דורמיטא דז"א, שהו"ע סילוק המוחין, וע"י תקיעת שופר נמשך בז"א בחי' המוחין, ג' ראשונות ובחי' הכתר, אלא שההמשכה היא עדיין בכסה, ובחה"ס באה ההמשכה בגילוי, ומצד זה נעשית בחה"ס השמחה בגילוי, שהו"ע בן חכם ישמח אב, שזהו מצד המשכת הג"ר ובחי' הכתר כמו שהוא בבינה. אך להיות שאין זה המשכת הכתר עצמו, לכן אין השמחה בריבוי. ובשמע"צ שהוא המשכת הכתר עצמו, כיון שההמשכה היא ע"י העכבה דוקא, לכן השמחה היא מכוסה, והיינו, שצריך להיות ענין השמחה, כי ההמשכה היא ע"י השמחה דוקא, אך להיות שהו"ע ע"י ההעכבה, לכן השמחה היא מכוסה, באופן דגילו ברעדה. אך בשמח"ת השמחה היא בגילוי ובריבוי, מצד המשכת הכתר עצמו כפי שנמשך בגילוי. ובזה יובן שהעבודה דחודש תשרי נוגעת לכל השנה, דלכאורה, מאחר שהעבודות דחודש תשרי הן עבודות כלליות⁵⁵, אין זה נוגע לעניני העבודה הפרטיים דכל השנה באופן דיעקב הלך לדרכו⁵⁶, אך הענין הוא, דלהיות שבשמח"ת נמשכים כל הענינים בגילוי ע"י השמחה, לכן הרי זה נוגע לכל השנה, והיינו, שע"י השמחה דשמח"ת מועילות העבודות הכלליות שבחודש תשרי לעבודות הפרטיות שבכל השנה באופן דיעקב הלך לדרכו, שילך לבטח דרכו, שזהו ברוחניות, ועי"ז נעשית ההמשכה גם בגשמיות, כמ"ש⁵⁷ אם בחוקותי תלכו גו' ונתתי גשמיכם בעתם, שנמשכת שנה טובה ומתוקה לכל אחד ואחת בפרט.

55) ראה מאמרי אדמו"ר הזקן תקס"ט ע' רלח. סה"מ תש"ב

ע' 49.

56) לשון הכתוב – ויצא לב, ב. וראה סה"ש תרצ"ו ע' 43.

לקו"ש חט"ו ע' 259 ואילך.

57) בחוקותי כו, ג.

50) אבות פ"ד מי"ג.

51) ר"ה טז, א. לד, ב.

52) יומא לב, סע"ב.

53) איוב לו, ב.

54) תהלים פא, ד.

בס"ד. משיחות שבת בראשית (אסרו-חג דשמע"צ ושמח"ת)* ה'תנש"א.

ותמיהה זו מתחזקת יותר בפרטי הכתובים שבפרשת בראשית:

"בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ והארץ היתה תוהו ובוהו וגו' ויאמר אלקים יהי אור", ומפרש רש"י בפשוטו של מקרא ("אם באת לפרשו כפשוטו כך פרשהו") "בראשית בריית שמים וארץ והארץ היתה תוהו ובוהו וחושך ויאמר אלקים יהי אור, ולא בא המקרא להורות סדר הבריאה כו'", היינו, שבהכתוב מפורש שבתחלת הבריאה היתה הארץ תוהו ובוהו וחושך, ורק לאחר "ויאמר אלקים יהי אור".

ועפ"ז תמוה עוד יותר שבשמח"ת (במעמד ומצב ד"ישראל ומלכא בלחודוהי") קורין בתורה (לא רק אודות בריאת העולם סתם, אלא) אודות בריאת העולם באופן ירוד - "והארץ היתה תוהו ובוהו וחושך"!

ויש להוסיף, שתמיהה זו היא (לא רק בשייכות לשמח"ת, אלא) גם בשייכות לפרשת בראשית כשלעצמה - דלכאורה, כיון שהתורה ענינה אור, כמ"ש¹¹ "תורה אור", הי' צריך להתחיל את התורה ב"ויאמר¹² אלקים יהי אור"¹³, ולא ב"בראשית גו' והארץ היתה תוהו ובוהו וחושך גו'" (ורק לאחר "ויאמר אלקים יהי אור").

ב. ויש לומר, שהביאור בזה מרומז בהתחלת פרשת בראשית:

בפירוש תיבת "בראשית" (ב' ראשית) פירשו חז"ל¹⁴ שבריאת העולם היא "בשביל התורה שנקראת¹⁵ ראשית דרכו ובשביל ישראל שנקראו¹⁶ ראשית תבואתו", היינו, שהתחלת כל הענינים היא התורה וישראל

א. השייכות שבין שבת בראשית לשמח"ת מודגשת בקריאת התורה - שביום שמח"ת מתחילים לקרוא פרשת בראשית¹, וממשיכים בקריאת פרשת בראשית כולה (מתחילתה עד סופה) בשבת בראשית. ושייכות זו מודגשת עוד יותר בקביעות שנה זו - שיום שמח"ת (בחוץ-לארץ) חל ביום הששי בשבוע, וממנו נכנסים תיכף (ללא הפסק בינתיים²) לשבת בראשית. ובקביעות זו ניתוסף הדגשה יתירה גם בקריאה דיום שמח"ת - סיפור בריאת העולם בששת ימי בראשית עד "ויהי ערב ויהי בוקר יום הששי"³, שבו נעשה גמר ושלמות הבריאה כולה⁴, ומיד לאחר "ממשיכים ויכולו השמים והארץ גו' ויכל אלקים ביום השביעי וגו'"⁵.

ויש לבאר תוכן השייכות (דשבת) פרשת בראשית לשמח"ת:

ענינו של שמח"ת מודגש בפרשת קרבנות היום (בקרבה"ת ובתפלה) - "ביום השמיני עצרת תהי' לכם גו' והקרבתם גו' פר אחד איל אחד גו"⁶, ואיתא במדרש "את מוצא בחג ישראל מקריבין . . ע' פרים על ע' אומות . . א"ל הקב"ה עכשיו הקריבו עלי עצמכם, ביום השמיני עצרת תהי' לכם גו' והקרבתם גו' פר אחד איל אחד גו"⁷, "הה"ד⁸ יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך"⁹, "ישראל ומלכא בלחודוהי"¹⁰.

ועפ"ז צריך להבין הטעם שקורין בשמח"ת התחלת פרשת בראשית - דלכאורה, כשנמצאים במעמד ומצב של "ישראל ומלכא בלחודוהי" (ופשיטא - במצב של הבדלה מהעולם לגמרי), אין מקום ושייכות לקריאה בתורה ע"ד בריאת כל העולם כולו?!

(* התועדות הא', והתועדות הב' - המשך לשמח"ת (המול').

(1) בהמשך ובסמיכות ל"גמרה של תורה" בקריאת פרשת ברכה - "מתכניין התחלה להשלמה".

(2) ועד שאין עושים הבדלה בין שמח"ת לשבת בראשית (דלא כבשבת שממנו נכנסים ליו"ט, שמבדילים בין קדושת שבת לקדושת יו"ט), כמשנת"ל בארוכה (קונטרס משיחות ש"פ האזינו שנה זו).

(3) פרשתנו א, לא.

(4) כמודגש גם בהתחלת הפסוק - "וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" (שנוסף על מ"ש "וירא אלקים כי טוב" בנוגע לבריאה הפרטית דיום הששי, נאמר "טוב מאד" בנוגע ל"כל אשר עשה"), ולאח"ז מסיים "ויהי ערב ויהי בוקר יום הששי".

(5) שם ב, א"ב.

(6) פינחס כט, לה-לו.

(7) במדב"ר פכ"א, כד. תנחומא פינחס טז.

(8) משלי ה, יז.

(9) שמו"ר פט"ו, כג.

(10) ראה זהר ח"א סד, א"ב. רח, ב. ח"ג לב, א.

(11) משלי ו, כג.

(12) מאמר ראשון - מהמאמרות שנתפרש הלשון "ויאמר" בתושב"כ, משא"כ "בראשית", שיש צורך בפירוש תושב"כ פ' ש"בראשית נמי מאמר הוא" (ר"ה לב, א), ולא עוד אלא שגם לאחר הפירוש דתושב"כ פ' ה"ז באופן ש"נמי מאמר", היינו, שניתוסף על המאמרות, ולא עיקר הענין ד"מאמר".

(13) להעיר ממאד"ל על הפסוק "ויאמר אלקים יהי אור" - שעז"נ "פתח דבריך יאיר" (ב"ר רפ"ג), שהפתיחה היא בענין האור.

(14) ב"ר פ"א, ד. ויק"ר פל"ו, ד. - הובא גם בפירוש רש"י על התורה: "אין המקרא הזה אומר אלא דרשני וכו'".

(15) משלי ח, כב.

(16) ירמ' ב, ג.

אותו כל התורה כולה. . וכיון שבא לאויר העולם בא מלאך וסטרו על פיו ומשכחו כל התורה כולה". וידוע הביאור בזה ("למה מלמדיו אותו ואח"כ משכחין ממנו")²³ - שלימוד כל התורה במעי אמו הוא נתינת כח ללימוד התורה לאחר שיוצא לאויר העולם.

כלומר: הסדר דלימוד התורה הוא שתחילה ישנה הנתינת כח דלימוד כל התורה כולה באופן שלמעלה מהעולם²⁴, אבל כשצריך להיות לימוד התורה בעולם - "בא מלאך. . ומשכחו כל התורה כולה", היינו, שמתחיל ללמוד התורה במצב של העלם וחושך (בידיעת התורה)²⁵, וע"י עבודתו ויגיעתו מתגלה אצלו אור התורה ("תורה אור"), והולך ומוסיף בלימוד וידיעת התורה צעד אחר צעד, "בן חמש שנים למקרא בן עשר שנים למשנה וכו'"²⁶, עד ללימוד וידיעת כל התורה כולה.

ועד"ז בלימוד כל ענין פרטי בתורה - שהתחלת הלימוד הוא בתורה שבכתב ואח"כ לומדים הפירוש בתורה שבעל פה, ש"בתושב"כ. . הוא מאמר שתוס ונעלם שלא פירש הכתוב איך ומה. . עד שפירשה תורה שבע"פ"²⁷.

ולדוגמא - במצות נטילת לולב בחג הסוכות דמיני' אזלינן - שבתושב"כ לא נתפרשו השמות אתרוג, לולב והדס (שמות בלשון הקודש), אלא בלשון שתוס²⁸: "פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבות"²⁹, ויש צורך בלימוד ושקו"ט בתושבע"פ לברר שהם אתרוג לולב והדס³⁰.

וטעם הדבר - כאמור - לפי שכללות העבודה היא לעשות לו ית' דירה בתחתונים דוקא, ולכן, גם בלימוד התורה בעולם ההתחלה היא באופן של העלם וחושך, הן ביחס לאדם ("משכחו כל התורה כולה"), והן ביחס

שקדמו לעולם, ובזה גופא - הקדימה דישראל לתורה (כשהוא אומר צו את בני ישראל דבר אל בני ישראל אומר אני ישראל קדמו¹⁷), וכידוע¹⁸ שישראל נמשלו לביכורים ("ראשית"), והתורה נמשלה לתרומה (תורה מ'), וביכורים קודמין לתרומה¹⁹.

וכיון שתכלית בריאת העולם (שנברא בשביל התורה ובשביל ישראל) הוא שנתאווה הקב"ה להיות לו ית' דירה בתחתונים דוקא²⁰, שה"תחתונים" כפי שהם במצב של "תחתונים" (לא כפי שמתעלים לעליונים) יהיו דירה לו ית', לכן בראשית בריית שמים וארץ היתה הארץ תוהו ובוהו וחושך ("תחתונים"), ורק לאחר"ז "ויאמר אלקים יהי אור"²¹, אשר, עיקר ושלמות ענין האור נעשה ע"י תורה וישראל (שבשבילם נברא העולם), שע"י עבודתם של ישראל בקיום התורה ומצוותי, "נר מצוה ותורה אור"¹¹, מאירים את העולם להיות דירה לו ית'.

ומזה מובן שבהתחלת פרשת בראשית מרומזת כללות העבודה: לכל לראש - "בראשית", הדגשת מעלת התורה וישראל שנקראו ראשית, שקדמו לעולם, וזוהי הנתינת כח לעבודתם בעולם - שנברא בשביל התורה ובשביל ישראל, בשביל עבודתם של ישראל בקיום התומ"צ שע"י עושים מהעולם דירה לו ית'; ולאח"ז, כשבאים לעבודה בפועל - הסדר הוא באופן ש"הארץ היתה תוהו ובוהו וחושך גו'" ואח"כ מתגלה ע"י התורה הענין ד"יהי אור" - בהתאם לכוונת הבריאה לעשות לו ית' דירה בתחתונים דוקא.

ג. ויש להוסיף, שסדר זה מודגש גם בלימוד התורה - בהתאם לכך שפרשת בראשית היא התחלת התורה: אמרו חז"ל²² ש"הולך. . במעי אמו. . מלמדיו

(17) ראה ב"ר שם. ועוד.

(18) ראה בארוכה אוה"ת ר"פ תבוא. וש"נ.

(19) ויש לומר, שהקדימה דישראל לתורה מרומזת גם בדיוק הסדר "בשביל התורה" ואח"כ "בשביל ישראל" - שגם התורה היא "בשביל ישראל".

(20) ראה תנחומא נשא טז. ועוד. תניא רפ"ו. ובכ"מ.

(21) להעיר ממאד"ל (שבת עז, ב) "בריייתו של עולם ברישא חשוכא והדר נהורא".

(22) נדה ל, ב.

(23) ראה לקו"ת שלח מד, א. ובכ"מ.

(24) "מלמדיו אותו" - מלמעלה, ולכן יכול ללמוד כל התורה כולה במשך ט' (או ז') חדשים!

(25) ויתירה מזה - כיון שברגע שלפני יציאתו לאויר העולם ידע כל התורה כולה, הרי ההעלם והחושך בידיעת התורה כשמתחיל ללמוד

תורה לאחר יציאתו לאויר העולם נרגש ביותר.

(26) אבות ספ"ה.

(27) אגה"ק סכ"ט (קנ, ב).

(28) וחידוש מיוחד במצות נטילת לולב בחג הסוכות - כיון שבחג הסוכות נעשה הגילוי דעניני ר"ה ויהי"פ שהיו באופן של כיסוי והעלם ("בכסה"), ובחג הסוכות עצמו מודגש יותר ענין הגילוי "ביום הראשון" - זמן נטילת לולב, ולקחתם לכם ביום הראשון, מנץ החמה, ועכ"פ מעלות השחר - ש"יום" הו"ע האור והגילוי (כמ"ש "ויקרא אלקים לאור יום"), ואעפ"כ לא נתפרשו בתורה השמות אתרוג ולולב (והדס), אלא נאמרו באופן שתוס*.

(29) אמור כג, מ.

(30) ובפרטיות: "פרי עץ הדר" - "עץ שטעם עזו ופריו שוה, הוי אמור זה אתרוג וכו'", ועד שיש קס"ד "ואימא פלפלין" (סוכה לה, א); "כפת תמרים" - "ממאי דהאי כפות תמרים דלולבא הוא אימא חרותא,

(* ולאידך - בנוגע למצות סוכה שזמנה מתחיל משקידש החג, בלילה (העלם וחושך), נתפרש בתושב"כ השם "סוכה".

לבריאת העולם באופן ש"הארץ היתה תוהו ובוהו וחושך" ואח"כ "ויאמר אלקים יהי אור" - כיון שהכוונה דבריאת העולם היא כדי שישאל על "התורה יעשו דירה לו ית' בתחתונים דוקא.

ה. ובכנה"ל נוספה הדגשה יתירה בשבת בראשית - שבת כללי על כל השנה כולה, כידוע הפתגם³⁷ "ווי מ'שטעלט זיך אַוועק שבת בראשית אַזוי גייט עס אַ גאַנץ יאָר":

ובהקדמה - שההוספה בשבת בראשית על התחלת הקריאה דפרשת בראשית ביום שמח"ת, היא, לכל לראש בקריאת הפרשה כולה מתחילתה עד סופה (ועד שקורין גם התחלת פרשת נח - במנחת שבת), וגם (ועיקר) בקריאת הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום, כולל ובמיוחד לימוד הפרשה עם פירוש רש"י³⁸, אשר, "הקורא"³⁹. . . ב' פעמים מקרא ובפעם הג' חוזר ולומד כל הפרשה עם פרש"י שהוא בנוי על יסוד התלמוד ה"ז מועיל יותר מהתרגום שהוא (פרש"י) מפרש יותר"⁴⁰.

וזוהו א' הטעמים למנהג שנהגו לפני כו"כ שנים ללמוד בעיון (פסוק או ענין אחד ב) פירוש רש"י בפרשת השבוע [על יסוד הכלל המפורסם שכותב רש"י בפרשתנו⁴¹ "אני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המיישבת דברי המקרא דבר דבור על אופניו"⁴², כולל גם ביאור "ענינים מופלאים"⁴³ ו"יינה

לתורה עצמה (ש"בתושב"כ. . . הוא מאמר סתום ונעלם")³¹.

ד. עפ"ז יש לבאר התוכן דקריאת התחלת פרשת בראשית ביום שמח"ת:

שמח"ת הוא סיום וחזרתם מועדי חודש תשרי, אותיות רשית³², חודש השביעי, המשובע והמשובע³³, שבו נעשתה הקליטה בפנימיות ("עצרת" מלשון קליטה) דכל המועדים שלפנ"ז³⁴ נר"ה ויוהכ"פ, וחג הסוכות, שבו מתגלים הענינים שנמשכו בר"ה (ויוהכ"פ) באופן של כיסוי והעלם, "בכסה" (נתגלה) ליום חגיגו³⁵, על מנת להמשיכם בעבודה בעולם במשך השנה כולה.

ולכן: לכל לראש מודגשת בשמח"ת מעלתם של ישראל (באופן של הבדלה מהעולם) - "עצרת תהי לכם", "יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך", "ישראל ומלכא בלחודוהי", ויתירה מזה, הדגשת מעלתם של ישראל שקדמו אפילו לתורה - כידוע³⁶ א' הפירושים ב"שמחת תורה" שישאל משמחים התורה (כנראה במוחש בריקוד עם הס"ת שישאל פועלים הריקוד דהתורה) מפני מעלתם שקדמו לתורה;

והדגשת מעלתם של ישראל באופן של הבדלה מהעולם, מהוה נתינת כח לעבודתם בעולם - שלכן קורין בשמח"ת (גם) אודות בריאת העולם, ועד

בעניא כפות וליכא, ואימא אופתא כו' ואימא כופרא כו' (שם לב, א); "ענף עץ עבות" - "שענפיו חופין את עצו ואי זה הוא אומר זה הדס, ואימא זיתא כו' ואיתא דולבא וכו'" (שם, ב), ואפילו בנוגע ל"ערבי נחל" - "הגדילות על הנחל. . . אין לי אלא ערבי נחל של בעל ושל הרים מנין ת"ל ערבי נחל מכל מקום. . . פרט לצפצפה הגדילה בין ההרים. . . קח על מים רבים צפצפה שמו. . . ודלמא פרושי קא מפרש קח על מים רבים ומאי ניהו צפצפה כו'" (שם לג, סע"ב ואילך).³¹ ועפ"ז יש לבאר הטעם שהתחלת התורה היא בענין של התחלקות, "בראשית", בראשית (זח"א ג, ב. טו, ב. ועוד), ולא בענין של אחדות (כמודגש ביום ראשון שנקרא "יום אחד", "לפי שהי הקב"ה יחיד בעולמו"), ועד לתיבה של אות אחת (כמו "ה לה" שבשירת האזינו לב, ו) שהאות ה"א היא תיבה לעצמה) - כי הכוונה היא לפעול האחדות במקום של התחלקות (דירה בתחתונים) דוקא**.

(32) בעה"ט עקב יא, יב.

(33) ויק"ר פכ"ט, ח. וראה "היום יום" כ"ה אלול. ובכ"מ.

(34) ראה סה"מ מלוקט ח"א ע' שסג. וש"נ.

(35) תהלים פא, ד. וראה סה"מ שם ע' שעב. וש"נ.

(36) ראה לקר"ש ח"ד ע' 168. וש"נ.

(37) ראה לקר"ש ח"כ ע' 556 בהערה. וש"נ.

(38) להעיר שבקביעות שנה זו (ששבת בראשית הוא אסרו חג) לומדים כל פרשת בראשית עם פירוש רש"י בשיעורי חת"ת דשבת בראשית - שהרי סדר הלימוד דשיעורי חת"ת ש"באסרו חג. . . לומדים מהתחלת הסדרה בראשית עד אחר פרשת היום שעומדים בו עם פירוש"י" (ספר המנהגים חב"ד ע' 19).

(39) שו"ע אדה"ז או"ח סרפ"ה ס"ב.

(40) וגם לדעת ה"י"א שהתרגום זכה מפני שניתן בסיני כגון יגר שהדו"ת" (שו"ע אדה"ז שם) - הרי, נוסף לכך שפוסק ש"העיקר כסברא הראשונה", מסיק ש"כל ירא שמים יש לו לקרות התרגום וגם פרש"י".

(41) ג, ח - ועד"ז בכ"מ.

(42) בפרטיות יותר - ראה ס' כללי רש"י (קה"ת תש"מ).

(43) של"ה במס' שבועות שלו (קפא, א).

(*) להעיר מהשייכות ד"עבות" ל"אסרו חג" - כמ"ש "אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח", ומה למדו חז"ל: (א) כל הטטל לולב באגוד והדס בעבותות מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן, שנאמר אסרו חג בעבותים (אסרו אגודה של לולב בעבותים בהדס שהוא עבות של ג' בדין) עד קרנות המזבח, (ב) "כל העושה איסור לחג באכילה ושתי' (יום שלאחר החג) מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן, שנאמר אסרו חג בעבותים (בהמות עבות ושמונת) עד קרנות המזבח" (שם מה, סע"א ואילך ובפרש"י). - ולהעיר ש"עבותים" הם ב' עבות שכל עבות הוא ג' (ראה פנ"ח שער מקרא קודש פ"ו. תורת לוי"צ ס"ע רכו).
(**) ועפ"ז יומתק שהאות ה"א בתור תיבה בפ"ע (ענין האחדות) נאמרה בענין בלתי רצוי - "ה לה' תגמלו זאת וגו'".

ולדוגמא: כברית בין הבתרים שאז הבטיח הקב"ה "לזרעך נתתי את הארץ הזאת גו' את הקיני גו' ואת היבוסי"⁴⁸, "עשר אומות"⁴⁹, וכיו"ב?

וע"פ האמור לעיל - יש לומר הביאור בזה (ע"ד הרמז⁵⁰):

כשם שהסדר דכללות הבריה הוא באופן ש"הארץ היתה תוהו ובוהו וחושך", ואח"כ "ויאמר אלקים יהי אור", כן הוא הסדר בנוגע לארץ ישראל - "לתת להם נחלת גוים", שהכוונה היא שישראל יעשו מ"נחלת גוים" (תחתונים) "ארץ ישראל" (דירה לו ית'), ולכן בתחילה "נתנה להם" (לאוה"ע), ועד שבגלל זה יש מקום (ע"פ תורה) לטענה דאוה"ע לישראל "לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים", להיותה תחילה "נחלת גוים".

והמענה לטענה זו - "כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו": הכוונה דבריהת כל הארץ היא כדי ליתנה "לאשר ישר בעיניו" - לישראל, כמ"ש "כח מעשיו הגיד לעמו", "בראשית . . בשביל ישראל שנקראו ראשית"⁵¹, אלא ש"ברצונו" שהנתינה לישראל תהי' באופן שישראל יעשו מ"נחלת גוים" ארץ ישראל⁵², "ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו".

וזהו גם ה"טעם (ש)פתח (התורה) בבראשית", אף ש"לא הי' צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל" - שגם בלימוד התורה בעולם מודגש הענין ד"לתת להם נחלת גוים", "נתנה להם" ואח"כ "נטלה מהם ונתנה לנו", דירה בתחתונים, שהסדר דלימוד התורה מתחיל באופן של העלם וחושך, ואח"כ נעשה האור והגילוי (כנ"ל ס"ג).

ז. ויש להוסיף ולבאר גם הרמז בהזכרת שמו של בעל המאמר [אף שדרכו של רש"י לומר הפירוש בפשוטו של מקרא מבלי להזכיר שמו של בעל המאמר⁵³, אא"כ יש צורך לרמז תירוץ על שאלה נוספת שמתעוררת אצל תלמיד ממולח⁵⁴] - "אמר רבי יצחק":

של תורה⁴⁴ שבפירוש רש"י, כמדובר כמ"פ, ועאכו"כ שיש לקיים מנהג זה בשבת בראשית, על מנת להמשיך בכל השנה (בלי-גדר), כאמור, "ווי מ'שטעלט זיך אַוועק שבת בראשית אַזוי גייט עס אַ גאַנץ יאָר".

ובנוגע לענינו - יש לומר, שבהמשך וסיום פרשת בראשית (שקורין כולה בשבת בראשית) עד להתחלת פ' נח (שקורין במנחת שבת), ובפרט בפירוש רש"י (פשוטו של מקרא) בהתחלת וסיום פרשת בראשית ובהתחלת פרשת נח, מודגשת יותר הנקודה האמורה לעיל בנוגע לכללות העבודה, שכיון שהכוונה היא לעשות לו ית' דירה בתחתונים, לכן מתחילה העבודה בעולם (לאחרי הקדמת הנתינת-כח לעבודה) במצב של העלם והסתור דוקא ("והארץ היתה תוהו ובוהו וחושך"), וע"י עבודת האדם נעשה אור וגילוי ("יהי אור"), כדלקמן.

ו. בהתחלת פרשת בראשית - מפרש רש"י: "אמר רבי יצחק לא הי' צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל, ומה טעם פתח בבראשית, משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים"⁴⁵, שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו".

וצריך להבין:

כדי לשלול טענת אוה"ע לישראל "לסטים אתם" - מוטב הי' שהקב"ה יתן הארץ מלכתחילה לישראל, ולא ליתנה תחילה לאוה"ע, ואח"כ ליטלה מהם וליתנה לנו?!

ועוד ועיקר: גם לאחרי שרצה הקב"ה ליתנה תחילה להם ואח"כ ליטלה מהם וליתנה לנו, ובמילא יש צורך במענה על טענת אוה"ע לישראל "לסטים אתם" - אין הכרח (לכאורה) שמענה זה יהי' דוקא בפתיחת התורה (תורה מלשון הוראה⁴⁶, הוראה לבני"ב עצמם⁴⁷), אלא יכול להיות לאחרי כמה פרשיות,

(44) "היום יום" כ"ט שבט.

(45) תהלים קיא, ו.

(46) גו"א ריש פרשתנו (בשם הרד"ק - לתהלים יט, ח). וראה זח"ג נג, ב.

(47) ועד שמשום זה "לא הי' צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל".

(48) לך לך טו, יח-כא.

(49) פרש"י שם, יט.

(50) הביאור ע"ד הפשט - ראה לקו"ש ח"ה, ח"י וח"כ בתחלתם.

(51) ראה גם לקו"ש ח"ה ע' 10.

(52) להעיר מזח"א פג, א: "אי לא אתייהיבת ארעא קדישא לכנען

בקדמיתא וישלוט בה לא הות ארעא חולקי' ועדבי' דקוב"ה".

(53) אף ש"כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם" (אבות

פ"ו מ"ו) - כיון שאין זה שייך לפירושו על התורה באופן ש"אני לא

באתי אלא לפשוטו של מקרא".

(54) משא"כ שאלה בפשוטם של כתובים שמתרצה בפירוש (ולא

ברמז).

הקב"ה (אלקי ישראל) דוקא⁶¹, ובפרט שזהו רק ענין השיתוף (ובפרט להדעות⁶² שבני-נח לא הוזהרו בכלל על השיתוף)⁶³ שמאמינים בהקב"ה אלא שאומרים שראוי לחלוק כבוד לכוכבים ומזלות שאוה"ע מקבלים השפעתם מהם, כמ"ש⁶⁴ "אשר חלק ה' אלקיך אותם לכל העמים", "דאיתיהבו לרברבן"⁶⁵.

וכיון שלדעתם של אוה"ע יש שיתוף ועד לשלטון וממשלה זולתו ית' - יש נתינת מקום לטענותם לישראל "לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים", כיון שמצד הכוכבים והמזלות (גדרי הטבע) הארץ היא "נחלת גוים"⁶⁶.

ועל זה משיבים ישראל לאוה"ע ("הם אומרים להם") "כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה כו'": ישראל אומרים ומבארים לאוה"ע שהאמת היא שכל הארץ היא של הקב"ה לבדו, כיון ש"הוא בראה ונתנה כו'", הוא לבדו, ללא שיתוף מציאות אחרת זולתו ית', כי, כל הכוכבים והמזלות שעל ידם נמשכת ההשפעה בעולם אין להם שלטון כלל ח"ו, ואינם אלא כגרון ביד החוצב בו, ולכן בטלה הטענה ד"לסטים אתם", כיון שכן הוא רצונו של הקב"ה, בורא העולם, ש"נתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם, וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו".

ויש לומר, שרש"י מרמז הביאור בשלילת השיתוף (תוכן המענה דישראל על טענת אוה"ע) בניבוי אב שרש"י הזכרת שם בעל המאמר:

בענין כיבוד אב איתא בגמרא⁶⁷ "השוה הכתוב כבוד אב ואם לכבוד המקום . . . וכן בדין (שיוקשו לכיבוד) ששלשתן שותפין בו . . . שלשה שותפין באדם הקב"ה ואביו ואמו". ולכאורה: השוואת כבוד אב ואם לכבוד הקב"ה בגלל השותפות שלהם ביצירת האדם היא תוכן ענין השיתוף, ח"ו, שיש לכבוד את

ובהקדמה - שמצינו במפרשי רש"י⁵⁵ שבהזכרת שם בעל המאמר ("אמר רבי יצחק") כוונת רש"י לרמז בפתיחת פירושו שמו של אביו (רש"י - ר"ת רבינו שלמה יצחקי⁵⁶, ע"ש אביו ששמו הי' יצחק), משום כבוד אב⁵⁷ (ועאכו"כ אב שזכה לילד לגדל ולחנך בן כמו רש"י).

אבל, תירוצן זה אינו מחוור לגמרי - כי, ע"פ הידוע גודל דיוקן של רש"י בהכלל "אני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא", לא חסר ולא יתיר, לכאורה לא מסתבר שרש"י יוסיף "אמר רבי יצחק" שלא לצורך הבנת פשוטו של מקרא, כי אם כדי לרמז כבוד אביו בלבד⁵⁸.

[ולהעיר שהשימוש בשם בעל המאמר (שלא לצורך פירוש פשוטו של מקרא, אלא) בשביל שרש"י יקיים כיבוד אב שלו - בדקות ודקות ה"ז מעין ודוגמת הענין ד"לסטים אתם"].

ויש לומר, שבענין דכיבוד אב שבהזכרת שם בעל המאמר מרומז תוספת ביאור במענה על טענת אוה"ע לישראל "לסטים אתם" - "כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה כו'", כדלקמן.

ח. ויובן בהקדים ביאור החידוש במענה דישראל לאוה"ע "הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה כו'" - דלכאורה: כיון שגם אוה"ע⁵⁹ יודעים ומבינים בשכלם שיש בורא לעולם, שהרי שכל הפשוט⁶⁰ מחייב ומכריח שאין דבר עושה את עצמו - אין מקום מלכתחילה לטענת אוה"ע לישראל "לסטים אתם" שיצטרכו ישראל להשיב להם "כל הארץ של הקב"ה היא כו'?"! והביאור בזה:

אף שאוה"ע יודעים ומבינים בשכלם שיש בורא לעולם, הרי, שכלם אינו מחייב שבורא העולם הוא

(55) דברי דוד. ועוד.

(56) נוסף על הרמז בר"ת רבן (ראשון) של ישראל.

(57) כידוע מנהג כו"כ גדולי ישראל בחיבוריהם.

(58) אף ש"ל שכתובת פירוש שאמר רבי יצחק בהשמת שם בעל המאמר "רבי יצחק" (כשם אביו) יכולה להתפרש (אצל בן עשר למשנה ובן חמש עשרה לגמרא שיראה במדרש שמאמר זה אמר רבי יצחק) כשליטת כבוד אביו, ח"ו.

(59) מלבד פרעה שאמר "לי יאורי ואני עשיתיני" (יחזקאל כט, ג), וכן סנחריב שאמר "מי בכל אלקי הארצות גו'" (מ"א יח, לה) - ראה בארוכה דרוש תער השכירה (אוה"ת נ"ך ח"ב ע' תשסו ואילך).

(60) ובשופטני לא עסקינן (ראה ב"ק פה, א. ועוד).

(61) ולהעיר שגם עובדי ע"ז קרו לי' אלקא דאלקייא (מנחות בסופה).

(62) ראה רמ"א או"ח סקנ"ו. דרכי משה שם. סהמ"צ להצ"צ מצות

אחדות ה'. סה"מ מלוקט ח"א ע' ל ואילך. ע' כב ואילך. וש"נ. (63) להעיר מהמבואר בכ"מ (ד"ה באתי לגני תשי"ג. ועוד) ששרשם של אוה"ע מחיצוניות הרצון בלבד, וחיצוניות הרצון בא באור הממלא, וכיון שבאור הממלא יש נתינת מקום לדבר שחוץ ממנו, לכן אינם מוזהרים על השיתוף. ועפ"ז יש לקשר זה עם האמור לעיל (בפנים) ששכלם אינו מחייב שבורא העולם הוא הקב"ה - קדוש ומובדל, בחי" סוכ"ע, שמצד בחי' זו אין נתינת מקום לדבר שחוץ ממנו, לשלילת ענין השיתוף.

(64) ואתחנן ד, יט.

(65) זח"ג רפו, ב וברמ"ז שם. הובא בסהמ"צ להצ"צ מצות אחדות

ה' בתחלתה.

(66) להעיר מהטענה ש"אפילו בעה"ב אינו יכול להוציא כליו"

(סוטה לה, א).

(67) קידושין ל, ב.

להביטול ד"אין עוד⁷⁸, כי אם המציאות ד"ישראל ומלכא (כולא חד) בלחודוהי".

ועפ"ז י"ל, שב"אמר רבי יצחק" מרמז רש"י הניתנת כח לכללות עבודתם של ישראל בעולם (ע"ד הרמז ב"בראשית", ב' ראשית, תורה וישראל, שבשבים נברא העולם, כנ"ל ס"ב) - שיוצאים מלכתחילה אודות תכלית השלימות דלעתיד לבוא ("יצחק") שנעשית ע"י מעשינו ועבודתנו⁷⁹.

ועד"ז בנוגע ללימוד התורה: בפתיחת הלימוד בפירוש רש"י (פשוטו של מקרא) נרמז השלימות דלימוד התורה לעתיד לבוא ("יצחק") - "תורה חדשה מאתי תצא"⁸⁰, "מאתי" דייקא, ממלותיו ועצמותו ית' ממש, שלא בערך לדרגת התורה ש"פתח בבראשית", לפי ערך העולם, וזוהי הניתנת כח ללימוד התורה באופן ד"פתח בבראשית" (ע"ד שמלמדין כל התורה כולה לפני שיוצא לאור העולם, כנ"ל ס"ג).

י. ובענין זה ניתוסף עוד יותר בסיום הפרשה (בשיעור דשביעי ומפטיר) - "וירא⁸¹ ה' כי רבה רעת האדם בארץ גו' וינחם ה' כי עשה את האדם ויתעצב אל לבו":

החידוש שבסיום הפרשה לגבי התחלת הפרשה - שנוסף לכך שהתחלת הבריאה היתה באופן ד"תוהו ובוהו וחושך", העדר האור (ורק אח"כ "ויאמר אלקים יהי אור"), ניתוסף עוד יותר בענין החושך ע"י ש"רבה רעת האדם בארץ", אשר, גם ענין זה הי' בכוונת הבריאה, כמבואר בפירוש רש"י: "הקב"ה רואה את הנולד . . . אע"פ שגלוי לפניו שסופן לחטוא . . . לא נמנע מלבראן בשביל הצדיקים העתידים לעמוד מהם".

וההסברה בזה - שגם בענין החטא יש כוונה ותכלית - בשביל מעלת התשובה, שעל ידה "זדונות נעשו לו כזכיות"⁸², "זכיות" ממש, ועד לסוג "זכיות" נעלה יותר מאשר "זכיות" סתם⁸³ (של צדיקים⁸⁴) -

הכוכבים ומזלות כמו שמכבדים את הקב"ה בגלל השותפות שלהם בהשפעה בעולם (אף שמקבלים כחם מהקב"ה, כמו שהאב ואם מקבלים כחם מהקב"ה) !?

והביאור בזה⁶⁸ - שאב ואם הם בעלי בחירה, ובמילא הם סיבה למציאות האדם, ולכן נקראים "שותפים", ובגלל זה צוה הקב"ה לכבדם (ועד שהשוה כבודם לכבוד עצמו), משא"כ הכוכבים ומזלות שאינם בעלי בחירה, אלא כגרזן ביד החוצב בו, לא שייך לקרותם "שותפים", ואין לכבדם ולהחשיבם.

ט. ויש להוסיף בזה בעומק יותר - גם בקשר ובשייכות לתוכן השם דבעל המאמר (נוסף על הענין דכיבוד אב), "אמר רבי יצחק"⁶⁹:

ובהקדים - שהתירין בנוגע לשותפות דאב ואם מפני היותם בעלי בחירה (כנ"ל ס"ח) אינו מספיק, כי, דעתם של העובדים לכוכבים לפי שחושבים שיש להכוכבים בחירה, היא (לא רק טעות וכסילות, אלא גם) כפירה באחדותו ית'?

והביאור בזה - שמצות כיבוד אב ואם היא בעשה"ד לישראל דוקא (משא"כ באוה"ע אין זה אלא פרט בישובו של עולם⁷⁰), וכיון שישראל הם "חלק אלקה ממעל ממש"⁷¹, אשר, העצם כשאתה תופס בחלקו אתה תופס ככולו⁷², ועד ש"ישראל וקב"ה כולא חד"⁷³ - לכן ה"שותפות" שלהם (ביצירת האדם - "שלשה שותפין באדם", ויתירה מזה - בכללות הבריאה, כמארז"ל⁷⁴ "שותף להקב"ה במעשה בראשית") מצד בחירתם⁷⁵ אינה בסתירה לאחדותו ית'.

ויש לומר, שענין זה מרמז רש"י בשם בעל המאמר - "יצחק" - כידוע ש"יצחק" קשור עם (ורומז על) השלימות דלעתיד לבוא⁷⁶, שאז יראו בפועל ובגילוי ש"ישראל וקב"ה כולא חד", ויראו בפועל ובגילוי שע"י עבודתם של ישראל נעשה העולם דירה לו ית', ועד שאין מציאות זולתו ית', "אין עוד מלבדו"⁷⁷, ועד

(68) ראה סה"מ מלוטט ח"א ע' נד ואילך.

(69) עוד ביאור בהשייכות לבעל המאמר, "רבי יצחק" - ראה לקו"ש ח"ב ע' 541.

(70) ראה לקו"ש ח"ה ע' 160.

(71) תניא רפ"ב.

(72) כש"ט הוספות סקט"ז. וש"נ.

(73) ראה זח"ג עג, א.

(74) שבת יו"ד, א. קיט, רע"ב.

(75) ולהעיר שגם כח הבחירה דישאל ("הן האדם הי' כאחד ממנו")

הוא מפני ששרשם בהעצמות (ראה לקו"ת אמור לח, ב. ובכ"מ).

(76) כמארז"ל (שבת פט, ב) שלעתיד לבוא יאמרו ליצחק דוקא "כי אתה אבינו", ומהביאורים בזה - שיצחק הוא ע"ש השחוק, "כל השומע יצחק לי", ולעתיד לבוא כתיב "אז ימלא שחוק פיני", שיתגלה

השחוק והתענוג דהקב"ה מעבודתם של ישראל בעולם שעשו לו ית' דירה בתחתונים "יצחק" (ראה תו"א תולדות יו, ד ואילך. ובכ"מ).

(77) ואתחנן ד, לה.

(78) שם, לט. וראה לקו"ש חכ"ה ע' 202 הערה 86.

(79) ראה תניא רפ"ז.

(80) ישע"י נא, ד. ויק"ר פי"ג, ג.

(81) ו, ה"ד.

(82) יומא פו, ב.

(83) ראה דרמ"צ קצא, א ואילך. ועוד.

(84) וי"ל שמרומז בדיוק לשון רש"י "בשביל הצדיקים העתידים לעמוד מהם" - צדיקים שנעשים ע"י עבודת התשובה ("מהם"), שמעלהם גדלה מצדיק מעיקרא, שהצדקות שלהם היא באופן של עמידה ("לעמוד"), בתוקף נצחי, כיון שעמדו בנסיון כו' (ראה רמב"ם

ובזה מורה רש"י (ר"ת: רבן של ישראל, החל מילדי ישראל, בני חמש למקרא) הוראה לכל מלמד ומחנך - להקדיש תשומת-לב לסגנון הדיבור והשאלה של התלמיד והמחנך שיהי' בזהירות מכל ענין שיש בו שמץ ונדנוד או אבק של דעות שאינם ברוח האמונה, ואם מוצא ח"ו ענין בלתי-רצוי, עליו להיות בבחינת "רבי יהושע" (כמרומז בהזכרת שם בעל המאמר⁸⁸), ע"ש י"ה יושעך⁸⁹, להשתדל ולעשות כל התלוי בו (המחנך) כדי להושיעו (המחנך), ע"ז שיעורר אותו ע"ד הזהירות מחלב עכו"ם⁹⁰, וכיו"ב בשאר ענינים שבגללם יכולים ליפול לו מחשבות בלתי-רצויות.

יב. ובהמשך לסיום פרשת בראשית - באים להתחלת פרשת נח (שקורין במנחת שבת בראשית): בסיום פרשת בראשית מודגשת (בעיקר) תכלית הירידה העולם ע"ז ש"רבה רעת אדם בארץ גו", עד כדי כך ש"וינחם ה' כי עשה את האדם גו' ויאמר ה' אמחה את האדם גו", ורק בפסוק האחרון נאמר "ונח מצא חן בעיני ה'", ע"ד מ"ש רש"י ש"לא נמצא מלבראן בשביל הצדיקים העתידים לעמוד מהם";

ובפרשת נח מודגשת (בעיקר) העלי' שנעשית לאחר הירידה ד"רבה רעת האדם בארץ וגו'" - אלה תולדות נח נח איש צדיק גו", ש"ראה עולם חדש"⁹¹, באופן נעלה יותר מהעולם שהי' בהתחלת הבריאה, מעין ודוגמת המעמד ומצב דלעתיד לבוא⁹² ("שמים חדשים וארץ חדשה"⁹³).

ועפ"ז יש לבאר גם פירוש רש"י על הפסוק "אלה תולדות נח נח איש צדיק", שמפרש (בפי' ה') "ללמדך שעיקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים" - דלכאורה אינו מובן⁹⁴: מהו הכרחו של רש"י להוציא תיבת "תולדות" מפשוטה (בנים), ולפרש ש"עיקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים"?

ואין לתרץ שכיון שבני נח נימנו כבר בסוף פרשת בראשית ("ויולד נח את שם את חם ואת יפת"), בהכרח לומר שהכתוב "אלה תולדות נח" בא להוסיף

שבזה מודגשת עוד יותר המעלה דדירה לו ית' בתחתונים, בתחתון שאין תחתון למטה ממנו.

יא. ויש להוסיף בביאור פירוש רש"י "וזה כתבתי לתשובת המינים, אפיקורוס⁸⁵ אחד שאל את רבי יהושע בן קרחה, א"ל אי אתם מודים שהקב"ה רואה את הנולד, אמר לו הן, אמר לו והא כתיב ויתעצב אל לבו, אמר לו, נולד לך בן זכר וכו' בשעת חדותא חדותא כו', א"ל כך מעשה הקב"ה כו'" - דלכאורה צריך להבין⁸⁶: (א) ענינו של רש"י לבאר פשוטו של מקרא לבן חמש למקרא, ולא לכתוב "תשובת המינים", ענין של "דע⁸⁷ מה שתשיב לאפיקורוס"?

ב) ולאידך: השאלה בפסוק "וינחם גו' ויתעצב את לבו" (איך שייך לומר הנ"ל אצל הקב"ה שרואה את הנולד) היא שאלה פשוטה אצל בן חמש למקרא, וא"כ, הי' לו לרש"י לבאר הענין ("אע"פ שגלוי לפניו וכו'") מבלי להקדים שזהו מענה על שאלה של "אפיקורוס" - דבר שיגרום חלישות הדעת אצל ילד יהודי: היתכן שעולה במחשבתו שאלה של אפיקורוס רחמנא ליצלן?!

ויש לומר הביאור בזה, שכיון שרש"י צריך לתרץ שאלה הנ"ל בפשוטו של מקרא, מתרצה באופן שעל ידו מודגש ענין יסודי בהחינוך דבן חמש למקרא - שכאשר שואל שאלה בענינים כאלה, יש חילוק מן הקצה אל הקצה בין סגנון השאלה שלו (שאלה של ילד יהודי) לאותה שאלה כפי שנשאלת ע"י אפיקורוס: סגנון שאלתו של אפיקורוס - "אי אתם מודים שהקב"ה רואה את הנולד . . והא כתיב ויתעצב אל לבו" - היא באופן של אפיקורוסות, ש"מוכיח" ממ"ש "ויתעצב אל לבו" שאי אפשר לומר שהקב"ה רואה את הנולד;

אבל ילד יהודי שואל בסגנון הפוך: ברור ומוחלט אצלו בוודאות שהתורה היא אמת, משה אמת ותורתו אמת, וברור אצלו ללא כל ספק שהקב"ה רואה את הנולד וכו', אלא שרוצה להבין (בשכלו) מהי ההסברה בשינוי מחשבתו של הקב"ה, מהי הסיבה שהביאה לשינוי מחשבתו של הקב"ה, וכיו"ב.

בן קרחה" שערך ויכוחים להשיב על טענותיהם של אפיקורסים.

(89) פרש"י שלח יג, טז.

(90) להעיר מרמ"א יו"ד ספ"א ס"ז.

(91) ב"ר פ"ל, ח.

(92) ראה בארוכה לקו"ש ח"ל ע' 61 ואילך. וש"נ.

(93) ישע"י סה, יז, סו, כב.

(94) בהבא לקמן - ראה גם לקו"ש ח"ה ע' 36 ואילך.

ה' תשובה פ"ז ה"ד. שמונה פרקים פ"ו).

(85) כ"ה (אפיקורוס) בדפוסים הנפוצים שלפנינו.

(86) בהבא לקמן - ראה גם שיחת ש"פ בראשית תשל"ו.

(87) אבות פ"ב מ"ד.

(88) ועוד י"ל, שכוונת רש"י לומר הוראה לבן חמש למקרא, שכאשר אפיקורוס שואל אותו שאלה כזו, אין לו להכנס עמו בוויכוחים, ולכל היותר, להפנות אותו לחכמי ישראל שבדורו שהם בדוגמת "רבי יהושע

מכיר בניסו"102, אלא גם) באופן גלוי לעין כל - מעין ודוגמת והכנה לנסים ונפלאות דגאולה העתידה לבוא תיכף ומיד, עלי' נאמר¹⁰³ "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות".

ולדוגמא:

במדינות גדולות וחזקות הולכים ומשתנים סדרי השלטון והמשטר לטוב, טוב צדק ויושר¹⁰⁴ - מעין ודוגמת והכנה לתיקון ושלמות העולם בימות המשיח¹⁰⁵, כולל בנוגע לבני - נתינת חופש בכל הקשור לענייני יהדות, תורה ומצוות, עד ליציאתם של מאות אלפי יהודים לחירות - מעין ודוגמת והכנה לקיבוץ גלויות (בכחינת "טועמי חיים זכו"¹⁰⁶) בימות המשיח;

המאורעות במפרץ הפרסי - מסימני הגאולה, כמארז"ל בנוגע ל"מלכיות מתגרות כו"¹⁰⁷, ובפרטיות יותר - "מלך פרס (דקאי בפשטות על השטח שכולו עירק) מתגרה במלך ערבי כו' וכל אומות העולם מתרעשין ומתבהלים כו', ואומר (הקב"ה) להם (לישראל). אל תיראו הגיע זמן גאולתכם"¹⁰⁸, וממשיך ומסיים¹⁰⁸ "בשעה שמלך המשיח בא עומד על גג בית המקדש והוא משמיע להם לישראל ואומר עניים הגיע זמן גאולתכם".

ולאידך - בימים אלה התאספו אומות העולם (שבעים אומות) באופן ד"רגשו גוים ולאומים יהגו"¹⁰⁹, לטעון לישראל "לסטים אתם כו'", לא רק בנוגע לעזה או שומרון, אלא גם (ולכל לראש) בנוגע ליהודה כולל ירושלים, עיר הבירה של ארץ ישראל, "קריית חנה דוד"¹¹⁰ - בה בשעה שהכל יודעים את התשובה לטענה זו המפורשת בהתחלת פירוש רש"י על התורה: "כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו . . . נתנה לנו".

ולמרבה הפלא - היו בכלל זה גם מדינות שדרכם להשתדל ולעשות כל התלוי בהם למען הצדק והיושר

דבר חדש, "ללמדך שעיקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים" - שהרי מצינו גם באדה"ר "זה ספר תולדות אדם"⁹⁵ לאחר שכבר נאמר פרטי המאורעות בנוגע לבניו של אדה"ר, ואעפ"כ, לא מפרש רש"י ש"תולדות אדם" קאי על "מעשים טובים", ומאי שנא "תולדות נח".

ויש לומר, שהכרחו של רש"י לפרש כאן ש"עיקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים", הוא, מתיבת "אלה (תולדות נח נח איש צדיק)"⁹⁶:

ידוע הכלל גם בפרש"י "כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים"⁹⁷, כמובן גם בפשוטו של מקרא ש"אלה" מורה על התחלת ענין חדש⁹⁸.

וי"ל, שב"אלה תולדות נח" נכלל גם החידוש ("פסל את הראשונים") בנוגע ל"תולדות נח" גופא - שמ"ש בס"פ בראשית "ויולד נח את שם את חם ואת יפת", ה"ז חלק מכל "תולדות אדם" שלפני המבול⁹⁹, ומ"ש בפרשת נח "ויולד נח שלשה בנים גו'", ה"ז ענין חדש השייך ל"אלה (פסל את הראשונים) תולדות נח נח איש צדיק" - "עיקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים", היינו, שגם "ויולד נח שלשה בנים" (תולדות נח כפשוטו) הוא חלק מ"עיקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים", שמגדלים ומחנכים בנים צדיקים שעל ידם יהי' הקיום ד"עולם חדש".

*

יג. בהאמור לעיל יש גם לימוד והוראה בשייכות לתקופתנו זו - לאחר סיום שנת תשנ"ג, "תהא שנת נסים", ובהתחלת שנת תשנ"א¹⁰⁰, "תהא שנת אראנו נפלאות":

בתקופתנו זו מתרחשים ברחבי העולם נסים ונפלאות (עד ל"נפלאות גדולות"¹⁰¹, ולא רק באופן ד"לעושה נפלאות גדולות לבדו", ש"אין בעל הנס

(95) פרשתנו ה, א.

(96) ועפ"ז יומתק שמעתיק בפירושו גם תיבת "אלה", אף שמפרש רק ש"תולדות נח" הם ה"מעשים טובים" ("נח איש צדיק").

(97) ב"ר פרשתנו פ"א, ג. הובא בפרש"י עה"ר ר"פ משפטים.

(98) והטעם שבר"פ משפטים צריך רש"י לפרש כלל זה - ראה לקו"ש ח"ה ע' 42 הערה 34.

(99) ויומתק יותר ע"פ פרש"י בהתחלת הפסוק "ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד גו'", "מה טעם כל הדורות הולידו לק' שנה וזה לתק' שנה . . . כבש את מעיינו . . . כדי שלא יהא יפת הגדול שבבניו ראוי לעונשין לפני המבול", היינו, שכאן נזכרו בני נח כחלק מדור המבול, שלכן יש צורך בהשתדלות מיוחדת שבזמן המבול לא יהיו בגיל שראויין לעונשין.

(100) וסימנך "ותנשא מלכותו", "של יעקב יותר ויותר שיבוא אחריו

דוד ושלמה" (בלק כד, ז ובפרש"י) - כולל משיח שהוא מזרע דוד ושלמה בנו (סהמ"צ להרמב"ם מל"ת שסב. ועוד).

(101) תהלים קלו, ד.

(102) נדה לא, א.

(103) מיכה ז, טו.

(104) ראה גם ספר השיחות תשנ"ג ע' 159 ואילך.

(105) ראה רמב"ם הל' מלכים ספ"א: ויתקן את העולם כו'.

(106) ראה לקו"ש ח"כ ע' 173. ושי"ג.

(107) ב"ר פמ"ב, ד. מדרש לקח טוב לך לך יד, א.

(108) יל"ש ישעי' רמז תצט.

(109) תהלים ב, א.

(110) ישעי' כט, א.

ארץ ישראל (ועאכו"כ בנוגע לירושלים), בידעם ש"כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה . . ונתנה לנו".

וי"ל יתירה מזה - שהענין ד"רגשו גוים ולאומים יהגו" גופא הוא מסימני הגאולה, כמ"ש רש"י ש"רבותינו דרשו¹¹¹ את הענין על מלך המשיח".

ויה"ר והוא העיקר - שלאחרי כל סימני הגאולה תבוא כבר ותיכף הגאולה האמיתית והשלימה בפועל ממש, "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות", שאז יהי' שלימות הענין ד"עולם חדש", "נייחא לעליונים ונייחא לתחתונים"¹¹³, ובאופן ש"לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדש"¹¹⁴ כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים"¹¹⁵.

בעולם, כפי שראו גם בהנהגתם בקשר למאורעות במפרץ הפרסי באופן המתחייב ע"פ צדק ויושר (למנוע מצב של גזילה איש מרעהו, מדינה ממדינה כו'), כי גם בענין זה התנהגו באופן בלתי-רצוי ביחס לבנ"י].

ויש לומר ההסברה בזה (שמאורע בלתי-רצוי זה אירע דוקא בתקופה שבה רואים נסים גלויים) - ע"ד האמור לעיל שהסדר בעולם הוא באופן של העלם וחושך, ורק אח"כ נעשה גילוי האור, ומזה מובן שאין להתפעל מזה ש"רגשו גוים ולאומים יהגו", כיון שאין זה אלא "ריק" (כסיום הכתוב), "כל ריגושן . . לריק"¹¹¹, כיון ש"יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו"¹¹², ולכן עומדים בנ"י בכל התוקף בכל הקשור לשלימותה של

114) בדוגמת המעמד ומצב שהי' בתיבת נח (ראה המשך וככה תרל"ז פצ"ה. ובכ"מ).
115) ישעי' יא, ט.

111) מדרש תהלים ויל"ש עה"פ.
112) שם, ד.
113) ב"ר פ"ל, ה.

בס"ד. שיחת שבת פרשת בראשית, מברכים החודש מרחשון, (התועדות א') ה'תשי"ד.

בלתי מוגה

א. [כ"ק אדמו"ר שליט"א אמר שיש להתחיל את ההתועדות בניגון שמחה, וציווה לנגן הניגון "כאטש מי כודי נאשי באטשקי דאברי" (אף על פי שאנחנו דלים וצנומים, אבל אבותינו טובים הם), ואחרי כן אמר:]
התיבות של ניגון זה – אינן בשפה הרוסית, אלא כנראה בשפה המדוברת ברוסיה הלבנה.
ואף שתיבות הנ"ל אינן בלשון הקודש או באידית, מכל מקום, אין זה ענין של ירידה, ואדרבה כו', שהרי הטעם לכך שמנגנים ניגון בשפה המדוברת הוא כדי שיחדור ויפעול ("עס זאָל דערנעמען") בפנימיות.

ולכן ישנם ריבוי ניגונים חסידיים שאינם בלשון הקודש, גם בדורות שלפנינו ובדורות קודמים עוד יותר ("פון פריער און פון גאָר פריער"), כמו הניגון "ניע זשוריצי כלאפצי" מחסידי אדמו"ר האמצעי – כיון שיש בזה מעלה מיוחדת.

ב. פעם הי' אצל כ"ק מורי וחמי אדמו"ר אחד שלא הבין אידית, והי' צורך לתרגם את הדברים ללשונו. ואמר אז כ"ק מורי וחמי אדמו"ר, שאין זה ענין של ירידה, אלא אדרבה, שכן, כאשר רוצים לדבר על דבר ענין פנימי ובאופן שיחדור ויפעול ("עס זאָל דערנעמען") בפנימיות – אזי מדברים בלשון המורגל. והביא כ"ק מורי וחמי אדמו"ר ראי' לדבר – ממה שכתב אדמו"ר הזקן בסוף התניא (כדלקמן),

– ובהקדם מאמר המוסגר, שהרבנים בני הגאון המחבר כותבים בהסכמתם הטעם שציפרו וחיברו לספר התניא גם את "אגרת הקודש" ו"קונטרס אחרון", וכיוון שהיו ברי-סמכא, הרי על ידם נעשה גם אגרת הקודש וקונטרס אחרון חלק מספר התניא (נוסף לכך שהקונטרס אחרון הוא חלק מאגרת הקודש, כפי שמצינו באור התורה שהצמח-צדק מציין את סימני הקונטרס אחרון בהמשך לסימנים שבאגרת הקודש: "סימן לג", "סימן לד" וכו').¹

ובכן: בקונטרס אחרון שבסוף ספר התניא – לאחר החלק הראשון דספר התניא שהוא תורה שבכתב דתורת החסידות², ולאחרי שאר החלקים דספר התניא שהם תורה שבעל-פה או ביאורים (איך שירצו לקרותם), ובכל אופן הם חלק מספר התניא שזהו תורת החסידות כפי שהיא בעיקרה ושורשה – הנה בסוף ספר התניא⁴, כאשר אדמו"ר הזקן מדבר אודות ענין התפילה, כותב הוא באידית דווקא: "גוואַלד גוואַלד!"

תיבות אלו – יש להן תרגום בלשון הקודש, והרי אדמו"ר הזקן ידע לשון הקודש... ואף על פי כן כתב תיבות אלו דווקא באידית, וכך נדפס ונשאר לעד ולעולמי עולמים – כיון שאין זה ענין של ירידה, אלא אדרבה, שכן, כשרוצים לדבר ענין פנימי ושיחדור בפנימיות, אזי מדברים בלשון המורגל⁵.

ג. פירוש התיבות "כאטש מי כודי כו'" הוא – שאף שאנו איננו ראויים ("מיר זיינען ניט ווערט"), אבל אף על פי כן, אבותינו טובים הם.

וזוהו גם תוכן הענין ד"אשרינו כו' ומה יפה ירושתנו"⁶, שמביא לשמחה גדולה ביותר, כמו שכתוב בתניא⁷ שזהו "כמו שהאדם שש ושמח בירושה שנפלה לו, הון עתק שלא עמל בו כו'".

ובפרטיות יותר:

לא זו בלבד שהירושה באה מאל"י ללא צורך בעמל ויגיעה, אלא יתירה מזה – שלא נוגע כלל מצבו של היורש.

יכול הוא להיות חרש, שוטה או קטן, אפילו תינוק בן יומו⁸,

(1) ראה גם תורת מנחם – התועדות ח"ז ע' 94. וש"נ.

(2) ראה הערות כ"ק אדמו"ר שליט"א שבסו"ס התניא. וש"נ.

(3) ראה אגרות-קודש אדמו"ר מהוריי"צ ח"ד ע' רסא ואילך. ועוד.

(4) קו"א ד"ה הוכח תוכיח (קסג, א).

(5) ראה גם אגרות-קודש אדמו"ר שליט"א ח"ד ע' עט. ח"י ריש

ע' כד.

(6) נוסח תפלת השחר.

(7) פל"ג (מב, סע"א ואילך).

(8) ראה נדה מג, סע"ב ואילך (במשנה).

— אין נוגע כאן מספר השנים בגשמיות, אלא הגיל ברוחניות. וכפי שאמר פעם כ"ק מורי וחמי אדמו"ר⁹ ששנותיו של יהודי אינן נמנות על פי ה"פאָספּאָרט", שכן ייתכן שעל פי ה"פאָספּאָרט" הוא יהודי זקן בן שבעים שנה, ואילו בשנותיו האמיתיות, שהם השנים שניצל לענייני תורה ומצוות, אינו אלא ילד קטן שמשחק תחת השולחן... כי כאשר יצרפו, מתוך כל שבעים שנותיו, את משך הזמן שניצל לעניינים שבשכילם צריך לנצל את הזמן, יעלה החשבון לשנים אחדות בלבד —

ואף על פי כן — יורש גם הוא את הירושה. ומצד זה — השמחה היא גדולה ביותר.

ד. האמת היא, שהענין ד"מה יפה ירושתנו" כולל (לא רק את המעלה דירושה, אלא) גם את המעלה של מתנה.
ובהקדמה¹⁰:

ידוע שמתנה הוא ענין נעלה יותר מירושה, כי, ירושה היא מהאבות, אברהם יצחק ויעקב, שאף שגדלה מעלתם בהיותם נבראים נעלים ביותר ("העכערע נבראים און נאָך העכערע"), הרי הם עדיין בגדר של נבראים, ולכן, על ידי ענין הירושה מגיעים רק עד לשורש הנבראים ולא יותר, שזהו כללות ענין ההשתלשלות; מה שאין כן מתנה שבאה מלמעלה, הרי היא למעלה מסדר השתלשלות.

וזהו גם שענין הירושה הוא שעולם התיקון יורש אורות דתוהו, והרי האורות מרובים דתוהו שייכים להשתלשלות, שלכן נאמר בהם¹¹ "לפני מֶלֶךְ מֶלֶךְ לבני ישראל", היינו, שיש להם שייכות לסדר ההשתלשלות דעולם התיקון; מה שאין כן ענין המתנה הוא מבחינת א"ק, שזוהי בחינה נעלית יותר שלגבה תהו ותיקון הם בהשוואה.

אמנם, הענין ד"מה יפה ירושתנו" הוא באופן שיש בו לא רק המעלה דירושה, אלא גם המעלה דמתנה; ומה שנאמר בלשון של ירושה, הרי זה רק כדי להדגיש את המעלה שיש בירושה לגבי מתנה — ש"ירושה אין לה הפסק"¹², מה שאין כן מתנה יש לה הפסק. והיינו, שהלשון "ירושתנו" מורה שענין המתנה שלמעלה מירושה הוא באופן שיש בו גם המעלה דירושה שאין לה הפסק, ונמצא, שישנם ב' המעלות (ירושה ומתנה) יחדיו. והענין בזה — שבמתנה ישנם שני אופנים:

א) מתנה סתם — שאף שיש בה מעלה על ירושה, לפי שבירושה לא תמיד נוטל היורש את כולה, שהרי כאשר ישנם יורשים נוספים מתחלקים הם בירושה (הבכור נוטל "פי שניים"¹³, וכל אחד משאר היורשים אינו נוטל אלא חלק אחד בלבד), מה שאין כן במתנה נוטל את המתנה כולה, הרי לאידך יש בה גם חיסרון, שיש לה הפסק (כנ"ל).

ב) מתנה למי שראוי ליורשו — ש"אם אמר על מי שראוי ליורשו, דבריו קיימין"¹⁴, ולא חשיב "מתנה על מה שכתוב בתורה" — שבמתנה זו ישנם ב' המעלות: הן המעלה דמתנה שמקבל את כולה, והן המעלה דירושה שאין לה הפסק.

והענין ד"מה יפה ירושתנו" אצל בני ישראל הוא באופן של מתנה ל"מי שראוי ליורשו", שבזה ישנם ב' המעלות דמתנה ודירושה, כנ"ל.

ה. והנה, בנוגע לענין המתנה מצינו¹⁵ ש"אי לאו דעביד ליי נייחא לנפשי לא הוה יהיב ליי מתנתא", והיינו, שה"כלי" לקבלת מתנה הוא הענין ד"נייחא לנפשי". וכן הוא גם בנוגע לקבלת מתנה מלמעלה, מבחינה שלמעלה מסדר ההשתלשלות (כנ"ל) — שענין זה הוא על ידי שעושים להקב"ה נחת רוח כביכול. כיצד נעשה "נייחא לנפשי"? — מבואר בלקוטי תורה¹⁶ שזהו על ידי "דבר חידוש, כמו ציפור המדברת כו",

(12) ב"ב קכט, ב. קלג, סע"א.

(13) תצא כא, יז.

(14) שם קל, רע"א (במשנה).

(15) כ"ה בכ"מ בדא"ח (שבהערה 10). וראה מגילה כו, ב. גיטין נ,

ב. ב"מ טז, א. ב"ב קנו, א.

(16) שלח מח, סע"ג ואילך. ובכ"מ.

(9) ראה גם תורת מנחם — התוועדות ח"ז ע' 154. וש"נ.

(10) בהבא לקמן — ראה המשך וככה תרל"ז פס"ו ואילך. סה"מ תר"ל ע' פז ואילך. תרנ"ד ע' כו ואילך. סה"מ קונטרסים ח"ב שסא, א ואילך. תש"ב ע' 39 ואילך. וראה גם אוה"ת תשא ע' א'תתקסו ואילך. סה"מ תרכ"ז (בהוצאת תש"ס) ע' קס ואילך. תרל"ג ח"ב ס"ע תקנא ואילך.

(11) וישלח לו, לא.

הגם שבני אדם מדברים בבינה יתירה, אלא שזה אינו חידוש, אבל זה שהציפור מדברת הוא חידוש, וממשיך לב המלך".

כלומר: חכמתם של השרים והחכמים כו' – אינה פועלת נחת רוח אצל המלך; ודווקא "צפור המדברת", עם היותה למטה באין ערוך מחכמתם של השרים, מכל מקום, כיון שזהו דבר חידוש – הרי זה פועל בהמלך "נייחא לנפשי".

ועניינו בעבודה – קיום התורה ומצוות והעבודה ויגיעה דהנבראים שלמטה, והיינו, שכאשר מקיים תורה ומצוות גם כאשר אינו נמשך לזה מצד עצמו ("ער האלט ניט בא דעם"), ועושה זאת רק משום שכך לימדו הרבי שלו, ה"מלמד", הרב, או אביו הגשמי – הנה יגיעה מועטת זו, גם אם אינה אלא "כחודו של מחט"¹⁷, הרי היא ה"כלי" להמשכת המתנה מלמעלה שיש בה גם המעלה דירושה.

ו. וזהו תוכן הניגון "כאָטש מי כודי, נאַשי באַטשקי דאָבריי":
הירושה מאבותינו ("נאַשי באַטשקי") – יש בה גם המעלה דמתנה שלמעלה מירושה, שבשביל זה יש צורך בעבודה ויגיעה כדי לגרום "נייחא לנפשי" (כיון ש"אי לאו דעביד לי' נייחא לנפשי' לא הווה יהיב לי' מתנתא", כנ"ל).

ולאידך, יש בזה גם המעלה דירושה שבאה ללא עבודה – כיון שכאשר ישנו רק איזה ענין של עבודה, אפילו "כחודו של מחט" בלבד, עד שלא נופל על זה התואר של "עבודה" – אזי מקבלים את כל המתנה והירושה, "הון עתק שלא עמל בו".

ומצד ענין זה הוא גודל השמחה, עד כדי כך, שאף שאין אנו ראויים כו' ("כאָטש מי כודי"), מכל-מקום, עשו חסידים מענין זה "אַ גאַנצע שמחה", וניגנו: "כאָטש מי כודי נאַשי באַטשקי דאָבריי" – שתוכנו של ניגון זה הוא שעל ידי עבודה מועטת בלבד זוכים ל"הון עתק שלא עמל בו", כך שישנם ב' המעלות דמתנה וירושה גם יחד.

וזהו גם כן הפירוש בפתגם כ"ק מורי וחמי אדמו"ר¹⁸, שחסידי אדמו"ר הזקן היו "געוואָרענע חסידים" (שנעשו חסידים), ואילו אנו הננו "געבאָרענע חסידים" (חסידים מלידה) – שאין הכוונה בזה שעתה אין צורך בעבודה כלל, אלא פירוש הדברים הוא שעל ידי עבודתנו עתה לוקחים אנו ומקבלים גם את כל העניינים שהתייגעו עליהם בדורות הקודמים, כיון ש"אין המצוה נקראת אלא על שם גומרה"¹⁹.

* * *

ז. כ"ק מורי וחמי אדמו"ר כתב לאחד במכתב²⁰ "תורה" מאדמו"ר הזקן, שאדמו"ר הזקן שמעה מהרב המגיד, הרב המגיד שמעה מהבעל שם טוב²¹, והבעל שם טוב שמעה מה"בעל ח"י" (כפי שנהג לכוונתו), דהיינו, בעל ח'י' יחידה, שהוא אחי' השילוני²². וכל אחד מהנשיאים בדורו ביאר והסביר "תורה" זו.
"תורה" זו היא על הפסוק²³ "בראשית ברא גו'", וזה לשונו²⁴:

"בראשית ברא אלוקים. בראשית עניינו ב' ראשית²⁵, ראשית בריאת העולם, וראשית דהתורה. בראשית ברא אלוקים, הב' ראשית הם כדי שיהי' ברא²⁶ אלוקים, שיגלו את אמיתית הכוונה דשם אלקים²⁷. ספירת הכתר היא ראשית וספירת החכמה היא ראשית²⁸. ראשית ספירת הכתר היא העלם, וראשית ספירת החכמה היא גילוי, ראשית חכמה יראת ה'²⁹. האור וחיות דחכמה שמאירים בשבת בראשית נמשכים על כללות השנה, שכל ימי השנה, הן

(24) בהשיחה שזכרה לקמן בפנים (בתרגום מאידית).

(25) ראה פרש"י ורמב"ן עה"פ.

(26) מל' שמא הבריא – ניקב ויצא לחוץ (חולין מג, ב). – הערת

כ"ק אדמו"ר שליט"א בסה"מ שבהערה 33.

(27) דהיינו – אמיתית כוונת הבריאה, שהתהוותה היא משם אלקים.

(28) ראה תורת חיים בתחלתו (הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א שם).

(29) תהלים קיא, יו"ד.

(17) ראה שהש"ר פ"ה, ב [ב].

(18) ראה גם תורת מנחם – התועדות ח"ט ע' 172.

(19) תנחומא עקב ו.

(20) ראה גם מכ' הנדפס בסה"מ תש"ח ע' 79 (ולאח"ז

באגרות-קודש שלו ח"ט ע' ש"ט).

(21) ראה כתר שם טוב (הוצאת תשנ"ט) בהוספות ס"ד ואילך. וש"נ.

(22) ראה תורת מנחם – התועדות ח"א ע' 20 הערה 6. וש"נ.

(23) ריש פרשתנו.

ימי החול ושבת ומועדים הכלליים³⁰, הן המועדים הפרטיים דכל יחיד, יום הכניסה לחדר, יום הבר מצוה³¹ ושאר ימי חיי האדם ומאורעותיו, כולם מקבלים משבת בראשית".

ובהקדמה – שבכלל, לא נהגו רבותינו נשיאנו לגלות את ה"תורות", האמרות והפתגמים הקצרים של הבעל שם טוב, המגיד ואדמו"ר הזקן, כמו שהם. ה"תורות" מובאות אמנם בתורת החסידות, אבל יחד עם ביאורים, כך שאין ה"תורות" ניכרות בפני עצמן; אבל כ"ק מורי וחמי אדמו"ר – מלבד זאת שגילה את התורות בתוך מאמריו, גילה גם את ה"תורות" כמו שהן.

והטעם לזה – על פי מה שכתב כ"ק מורי וחמי אדמו"ר בהמשך "באתי לגני"³², ש"בשביל ניצוח המנגד הרי מבזבז (המלך) כל סגולות האוצרות דהון יקר הנאסף והנקבץ במשך כמה שנים מדור אחר דור . . . ועוד יותר שגם חייו משליך המלך מנגדו, ומצד גודל הניצחון עומד בעצמו בקשרי המלחמה".

ובין ה"תורות" שגילה כ"ק מורי וחמי אדמו"ר, גילה גם את ה"תורה" הנ"ל. – בתחילה כתבה לאחד במכתב (כנ"ל), וגם סיפר לי על זה [בידעו שמה שמספר לי הנה סוף-סוף יתפרסם הדבר, כמו כלי שיש בו חורים ("א" לעכעדיקע זאק"), שכאשר מכניסים בו דבר, יוצא הוא מצדו השני...], ואחרי כן כבר אמרה בעצמו בשיחה (שכבר נדפסה)³³.

כשחזר כ"ק מורי וחמי אדמו"ר "תורה" זו בשיחה הנ"ל – הוסיף לזה את פתגם הצמח-צדק³⁴ "אזוי ווי מען שטעלט זיך אַוועק שבת בראשית, אזוי איז דער גאַנצער יאָר", היינו, שההנהגה דשבת בראשית נוגעת לשבתות ולימי החול דכל השנה.

ח. והנה, ב"תורה" הנ"ל "בראשית עניינו ב' ראשית, ראשית בריאת העולם, וראשית דהתורה", מקדים את ראשית דהעולם לראשית דתורה.

ויובן על פי מה דאיתא בתנא דבי אליהו³⁵ "שני דברים"³⁶ קדמו לעולם, תורה וישראל, ואיני יודע איזה מהם קודם, כשהוא אומר צו את בני ישראל דבר אל בני ישראל, אומר אני ישראל קדמו, ש"מחשבתן של ישראל קדמה לכל דבר"³⁷.

כלומר: נשמות ישראל הם אמנם למעלה מהתורה, אבל, ענין זה גופא מתגלה על ידי התורה, והיינו, שהתורה מגלה שנשמות ישראל הן למעלה ממנה.

וכשם שנשמות ישראל הן למעלה מהתורה, כך יש מעלה גם בעולם לגבי התורה, דכיוון שמעלת הנשמה (שהיא למעלה מהתורה) היא בירידתה בגוף בעולם דווקא (כדלקמן סעיף ט), בהכרח שגם בעולם יש מעלה לגבי התורה. וזהו הביאור שבתורת הבעל שם טוב הנ"ל מקדים את העולם לתורה.

ט. וביאור הענין:

העלי' שנעשית בנשמה על ידי ירידתה בגוף היא עלי' גדולה ביותר – למעלה ממעלת הנשמה כמו שהיא מצד עצמה, קודם ירידתה בגוף.

ובפרטיות יותר:

הנשמה כמו שהיא מצד עצמה גדלה מעלתה ביותר, כמאמר רבותינו ז"ל³⁸ שהנשמות חצובות מתחת כסא הכבוד. למעלה מזה – "נשמה שנתת בי טהורה היא"³⁹, כידוע⁴⁰ ש"טהורה" קאי על אצילות, שלמעלה מכסא הכבוד שהוא בעולם הבריאה⁴¹, ועל אחת כמה וכמה למעלה מ"תחת כסא הכבוד" ששם חצובות הנשמות. ולמעלה מזה – "ואתה משמרה בקרבי"³⁹, דקאי על בחינת המקיף דהנשמה שלמעלה מאצילות⁴². וכך ישנן עוד

(36) ובפסחים נד, א (ועוד): "שבעה דברים כו".

(37) ב"ר שם.

(38) ראה זח"ג כט, רע"ב. וראה הנסמן בנצו"ז לזח"א קיג, א.

(39) נוסח ברכות השחר.

(40) ראה לקו"ת ראה כו, א. ובכ"מ.

(41) ראה הנסמן בסה"מ מלוקט ח"ה ע' רלח הערה 39.

(42) ראה לקו"ת שה"ש ל, ג. ובכ"מ.

(30) דהיינו – פסח שבועות וסוכות.

(31) וכן יום הברית.

(32) פ"א (סה"מ תשי" ריש ע' 132).

(33) בסה"מ תשי"א ע' 59 (ולאח"ז בסה"ש תשי" ע' 356. וש"נ).

(34) ראה גם שיחת ש"פ בראשית דאשתקד ס"ב (תורת מנחם – התועדות ח"ז ע' 130). וש"נ.

(35) כ"ה בכ"מ בדא"ח (סה"מ ה'ש"ת ע' 61. ועוד). וראה תדבא"ר

פ"ד ופ"א. ב"ר פ"א, ד.

מדרגות זו למעלה מזו, עד להדרגה ד"מחשבתן של ישראל קדמה לכל דבר".

וכיוון שירידת הנשמה בגוף היא לצורך עלי', על כרחך צריך לומר שהעלי' היא למעלה מהמצב שקודם הירידה, דאם לא כן לא הי' צורך בהירידה. ומזה מובן גודל מעלת העלי' – שהיא למעלה יותר מהדרגה ד"מחשבתן של ישראל קדמה לכל דבר".

והנה, עלי' זו נעשית על ידי ירידת הנשמה בגוף דווקא, שאז נעשית מהות בפני עצמה.

וכמדובר אתמול⁴³ בענין "בן חכם ישמח אב"⁴⁴, ש"בן חכם" קאי על נשמות ישראל, שנקראים "בנים" כיון שהם בבחינת מהות בפני עצמם,

וזהו גם שהנשמה היא "חלק אלוהי"⁴⁵, שהלשון "חלק" מורה שהיא מהות בפני עצמה, והיינו, דעם היות שהלשון חלק מורה שהוא אותו המהות ממש, מכל מקום, הרי זה חלק קטן שהוא מהות בפני עצמו,

ולכן שייך שיהי' אצלם (לאחרי ההסתר דלמעלה, שהוא ענין דורמיטא דז"א שבראש השנה⁴⁶) מעמד ומצב ד"פנו אלי עורף ולא פנים"⁴⁷, ועד כדי כך ששייך גם מעמד ומצב ד"אוחז בראשו של מלך ומורידו למטה וטומן פניו כו"⁴⁸.

אמנם, מצד גודל הירידה, שהיא ירידה שבאין ערוך – נעשית גם העלי' באין ערוך, למעלה גם מהדרגה ד"מחשבתן של ישראל קדמה לכל דבר".

וירידה זו – וממילא גם העלי' שעל ידה – ישנה בנשמות דווקא, ולא במלאכים.

י. ומה שמצינו ענין של ירידה גם אצל מלאכים, כמאמר רבותינו ז"ל "אפקוהו למט"ט כו"⁴⁹, ועל דרך זה "אתיוהו לאלוהו כו"⁵⁰ – יש לתרץ⁵¹:

במלאכים סתם – אמנם לא שייך ענין של ירידה, אבל כיוון שאלוהו ומט"ט היו לפני זה בני אדם (שהרי "חנוך הוא מט"ט"⁵²) – שייך בהם ענין של ירידה.

אמנם, תירוץ זה אינו מספיק, שהרי ישנה גירסא בגמרא⁵³ "הוציאו לגבריא כו", וגבריא לא הי' אדם לפני זה.

ולכן יש תירוץ נוסף – ובהקדם שעל דרך זה מצינו בענין המלאכים שנקראים בשם "עומדים", כמו שנאמר⁵⁴ "ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה", דלכאורה אינו מובן, הרי מששת ימי בראשית אומרים המלאכים שירה בכל יום, וידוע⁵⁵ ששירה היא ענין של עלי', ואם כן, למה נקראים בשם "עומדים"? – והתירוץ על זה⁵⁶, שהעלי' שעל ידי אמירת שירה היא עלי' שבערך, והיינו, שכל העליות של המלאכים אינם אלא בהמדרגה שלהם, ולכן נקראים בשם "עומדים".

ועל דרך זה בנוגע לענייננו – שהכוונה במה שנתבאר שאצל מלאכים לא שייך ענין של ירידה, היא, שלא שייך אצלם ירידה בתכלית שהיא באין ערוך, שכן, הירידה ד"אפקוהו כו" אינה אלא ירידה שבערך, שאין זה אמיתית ענין הירידה, אבל ירידה אמיתית, שלא בערך, כמו ענין המיתה, אינה שייכת במלאכים, וכמו כן לא שייך אצל מלאכים ענין הירידה למטה בעולם הזה (והראי' לזה – מענין "הנפילים"⁵⁷, שכשירדו לעולם הזה נפלו לגמרי ממדרגתם ונשארו למטה⁵⁸).

מה שאין כן נשמות – יורדות למטה בעולם הזה, בירידה שבאין ערוך, ועד ששייך בהן ענין של מיתה, שזהו ענין הפכי לגמרי, וכמו כן יכולים להיות גרועים יותר אפילו מבעלי-חיים⁵⁹, דכיוון שיש בהם שכל, יכול

(43) בהמאמר ד"ה להבין ענין שמע"צ פ"ו (תורת מנחם ח"י
(תשי"ד) ע' 96).
(44) משלי י"ד, א. טו, כ.
(45) איוב לא, ב. תניא רפ"ב.
(46) ראה שער הכוונות ענין ר"ה. פע"ח שער ר"ה. ועוד.
(47) ירמ' ב, כז.
(48) תניא ספכ"ד.
(49) חגיגה טו, א.
(50) ב"מ פה, סע"ב.
(51) ראה סה"מ תרכ"ט (בהוצאת תשנ"ב) ריש ע' קסה.
(52) תוד"ה פסוק – יבמות טז, ב. וראה תיב"ע פרשתנו ה, כד. זח"א
פרשתנו כז, רע"א. ועוד.
(53) יומא עז, א (ע"פ דפו"י וע"י).
(54) זכרי' ג, ז.
(55) ראה לקו"ת ברכה צח, א. ובכ"מ.
(56) ראה סה"מ תר"ס ע' קז.
(57) פרשתנו ו, ד ובפרש"י.
(58) ראה פדר"א פכ"ב. יל"ש פרשתנו רמז מד.
(59) ראה תניא פכ"ד.

להתקיים בהם "חכמים המה להרע"⁶⁰.

– פעם הי' אחד שהצטיין ביותר בכישרונותיו, אלא שהי' "פרא אדם", ובמילא, כל המעלות שהיו אצלו, רק קלקלו!... אילו לא היו לו כישרונות מיוחדים, לא היו יודעים שהוא "פרא אדם", ורק בגלל כישרונותיו התבלט בכל מקום... כשהי' בא בין "מנגנים" – ראו מיד שהוא "שוטה"; כשהי' בא בין אנשי "מדע" – הי' מתחיל לדבר בענייני "מדעים", באופן שראו שהוא "פרא אדם"; וכשהי' מתחיל לדבר בענייני לימוד – הי' מחבר זה לזה עניינים שאין כל שייכות ביניהם...

ועל דרך זה ישנו הפתגם של ר' יצחק מתמיד שאמר בפני כ"ק מורי וחמי אדמו"ר באטוואצק בהתוועדות של שמחת תורה (שקביעותו היתה כקביעות שנה זו)⁶¹ – בהתוועדות הנ"ל שתה הרב יצחק מתמיד הרבה משקה, באופן של "קודם הצמצום", והתחיל לומר לכ"ק מורי וחמי אדמו"ר מה שהונח אצלו ("וואָס באַ אים האָט זיך אָפגעלייגט") – שהתואר "יודע את ריבונו ומתכוון למרוד בו"⁶² שייך רק על חסיד, כי: גויים – אינם שייכים כלל לידיעה באלוקות; מתנגדים – אין להם זמן שיוכלו להתמסר "לידע את ריבונו", שהרי כל העניינים הגשמיים שעוסק בהם, אכילה ושת' וטיול כו', הם "לשם שמים"⁶³, ובמילא צריכים להתמסר אליהם... ועל אחת כמה וכמה שצריך להתמסר ללימוד התורה, שזהו לא רק "לשם שמים", אלא "שמים" עצמם, ובמילא, אף פעם אין לו פנאי לחשוב אודות הקב"ה!... ודווקא חסיד, שמתמסר ללימוד החסידות, לידע את ריבונו – עליו שייך לומר "יודע את ריבונו ומתכוון למרוד בו"...

[כ"ק מורי וחמי אדמו"ר לא רצה לסבול אימרה זו ("ער האָט זייער ניט געוואָלט ליידן דעם וואָרט"), אבל כיוון שר' יצחק מתמיד שתה א"ץ ביסל משקה", המשיך לטעון כפי שהתקבל בדעתו, עד שנרדם, ואז המשיך כ"ק מורי וחמי אדמו"ר להתוועד...].

ונחזור לענייננו – שדווקא אצל נשמות ישנו ענין הירידה בתכלית באופן שבאין ערוך, ומצד זה נעשית גם העל" באין ערוך, למעלה ממדרגת "מחשבתן של ישראל קדמה לכל דבר".

יא. ועל פי זה יובן הטעם שבתורת הבעל שם טוב הנ"ל מקדים עולם לתורה – דכיוון שנשמות הם למעלה מהתורה, ואמיתית מעלתם היא בירידתם בעולם דווקא, נמצא, שיש מעלה בעולם לגבי התורה. אמנם, כשם שהתגלות מעלת הנשמות גופא היא על ידי התורה (כנ"ל סעיף ח), כך גם בנוגע למעלת העולם, שהתגלות מעלת העולם היא על ידי התורה, והיינו, שדווקא כאשר העולם מתנהג על פי התורה אזי מתגלית מעלת העולם.

וזוהו הביאור במה שכתוב בתורת הבעל שם טוב "בראשית עניינו ב' ראשית, ראשית בריאת העולם, וראשית דהתורה": שהראשית דעולם קודמת אמנם לראשית דתורה, אבל, מעלת הראשית דעולם היא על ידי הראשית דתורה, שזהו הפירוש בענין ראשית דעולם – כשיש לאחר זה הראשית דתורה.

וכאשר ישנו הענין דבראשית באופן האמור – אזי "ברא אלוקים", שמתגלית כוונת הבריאה שהתהוותה משם אלוקים (כהמשך תורת הבעל שם טוב).

וכיוון שהמעלה היא בעולם דווקא – לכן צריך להיות אופן העבודה בזיכוך העולם גופא, דהיינו, לא לשבור את העולם, אלא לזכך את העולם ולעשותו כלי לאלוקות, כידוע פירוש הבעל שם טוב⁶⁴ על הפסוק⁶⁵ "כי תראה חמור גוי", שעם היותו "חמור" (מלשון חומר), מכל מקום, "עוזב תעזוב עמו" – לעשות את הגשמיות גופא כלים לאלוקות.

* * *

יב. כמדובר אתמול⁶⁶, יש ללמוד במשך שבת זו את כל פרשת בראשית עם פירוש רש"י, וכמו כן [אינני יודע

(60) ירמ' ד, כב. ראה כתר שם טוב (הוצאת תשנ"ט) בהוספות סכ"א. וש"נ.

(61) ראה סה"ש תרצ"ז ע' 200 ואילך. וראה גם תורת מנחם – (נעתק ב"היום יום" כח שבט).
(62) משפטים כג, ה.
(63) שיחת יום שמח"ת ס"ב (תורת מנחם שם ע' 100).

(64) תו"כ ופרש"י בחוקותי כו, יד. ועוד.

(65) אבות פ"ב מ"ב. וראה רמב"ם הל' דעות ספ"ג.

אם יש לומר על זה "על אחת כמה וכמה" [לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור]⁶⁷, ומה גם שכנראה ישנם כאלה שצריכים עדיין להשלים את העברת הסדרה דפרשת ברכה שהיו צריכים לעשות בערב שמחת תורה [כמנהגנו]⁶⁸, שבליל הושענא רבה קורין פרשת וזאת הברכה רק פעם אחת, כמו כל "משנה תורה", ואילו העברת הסדרה היא בערב שמחת תורה, כשם שבכל שבוע העברת הסדרה היא בערב שבת, ובמילא צריכים להשלים זאת בשבת זו,

ונוסף לזה, ישנם כאלה שיש להם שיעורים קבועים בכל שבת, שיש ללמד גם בשבת בראשית, ואם עושים זאת בהוספה, מה טוב.

ולכן, תהי' עתה הפסקה למשך שעתיים, ובשעה החמישית תתקיים שוב התוועדות.

יג. לפני הסיום, רצוני רק לבאר – משום "והייתם נקיים גו"⁶⁹ – הטעם שאמרתי היום את כל ההפטרה, עד "ואחרי לא יהי"⁷⁰, אף שבסידור נדפס שיש לומר רק עד "יגדיל תורה ויאדיר"⁷¹:

כשהדפיסו את הסידור, הורה כ"ק מורי וחמי אדמו"ר להדפיס שיש לומר עד "יגדיל תורה ויאדיר". ושאלתי על כך את כ"ק מורי וחמי אדמו"ר: הרי שמעתי ממנו בעצמו⁷², שהמנהג הוא לומר בשנה פשוטה רק עד "יגדיל תורה ויאדיר", אבל בשנה מעוברת אומרים את כל ההפטרה? וענני כ"ק מורי וחמי אדמו"ר, שמנהג זה אינו שייך לכל אחד ואחת.

ולכן, בסידור נדפס לומר רק עד "יגדיל תורה ויאדיר" (ללא חילוק בין שנה פשוטה לשנה מעוברת), אבל כיון שאני שמעתי ממנו על דבר מנהג הנ"ל – אמרתי את ההפטרה כולה.

(70) ישעי' מג, יו"ד.

(71) שם מב, כא.

(72) ראה "רשימות" חוברת קיג ע' 17.

(67) ברכות ח, סע"א.

(68) ראה "היום יום" כא תשרי, הושע"ר.

(69) מטות לב, כב.

בס"ד. שיחת שבת פרשת בראשית, מברכים החודש מרחשון, (התוועדות ב' – המשך לשמחת תורה) ה'תשי"ד.

בלתי מוגה

[כ"ק אדמו"ר שליט"א נטל ידיו הק' לסעודה וציווה שכל הקהל יטלו ידיהם, ואמר, שאין רצונו לישא באחריות במקרה שמישהו שלא נטל ידיו, יאמר "לחיים" (לאחרי השקיעה) בגלל שלא ירצה לסרב להוראה לומר "לחיים"].

א. דובר לעיל¹ בנוגע לתורת הבעל שם טוב² שמקדים "ראשית בריאת העולם" לפני "ראשית דהתורה" (כידוע שגם סדר בתורה הוא בדיוק³), שמזה מובן שישנה מעלה בעולם לגבי התורה. והנה, קושיא זו, מדוע הקדים הבעל שם טוב עולם לתורה – היא הקושיא שמקשה רש"י בפירושו על הפסוק הראשון "בראשית ברא גו"⁴: "אמר רבי יצחק, לא הי' צריך להתחיל התורה אלא מהחודש הזה לכם⁵, שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל (דכיוון ש"תורה" היא מלשון הוראה⁶, היתה התורה צריכה להתחיל במצוה הראשונה שנצטוו ישראל מפי משה רבנו), ומה טעם פתח בבראשית?"

ומתוך: "משום כוח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים⁷, שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם, שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו".

ב. והענין בזה:

כשם שבנוגע לארץ ישראל בגשמיות, "גשמיות שבגשמיות", ישנה הטענה "לסטים אתם", והמענה לזה הוא "כוח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים" – כך יש גם טענה זו ומענה זה בנוגע לארץ ישראל ברוחניות, "רוחניות שבגשמיות", כדלקמן.

החילוק בין ארץ ישראל (בגשמיות) לשאר ארצות העולם הוא – שעל ארץ ישראל נאמר⁸ "תמיד גו" עיני הוי' אלוֹקֵינוּ בה מרשית השנה ועד אחרית שנה", דהיינו, לא רק ב"רשית השנה" ו"אחרית שנה", אלא גם בימים שבינתיים, במשך כל השנה.

ודוגמתו הוא החילוק בין בני ישראל לאומות העולם – שעל בני ישראל נאמר⁹ "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש", דהיינו שבני ישראל הם מכוּן לשבתו ית', כשם שארץ ישראל היא מקום ש"עיני הוי' אלוֹקֵינוּ בה".

וכיוון שבני ישראל הם בדוגמת ארץ ישראל – בכוחם לעשות מכל העולם ארץ ישראל, דהיינו לעשות מכל הדברים הגשמיים שבסביבתם כלים לאלוקות, מכוּן לשבתו ית', שזהו ענין ארץ ישראל ברוחניות.

ועל פי זה יובן מאמר רבותינו ז"ל¹⁰ "עתידה ארץ ישראל שתתפשט בכל הארצות" – דלכאורה אינו מובן: הרי ידוע שכל הענינים דלעתיד באים על ידי העבודה שבזמן הגלות, ואם כן, מה היא העבודה שעל ידה עתידה ארץ ישראל שתתפשט בכל הארצות? – והביאור בזה, שעבודתם של בני ישראל בזמן הגלות היא לעשות מכל העולם ארץ ישראל ברוחניות, ועל ידי זה "עתידה ארץ ישראל שתתפשט בכל הארצות" בגשמיות.

וכאמור, כשם שבנוגע לארץ ישראל בגשמיות ישנה הטענה ד"לסטים אתם", והמענה הוא "כוח מעשיו הגיד לעמו גו", שמטעם זה מתחילה התורה ב"בראשית ברא" (כנ"ל) – כך ישנם הטענה והמענה הנ"ל גם בנוגע

(1) שיחת שבת בראשית (התוועדות א') ס"ח ואילך (לעיל ע' כד ואילך).

(2) ראה שיחה הנ"ל ס"ז (לעיל ע' כג ואילך). וש"נ.

(3) ראה של"ה חלק תושבע"פ, כלל לשונות בתחלתו (תב, ב).

(4) כ"ק אדמו"ר שליט"א אמר, שאלו שלא למדו עדיין פרשת בראשית עם פירוש רש"י, יכולים בינתיים לצאת ידי חובתם בלימוד פסוק זה, שהוא הכלל של כל הפרשה.

(5) בא יב, ב.

(6) ראה גו"א ריש פרשתנו – בשם הרד"ק (לתהלים יט, ח).

(7) תהלים קיא, ו.

(8) עקב יא, יב.

(9) יתרו יט, ו.

(10) ראה ספרי דברים בתחלתו. פס"ר פ' שבת ור"ח. יל"ש ישעי' רמז תקג.

לארץ ישראל ברוחניות, וזהו הטעם לכך שהבעל שם טוב הקדים בתורתו את "ראשית בריאת העולם" ל"ראשית דהתורה", כדלקמן.

ג. וביאור הענין:

כאשר תובעים מנשמה לעשות מהעולם ארץ ישראל ברוחניות, לעסוק בדברים גשמיים ולעשות מהם כלים לאלוקות – טוענת הנשמה שאינה חפצה לעסוק בענינים אלו, וחפצה ורצונה להישאר בדביקות לאלוקות.

הנשמה טוענת: "פשטתי את כתנתי, איככה אלבשנה"¹¹ – בקושי רב עלה בידי להתפשט מהלבושים שאני מלובשת בהם ("קאם קאם האב איך זיך אויסגעטאן פון מיינע לבושים"), ואיך תובעים ממני לחזור וללבושם?!

"רחצתי את רגלי איככה אטנפם" – אפילו הרגליים, שבהם הולכים על הארץ, ולכן בוודאי שנדבק בהם כו', גם אותם רחצתי, ואיך תובעים ממני לשוב וללכת בהם על הארץ, לעסוק בגשמיות, "איככה אטנפם"? ...!

הנח לי לרגע ("לאז מיר אָפּ אַ וויילע") – טוענת הנשמה – מספיק שתובעים ממני לעסוק בענינים אלו יום שלם, לילה שלם, שנה שלימה; אך לכל הפחות הנח לי לרגע אחד... הנח לי להישאר רגע אחד בדביקות לאלוקות!¹²

על כך עונים לנשמה: לא! עצמות ומהות אין סוף ב"ה עומד ודופק¹³ בדלת, ואומר: לא! – כאן, מאחורי הדלת, עומד ילד יהודי שאינו יודע דבר על יהדות; עליך ללכת בעצמך, לשחק עמו חצי שעה, לאחר-מכן ללכת לטייל עמו, לתת לו "סוכריות", עד שבסופו של דבר תוכל ללמוד עמו "קמץ אל"ף א'!"

ומה שטוען אתה "איככה אלבשנה", "איככה אטנפם", וברצונך להישאר בדביקות לאלוקות – על זה ענה ירמיהו לברוך בן נרי'¹⁴: "כה אמר ה' הנה אשר בניתי אני הורס גוי', ואתה תבקש לך גדולות"¹⁵ – בית המקדש תִּהְרַב ובני ישראל נמצאים בגלות, ובשעת מעשה חושב אתה על רוח הקודש ונבואה? ...!

ד. אך הנשמה מוסיפה לטעון:

ענין הגשמיות – אינו שייך כלל לבני ישראל, וכפי שמצינו בענין "ויתן לך האלוקים גוי"¹⁶, שבנוגע ליעקב הפירוש הוא "מטל השמים זו מקרא ומשמני הארץ זו משנה כו"¹⁷, ובנוגע לַעֲשׂוֹ הכוונה היא בגשמיות כפשוטו¹⁸, והיינו, לפי שיעקב וַעֲשׂוֹ חילקו ביניהם את שני העולמות, "נטל עשו חלקו העולם הזה ויעקב נטל חלקו העולם הבא"¹⁹.

וזוהי טענתו: כיון שגשמיות אינה שייכת אליו כלל, אם כן, מדוע נותנים לו עשירות ("וואָס שפאַרט מען אים עשירות"? – כ"ק אדמו"ר שליט"א הפסיק ואמר: כוונתי שהנשמה טוענת כך... – רצונו שלא להתעסק כלל בגשמיות, אלא להישאר בתנועה של דביקות לאלוקות!

והמענה לזה – שגם גשמיות שייכת לבני ישראל, ואדרבה – העצמות הוא דווקא בגשמיות, שהרי "נתאוהו הקב"ה להיות לו ית' דירה בתחתונים"²⁰, בתחתונים דווקא! כל סדר ההשתלשלות וכל הענינים שבו, עד לתחילת הענין "אור עליון פשוט ממלא כל המציאות"²¹ – כולם אינם אלא ממוצע לעולם הזה, שבו היא דירתו של הקב"ה, וכשם שבדירה נמצא עצם האדם, הן כשהוא לבוש והן כשהוא ערום, הן כשטוב לו והן להיפך, כן הוא גם ענין הדירה לו ית' בתחתונים, שנמצא כאן בכל עצמותו!²²

וכיון שכן, מהי טענתו שאין רצונו לעסוק בענינים גשמיים, כי אם ללמוד תורה לשמה, ולהתעסק בענינים של כוונות וכו' – בה בשעה שענינים אלה אינם אלא "גילויים", ואילו בעשיית הגשמיות כלים לאלוקות ובהלימוד עם ילד יהודי "קמץ אל"ף א' – בזה נמצא ה"עצמות"!

ה. וזהו פירוש הטענה ד"לסטים אתם" והמענה ד"כוח מעשיו הגיד לעמו" – בנוגע לארץ ישראל ברוחניות:

(11) שה"ש ה, ג.

(12) כ"ק אדמו"ר שליט"א בכה מאד כשדיבר בעניין זה (המו"ל).

(13) ראה שה"ש שם, ב.

(14) ראה יל"ש בא רמז קפז. ישעי' רמז שכט.

(15) ירמ' מה, ד-ה.

(16) תולדות כז, כח.

(17) ב"ר פס"ו, ג.

(18) ראה זח"א קמג, ב.

(19) תנא דבי אליהו זוטא פ"ט. יל"ש תולדות רמז קיא.

(20) ראה תנחומא בחוקותי ג. נשא טז. ב"ר ספ"ג. במדב"ר פ"ג,

ו. תניא רפ"ו. ובכ"מ.

(21) ע"ח בתחלתו (שער א ענף ב).

(22) ראה הנסמן בסה"מ מלוקט ח"ב ע' רמא הערה 32.

כאשר תובעים מהנשמה לעשות ארץ ישראל ברוחניות, על ידי ההתעסקות בדברים גשמיים – טוענת היא "לסטים אתם": גשמיות, עשירות וכדומה, אינם שייכים אלי, וגזל הם בידה, כיון שענינים אלו שייכים לענין!

והמענה לזה הוא "כוח מעשיו הגיד לעמו" – שדווקא בענינים הגשמיים ישנו "כוח מעשיו" של הקב"ה, כיון שכוח ההתהוות הוא מהעצמות דוקא²³, וענין זה "הגיד לעמו לתת להם נחלת גויים" – כדי שבני ישראל ("עמו") יעשו מה"נחלת גויים" כלים לאלוקות.

ו. וכשם שהנפש האלוקית טוענת "לסטים אתם", שענין הגשמיות גזול הוא מאומות העולם, כך טוענת גם הנפש הבהמית אותה טענה – כמרומו בפירוש רש"י "שאם יאמרו אומות העולם (דהיינו "הגוי אשר בקרבך"²⁴) לסטים אתם":

די לה לנפש האלוקית – טוען ה"גוי אשר בקרבך" – בזמן התורה והתפלה, אבל מדוע מתערבת היא בענינים הגשמיים?! ענינים אלו – טוען הוא – שייכים אלי, ובמילא, "לסטים אתם"!

והמענה לזה הוא – "בראשית ברא אלוקים את השמים ואת הארץ":

כיוון ש"כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה" – הרי גם את הענינים הגשמיים יש לנצל לקדושה, ולעשות מהם כלים לאלוקות, מכון לשבתו ית'.

ז. וזהו הביאור במענה רש"י על הקושיא "לא הי' צריך להתחיל התורה אלא מהחודש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה . . ומה טעם פתח בבראשית":

כדי שיוכל להיות "החודש הזה לכם", מצוה ראשונה, וכללות ענין קיום המצוות, שענינים אלו לעסוק בדברים גשמיים כדי לעשות מהם כלים לאלוקות – דרושה ההקדמה ד"בראשית ברא גו".

והיינו, לפי שבנוגע להתעסקות בדברים הגשמיים לעשות מהם כלים לאלוקות, ישנה הטענה ד"לסטים אתם" – הן מצד הנפש האלוקית, שטוענת שהענינים הגשמיים אינם שייכים אלי, כלל, והן מצד הנפש הבהמית, שטוענת שהענינים הגשמיים שייכים אלי בלבד.

ועל זה בא המענה "בראשית ברא אלוקים גו", "כל הארץ של הקב"ה היא", ואדרבה, דווקא בגשמיות ישנו כח העצמות, וזהו "כוח מעשיו הגיד לעמו", כדי "לתת להם נחלת גויים" – לאו דווקא "נחלת גויים" של אומות העולם, אלא גם "נחלת גויים" של "הגוי אשר בקרבך" – הגוף ונפש הבהמית,

– מספרים²⁵ אודות ר' שמואל מונקעס, שכאשר הגיע לאדמו"ר הזקן בפעם הראשונה, בשעות הלילה, נכנס לביתו של אדמו"ר הזקן, ואמר שברצונו ללון שם. שאלו אדמו"ר הזקן: וכי לא מצאת בית אחר ללון בו? וענה ר' שמואל: הרי גם כאן בית יהודי. אמר לו אדמו"ר הזקן: ביכולתי לקרוא לגוי, והוא יסלק אותך מכאן. התפרץ ר' שמואל בבכי ("האט זיך פאנאנדערגעוויינט") ואמר: "רבי! הגוי שלי גדול מהגוי שלכם!" ... –

והיינו, שיש צורך גם בבירור הגוף ונפש הבהמית, ועל ידי זה כובשים גם את הגוי שמבחוץ.

וזהו שגם הבעל שם טוב מקדים בתורתו את הענין דעולם לפני הענין דתורה – כשם שהתורה עצמה מתחילה בענין העולם ("בראשית ברא גו"), שבזה מודגשת מעלת העולם על התורה (כמדובר לעיל).

ח. וזהו גם כן פירוש המשך דברי הבעל שם טוב בתורתו הנ"ל – "ספירת הכתר היא ראשית וספירת החכמה היא ראשית. ראשית ספירת הכתר היא העלם, וראשית ספירת החכמה היא גילוי":

העולם – שורשו בכתו, שהוא למעלה מחכמה (שהיא מקור התורה); אלא שבעולם ענין זה (ספירת הכתר) הוא בהעלם, מה שאין כן בתורה – ספירת החכמה היא בגילוי, ולכן גם הגילוי דספירת הכתר בעולם – הוא על ידי התורה דווקא.

ועל פי זה יובן גם כן המשך דברי הבעל שם טוב שם – "ראשית חכמה יראת הוי"²⁶ (שלכאורה פסוק זה אינו קשור להמבואר לפני זה או לאחרי זה):

(23) ראה תניא אגה"ק ס"כ (קל, רע"ב).

(24) ראה שבת קה, ב. תו"א פרשתנו ב, ב. לקו"ת תבוא מב, ב. דרושי שמע"צ צ, ד. קובץ מכתבים לתהלים אהלי יוסף יצחק ע' 218.

אגרות-קודש אדמו"ר מהור"צ ח"ז ע' עד. שם ע' ג.
(25) ראה גם תורת מנחם – התוועדויות ח"ז ע' 277.
(26) תהלים קיא, יו"ד.

שיחת שבת פרשת בראשית, מברכים החודש מרחשון, (התוועדות ב' ה'תשי"ד). לא

בכדי שהתורה (שעניינה חכמה) תגלה את עניינו הפנימי של העולם – הרי זה על ידי ענין היראה דווקא, "ראשית חכמה יראת ה'".

והטעם לזה – כיון שמצד היראה נעשה "סור מרע ועשה טוב"²⁷, ועל ידי זה נעשה אחרי כן (כהמשך הכתוב) "בקש שלום ורדפהו", שענין השלום הוא (כפירוש הבעל שם טוב²⁸) שלום בין רוחניות וגשמיות, וכיון שרוחניות אינה יכולה להסכים לעשות שלום עם גשמיות, הרי בהכרח לומר שהפירוש הוא שהגשמיות עושה שלום עם הרוחניות.

ועל ידי ענין השלום נמשך גם ענין הברכה – שהרי שלום הוא "כלי מחזיק ברכה", כמאמר רבותינו ז"ל²⁹ "לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום".

* * *

ט. שנה זו היא שנה מעוברת, שנקראת "שנה תמימה" – כפי שמצינו בדין מכירת בית בעיר חומה שזמן גאולתו "עד תום שנת ממכרו ימים תהי' גאולתו" (ימי שנה שלימה)³⁰, שבכתוב נאמר³¹ "שנה תמימה", ודרשו חכמינו ז"ל³² "כשהוא אומר תמימה להביא את חודש העיבור" (שאם היתה שנה מעוברת אינה נחלטת עד שלשה עשר חודש). והיינו, שאילו נאמר "שנה" בלבד, הי' מקום לומר שאינו גואל אלא במשך י"ב חודש בלבד, ומתיבת "תמימה" למדים שגם בשנה שיש בה י"ג חודש, גואל במשך כל השנה כולה, י"ג חודש. ולכאורה אינו מובן:

כיוון שמתבת "שנה" בלבד לא היינו יודעים שיכולים לגאול במשך י"ג החדשים של שנת העיבור, אלא במשך י"ב חודש בלבד, הרי מוכח, שי"ב חדשים נחשבים כבר ל"שנה" שלימה, שהרי, אם נאמר שבשנת העיבור לא נשלמת ה"שנה" עד שיעברו י"ג חדשים, די בתיבת "שנה" בלבד כדי להשמיענו ש"אינה נחלטת עד שלשה עשר חודש", ואין צורך בהוספת תיבת "תמימה". ונמצא, שב"שנה" לא חסר חודש הי"ג.

ואם כן, איך למדים מתיבת "תמימה" "להביא את חודש העיבור", "שאם היתה שנה מעוברת אינה נחלטת עד לאחר שלשה עשר חודש"?

ליתר ביאור:

תיבת "תמימה" אינה תיבה בפני עצמה, אלא היא מתייחסת לתיבת "שנה", דהיינו שהשנה היא "תמימה". וכיון שב"שנה" לא חסר חודש הי"ג, נמצא, שחודש זה אינו מכלל ה"שנה", ואם כן, איך יכול חודש זה להשלים את השנה (שתהי' "שנה תמימה"), בה בשעה שהוא עצמו אינו מכלל השנה?

– ענין השלימות יכול להיות רק על ידי דבר שנוגע להענין עצמו. ולדוגמא: ידוע פסק דין הרמב"ם³³ "החכם . . צריך שיהי' ניכר . . בהילוכו וכו'" (ומונה עשרה דברים), דהיינו שהחכמה מוסיפה שלימות בשאר ענייני האדם, שהנהגתו בהם היא כפי החכמה, וכל זה הוא מפני שהחכמה היא חלק מהאדם, ובלעדיו הרי הוא אדם חסר, ולכן, כאשר יש בו ענין החכמה, הרי זה פועל בו שלימות. מה שאין כן דבר כזה שהעדרו אינו חיסרון, דהיינו שאינו נוגע להענין עצמו – אין בכוחו לפעול שלימות בהענין.

ואם כן, איך נעשית ה"שנה" "תמימה" על ידי חודש העיבור, בה בשעה שחודש העיבור אינו מכלל ה"שנה", שהיא י"ב חודש?

והביאור בזה:

ענין השלימות שבשנת העיבור ("שנה תמימה") – אינו ענין של השלמת החיסרון, שהרי גם שנה של י"ב חדשים אין בה חסרון; אלא שאף על פי שגם ללא חודש הי"ג אין חיסרון, מכל מקום, אין כאן שלימות, ו"תמימה" – פירושו שלימות.

(30) בהר כה, כט (ובפרש"י).

(31) שם, ל.

(32) משנה ערכין לא, א (ובפרש"י).

(33) הל' דעות רפ"ה.

(27) שם לד, טו.

(28) ראה כתר שם טוב (הוצאת תשנ"ט) בהוספות ס"א. וש"נ

(נעתק ב"היום יום" ה מנחם אב).

(29) משנה סוף עוקצין.

וועל דרך מאמר רבותינו ז"ל³⁴ על הפסוק³⁵ "די מחסורו אשר יחסר לו", "אשר יחסר לו אפילו סוס לרכוב עליו כו'", אבל "אי אתה מצוה עליו לעשרו" – שענין העושר ("לעשרו") אינו השלמת החיסרון, שהרי השלמת החיסרון נכללת ב"די מחסורו אשר יחסר לו", ולאחר שמספקים לו "די מחסורו", שוב אין ענין של חיסרון; אלא שאף על פי כן שלימות אין כאן, ושלימות זו – הוא ענין העושר ("לעשרו").

י. והטעם לזה (שאף על פי שגם לולי חודש הי"ג אין חיסרון, מכל מקום, פועל הוא שלימות) – על פי פשוט:

תוכן ענין העיבור הוא – להשוות את שנת הלבנה לשנת החמה, דאף שבתחילה היו החמה והלבנה "שני המאורות הגדולים"³⁶, הרי אחרי כן נתמעט הירח³⁷, ולכן יש צורך בחודש העיבור – כדי להשוות את שנת הלבנה לשנת החמה³⁸.

ונמצא, שגם י"ב חדשים הם שנה – שנת הלבנה (וכן היתה תמיד, כמעט מעת בריאתה); אלא שאף על פי כן שלימות אין כאן, וענין השלימות הוא – להשוות את שנת הלבנה עם שנת החמה, על ידי הוספת חודש העיבור.

יא. בכלל, היו מתייראים ("מ'וואלט זיך שרעקן") משנת העיבור³⁹, שהרי ענין העיבור הוא תוצאה מהקטרוג ומיעוט הירח (ולכן יש נוסחאות שנוהגים להוסיף בשנת העיבור "ולכפרת פשע"⁴⁰); עד שהגיעו למסקנא ("מען האט זיך געכאפט") שאין סיבה להתיירא, כיון שאדרבה: ענין העיבור הוא להשוות את שנת הלבנה עם שנת החמה, היינו, לתקן את החיסרון שנעשה על ידי מיעוט הירח (שזוהו ענין "כפרת פשע"). וכמבואר לעיל, שמטעם זה שנת העיבור היא "שנה תמימה" – כיוון שהיא פועלת שלימות בשנת הלבנה, על ידי השוואתה לשנת החמה.

יתירה מזה: בשנת העיבור ישנם יותר ימים מאשר בשנת החמה – שהרי שנת החמה היא שס"ה ימים, ומספר הימים דשנת העיבור הוא גדול יותר.

והיינו שעניינה של שנת העיבור הוא בדוגמת ענין התשובה, שמדרגת בעלי תשובה היא למעלה גם ממדרגת הצדיקים⁴¹, והרי מצינו⁴² שְקִין האריך ימים יותר מאדם הראשון (שנינו לו אלף שנים ואחרי כן נלקחו ממנו שבעים⁴³), וגם יותר מְיָד וכו', שכל זה הוא מצד מעלת התשובה, ועל דרך זה מספר הימים דשנת העיבור גדול יותר משנת החמה, מצד מעלת התשובה.

יב. מעלה נוספת שמצינו בשנת העיבור – שההוספה שבשנת העיבור על שנה פשוטה היא (לא רק כדי להשוות שנה זו לשנת החמה, אלא) גם כדי להשוות את השנים שלפני' ושל אחרי'.

ותוכן הענין שבזה – שדווקא מי שהוא בעל תשובה בעצמו, בכוחו לפעול גם על אדם אחר שיעשה תשובה.

וכפי שמצינו⁴⁴ ש"פָּגַע בוּ (בְּקִין) אדם הראשון אמר לו [=אדם הראשון] מה נעשה בדין, אמר לו [=קִין] עשיתי תשובה ונתפשרתי, התחיל אדם הראשון מטפח על פניו, אמר כך היא כוחה של תשובה ואני לא הייתי יודע, מיד עמד אדם הראשון ואמר מזמור⁴⁵ שיר ליום השבת", ונמצא, שדווקא על ידי קִין, שעשה תשובה בעצמו, עשה גם אדם הראשון תשובה.

צדיק – אינו יכול לפעול על רשע שיעשה תשובה;

דווקא בעל תשובה, שקודם לכן הי' בעצמו רשע – הנה כאשר הוא מדבר עם הרשע, ומדבר עמו באותיות של קירוב כו', בדוגמת אופן הדיבור שבין אב לבנו,

– ולא בן סתם, אלא בן במדרגתו של קין, עליו נאמר⁴⁶ "קניתי איש את ה'" [שכן, למרות מה שמסופר עליו

ח"ב ע' 239. וש"נ.

(41) ראה ברכות לר, ב. רמב"ם הל' תשובה פ"ז ה"ד.

(42) שמו"ר פל"א, יז.

(43) ראה ב"ר פי"ט, ח. ועוד.

(44) ב"ר ספכ"ב.

(45) תהלים צב, א.

(46) פרשתנו ד, א. וראה זח"ג קמג, א. רטז, ב. תקנ"ז תס"ט (צט),

(34) כתובות סז, ב.

(35) פ' ראה טז, ח ובפרש"י.

(36) בראשית א, טז.

(37) חולין ס, ב. הובא בפרש"י עה"פ.

(38) רמב"ם הל' קדוה"ח פ"א ה"ב.

(39) ראה סה"ש תרצ"ז ע' 157, ובהנסמן שם בהערה 8.

(40) א"ר ופמ"ג לאו"ח סתכ"ג. וראה תורת מנחם – התוועדיות

שיחת שבת פרשת בראשית, מברכים החודש מרחשון, (התוועדות ב' ה'תשי"ד). לג

בפשטות הכתובים, הרי על פי המבואר בספרי קבלה⁴⁷ הי' במדרגה נעלית, כמרומו בפסוק "קניתי איש את ה'", והי' האדם הראשון שבא לעולם על ידי ענין של לידה שבזה מתגלה כוח האין סוף⁴⁸, ונולד בגן עדן, ובמצב של קודם החטא, שאז הי' גם אדם בשלימות –

אזי בכוחו לפעול על הרשע שיעשה גם הוא תשובה.

יג. ומכל זה מובן שאין מה להתיירא משנת העיבור, כיון שאדרבה – יש בה מעלה (כנ"ל), וכידוע הפתגם⁴⁹ "טראַכט גוט וועט זיין גוט".

* * *

יד. לאחר המאמר "יהי אור"⁵⁰, שהוא המאמר הראשון [דאף ש"בראשית נמי מאמר הוא"⁵¹, הרי המאמר ד"בראשית" אינו שווה לשאר המאמרות, שהם בפרטיות ובגילוי⁵²] – בא המאמר "יהי רקיע גו' מבדיל בין מים למים"⁵³, דהיינו, ההבדלה בין "מים עליונים" ל"מים תחתונים". וביאור הענין:

"מים" – עניינם תענוג, "כי המים מצמיחים כל מיני תענוג"⁵⁴. וענין זה נוגע (לא ל"צומח" בלבד, אלא) לכל סוגי הבריאה, דומם צומח וחי ומדבר – כיון שהחי ניזון מהצומח, והמדבר ניזון מהחי ומהצומח.

ובענין זה (ענין התענוג, שישנו בכל סוגי הבריאה) היתה ההבדלה בין "מים עליונים" ל"מים תחתונים" – בין התענוג למעלה בעינים רוחניים, והתענוג למטה בעינים גשמיים.

טו. והנה, אמרו חכמינו ז"ל⁵⁵ "מים תחתונים בוכים, אגן בעינין למהווי קדם מלכא". ותיבת "בְּכִים" – הוא ראשי תיבות "ברוך"⁵⁶ כבוד הוי' ממקומו⁵⁷, שזהו הפסוק שנאמר על ידי האופנים⁵⁸. וביאור הענין⁵⁹:

השרפים כו' – אומרים "קדוש גו' מלא כל הארץ כבודו"⁶⁰, כיון שמרגישים שהקב"ה הוא מופלא מהם ("קדוש"), ואף שאינם משיגים אותו, מכל מקום יודעים הם היכן הוא נמצא ("מלא כל הארץ כבודו").

מה שאין כן האופנים – אינם יודעים את מקומו של הקב"ה, ולכן אומרים "ברוך כבוד הוי' ממקומו". ומצד גודל הריחוק – עומדים הם בתנועה של רעש גדול, שזהו ביטול שלמעלה מהביטול דהשרפים.

ועל דרך זה באדם למטה – ישנם ב' אופני העבודה ד"שרפים" ו"אופנים":

ישנם זמני התעוררות, שבהם האדם מתעורר ומרגיש ("ער ווערט נתעורר און הערט אָן") הפלאת האלוקות, ועומד בתנועה של תשוקה לאלוקות – בדוגמת השרפים; ולפעמים, מצד טמטום המוח וטמטום הלב, או מצד עיניים אחרים – לא נרגש אצלו ענין זה ("ער הערט דאָס ניט אָן"), ואז עומד הוא בתנועה של ביטול נעלה יותר, בדוגמת האופנים.

ולכן מצינו לגבי "מים תחתונים" הלשון "בְּכִים", ראשי תיבות "ברוך כבוד ה' ממקומו", שהוא שיר האופנים – כי מצד ריחוקם של ה"מים תחתונים", ישנו גם אצלם הביטול בתנועה של "רעש גדול", בדוגמת האופנים (כנ"ל).

טז. והנה, מצינו⁶¹ שהקב"ה פייס את ה"מים תחתונים" בכך שעתידים להיות קרְבִּים על המזבח, כמו שנאמר⁶²

(א, ז).	(47) ראה שעה"פ סה"ל ול"ת להאריז"ל פרשתנו.
(48) ראה לקו"ת שה"ש מ, א. ובכ"מ.	(49) שיחת שמח"ת תרפ"ח ס"א (סה"ש תרפ"ח ע' 4). וש"נ. וראה
(50) פרשתנו א, ג.	(51) ר"ה לב, א. וש"נ.
(52) ראה לקו"ת בהר מא, ד. במדבר יב, סע"ד ואילך. ובכ"מ.	(53) שם, ו.
(54) תניא פ"א.	(55) ראה תקו"ז ת"ה (יט, סע"ב). תוס' הרא"ש פרשתנו בתחלתו.
(56) יחזקאל ג, יב.	(57) ע"ח שער הכללים פ"ב.
(58) ראה חולין צב, רע"א ובתוס' שם.	(59) ראה סה"מ תש"ד ע' 202 ואילך.
(60) ישעי' ו, ג.	(61) ראה פרש"י ורמב"ן ובחיי ויקרא ב, יג (בשם המדרש – ראה
(62) ויקרא שם.	תורה שלמה עה"פ (אות קיא). וש"נ).

"על כל קרבנך תקריב מלח", "כי המלח מתולדות המים"⁶³.
וביאור הענין:

ענין הקרבנות הוא – להעלות את הדבר הגשמי ולייחדו עם אלוקות. והכוח לזה הוא על ידי המלח, שבא מ"מים תחתונים" דווקא, שהם "בוכים אנן בעינן למהווי קדם מלכא" – כי התשוקה של ה"מים תחתונים" לעלות למעלה, היא הנותנת כוח ופועלת בדבר הגשמי שיוכל להתעלות ולהתייחד עם אלוקות.

ועל דרך האמור לעיל (סעיף י"ב) שצדיק אין בכוחו לפעול על רשע, כי אם בעל תשובה, שהוא בעצמו הי' פעם רשע – כך גם בנדון דידן, שדווקא "מים תחתונים" שהם בריחוק, ומכל מקום בוכים שרצונם להיות קדם מלכא, הנה הם נותנים כוח ופועלים בדבר הגשמי להתייחד עם אלוקות, שזהו ענין הקרבנות, שהוא ענין נעלה יותר גם ממים עליונים.

יז. ביאור הענין ד"הי רקיע" (ההבדלה בין "מים עליונים" ל"מים תחתונים") – בעבודת האדם: ובהקדמה – ששבת בראשית היא התחלת השנה בעבודת האדם בהענין ד"יעקב הלך לדרכו"⁶⁴, ולכן סדר הקריאה בשבת זו מורה על סדר העבודה.

לכל לראש – "יהי אור", לדעת שצריך להאיר את העולם, כי העולם מצד עצמו הוא באופן ש"הארץ היתה תהו ובהו וחושך גו"⁶⁵, ועליו להאיר את העולם. והיינו, שגם כאשר רואה אור בעולם – הרי אור זה אינו שלו, כיון שנעשה כבר קודם לכן, ואילו חלקו בעולם הוא עדיין במצב של "תהו ובהו וחושך", ולכן עבודתו היא להאיר את חלקו בעולם באור התורה – "יהי אור". וכמדובר לעיל (סעיף ח), ש"ראשית דהתורה" צריך לגלות ולהאיר את "ראשית בריאת העולם".

ולאחרי זה ישנו הענין ד"הי רקיע" – רקיע המבדיל:

הדרך להאיר את חלקו בעולם ("יהי אור") היא – על ידי ההבדלה בין "מים עליונים" ל"מים תחתונים". והיינו, שהתענוגים בעיניים וחושניים ("מים עליונים") – אין צורך לבררם, מה שאין כן התענוגים בעיניים גשמיים ("מים תחתונים") – יש לדקדק בהם ולחשב ("מ'דארף אין זיי אויסרעכענען") לאיזה מהם אכן זקוקים, ורק הדברים שזקוקים להם – הם אכן מותרים ("דאָס וואָס מען דאַרף – דאָס מאָג מען").

ורק כאשר ישנו ענין הרקיע המבדיל הנ"ל – אזי אפשר להיות הענין ד"הי אור", שאור התורה יאיר את העולם.

ועל ידי זה נעשה אחרי זה "יקוּוּ המים גו' ותראה היבשה"⁶⁶ – שמתגלה מעלת העולם, שהעולם מתייחד עם אלוקות (שהוא ענין הקרבנות, שבאים על ידי "מים תחתונים", כנ"ל).

ית. וזהו כללות סדר העבודה:

לכל לראש, ביום הראשון – "יהי אור", שזוהי הידיעה שיש להאיר את העולם באור התורה, והיינו ידיעת הענין בכללות;

לאחרי ידיעה זו, ביום השני – צריך להיות רקיע המבדיל, דהיינו להשתמש ב"מים תחתונים" רק כפי ההכרח לשם שמים;

ועל ידי זה נעשה אחרי כן, ביום השלישי (שאז "יקימנו ונחיי' לפניו"⁶⁷) – "ותראה היבשה", יחוד העולם עם אלוקות;

ועל ידי זה נעשה אחרי כן, ביום הרביעי – "ויעש אלוקים את שני המאורות הגדולים", "והי' אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהי' שבעתים כאור שבעת הימים"⁶⁸ (כפי שאומרים בקידוש לבנה), דהיינו כמידת האור של כל שבעת ימי בראשית בבת אחת⁶⁹ – שגילוי ענין זה יהי' לעתיד לבוא.

* * *

(66) שם, ט.

(67) הושע ו, ב.

(68) ישעי' ל, כו.

(69) ראה פי' הרד"ק ומצו"ד עה"פ.

(63) שפ"ח על פרש"י שם.

(64) ויצא לב, ב. וראה שיחת ש"פ בראשית דאשתקד ס"ג (תורת

מנחם – התוועדיות ח"ז ס"ע 130). וש"נ.

(65) פרשתנו א, ב.

לה שיחת שבת פרשת בראשית, מברכים החודש מרחשון, (התוועדות ב' ה'תשי"ד).

יט. אמרו רבותינו ז"ל⁷⁰ "צדקה עשה הקב"ה בישראל שפזרן לבין האומות". והענין בזה:

כיוון שבני ישראל צריכים לברר את כל המקומות שבעולם ולעשות מהם ארץ ישראל ברוחניות, שזוהי העבודה שעל ידה עתידה ארץ ישראל שתתפשט בכל הארצות (כנ"ל סעיף ב) – הרי אילו היו צריכים כל בני ישראל להיות בכל המקומות, ה' הדבר נמשך זמן רב;

ולכן "צדקה עשה הקב"ה בישראל שפזרן לבין האומות" – שגם מעטים מבני ישראל, ואפילו אחד מישראל שנמצא במדינה מסוימת, יכול הוא לפעול שם עבור כל בני ישראל את הענין דעשיית ארץ ישראל ברוחניות.

ועל דרך שמצינו במרגלים, ש"גלוי לפני הקב"ה שיגזור עליהם יום לשנה, קיצר לפניהם את הדרך"⁷¹, שזהו ענין של צדקה בזמן, וכן הוא גם בענין ה"צדקה כו' שפזרן לבין האומות", שאחד מישראל יכול לפעול עבור כל בני ישראל את הענין דעשיית ארץ ישראל.

כ. והנה, כיון שכל הגילויים דלעתיד לבוא, כולל גם "עתידה ארץ ישראל שתתפשט בכל הארצות", אינם רק בנוגע לגליא דקוב"ה, אלא גם בנוגע לסתים דקוב"ה – הרי מובן, שגם העבודה דעתה, לעשות בכל מקום ארץ ישראל על ידי הארתו באור התורה, צריכה להיות לא רק על ידי גליא דתורה, אלא גם על ידי סתים דתורה. וגם ענין זה (הפצת פנימיות התורה) הוא באופן האמור – שגם כאשר בעיר שלימה, או אפילו במדינה שלימה, ישנו חסיד אחד בלבד, בכוחו להפוך את המדינה (או העיר) למדינה חסידית.

וענין זה הוא בכוחו של כל אחד ואחת – שהרי "אין הקב"ה בא בטרונא עם בריותיו"⁷², ו"איני מבקש .. אלא לפי כוחן"⁷³, לפי כוחו של כל אחד ואחת.

וכפי שמצינו באברהם אבינו, שאף ש"אחד ה' אברהם"⁷⁴, יהודי אחד ויחיד בכל העולם כולו, ולכן נקרא "אברהם העברי"⁷⁵ (ועל דרך זה כתיב⁷⁶ "בעבר הנהר ישבו אבותיכם"), ש"כל העולם כולו מעבר אחד והוא מעבר אחד"⁷⁷ – אף על פי כן "ויירש את הארץ"⁷⁴.

ואם הדברים אמורים בזמנו של אברהם אבינו, עוד לפני מתן תורה – על אחת כמה וכמה עתה, לאחר מתן תורה, שישנו כוח העצמות ("אותי אתם לוקחים"⁷⁸), בוודאי ישנו הכוח שגם יהודי אחד יוכל להאיר עיר שלימה, מדינה שלימה – וגם את העולם כולו, אילו היתה מציאות של יהודי בודד, או חסיד בודד, בכל העולם כולו – ולעשותם למקום חסיד.

כא. והכוח על כל האמור – יש לקחת משמחת תורה. וכיוון שהפעולה בכל האמור צריכה להיות באופן של קירוב, ו"גדולה לגימה שמקרבת"⁷⁹ – הנה כל אלה העומדים לנסוע מכאן, יאמרו "לחיים".

[כ"ק אדמו"ר שליט"א ציווה להכריז: מנהיג עיר פלונית כו', ומנהיג עיר פלונית וכו'.

כשהכריזו על דבר מנהיגי העיר מאנטרעאל – אמר: ענין זה אינו שייך לתלמידי הישיבה, כיון שהם אינם נמצאים במאנטרעאל, אלא בליובאוויטש (היינו ליובאוויטש שבמאנטרעאל – שלא יחשבו שעליהם להישאר כאן...)].

* * *

כב. בכדי⁸⁰ אשר ההמשכות דחודש תשרי, חודש הכללי על כל השנה, יומשכו למטה, בהעבודה ד"ויעקב

78) ל' התנחומא אמור יז. וראה שמו"ר פל"ג, א. שם, ו. תנחומא תרומה ג.
79) ראה סנהדרין קג, סע"ב.
80) שיחה זו (עד סוסכ"ו) הוגהה ע"י כ"ק אדמו"ר שליט"א, ונדפסה בלקו"ש ח"ב ע' 651 ואילך (באידיש), ובבטאון חב"ד ח"ז ע' ג ואילך (בלה"ק), ומשם נעתק בפנים. במהדורא זו ניתוספו עוד איזה ציוני מ"מ.

70) פסחים פז, ב.
71) פרש"י שלח יג, כה.
72) ע"ז ג, סע"א.
73) במדבר"ר פי"ב, ג.
74) יחזקאל לג, כד.
75) לך לך יד, יג.
76) יהושע כד, ב.
77) ב"ר ספמ"ב.

הלך לדרכו" ללמוד ולעשות בכל השנה – הנה ידוע, אשר כל ההמשכות נמשכות למטה מטה על ידי מעשה הצדקה. וכמבואר באגרת הקודש⁸¹ אשר על ידי צדקה וגמילות חסד – "חס דל"ת", "דלית לי' מגרמי' כלום", על ידי זה שהוא מחי' רוח שפלים ומשפיע רב חסד, נמשך אליו מלמעלה כל הנצרך לו, כי כל ההמשכות מלמעלה הן בבחינת צדקה⁸² מאת השם ית'. וגם זה אשר "באתערותא דלתתא אתערותא דלעילא"⁸³ – הנה אין זה בהכרח ח"ו, אלא שכך עלה ברצונו⁸⁴, שזהו ענין הצדקה.

והנה, כיוון ששנה זו היא שנה מעוברת, ויש בה שלש מאות ושמונים ושלושה יום – הנני מציע שכל אחד יתן לצדקה סכום זה, היינו שפ"ג: בחצי סנט, סנט, ניקל, דיים, דולר, מאה דולר, ח"י מאות דולר (מובן, כי בכל מדינה ומדינה – צריך להיות המספר בהתאם למטבע של המדינה ההיא). אשר זה יהי' צינור להמשכות טובות בגשמיות וברוחניות במשך כל השנה.

מובן אשר אין זה צריך לְמַעַט הצדקות הקבועות של כל אחד ואחד, או אותן הצדקות שנתנו ג' פעמים ולא אמרו בלי נדר⁸⁵, כי הצדקה דשפ"ג הנ"ל היא הוספה על הצדקות הקבועות.

גם מובן אשר כל אחד צריך ליתן כפי יכולתו, ואי אפשר לצאת ידי חובתו ב"מנחת עני", כי "עשיר שהביא קרבן עני לא יצא"⁸⁶.

כג. מובן, אשר כל אחד הרשות בידו לחלק צדקה זו יום יום כרצונו. אבל מפני הבלבולים ופיזור הנפש, הנה קרוב הדבר, אשר ישכח ליתן הצדקה בכל יום. וגם – ספק אם תינתן הצדקה למקום הראוי. לכן, אלה הרוצים לסמוך עלי, יכולים ליתן צדקה זו על דעתי, לקופה הכללית אשר אצלי, אשר מקופה כללית זו יוצא ממון לצדקה בכל יום, וממילא, סוף סוף, תגיע כל תרומה למקומה הראוי.

– כ"ק מורי וחמי אדמו"ר זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע אמר פעם⁸⁷, בענין התפילות דשמחת תורה, אשר מצד ענייני שמחת תורה יארע לפעמים שיהי' ערבוב ובלבול בהתפילות, אבל המלאכים, שעליהם להעלות את התפילות, מסדרים אותן שכל תיבה ותיבה תגיע למקומה הראוי, על דרך מפקח מסילות הברזל ("סטרעלעטשניק") המסדר ומשלח כל רכבת למקומה הנכון.

כד. עוד מעלה בנתינה לקופה כללית וחלוקת הצדקה על ידי קופה כזו דווקא:

כי הנה שני ענינים בצדקה: א) מה שמפריש, שיוצא⁸⁸ ממנו מרשותו ונעשה ממון צדקה. וזה נעשה תיכף במסרו הממון לגבאי צדקה. ב) מה שעל ידי ממנו נפדה שבוי פלוני, נעשה הכנסת כלה פלונית, מחי' נפש עני פלוני, וכדומה. או שעל כל פנים משתתף בזה.

כדי להשיג ענין השני במדרגה ובאפשריות הכי גדולה – אפשר זה רק על ידי נתינת תרומתו בקופה כללית, כי אז מתערב ממנו עם שאר הממון שבקופה, והוא בדוגמת תערובת לח בלה, אשר בכל סכום היוצא מהקופה לצדקה יש לו חלק בו.

על דרך דין מחצית השקל שנתנו ללשכה, אשר על ידי זה הי' לכל אחד ואחד חלק⁸⁹ בכל קרבן תמיד ובכל קרבנות הצבור בכלל.

ואפילו אם השתתפותו הוא בפחות משווה פרוטה⁹⁰.

כה. עוד מעלה יתירה בנתינה לקופה הנ"ל דווקא:

כבר נכנסנו לשנה החדשה זה משבועות אחדים. מה נעשה על דבר הימים שעברו כבר? ומה יהי' בנוגע

(81) ראה שם ס"ו. יו"ד. ועוד.

(82) ראה אגה"ק סי"ז.

(83) ראה זח"א קסד, א. רלה, א. רמד, א.

(84) ראה לקו"ת שה"ש ד"ה להבין הטעם מה שבאתדל"ת (כב, ב ואילך). ד"ה לרוקע תקס"ב (נדפס בסו"ס דרך מצותיך (קנט, ב ואילך)). המשך ר"ה ה'תש"ג (סה"מ תש"ג בתחילתו) – בארוכה – ומה שארז"ל (ברכות יז, ב) הרחוקים מצדקה כו' ניזונים בזרוע, היינו לאחר שכתב הוחלט ברצון העליון אשר באתדל"ת יהי' אתדל"ע. וק"ל.

(85) ראה שער הכולל פרק מא.

(86) משנה סוף נגעים.

(87) ראה גם תורת מנחם – התוועדויות ח"ה ע' 118. וש"נ.

(88) ראה ספרי ופרש"י תצא כד, יט: מנין למאבד סלע ומצאה עני

כו'.

(89) במדב"ר פי"ח, יו"ד: יש לאלו חלק באותה מנחה. פרש"י

ערכין ד, א סד"ה שלנו: זיל בתר רובא. וראה זבחים ד, סע"א. רמב"ם

הל' תמורה פ"א ה"א.

(90) להעיר מפרש"י סוכה (כו, ב) ד"ה כל. מנחת חינוך מצוה שכה

ובהגהות לשם. שע"ת לאו"ח סתפ"ב סק"א. ואכ"מ.

שיחת שבת פרשת בראשית, מברכים החודש מרחשון, (התועדות ב' ה'תשי"ד). לז

להמשכות דימים, שבועות, שבתות ומועדים שעברו? ובפרט אשר כל אלו כלליים הם; הימים כלליים, השבת כללי והימים-טובים כלליים על כל השנה?

והעצה וההוראה לזה גם כן – לומדים אנו מדיני נתינת מחצית השקל ללשכה. בנתינת מחצית השקל, היו נוהגין זריזות מצוה להשתדל לתת מחצית השקל בהקדם ובתחילה, מכל מקום גם אלה אשר מסיבות שונות נתאחרו בנתינת מחצית השקל שלהם, ה' להם חלק בממון שהוציאו מהלשכה אף קודם שהגיעה תרומתם⁹¹.

וזהו כוחו של גבאי דקופה כללית לתרום היום "על הגבוי ועל העתיד לגבות", על חשבון התרומות שיגיעו לאחר זמן.

וכן הוא בנידון דידן, הותנה על הלקיחות מקופה הכללית שיהיו "תרומה" גם על אלו שיכניסו נדבותיהם לאחר זמן. ובמילא גם להם חלק בענייני הצדקה שנעשו בתחילת וראש שנה זו.

כו. בכל זה – נכון במאוד מאוד, אשר הנתינות הנ"ל יתנו בהקדם, מחר: לבד מעלת הזריזות, שזהו עיקר ענין העקידה – כי העקידה עצמה איננה ניסיון גדול כל כך, וכמו שמבאר רבנו הזקן⁹², שכמה וכמה מאחינו בני ישראל מסרו נפשם על קידוש השם, אלא העיקר הוא הזריזות הנפלאה שנזדרזו אברהם אבינו לקיים מצות קונו, וכמו שכתוב⁹³ "וישכם אברהם בבקר וגו'", וזכות הזריזות דאברהם אבינו עומדת לנו ולבנינו עד עולם –

הנה לבד מעלת הזריזות, הרי כיון שכמה ענינים של צדקה מהקופה הכללית צריכים להיעשות בכל יום, מהראוי שיתנו הנתינות תיכף מחר, כיון שזהו תלוי ברצונו, ואינו אנוס.

וכשתהי' הרחבה יותר בקופת הצדקה – תהי' יותר הרחבה בענינים שעליהם מוציאים מהקופה, וממילא יביא זה הרחבה ותוספת בכל ההמשכות הבאות על ידי זה מלמעלה, הן בגשמיות והן ברוחניות.

* * *

כז. בכלל, הרי אין שנה דומה לחברתה. וטעם השינויים בין השנים יכול להיות בב' אופנים: או שמצד השינויים למעלה נעשים שינויים למטה, או להיפך, שמצד השינויים למטה נעשים שינויים למעלה. ובשנה זו – הי' שינוי באופן מיוחד (כדלקמן).

ובהקדמה:

כל הענינים שכ"ק מורי וחמי אדמו"ר דיבר אודותם, או אפילו חשב אודותם – באים הם סוף-סוף לידי פועל, במקדם או במאוחר⁹⁴, וגדלים ומשגשגים ללא הפסק ("האֵלטן אין איין וואַקסן") מיום ליום – כמו כל דבר חי, שהסימן על דבר חי הוא – היותו מתענע וגדל.

אמנם, כדי שענינים אלה יבואו לידי פועל – הרי זה נעשה על ידי ממוצעים.

והטעם לזה – לא משום שמבלעדי הממוצעים לא היו הענינים באים לידי פועל; הענינים היו מתבצעים גם מבלעדיהם, אלא שמצד טובו של הרבי ("אָזוי ווי דער רבי איז אַ גוטער"), ורצונו לַזְכּוֹת יהודים נוספים שישתתפו בענייניו – קבע את הסדר שהענינים יבואו לידי פועל על ידי ממוצעים.

וכפי שאמר כ"ק מורי וחמי אדמו"ר בפירוש⁹⁵, כשכתבו את ספר התורה לקבלת פני משיח צדקנו – שהי' ביכולתו לתת בעצמו את כל הממון הדרוש לכך, אלא שרצה לַזְכּוֹת בכך את כל בני ישראל.

ולכן, בכל ענין שהרבי עשה, השתדל לקבוע זאת באופן כזה, שמספר גדול ככל האפשר של בני ישראל יוכלו להשתתף בו.

כח. וזהו גם הטעם על סדר ההנהגה למעלה, שהענינים צריכים להתבצע על ידי הנבדאים דווקא. והיינו, שאין זה משום שזקוקים להעבודה שלהם, אלא סדר זה נעשה לטובתם – כיוון שללא עבודה היתה

91) ראה שקלים פ"ג ה"ג. כתובות קח, א.
92) תניא אגה"ק סכ"א.
93) וירא כב, ג.
94) ראה גם תורת מנחם – התועדויות ח"ד ע' 299 ואילך.

95) ראה "סקירה קצרה ע"ד ספר התורה לקבלת פני משיח צדקנו" (סה"מ מלוקט ח"א ע' צח). אגרות-קודש אדמו"ר מהוריי"צ ח"ו ע' רעה. תורת מנחם – התועדויות ח"ו ע' 58. וש"נ.

ההשפעה שנותנים להם מלמעלה בבחינת "נהמא דכסופא"⁹⁶, ולכן ניתנה להם עבודה, שבה יפעלו את הענינים שלמעלה, ועל ידי זה לא תהי' ההשפעה אליהם מלמעלה "נהמא דכסופא"⁹⁷.

— אחד שאל פעם את כ"ק מורי וחמי אדמו"ר: מה נוגע להקב"ה אם מניחים תפילין או שאין מניחים ח"ו, וכדומה בשאר המצוות? והשיב לו כ"ק מורי וחמי אדמו"ר כנ"ל (שהעבודה היא לטובתו של הנברא שההשפעה מלמעלה לא תהי' בבחינת "נהמא דכסופא"), והוסיף מ"ש⁹⁸: מעשה בפריץ, ששכר איכר שיעבודו אצלו בביתו באותה מלאכה שהורגל לעשותה בשדה עם התבואה — לנענע את ה"מגל" הלך ושוב... והוא ישלם לו את אותו השכר. בתחילה הסכים האיכר להצעת הפריץ, אבל אחרי כן חזר בו. כששאלו הפריץ: הרי זו בדיוק אותה עבודה ואותו שכר? — ענה לו האיכר: "ראבאָטו ניע ווידיאט", העבודה אינה נראית!

כט. אמנם, מבלי הבט על כך שההתעסקות בענייני העבודה של כ"ק מורי וחמי אדמו"ר היא רק לטובתם (כנ"ל) — מגיעים אלי לאחרונה מכתבים רבים מאלה שכ"ק מורי וחמי אדמו"ר זיכה אותם בהשתתפות בעבודתו, בטענה שהדבר קשה להם; ישנם הכותבים טעמים גשמיים, ואחרים כותבים טעמים רוחניים, ולכן רוצים הם להתפטר מעבודתם, ומבקשים ממני שאלך אל ה"אוהל", ואפעל ענין זה עבורם.

— הם סבורים שהם "עושים לרבי טובה"... ובמילא, עד כמה אפשר לדרוש מהם למסור נפשם כדי לעשות "טובה"?! — שנה אחת, שנתיים, שלוש שנים, אבל "וויפל איז דער שיעור"?!... — אך האמת היא — שדבר זה הוא טובה עבורם!

ובכן: הנני מודיע, שהרבי בפירוש אינו מסכים לכך, ובאמצעותי — לא ימסרו "שליחויות" כאלו!

אם רצונו של מישוה להתפטר מעבודתו — הרי כל אחד יודע את הכתובת של הציון, של ה"אוהל", וביכולתו ללכת לשם ולהתפטר בעצמו; אבל אני — לא אקבל על עצמי שליחויות כאלו, כיון שהרבי בפירוש אינו מסכים לכך. ואפילו אילו יכולתי לפעול ענין זה (שהרבי יסכים לכך) — לא הייתי עושה זאת, כיון שאין זו טובה, אלא להיפך, והשליחות שהרבי השאיר לי — היא להיות "ממוצע המחבר"⁹⁹ להיטיב, ולא להרע ח"ו!

ל. יתירה מזה:

היו כאלה שראו בעצמם, בעיני בשר, איך שהשתתפותם בעבודתו של הרבי היתה טובה עבורם, שכן, בשעה שעסקו במלאכתו של הרבי — הי' הכול כשורה, ומיד כשכתבו שברצונם להתפטר מעבודתם — נעשו אצלם ענינים שלא כשורה;

אלא שכיון שהרבי פעל שכל הענינים יהיו בחסד וברחמים¹⁰⁰ — הי' גם ענין זה בחסד וברחמים, דהיינו, שלאחרי שראו שהענינים אינם כשורה, וחזרו וקיבלו על עצמם את העבודה — הוטב המצב.

ואף על פי כן, בה בשעה שרואים בעיני בשר שההתעסקות בעבודתו של הרבי היא טובה עבורם — מבקשים ממני שאלך אל ה"אוהל", ואמסור שרצונם להתפטר מעבודתם!

ולכן הנני מודיע (כנ"ל) — שאינני מקבל על עצמי שליחויות כאלו, כיון שענייני הוא להיטיב ולא להיפך, ואם רצונם להתפטר — שיקחו את המפתחות, וילכו בעצמם להציון להודיע על כך.

לא. קיבלתי מכתב מאחד, ובו כותב שאינו רוצה לבצע ענין מסוים שצריכים לעשות. אלא מאי, בגלל זה יצטרך לסבול יסורים? מזה הוא לא מתפעל — כותב הוא — כי, להיותו יהודי מרוסיא, רגיל הוא ביסורים!... כלומר, שעלי ללכת אל ה"אוהל", ולמסור, שישנו "פעטאך" שכותב לי שרצונו לקבל על עצמו יסורים!... — אין ברצוני להודיע לרבי דבר כזה!

עניינים של יסורים הוא — למדק עונות דוקא¹⁰¹, אבל סתם יסורים — אין בהם שום ענין. ונוסף לזה, יסורים — אינם דבר שאדם מקבל על עצמו מרצונו. ענין קבלת יסורים באהבה הוא רק כאשר הקב"ה נותן יסורים, שאז היסורים כבר קיימים, אלא, שיש אפשרות שיימשכו זמן רב, ויש אפשרות להיפטר מהם במהרה; ולכן,

(100) ראה שיחת שמח"ת תרצ"ג (נעתקה באגרות-קודש כ"ק אדמו"ר שליט"א ח"ג ע' שג. וראה "רשימות" חוברת קפ ע' 9 (נעתק ב"היום יום" כ חשוון)).
(101) ראה יומא פו, א. תניא אגה"ת פ"א.

(96) ראה ירושלמי ערלה פ"א ה"ג. לקו"ת צו ז, רע"ד. ובכ"מ.

(97) ראה גם לקו"ש חט"ו ס"ע 94 ואילך. וש"נ.

(98) ראה סה"ש תרפ"ב ע' 27. תורת מנחם — התוועדות ח"א ע' 74. וש"נ.

(99) ראה סה"ש תורת שלום ע' 158.

שיחת שבת פרשת בראשית, מברכים החודש מרחשון, (התוועדות ב' ה'תשי"ד). לט

מוטב לקבל את היסורים באהבה – כדי להיפטר מהם מהר יותר. אבל ללכת אל הרבי ולמסור לו שפלוני רוצה מעצמו ביסורים – זאת אין ברצוני!

כמו כן קיבלתי מכתב מאחד, ובו כתב שיש לו "מיחוש", ולכן ברצוני להתפטר מעבודתו. ונוסף לה"מיחוש" – כתב הוא – יש לו "מרה שחורה".

– כנראה הצטרפו יחדיו ה"מיחוש" וה"מרה שחורה", להניאו מלהמשיך בעבודתו... –

ולא זו בלבד, אלא שכתב מכתב זה בחול המועד, בטענה שזהו "דבר האבוד"! – כנראה חשש שלאחרי חול המועד תיפסק ה"מרה שחורה"!...

לאחד שלא הי' בקו הבריאות, כתבתי שילמד חסידות. וכתב הוא אלי, שעתה אינו יכול, ורק לאחר שיחלים – אז ילמד חסידות!...

משל למה הדבר דומה – לאדם שנמצא במצב של התעלפות ומתיזים עליו מים, והלה יטען: עתה אינני יכול! מה רצונכם ממני עתה? לאחר שאחזור למצבי הרגיל ("בשעת איך וועל קומען צו זיך") ואהי' בריא, אז תתיזו עלי מים, ואז אקח תרופות!...

לב. כאמור לעיל, הטעם שכ"ק מורי וחמי אדמו"ר קבע את הסדר שענייניו יבואו לידי פועל על ידי ממוצעים, הוא, כדי לְזַכּוֹתָם בהשתתפות בעבודתו.

ומטעם זה קבע כ"ק מורי וחמי אדמו"ר ענין נוסף – שהענינים יבואו לידי פועל על ידי ממון דווקא, כדי לזכות אותם מבני ישראל שיתנו מממונם לענינים אלו, שענין זה הוא לטובתם – כמאמר רבותינו ז"ל¹⁰² "עשר תעשר¹⁰³, עשר בשביל שתתעשר".

ולפועל, כאשר מבקשים מהם ממון – הם מתווכחים; שואלים את "מנהל החשבונות" ("אקאונטענט"), והוא עורך עבורם "חשבון" – עד סכום פלוני יכולים הם לתת, ויותר מכך – אינם יכולים!

אומרים להם "עשר בשביל שתתעשר", דהיינו, שככל שיתנו יותר, יהיו להם תשעה חלקים כנגד מה שנתנו; ואף על פי כן אומרים הם שלא יתנו יותר! הם מוכנים לוותר על תשעה חלקים אלו, ובלבד שלא יתנו לרבי חלק אחד!

גם כאשר עוסקים במסחר עם אדם רע – אין מתחשבים בשאלה אם אותו אדם ירוויח מכך, אלא עורכים את החשבון האישי; ואילו כאן – מוכנים הם להפסיד תשעה חלקים, ובלבד שלא יתנו לרבי חלק אחד!

– פעם בא גביר אל כ"ק מורי וחמי אדמו"ר בווארשא. כשיצא הגביר, אמר לי הרבי שקרה לו (להגביר) אסון גדול, ובאמרו את הדברים – צחק. הי' זה אצלי דבר פלא: הרי הרבי מספר שקרה לגביר אסון גדול, ומה פשר הצחוק? אחרי זה המשיך הרבי לומר לי שאותו גביר הפסיד ממון רב, בציינו את הסכום, והמשיך לצחוק. ושוב התפלאתי על כך. ואז אמר לי הרבי: אילו נתן גביר זה מממונו לצדקה – הי' מפסיד פחות, ורק כיוון שהשאיר את כל הממון אצלו – קרה לו אסון גדול זה!...¹⁰⁴ –

סבורים הם, שעל ידי ממונם עושים הם לרבי "טובה" – וכי מה חושבים הם, שהרבי, בהיותו בגן-עדן, ברקיע השביעי, ואפילו בהיותו כאן למטה עמנו, אינו יכול להיות דבוק בעצמות ומהות אין סוף ב"ה ללא הכסף שלהם?!

הרבי רוצה לעשות להם טובה! ואף על פי כן, כשהרבי עומד מצד אחד ודוחף אותם ("טורקעט זיי") באמרו "עשר בשביל שתתעשר", ומצד שני עומד "מנהל החשבונות" ודוחף אותם שלא יתנו – מנצח "מנהל החשבונות"!...

ראיתי פעם על מישהו שביכולתו לבוא לידי הצלחה,

שנשאר לו עתה (כי גם לאחר ה"אסון" נשאר לו הרבה) – לא הי' קובל על כך, ורק משום שקודם לזה הי' לו יותר – ה"ה קובל ומצטער כו'!

102) שבת קיט, א. ושי"נ.

103) פ' ראה יד, כב.

104) ברשימה אחרת: אילו הי' לגביר זה מלכתחילה רק הממון

— כ"ק מורי וחמי אדמו"ר אמר פעם¹⁰⁵, שמזה שישנו לשון "דמיון שווא"¹⁰⁶, מוכח, שישנו גם "דמיון" שאינו "שווא"... —

אלא שכיוון שכל דבר צריך "כלי" — הונח אצלי שעליו לתת בכל חודש סכום מסוים של ממון, ונתינה זו תהי' הכלי להצלחה.

מלכתחילה לא רציתי לדבר עמו על זה, אבל לאחר שהוא עצמו התחיל לדבר על זה, סיפרתי לו את כל הענין — שיש ביכולתו לבוא לידי הצלחה, ושהכלי לענין זה הוא על ידי זה שייתן בכל חודש סכום פלוני. — בתחילה התווכח על זה, ואחרי כן הסכים.

ואמנם כך הי' במשך כמה חדשים, שנתן בכל חודש את הסכום הנ"ל, עד שהגיע חודש ניסן, ודווקא בחודש זה — לא נתן. לאחר זה חזר לתת את הסכום בכל חודש, וכשהגיע חודש תשרי — דווקא בחודש זה לא נתן! כלומר, שבכל החדשים נתן את הסכום הנ"ל לצדקה, ודווקא בחודש ניסן ותשרי, שהם חדשים כלליים — דווקא בחדשים אלו לא נתן!

וראים אפוא בעיני בשר עד כמה אין זה אלא ענין של העלם והסתור (ולא ענין המתקבל בשכל), ואף על פי כן — ממשיכים להתווכח ("האלט מען זיך אין דינגען")!

לג. ולסיום הענין — ברצוני להוסיף עוד כמה פרטים:

(א) כל אלה שכ"ק מורי וחמי אדמו"ר זיכה אותם בהשתתפות בעבודתו, אם על ידי ההתעסקות בעצמם, או על ידי נתינת ממון עבור עבודתו — הרי כיון שהרבי בחר בהם, מובן שהם במעמד ומצב הראוי, כך, שכל הטענות שיש להם שבגללם רצונם להתפטר הם בודאי מיוסדים על טעמים שעל פי תורה — טעמים רוחניים, כדי שיהי' להם פנאי ללמוד תורה, או משום שרצונם להימצא בסביבת חסידים; או טעמים גשמיים, מצד בריאות הגוף, אשר "היות הגוף בריא ושלם מדרכי (עבודת) השם הוא"¹⁰⁷, או מצד טענות של "שלום בית", שעל זה אומר הקב"ה "שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים"¹⁰⁸.

ואף על פי כן, כל האמור לעיל הוא גם בנוגע לטענות אלו — שגם מי שיש לו טעמים על פי תורה, אין לו להתפטר מעבודתו. ובנוגע לבני הבית — יש למצוא האותיות המתאימות להסביר להם שענין זה הוא טובה גם עבורם, כדי שהענין לא יזיק לשלום בית, וכיוצא בזה.

(ב) בכלל, קשה לי לומר ענין זה או לכתבו לכל אחד ואחת ביחוד על הכתובת שלו ("אויף זיין אָדרעס"), שבאופן זה ידע כל אחד ואחת בבירור שאליו היתה כוונתי.

ולכן הנני אומר זאת עתה ברבים, ובקשתי שכל אחד ואחת יספר לאחרים ויכתוב בשמי, שאמרתי הענין הנ"ל. ואף שבאופן זה לא יגיעו הדברים לכל אחד ואחת באופן ישיר ("דירעקט") — הרי כוונתי היא באמת אליו.

(ג) יתכן שבמשך הזמן יתחילו להתווכח עמי ולהטרידני כו' ("דינגען זיך מיט מיר, צוטשעפען זיך צו מיר וכו'..."), עד שיפעלו שאסכים להתפטרותם.

ולכן הנני מוסר מודעה מעתה, שכל ההסכמות שאתן להתפטרות — בטלות למפרע.

* * *

לד. דובר לעיל (סעיפים כ"א) שכל אלה הנוסעים מכאן, מוטל עליהם הזכות והחוב להפוך את מקומם למקום חסידי, ועליהם לקחת את הכוח לזה משמחת תורה. והנה, מצינו בנביאים שנבואתם היתה מלוכשת בדבר גשמי (כגון הוראת הקב"ה להנביא "ואתה שכב על צדך השמאלי גו' על צדך הימני גו'")¹⁰⁹, כדי שהענין יבוא לידי פועל בגשמיות ממש¹¹⁰.

¹⁰⁵ ראה "רשימות" חוברת קפו ע' 15. תורת מנחם — ¹⁰⁸ שבת קטז, א. וש"נ.

¹⁰⁹ יחזקאל ד, ד-ו.

התועדות ח"ג ס"ע 200. וש"נ.

¹¹⁰ ראה דרשות הר"ן דרוש ב. רמב"ן לך לך יב, ו. לבוש על

¹⁰⁶ תניא ספ"ג.

¹⁰⁷ רמב"ם הל' דעות רפ"ד (וראה לקו"ש ח"ג ע' 806 הערה 9). הרקאנטי לך לך שם.

ולכן, גם הכוח שלוקחים משמחת תורה – צריך להיות מלוכש בדבר גשמי.

וכיוון שאופן העבודה להפוך את המקום למקום חסידי צריך להיות באהבת ישראל, ובאופן של קירוב, ועל ידי התוועדות – יתנו עתה "משקה" מהתוועדות שמחת תורה זו לכל הנוסעים, כדי שיערכו התוועדות במקומם.

אפשר להוסיף עוד משקה לתוך משקה זה – לא לשפוך ממשקה זה למשקה אחר, אלא דווקא להוסיף משקה אחר לתוך משקה זה, שאז "קמא קמא בטיל"¹¹¹ – כדי שיוכלו להשתמש בו להתוועדויות נוספות. אבל אין לשמור ממשקה זה עד לאחרי חג הפסח, כדי שהמשקה לא יימצא ברשות נכרי¹¹².

[כ"ק אדמו"ר שליט"א נתן בידו הק' בקבוק משקה לכל אחד ואחד מהנוסעים].

לה. [כ"ק אדמו"ר שליט"א הגבי' חלה בידו הק', ואמר:]

בענין עירוב איתא¹¹³ שצריכים לומר "אני מזכה לכל מי שרוצה".

[לאחרי שהקהל חטף את החלה, אמר כ"ק אדמו"ר שליט"א:]

אלה שעלה בידם לחטוף חלק מהחלה – הרי יש להם בכך פני': לכל לראש – בפשטות – טעם החלה; נוסף לזה – ה"כוח גברא" שלו, שהי' בכוחו לחטוף; ונוסף לזה – הניצחון, שחטף על חשבון חברו ("ארויסגעכאַפט באַ דעם צווייטן")...

מה שאין כן אצל אלה שלא חטפו (ולא נהנו מהחלה, וגם הי' להם עגמת-נפש) – הרי זה באופן ש"מעלה עליו הכתוב כו"¹¹⁴, ו"הכתוב" עושה את הענין ללא פניות¹¹⁵! ... ובמילא, הרי זה נחשב כאילו קיבלו חלה מהבעל שם טוב וכו'...

[כ"ק אדמו"ר שליט"א ציווה לנגן ניגון אדמו"ר הזקן בן ד' הבבות (כבא הרביעית – ז' פעמים). ואחרי כן הניגון "ניע זשוריצי כלאַפצי".

אחרי כן ברך כ"ק אדמו"ר שליט"א על הכוס, ולאחר תפלת ערבית והבדלה – נתן כ"ק אדמו"ר שליט"א לכל אחד ואחד מהנאספים מ"כוס של ברכה".

טרם צאתו אמר כ"ק אדמו"ר שליט"א:]

שבוע טוב וחורף בריא.

(114) ברכות ו, א. וש"נ.

(115) ראה גם אגרות-קודש כ"ק אדמו"ר שליט"א ח"כ ריש ע' יא.

(111) ראה ע"ז עג, א ובתוד"ה כי אתא. שו"ע או"ח סקפ"ב ס"ה.

(112) ראה לקו"ש חט"ז ע' 129 ואילך. וש"נ.

(113) סידור אדה"ז סדר עירוב תבשילין.

לקוטי שיחות בראשית כרך ה

מתורגם ללשון הקודש

על ידי הדגשת הסדר, שבתחילה נאמר "בראשית ברא... ורק לאחר מכן "החודש הזה...", ועל ידי ביאור הסיבה לכך שהתורה מתחילה ב"בראשית" (כדי "שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים", יידעו ישראל מה להשיב להם), הוא מביא הקדמה המצביעה על הסדר בלימוד התורה.⁷ שבתחילה יש ללמוד את פשוטו של מקרא, הדומה ל"בראשית ברא..." – פשטות העולם, ורק לאחר מכן אפשר להגיע ל"ענינים מופלאים" ול"יינה של תורה" המושווים ל"החדש הזה לכם" – המצוות והקדושה שבעולם (ראה להלן סעיף יג).

ב.

"בראשית ברא אלקים" - שורש האמונה

על שאלתו של רש"י "לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם", שואל הרמב"ן: הרי "בראשית ברא אלקים" הוא שורש האמונה, ומי שאינו מאמין בכך, וחושב, ח"ו, שהעולם הוא קדמון, הרי הוא כופר בעיקר ומנותק מהתורה כולה. ואם כך, כיצד ייתכן

א.

סדר לימוד התורה

דובר פעמים רבות שאמנם רש"י בפירושו על התורה בא לבאר את פשוטו של מקרא, כפי שרש"י בעצמו מדגיש פעמים רבות, ומיד בפרשה הראשונה¹: "ואני לא באתי אלא לפשוטו"², אך בכל זאת, כאמור פעמים רבות, הוא כולל גם "ענינים מופלאים"³ של חלקי התורה האחרים, ואף⁴ "רזין דאורייתא", כדבריו הידועים⁵ של אדמו"ר הזקן, ש"פירוש רש"י על החומש הוא יינה של תורה".

אך כדי להגיע ל"ענינים מופלאים" ול"יינה של תורה" שבפירוש רש"י, הכרחי להעמיק ולהבין תחילה את הפירוש הפשוט. כי גם הענינים המופלאים ויינה של תורה משובצים בפירוש רש"י בתוך "פשוטו של מקרא"⁶.

וכיון שרש"י לא כתב הקדמה מיוחדת לפירושו, כשאר מפרשי התורה, יש לומר, שהוא רמז לכך, לפחות, בקטע הראשון בפירושו "אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם, שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל, ומה טעם פתח בבראשית...":

(1) ג, ח. שם, כד (וראה שם, כב. ד, ח. ו, ג). ויתירה מזו: גם כש"אין המקרא אומר אלא דרשוני" (כי הפשט אינו מיושב בהמקרא), משתדל רש"י לפרשו גם כפשוטו (רש"י ריש פרשתנו (וראה משכיל לדוד שם). לקמן א, ד. ועוד).

(2) ומה שמסיים שם (ג, ח) "ולאגדה כו'" (וכן מה שמביא כו"כ פעמים בפירושו "מדרשו" וכיו"ב) – בהנחה לומר (ע"פ הודעת רש"י עצמו כמצויין בהערה הקודמת) שכל המובא בפירושו ע"ה צ"ל ע"ד פשוטו של מקרא (אלא שבפשט גופא ישנם חילוקי דרגות).

ועפ"ז מובנת התמי' גדולה, שבכ"מ אומר רש"י "לא ידעתי" וכיו"ב*, אף שישנם שם מדרשי רז"ל**, וא"כ הול"ל: ומדרשו, ורז"ל אמרו, בזה אנו צריכים לדברי אגדה (כבפרשתנו א, ד) – אלא שבמקומות אלה דרז"ל אינם ע"ד הפשט כלל וכלל – ולכן אין רש"י מביאם.

יתירה מזו: גם כאשר רש"י עצמו מבאר ענין מסוים בגמרא – ומ"מ בפירושו עה"ת אומר "ואיני יודע" (לדוגמא: שמות כב, כח. וראה פירושו בתמורה ד, א ד"ה זו תרומה), ומובן ג"כ ע"פ הנ"ל.

(3) של"ה במס' שבועות שלו (קפא, א).

(4) הלשון "אפילו" הוא, לפי שחלק הסדר בתורה הוא חלק הכי (רחוק ונעלה מדרך הפשט (ראה לקמן סי"ג), אבל לאורך גיטא, ממאמר אדה"ו ש"פירש"י אויף חומש איז יינה של תורה" – אף ש"אני לא באתי אלא

לפשוטו" – מוכח שישנה שייכות מיוחדת ביניהם. כי כמו שבעולמות, עולם האצילות הנרמז בחיבת "אף" נסמך ל"עשיתי" דוקא (ראה לקו"ת בלק סט, סע"ג), כן גם בד' חלקי התורה פרד"ס שהם כנגד ד' העולמות, חלק הסדר שבתורה – אצילות – שייך לחלק הפשט – עשי' (ראה לקו"ת ויקרא ה, ד) שמביא שם הענין ד"אף עשיתי" לענין השייכות דפנימיות התורה למקרא. ולהעיר מסדר הבנים בהגש"פ – שג"ז כנגד אבי"ע: חכם רשע כו' (משיחת ש"פ נח תשכ"ה. נדפס בלקו"ש ח"ה ע' 279)

(5) היום יום ע' כד. וראה בארוכה אמ"ב שער הק"ש ספג"א ואילך, ש"יינה של תורה" הוא רזין דאורייתא. עיי"ש.

(6) וגם זה נרמז בהלשון "יינה של תורה". כי כמו שהיין כמוס תחלה בענביו, וכל מה שמתעכב יותר בענביו הוא הולך ומתגבר בכחו, שלכן ענבים שלא נתבשלו כל צרכן אין יינן חזק (ראה אמ"ב שם פנ"ד), כן הוא גם בנוגע לסודות התורה שבפרש"י שכמוסים הם בהפשט שבו, וכל מה שמתעכבים (מתייגעים) יותר בהפשט באים יותר לגילוי "יינה ש"ת".

(7) להעיר שגם בפשטות, פרש"י בדיבור זה הוא הקדמה כללית והסברה למה נכתבו כל הפרשיות שבס' בראשית והפרשיות שבס' שמות עד "החדש הזה לכם***". ויתירה מזו: ב"לא הי' צריך להתחיל את התורה כו'" – מפרש גם ענינה של כללות התורה.

(* דרשמי רשימות מצינים לפרש"י (ע"ת): בראשית לה, יג. שמות כה, כט. כד, כו. י. ויקרא ח, יא. י. טו. יד. ג. במדבר כא, טו. יג. כו. טו. דברים לג, כד. ועוד סוג מיוחד שרש"י כותב "לא ידעתי כו' ד"א כו' ומפרש – או כיו"ב. והם: בראשית ל, יא. לב, טו. מו. יא. שמות כד, יג. כה, כט. כו. יא. ויקרא יד, יד. דברים יח, ב.

(**) לדוגמא ויקרא כו. ג. וראה תו"כ שם וערכין ד. ב. וע"פ רז"ל סרה קושיית המפרשים שם. וראה ג"כ פרש"י תולדות כח, ה. ורמב"ן שם. ועוד.

(***) ו"ל שבתיוצו מורה רש"י ומתוכן ללמד וקובע שכל הטיפורים והענינים שבתורה ועד "לעני כל ישראל" שבסיומה – יש בהם הוראה עד סוף כל הדורות, וכמו "אם יאמרו אוה"ע".

למצוות מסוימות, כגון: פריה ורביה, מילה וגיד הנשה. וכיצד אפשר לומר, שהתורה היתה צריכה להתחיל רק מ"החדש הזה לכם", כאשר על ידי כך יחסרו בה מצוות אלו?¹³

ג.

השאלות על טענת הגויים כלפי ישראל

רש"י מסביר, שהטעם לכך שכל הפרשיות שלפני "החדש הזה לכם" מופיעות בתורה הוא: "משום כח"¹⁴ מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גויים, שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם¹⁵ שכבשתם ארצות שבעה גויים, הם אומרים להם כל הארץ של הקדוש-ברוך-הוא היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם, וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו".

גם כאן קשה להבין:

כתוב לאחר "החדש" שנה תשובה לטענת אוה"ע "לסטים אתם", וא"כ הדרא קושיא לדוכתה "מה טעם פתח בבראשית? ובהכרח לומר, שבאם פרשיות אלו צריכות להיות בתורה – אין שייך להקשות (בדרך הפשט) "מה טעם פתח בבראשית", כי רוב הענינים שבתורה נכתבו ע"פ סדר הזמנים. וקושיית רש"י היא, שענינים אלו לא יהיו כתובים כלל.

(ג) בפרש"י תהלים קיא, ו: כתב לישראל מע"ב... שלא יוכלו האומות לומר לישראל גולנים אתם כו', הרי מפורש שאלולי הטעם ד"שלא יוכלו כו'" – לא הי' נותב מע"ב.

(11) להעיר מוז"ג קנב, א (הובא במשכיל לדוד כאן). וראה גם סנה' צט, ב. חולין ס, ב. פרש"י וישלח לו, יב. האזינו לב, מז. ועוד.

(12) במפרשי רש"י כאן, שמה שהוקשה ל' לרש"י "לא הי' צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם" – אע"ג שאין סיפור א' בתורה שלא לצורך ח"ו – הוא, לפי שניקח התורה אינה אלא למצותי. אבל לפ"ז אינו מובן: (א) א"כ הו"ל לרש"י להקשות כן גם על הסיפורים שלאחרי החדש הזה לכם (ולהעיר, שבחולין שם נזכרו כמה פסוקים שלאחרי "החדש"). (ב) לפ"ז, גם מטעם "שאם יאמרו כו'" לא היו צריכים להיות כתובים פרשיות אלו בתורה מכיון שהיא "להורות לנו המעשה אשר נעשה" (וראה במפרשים שם, כמה נדחקו לתרץ קושיא זו).

(13) בנוגע למילה, י"ל שהיינו יודעים זה מהכתוב "וביום השמיני ימול גו'" (תזרע יב, ג). אבל המצות פו"ד וגדה"נ – הרי כתובים הם רק בספר בראשית****.

בגו"א כאן: דאם הי' מתחיל החדש הזה לכם היו כתובים מצות אלו אחר "החדש". אבל מפשטות לשון רש"י לא משמע כן, וכנ"ל הערה 9.

(14) לשון הכתוב תהלים שם.

(15) מפרשי רש"י הקשו: והרי נענע עבדו של שם הי' כדכתיב (נח ט, כו) "ויהי נענע עבד למר", ומה שקנה עבד קנה רבו (רש"י תולדות כו, לו) ולמה ייקראו "לסטים"? אבל מובן, שאמירתו של נח "עבד עבדים גו' ויהי נענע

לומר שהתורה היתה צריכה להתחיל ב"החדש הזה לכם", ולא⁸ להזכיר כלל⁹ שהקדוש-ברוך-הוא ברא את העולם?¹⁰

בדומה לזה אפשר לשאול אף לגבי הסיפורים המוזכרים בתורה לפני "החדש הזה לכם": גם בפרשיות התורה שבהמשך, לאחר "החדש הזה לכם", כאשר כבר ידועה התשובה על טענת אומות העולם, מופיעים בנוסף למצוות ולהלכות גם סיפורים רבים. ומכך מובן, גם בדרך הפשט¹¹, שגם בסיפורי התורה יש הוראות נחוצות לכל יהודי, ואם כך, מהי כוונת רש"י בשאלתו "לא הי' צריך..."¹², אשר בגינה הוא מסיק שהסיפורים המופיעים בתורה עד "החדש הזה לכם" מיועדים רק כדי ללמד את ישראל מה להשיב לאומות העולם, ואין בהם הוראות שישראל צריכים ללמוד מהם לצורך עצמם?

השאלה אף קשה יותר: בספר בראשית יש גם הוראות

(8) במפרשי רש"י כאן, שגם באם התחלת התורה היתה "החדש הזה לכם" היינו יודעים שהקב"ה ברא את העולם ממה שנאמר בעשה"ד "כי ששת ימים עשה ה' גו'" (רמב"ן כאן); או מצד הניסים שראינו בעינינו, שהם ראי' על חידוש העולם (גו"א כאן); או שהשאלה היא "שיהי' הענין מסור לקבלת ישראל ושלם יכתב בספר התורה" (בחי כאן). אבל:

(א) מובן בפשטות, שהענין דמע"ב, מכיון שהוא שרש האמונה – ראוי שיכתב בתורה מפורש ובפרטיות* (וכמ"ש הבחיי עצמו: "לא רצה הקב"ה שיהי' הענין הגדול הזה מסור ביד הקבלה רק שתעיד עליו התורה"). ובמכ"ש מזה שכתובים בתורה הניסים – הגם שאינם עיקר כ"כ כאמנות החידוש.

(ב) לשיטה זו – אין צורך לכתוב מע"ב גם מטעם "שאם יאמרו כו'" – מכיון שגם בלא"כ היו ישראל יודעים שהקב"ה ברא את העולם, וישיבו להם "כל הארץ של הקב"ה היא כו'***".

(9) ברא"ם כאן מתרץ, שאין תועלת בכתיבת מע"ב כי "האפיקורסים המאמינים בקדמות ומכחישים התורה, יכחישו גם בסיפור הבריאה". אבל לפ"ז: (א) כל הנסים שלדעת כמה נכתבו בכדי להוכיח חידוש העולם וכו' – לא הו"ל לכתוב. (ב) גם בכדי להשיב לאוה"ע על טענתם אין תועלת בכתיבת מע"ב.

(10) לכאורה הי' אפשר לתרץ הקושיא (וכן הקושיות שלאח"ז), שכונת רש"י ב"לא הי' צריך להתחיל את התורה... ומה טעם פתח בבראשית" היא, שהתחלת ופתיחת התורה צ"ל "החדש הזה לכם" מכיון "שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל", ובראשית גו' וכל שאר הפרשיות יכתבו אח"כ****.

(א) מפשטות אריכות לשון רש"י "לא הי' צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם" משמע, שכל הפסוקים שנאמרו לפנ"ז לא היו צריכים להיות כתובים כלל בתורה.

(ב) באם זוהי שאלת רש"י, אינו מובן תירוצו: גם באם בראשית וכו' הי'

(* ומו"ש "כי ששת ימים גו'" – ה"ז רק בדרך אגב בתור טעם למצות שבת.

(** בבחי' כאן, שהו' התירוק "משום כח מעשיו הגיד לעמו". עיי"ש. אבל בפרש"י: "שאם יאמרו אוה"ע לישראל לסטים אתם כו'".

(*** ברמב"ן כאן, שכונת התשובה היא בנוגע לשאר הסיפורים דמע"ב. וכבר הקשה עליו הרא"ם. שפ"ז "הוא בראה כדי נסבה". ולהעיר, שבנוסח פרש"י שברמב"ן ליתא תיבות אלו.

(****) וראה לקו"ש ח"ט ע' 485. ח"כ ע' 1.

(*****) בסנה"ד נ, ב. איתא, שפ"ר נשנית בסיו' בהכתוב (דברים ה, כו) לך אמור להם שובו לכם לאהליכם. אבל בדרך הפשט, אף את"ל שפ"י "לאהליכם" הוא לנשותיכם (ראה רש"י בעלותך יב, א. שם, ח) – הרי א"י ציווי כ"א רשות (שהותר להם לשוב לאהליכם משא"כ משה) וכמסקנת הגמ' שם (ראה רש"י שם ד"ה לכל דבר).

(א) לשם מה מדגיש רש"י בתשובה, ש"כל הארץ של הקדוש-ברוך-הוא היא", כאשר טענת אומות העולם היא רק על "ארצות שבעה גויים"?

(ב) לצורך ההמשך והסיכום "ונתנה לאשר ישר בעינינו..." די, לכאורה, במלים "כל הארץ של הקדוש-ברוך-הוא היא", המבהירות, שמשום כך "זכותו" לתתה כפי רצונו. והתוספת "הוא בראה" באה, לכאורה, כדי להסביר מדוע "כל הארץ של הקדוש-ברוך-הוא היא"²³. ואם כך, צריך היה הסדר בדברי רש"י להיות הפוך: "הקדוש-ברוך-הוא ברא את הארץ והיא שלו". מדוע הוא קובע את המלים "הוא בראה" לאחר "כל הארץ של הקדוש-ברוך-הוא היא" ובסמוך ל"ונתנה...", שמכך מובן שהמלים "הוא בראה" מתקשרות גם ל"ונתנה...", ובמיוחד כאשר נאמר "ונתנה", בוא"ו החיבור?

(ג) משמעות המלים "ונתנה לאשר ישר בעינינו" זהה, לכאורה, למלים שבהמשך "ברצונו נתנה להם, וברצונו... נתנה לנו". בתחילה אומר זאת רש"י באופן כללי, שהקדוש-ברוך-הוא נתן את ארץ ישראל למי שחפץ לתיתה לו, ולאחר מכן הוא מפרט, שכשרצה נתנה תחילה "להם", ולאחר מכן נתנה ברצונו "לנו". ואין מובן²⁴: מדוע צריך רש"י לומר זאת פעמיים?

(ד) כדי להשיב על הטענה "לסטים אתם" צריך,

(א) ההסבר העיקרי, ש"כל הארץ של הקדוש-ברוך-הוא היא (כי) הוא בראה", כבר מובן לנו לחלוטין מיד בתחילת פרשת בראשית. ואם כך, לשם מה מופיעות בתורה כל שאר הפרשיות שבין מעשה בראשית לבין "החדש הזה לכם"¹⁶?

(ב) עם כל זאת, על מה מתבססת טענת אומות העולם? והרי¹⁷, מלכתחילה, כאשר חילק נח את הארצות לבניו, היתה ארץ ישראל בחלקו של שם, ורק לאחר מכן נטלוהו הכנענים, בני חם. ומדוע טוענות אומות העולם כלפי ישראל: "לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גויים", בשעה, שלחיפך, ארץ ישראל שייכת מלכתחילה לבני שם¹⁸, ודוקא הכנענים הם אלו אשר גזלו אותה מהם¹⁹?

(ג) גזל היא אחת משבע מצוות בני נח²⁰. אם כיבוש במלחמה, כפי שהיה בכיבוש ארץ ישראל על ידי יהושע, הוא גזל, מתעוררת השאלה: מדוע איננו מוצאים בשום מקום, שאומה מסויימת²¹ נענשת על כיבוש ארץ אחרת? מכך מובן בפשטות²², שכיבוש במלחמה אינו נחשב לגזל, ולפיכך נשמט הבסיס לטענה "לסטים אתם שכבשתם..."

ד.

השאלות על המענה "כל הארץ... הוא נתנה"

גם בתשובה לטענתם של הגויים – "כל הארץ... הוא

נתנה..." – נדרש הסבר:

לשאר בני שם". אבל פשטות הלשון "שכבשתם ארצות שבעה גוים" לא משמע כן כלל.

(19) בב"ר פ"א, ב: "ישראל משיבין אותן.. הלא בוחה היא בידכם הלא כפתורים כו". אבל מענה זו היא רק שאוה"ע אין להם לטעון "לסטים אתם", כי מום שבך אל תאמר לחברך (ראה רא"ם כאן), ואי"ז תשובה על הטענה עצמה, כי זה שנתפסים גזלו את הארץ מהעמים אינו מתיר שישאל יקחו אותה. משא"כ ע"פ ההסברה שבפנים – כיבוש א"י אינו גזילה.

(20) סנה' נו, סע"א. רמב"ם הל' מלכים רפ"ט. וכ"ה גם בדרך הפשט, שהרי "דור המבול לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל" (רש"י נח ו, יג).

(21) ועד שאפילו דוד המלך כבש כמה ארצות שאינם מכלל תחום א"י קודם כיבוש א"י*. ואין שייך לומר ע"ז "ברצונו נטלה מהם ונתנה לנו" – שהרי עשה "שלא כתורה" (ספרי עקב יא, כד).

(22) ראה שו"ע אדה"ז סתרמ"ט ס"י. ושל"ה גם מפרש"י חקת כא, כו. דברים ב, כג.

(23) ומכיון שבעלות הקב"ה על הארץ הוא מצד ש"הוא בראה", לכן גם לאחר שנתנה להם** נשארת היא ברשותו ויכול ליטלה מהם. (ובדוגמת "כי לי הארץ" – בהר כה, כג).

(24) וגם: מלשון "לאשר ישר בעינינו" משמע, שהאומה לה נתן את הארץ היא "ישר בעינינו". ולכאורה: (א) מאי נפק"מ לכאן? (ב) איך שייך לומר כן על אוה"ע ובפרט על "אדום כנען"? – וא"כ טפי הול"ל "ונתנה למי שרצה"?

עבד למו" היא קללה, ואין שייך לומר שש"י קללה זו נעשה כנען לעבד (אבל צע"ק בפרש"י נח ט, כה: להיות משמש) ובמילא אין שייך לומר שארץ כנען היתה קנוי" כבר לישראל. וראה פרש"י נח ט, כו. ט, כז. לך יג, ז. טו, טז. וראה לקו"ש חט"ו ע' 204.

(16) בגו"א כאן ש"אם ה' נכתב פ' בראשית בלבד... ישיבו האומות שקר אתם דוברים... שאין הקב"ה עושה דינא בלא דינא, כי למה יטול הארץ מן האומות ויתן לישראל". עיי"ש באריכות. אבל

(א) מלשון רש"י "כל הארץ של הקב"ה היא כו" ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו" משמע, שהתשובה (על טענת אוה"ע) שבכל הפרשיות עד החדש, הוא רק הענין שהארץ שלו היא ולכן ברשותו לעשות בה כפי מה שרוצה – אבל לא ביאור הטעם למה נטלה מהם ונתנה לנו.

(ב) אדרבא – ל' רש"י ברצונו משמע שזהו דבר שברצון (ולא שמוכרח ע"פ דין וטעם).

(ג) הטעם שנטלה מהם מפורש בפ' אחרי (אחר פ' החדש) "ואפקוד עונה עלי" ותקיא הארץ גו". [נובפרט שטעם זה מובן יותר מהטעם שנרמז בהפרשיות שלפני החדש, כי בעת שהבטיח הקב"ה לאברהם לתת את הארץ לזרעו – לא שלם עון האמורי, ויש (קצת) מקום לטענה – למה הבטיח אז שיתן את הארץ לזרעו של אברהם].

(17) פרש"י לך יב, ו. (וכבר העירו מפרש"י שלח יג, כב. ואכ"מ).

(18) ברא"ם כאן, שטענת "לסטים אתם" היא – "שלא נתתם החלק המגיע

(* אבל הארצות שכבשו לאחר כיבוש א"י, נכללים ב"ברצונו כו" נתנה לנו" (ראה ספרי עקב שם. פרש"י ירושע א, ג. וראה לקמן הערה 37).

(** בחזקוני כאן: "לא נתנה להם לחלוטין. דא"כ ה"ך חזרו ממתנתו". אבל ממ"ש רש"י (לך טו, טז) "כי לא שלם עון האמורי – להיות משתלח מארצו... עד שתתמלא סאתה", מוכרח שנתניתה להם היתה נתניה גמורה, אלא שאח"כ נפרע מהם ונטל את ארצם. (אלא שמ"מ צריך גם להטעם ד"כל הארץ של הקב"ה היא הוא בראה" – כי [נוסף לזה, שבאם אין הארץ שלו אין לו רשות לפרע מהם בענין שאינו שלו] זהו הטעם למה ש"נטלה מהם ונתנה לנו" באופן שגשגל מהם כל זכותם, כדלקמן סעיף ד).

"והייתם לי סגולה מכל העמים"²⁷. באופן כללי יותר התחילה ההבדלה ביציאת מצרים, הקשורה למתן תורה²⁸, כאשר נצטוו על המצוה "החדש הזה לכם".

אמנם, גם המצוות של מילה ושל גיד הנשה, שעליהן נצטוו הרבה לפני יציאת מצרים, ניתנו רק לבני אברהם יצחק ויעקב²⁹, אך כיון שהציווי עליהן לא היה בזמן ובקשר למתן תורה, יוצא, שמצוות אלו לא ניתנו להם כאומה יהודית מיוחדת, אלא כסוג מסויים של בני נח³⁰, בדומה להוראות שנצטוו בני ישראל לגבי בני עשו, עמון ומואב³¹, אשר בכך נבדלים בני עשו וכו' מבין העמים האחרים.

לפי זה מובנת שאלתו של רש"י, שהתורה היתה צריכה להתחיל מ"החדש הזה לכם": כיון ש"תורה" היא הוראות וציוויים³², שניתנו לבני ישראל כיהודים, הרי כל הציוויים וההוראות שניתנו לפני יציאתם של בני ישראל מהיותם סוג של בני נח, היו צריכים להיכתב בספר בפני עצמו, או להיות מועברים במסורה, כשבע מצוות בני נח עד מתן תורה, ולא להיכלל בתורה כהוראה לבני ישראל כיהודים.

1.

בראשית - הוראה לתשובתם של ישראל

על כך משיב רש"י, שהתורה מתחילה מ"בראשית", משום שבכך נלמדת הוראה לישראל מה להשיב לטענת אומות העולם "לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים".

אמנם, כיבוש במלחמה אינו גזל, כדלעיל בסעיף ג', אך בכל זאת לולא התשובה "כח מעשי..." עדיין יוכלו אומות העולם לטעון במדה מסוימת "לסטים אתם...", כי העברתה של ארץ ישראל לרשותם של ישראל ככיבוש נעשתה באופן מיוחד, שונה ועמוק יותר ממעבר אחר על ידי כיבוש, של ארץ אחרת, כדלהלן.

2.

שינוי הבעלות - שינוי המהות לתמיד

בהעברת דבר מאדם אחד לזולתו, בכל צורת קנין – מכירה, מתנה, כיבוש במלחמה וכדומה – אין משתנה עצם

לכאורה, לדעת רק כיצד נוצרה בעלותם של ישראל על "ארצות שבעה גוים", שזאת לא מפני שהם כבשו בעצמם, אלא מפני שהקדוש-ברוך-הוא (אשר "כל הארץ של הקדוש-ברוך-הוא היא"), נתנה להם. אך מדוע מציין רש"י בפירושו את הפרט "ברצונו נתנה להם"?

ניתן להסביר, שבכך מתכוון רש"י לשלול טענה שעלולה להישמע על ידי אומות העולם: כיצד אפשר בכל זאת לקחת מהם ארץ שהיתה שייכת להם? ולכן מדגיש רש"י, שכיון ששייכותה של ארץ ישראל לאומות העולם היא רק מפני שהקדוש-ברוך-הוא "ברצונו נתנה להם", הרי "זכותו" ליטלה מהם ולתיתה לישראל.

אך קשה להסביר זאת כך, כי אם כך, הרי אדרבה: אילו לא היה רש"י כותב ש"ברצונו נתנה להם", אלא שהם, כביכול, נטלוה בעצמם, הרי לאחר שהובהר ש"כל הארץ של הקדוש-ברוך-הוא היא", ובכל זאת נטלו אומות העולם בעצמם את ארץ ישראל, שלא לפי רצונו של הקדוש-ברוך-הוא, הרי אז לא היתה להם שום בעלות על ארץ ישראל, והיה מובן יותר מדוע אפשר לקחתה מהם.

ה) בביטוי "ברצונו" מתכוון רש"י לומר, ששייכותה של ארץ ישראל בתחילה לשבעה הגוים, ולאחר מכן לישראל, אינה רק תוצאה של השגחה פרטית מאת ה' יתברך ככל המאורעות בעולם, אלא שהיה לכך רצון מיוחד²⁵. יש להבין: לגבי "ונתנה לנו" מובנת ההדגשה ש"וברצונו", כפי שאנו מוצאים פעמים רבות, החל מברית בין הבתרים, שהקדוש-ברוך-הוא רצה שארץ ישראל תהיה ברשותם של בני ישראל. אך קשה להבין את ההדגשה "ברצונו" לגבי "נתנה להם": היכן אנו מוצאים²⁶, שהקדוש-ברוך-הוא רצה באופן מיוחד, שבני חם יכבשו את ארץ ישראל מידי זרעו של שם?

ה.

הגדרת הציוויים שלפני מתן תורה

ההסבר לכך הוא:

ההבדלתם של בני ישראל מכל האומות לגבי התורה והמצוות התחדשה בעיקר בזמן מתן תורה, אשר אז

(29) בגמרא (סנה' נט, ב. וכו' ברמב"ם הל' מלכים פ"ה ה"ח) "לרבות בני קטורה". אבל בפרש"י (פשוטו של מקרא) לך יז, יט: יכול בני ישמעאל ובני קטורה בכלל הקיום כו'.

(30) ראה לקו"ש ח"ה [המתורגם] ע' 145 ואילך.

(31) דברים ב – ד, ה, ט, יט. כג – ד, ח, ט.

(32) זח"ג נג, ב. גו"א ריש פרשתנו בשם הרד"ק.

(25) דאל"כ, אי"ז תשובה על הטענה "לסטים אתם" – שהרי כשגזלום חפץ ממישהו, ה"ז ג"כ בהשגחה פרטית, ובכ"ז – הרי זה גזילה.

(26) ואפילו באם ישנו מקור לזה – למאי נפק"מ (להתשובה על הטענה לסטים אתם) להדגיש שהנתינה להם* היא "ברצונו"?

(27) יתרו יט, ה.

(28) שמות ג, יב.

להשתייך שוב להם, לאומות העולם⁴¹. ומשום כך הם טוענים "לסטים אתם": כיון שלפני שכבשוה ישראל, היא היתה ארץ ככל הארצות⁴², היכולה להשתייך לכל עם, ומשום כך לא היתה לישראל זכות ליטול את ארץ ישראל באופן כזה, שהיא תילקח מאומות העולם לחלוטין – זהו גזל ושוד, לטענתם.

והתשובה על כך היא "כל הארץ של הקדוש-ברוך-הוא היא, הוא בראה": כיון שהקדוש-ברוך-הוא יצר את כל מציאותה, הרי מובן שכיון ש"כל הארץ של הקדוש-ברוך-הוא היא" (לא רק בחיצוניות⁴², אלא בפנימיותה ובעצם מהותה), לכן ביכולתו לשנות את מהותה של ארץ שהיתה "ארצות הגויים" לארץ ישראל לתמיד⁴³.

ח.

בעלות הגויים על הארץ ניתנה לאחר בריאתה
אך גם ההסבר "כל הארץ של הקדוש-ברוך-הוא היא" עדיין אינו מספיק דיו כדי לסתור את טענתם "לסטים אתם...":

אילו היתה התביעה "לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גויים" טוענת רק שישאל נטלו מ"שבעה גויים" ארץ שהיתה שייכת להם לפני כן למעשה, היה מובן, שכיון

מהותו: בדבר עצמו אינה מתבטאת שייכותו לרשותו של אדם זה או אחר, ורק הבעלות עליו³³ משתנה.

אך כיבושה של ארץ ישראל שונה מכך, כי מאז שכבשו ישראל את "ארצות שבעה גויים" חל שינוי בעצם מהותה של הארץ: לפני כן היא היתה ארץ ככל הארצות³⁴, שהיתה יכולה להשתייך לכל עם, ומאז כיבושה על ידי ישראל השתנתה הארץ עצמה, והיא מעתה ארץ ישראל בכל מהותה ולתמיד, כך שאין היא יכולה שוב להשתייך לעם אחר³⁵. בשום אופן ולעולם אין אפשרות לקחתה מישראל. ולכן, אף בזמן הגלות, כאשר "גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו"³⁶, היא נקראת בכל זאת "ארצנו"³⁷ ו"אדמתנו". ויותר מכך: "לא ישבו בארצך" – אסור לגוי להתיישב בארץ ישראל³⁸.

כאשר בן החמש למקרא לומד בחומש על הקשר של ישראל ל"ארצות שבעה גויים": "ודור³⁹ רביעי ישובו הנה... לזרעך נתתי את הארץ הזאת", הוא כבר יודע לפני כן⁴⁰ שנתניה זו היא "לזרעך עד עולם".

זוהי הסיבה לטענתם של אומות העולם "לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גויים": גם הם יודעים, שכאשר כבשו ישראל אז את "ארצות שבעה גויים", הפכו ארצות אלו להיות ארץ ישראל לתמיד, כך שהארץ אינה יכולה

כוכבים לו' עממים" – אפילו את"ל שהאיסור ד"לא ישבו בארצך" קאי רק על "יושבי הארץ" שבפסוק הסמוך]

פשוט שמהעת שכבשו ארץ שבעת גויים, נעשית הארץ לארץ-ישראל, ואין לשום אומה זכות בה (אפילו אם אינם אסורים לשבת בארצנו).

(42) ע"פ מ"ש בפנים, יש לבאר דיוק הלשון "כל הארץ כו" – גם באם הטענה "לסטים אתם" היתה בנוגע לעצם הכיבוש – שמכיון ש"כל הארץ של הקב"ה היא", לכן היא ברשותו גם לאחר ש"נתנה להם" (ראה לעיל הערה 23).

(43) ע"פ מ"ש בפנים, יובן מ"ש הרמב"ם (הל' תרומות פ"א ה"ג): "הארצות שכבש דוד חוץ לארץ כנען.. אע"פ שמלך ישראל הוא וע"פ ב"ד הגדול הוא עושה אינו כא"י לכל דבר.. מפני שכבש אותם קודם שיכבוש כל א"י.. ואילו תפס כל ארץ כנען לגבולותי ואח"כ כבש ארצות אחרות ה"י כיבושו כולו כא"י לכל דבר"

– דלכאורה: מכיון שקדושת א"י היא גם בארצות שמחוץ לארץ כנען כשכבושם לצורך כל ישראל, והרי כיבושו של מלך ישראל הוא כיבוש רבים (שם ה"ב), מאי איכפת לן שכבשן קודם שיכבוש כל א"י?

– כי הקדושה דא"י אינה מצד הכיבוש (לבד) כ"א (ובעיקר) מפני שהקב"ה "נתנה לנו", ולכן, הארצות שכבשו לאחר כיבוש כל א"י ה"ה בכלל "לכם יהי" ו"לכם נתתיו" (עקב יא, כד. יהושע א, ג (וברש"י שם: "יהי קדוש"), והם "כארץ ישראל שכבש יהושע לכל דבר", ** משא"כ הארצות שכבשו לפניו, מכיון שהכיבוש הוא "שלא כתורה" (ספרי עקב שם), אף שנקנו לישראל מצד הקנין דכיבוש מלחמה – אינם בכלל "נתנה לנו".

(33) ראה פרש"י ח"ש (כג, יז): תקומה כו'. ואפילו זה אינו "פשוטו של מקרא (שהוא) ויקם.. למקנה".

(34) אף שגם אז ה"י בה קדושה (ראה רש"י תולדות כו, ב), הרי לא היתה אז ארץ-ישראל (ראה רש"י לך יג, ז. טו, טז), וגם – לא ה"י אז הקדושה בנוגע למצות התלויות בארץ וכיו"ב. וראה מכילתא בתחלתה: עד שלא נבחרה ארץ ישראל היו כל הארצות כו'.

(35) ע"ד: ושמונו עלי' אויביכם (אע"פ ובעת שהם) היושבים בה (בחוקותי כו, לב). ובכ"מ.

(36) נוסח התפלה – מוסף דיו"ט.

(37) ראה בחוקותי (כו, לבי"ג): והשימותי.. הארץ ושמונו עלי' אויביכם היושבים (בהתיישבות – ראה פרש"י ר"פ וישב) בה.. והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה.

(38) משפטים כג, לג. רש"י ואתחנן ז, ב. וראה גם רמב"ם הל' ע"ז פ"י ה"ג וד'. (ובהלכה ו' שם כתב "כל הדברים האלו.. בזמן שגלו ישראל כו' או שיד עכו"ם תקיפה כו' אבל כו'").

(39) לך (טו, טידיח) ובפרש"י (טו, טז).

(40) לך יג, טו.

(41) ועפ"י יומתק לו' רש"י "שאם יאמרו אומות העולם" – כל האומות (דלכאורה, מאי איכפת להו לשאר האומות מה שכבשו ישראל ארצות שבעה גויים? –) כי

[נוסף למה ש"ל, שגם בדרך הפשט, האיסור ד"לא ישבו בארצך" הוא בנוגע לכל האומות, שהרי גם בהם שייך הטעם שבכתוב "פן יחטיאו אותך לי" (וראה תוד"ה דאמר (ע"ז כ, א), ש"אין שום טעם לחלק בין שאר עובדי

(* אף שבדוחק י"ל, שכוונתם בזה היא למנות ולהקניט את ישראל. (** לשון הרמב"ם הל' מלכים פ"ה ה"ז. וצ"ע בדבד"ה הל' תרומות שם.

מהם ונתנה לנו" – הרצון הראשון, "ברצונו", הוא כרצון השני, "וברצונו". כלומר, "ברצונו" של הקב"ה בתחילה היה, שהנתינה הזמנית של ארץ ישראל "להם" תוביל למטרה של נתינתה "לנו". שהיא תהיה ארץ ישראל בפועל ובגלוי, רק לאחר שהיא תעבור את רשותם של הגויים, ותילקח מהם לאחר מכן. הסיבה לכך היא, משום שכך עלה ברצונו יתברך, שדוקא את ארץ הגויים⁴⁷ ייהפכו ישראל לארץ ישראל, ארץ הקודש⁴⁸. לפיכך מובן, ש"נתנה להם" אינה סתירה ל"ונתנה לאשר ישר בעיניו", אלא להיפך: על ידי הנתינה "להם" מתבצעת התכלית של הנתינה "לאשר ישר בעיניו" – שאת ארצות הגויים ייהפכו ישראל לארץ ישראל.

י.

הסיפורים בתורה מבהירים את "נתנה לנו"

לפי זה יובן מדוע נכללים ב"תורה" לא רק סיפור מעשה בראשית, אלא גם כל שאר הפרשיות עד "החדש הזה לכם", כי על ידי כל הפרשיות הללו מובן שהקדוש-ברוך-הוא נתן את ארץ ישראל "לאשר ישר בעיניו" מיד כאשר "הוא בראה", והענין של "נתנה להם" היה רק אמצעי למימוש הרצון האחד של "נתנה לנו":

כשם שלגבי הבריאה בכלל, מלמדת אותנו התורה מיד במלים הראשונות "בראשית ברא", שהבריאה היתה "בשביל התורה שנקראת ראשית ובשביל ישראל שנקראו ראשית"⁴⁹, ובכל זאת עד אז, עד מתן תורה, שאז נוצר עם ישראל, היו דורות רבים אשר אינם "חשובים לפני המקום"⁵⁰, מפני שכך עלה ברצונו יתברך, שה"מרגליות" תוצאנה דוקא מה"חול"⁵⁰.

כך גם בקשר לארץ ישראל: התכלית "נתנה לאשר ישר בעיניו" היתה במחשבתו של הקדוש-ברוך-הוא מיד עם בריאת הארץ, כך שלאחר מכן, כש"נפרדו איי הגויים בארצותם איש ללשונו"⁵¹, ארץ ישראל "נפלה בחלקו של שם". וגם לאחר מכן מספרת התורה ש"והכנעני אז בארץ" בסמוך להבטחתו של הקדוש-ברוך-הוא "לזרעך נתתי את

שהבעלות על הארץ ניתנה לגויים מהקדוש-ברוך-הוא, לכן "זכותו" ליטול אותה מהם.

אך כיון שטענת אומות העולם היא, שישראל נטלו את הארץ מכל אומות העולם⁴⁴, כלומר, לכולם היתה "זכות" מסוימת בכוח בארץ זו, כפי שכל הארצות האחרות עשויות להשתייך לכל עם, וזכות זו ניתנה להם מיד עם בריאת הארץ, שנבראה מלכתחילה כארץ חולין³⁴ העשויה להשתייך לכל אחד מן העמים. יוצא מכך, שזכות זו לא ניתנה להם, אלא היא זכות הנוצרת מאליה, מצד עצם המהות של הארץ מעת בריאתה.

ועל כן יש מקום לטענה "לסטים אתם": כיצד אפשר ליטול מהם את ה"זכות" בארץ, אשר "מגיעה" מעצם מהותה של כל ארץ?!

כדי להשיב לטענה זו, מוסיף רש"י "הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו", שמיד כאשר ברא הקדוש-ברוך-הוא את ארץ ישראל – "בראה ונתנה" – כבר אז הוא נתנה במחשבה "לאשר ישר בעיניו", לישראל⁴⁵. כלומר, ה"זכות" שהיתה לאומות העולם לפני כן על ארץ ישראל אינה מפני עצם מהותה של ארץ ישראל, אלא רק מפני שלאחר מכן⁴⁶ "ברצונו נתנה להם" – ומי שנתן זאת להם, "רשאי" ליטול אותה מהם אחר כך – "נטלה מהם ונתנה לנו".

ט.

אותו רצון "נתנה... נטלה"

אך עתה מתעוררת השאלה מצד שני: אם מלכתחילה, בעת הבריאה, נתן הקדוש-ברוך-הוא את ארץ ישראל "לאשר ישר בעיניו", כלומר, הוא ברא אותה במהות מיוחדת של ארץ ישראל, השוללת את זכויות כל אומות העולם עליה, יוצא מכך, שעל ידי "נתנה להם" נגרם ח"ו עוול לישראל על לקיחתה מהם, אפילו באופן זמני, ונפגעה זכותם המהותית על הארץ. וכיון שאין לומר כך, מובן, לכאורה, שבזמן הבריאה לא היתה נתינה "לאשר ישר בעיניו", ואם כך, נשארת טענת האומות בעינה.

לכן מדגיש רש"י: "ברצונו נתנה להם, וברצונו נטלה

47 וע"ד המעלה דאתהפכא חשוכא לנהורא. ועפ"ז יובן גם מה שנכתבו ב"ב פרשיות בתורה, יותר מספר שלם, בכדי שיוכלו להסביר לאוה"ע שכיבוש א"י אינו גזילה – כי מכיון שרצון העליון הוא שארצות הגויים ייהפכו לארץ ישראל, לכן נוגע שגם הגויים יסכימו על זה.

וראה עד"ז וח"ב סו, ב וסח, א (הובא ונתבאר בד"ה ויאמר משה תש"ט פ"ו), שעי' הודאת יתרו דוקא ה' הענין דמתן תורה. וראה לקמן הערה 52.

48 להעיר מזה"א פג, א: אי לא אתייהבת ארעא קדישא לכנען בקדמיתא וישלוט בה לא הות ארעא חולק' וערבי' דקוב"ה.

49 פרש"י כאן. וראה לעיל הערה 2.

50 פרש"י ר"פ וישב.

51 נח יו"ד, ה.

44 ומ"ש רש"י "שכבשתם ארצות שבטנה גוים" – אף שטענת אוה"ע היא ששללו הזכות של כל האומות [ובפרט באם נאמר שטענה זו היא גם בנוגע ל"כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם" (ראה הערה הקודמת)] – י"ל, שכוונתו בזה לומר שטענת אוה"ע באה דוקא לאחר שכבשו ישראל ארצות שבטנה גוים. משא"כ לפני"ז, גם לאחר שכבשו ארץ סיחון ועוג, לא היו יכולים לטעון "לסטים אתם", כי לא נעשתה אז עדיין ל"ארץ-ישראל" (ראה לקו"ש ח"ט ע' 14 הערה 4), ובנוגע לעצם הכיבוש – הרי כיבוש מלחמה אינו גזל, כבפנים.

45 שרק הם נקראו "עמו" – כבפרש"י לפני זה. וכן בד"ה הסמוך: בשביל ישראל כו'.

46 לאחר זמן רב – ראה פרש"י לך יב, ו.

לפיכך הכרחי לומר, שגם עצם הסדר הזה, שבו קבעה התורה את הדברים, הוא חלק מהתורה – הוראה. בסדר זה נלמדת הוראה לגבי סדר לימוד התורה:

תכלית לימוד התורה היא, שהיהודי ילמד אותה כפי שהיא נעלית מן העולם, ללא קשר לאומות העולם⁵⁹. כמצוות וכהוראות אשר מ"החדש הזה לכם, שניתנו לישראל בהיותם כבר עם "סגולה מכל העמים". אך כדי להגיע לדרגה זו, דרוש לפני כן הלימוד המותאם לנפש הבהמית, "הגוי שישנו בכל אחד ואחד מישראל"⁶⁰ – בדומה לפרשיות אשר עד "החדש הזה לכם" שבאמצעותן יכולים ישראל להוכיח את האמת לאומות העולם.

את הסיבה לכך מראה התורה בסדר שהיה בענין ארץ ישראל, כדלהלן.

יב.

הנתינה הראשונית מאפשרת בעלות מוחלטת

כדי להבין זאת יש להקדים ולבאר את דברי חז"ל בגמרא⁶¹, שכאשר הילד היהודי הוא "במעו אמו", "מלמדין אותו כל התורה כולה", ואחר כך, כשהוא יוצא "לאויר העולם", בא מלאך ו"משכחו כל התורה כולה". ומתעוררת השאלה: כיוון שבלאו הכי משכיחים ממנו את כל אשר למד – מדוע מלמדים אותו זאת לפני כן?

ההסבר לכך הוא: התורה צריכה להיקלט אצל היהודי על-ידי לימוד ועסק ויגיעה, ולא באופן של "נהמא דכסופא". לכן עליו לשכוח את ה"תורה כולה" אשר למד בקלות, כדי שיגיע לכך ביגיעתו העצמית,

בדומה לארץ ישראל⁶², שהקדוש-ברוך-הוא רצה שהיא תהיה בתחילה ארץ הגויים – "נתנה להם"⁶³, וישראל בעבודתם יזכו להפוך אותה לארץ ישראל,

בכל זאת מלמדים אותו תחילה את "כל התורה כולה", כי אילו היה לימוד התורה מתחיל רק בלימודו העצמי של היהודי, הרי מפני היותו נברא, ובמיוחד כאשר הנשמה

הארץ הזאת⁵², שכאשר כבש הכנעני את ארץ ישראל⁵³ "מזרעו של שם", מיד הבטיח הקדוש-ברוך-הוא לאברהם אבינו, שבכך לא תבטל ח"ו נתינתה לזרעו של שם, אלא "עתיד אני להחזירה לבניך"⁵⁴.

אך כיון שאפשר לשאול: אכן, לצורך הנתינה "לנו" צריכה ארץ ישראל לעבור את הנתינה "להם", אך לשם כך די בתקופה קצרה. מדוע ניתנה ארץ ישראל "לנו" רק לאחר שייכותה לכנענים שנים כה רבות? – על כך מבהירה התורה בענין ברית בין הבתרים, שכן עלה ברצונו יתברך: זהו רצון ה', שנתנת ארץ ישראל לעם ישראל בפועל תהיה דוקא לאחר ש"גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה"⁵⁵

ובהמשך לכך מסופרות בפרשיות הבאות הפרטים של יישום הגזירה בפועל בגלות מצרים, ואחר כך – סיפור יציאת מצרים, כיצד הקדוש-ברוך-הוא הוציא את ישראל ממצרים כדי להביאם "אל ארץ טובה ורחבה, אל ארץ זבת חלב ודבש"⁵⁶.

יא.

סדר הענינים בתורה - הוראה

לאחר כל האמור לעיל, עדיין נדרש הסבר בפנימיות הענינים⁵⁷: אמנם, כיון שישראל צריכים לדעת מה להשיב לאומות העולם, ולא רק כיצד הם עצמם צריכים להתנהג, לכן מופיעות בתורה גם הפרשיות שמ"בראשית" ועד "החדש הזה לכם", שבהן נמצאת התשובה לטענת אומות העולם "לסטים אתם". אך עדיין קשה: בכל זאת התורה היא בעיקר הוראות לישראל לגבי התנהגותם שלהם, ומדוע דוקא "פתח בבראשית" – שפתיחת התורה היא בענינים שהם חשובים לישראל רק כדי לדעת מה להשיב לאומות העולם, ורק לאחר שבמשך יותר מחומש שלם לומדים מה לענות "להם", מתחילה פרשת "החדש הזה לכם" ושאר המצוות וההוראות לישראל עצמם?⁵⁸

(52) לך יב, רז.

(53) שרם שגמר לכובשה, כלשון רש"י שם (פסוק ו) "הי הולך וכושב".

(54) רש"י שם.

(55) לך טו, יג.

(56) שמות ג, ח.

(57) הביאור ע"פ דרך הפשט – ראה לעיל הערה 10.

(58) ראה גם לקר"ש ח"י ע' 1 ואילך. ח"כ ע' 1 ואילך.

(59) שלכן, ישראל העוסק בתורה הוא למעלה מכה"ג שנכנס לפני ולפנים (הוריות יג, א) – מקום הכי מקודש שבעולם. משא"כ עט"ס העוסק בתורה (בשבוע מצות וידהו) הוא רק ככה"ג (תורה"ה הרי – ע"ז ג, א) – כי התורה שעכו"ם לומדים הוא רק כמו שנמשכה ותלכשה בעולם.

וגם ענין זה מרומז ב"בראשית" – מה שהתורה מתחלת אצל ישראל ב"ב" ואצל אוה"ע בא' (ראה מגילה ט, א: וכתבו לו אלקים בראשית), כי

הטעם שהתחלת התורה היא בב' הוא כי "דברה תורה... בבראיה.. והב' נהי' שנין רומז לבראיה" (לקו"ת להאריז"ל בתחלתו). ולכן אצל ישראל שיש להם בחי' התורה דאצילות ג"כ, התורה שנתלכשה בב"ע היא אצלם דבר שני – ב"ת, משא"כ אוה"ע ששייכים רק לבחי' התורה שנתלכשה בעולם, הרי תורה זו היא אצלם דבר הראשון – אל"ף.

(60) ראה קובץ מכתבים לתהלים ע' 218 ובהנסמן שם.

(61) נדה ל, ב.

(62) ראה ברכות ה, סע"א: שלש מתנות טובות כו' לא נתנן אלא ע"י יסודין. תורה וארץ ישראל כו'.

וע"פ מ"ש לקמן בפנים שע"י היגיעה מתגלה ה"נתנה" (שא"א להגיע לזה ע"י עבודה) – וימתק הלשון מתנות כו'.

(63) וימתק ביותר, ע"פ מה שלמדו (בנדה שם) הענין ד"ומשכחו כו'" מהכתוב לפתח חזקתא רובין.

ההשתלשלות של התורה עצמה:

התורה היא חכמתו ורצונו של הקדוש-ברוך-הוא⁶⁹, בדומה לשלב של "נתנה לאשר ישר בעיניו", כשהיא שייכת רק ל"ישר" ולטוב שבקדושה.

לאחר מכן התורה "נסעה וירדה"⁷⁰ לעולמות בריאה יצירה ועשיה: חלק הדרוש והרמוז שבתורה – לעולמות בריאה ויצירה⁷¹, וחלק הפשט – לעולם העשיה⁷², זאת בדומה ל"נתנה להם", כי בעולמות בריאה יצירה עשיה יש גם רע⁷³, ובמיוחד בעולם העשיה הגשמי "אשר רובו ככולו רע"⁷⁴ – היא קשורה "להם".

אך בכל זאת "נעוץ תחילתה בסופה"⁷⁵, שדוקא על ידי לימוד הפשט שבעולם העשיה מתגלית עצמיות התורה, הנעלית⁷⁶ גם מחלק הסוד שלא ירד לבריאה יצירה עשיה ונשאר באצילות⁷⁷. וזאת בדומה ל"נתנה לנו", שעל ידי "נטלה מהם", שדוקא על ידי לקיחתה "מהם" בעולם העשיה, ניתנת לנו פנימיות התורה ועצמיותה.

לכך רומז רש"י מיד בתחילת פירושו על התורה, ב"דיבור המתחיל" הראשון, המשמש גם כהקדמה לכל פירושו על החומש, כדלעיל בתחילת השיחה: שתחילה יש להבין את "פשוטו של מקרא" (שזוהי כוונתו בדרכו של רש"י בפירושו), ודוקא על ידי כך מגיעים ל"יינה של תורה", ל"רזין דאורייתא" ול"רזין דרזין" (שאף הם נכללים בפירושו), עד שבקרב ממש נגיע לטעמי התורה, שיתגלו לעתיד⁷⁸ על ידי משיח צדקנו,

ואז תהיה גם השלימות של "נטלה מהם ונתנה לנו" לגבי ארץ ישראל כפשוטה, שישראל יקבלו את ארץ ישראל כולה – כולל ארץ קניי קנייז וקדמוני⁷⁹, ויותר מכך: ארץ ישראל תתפשט בכל הארצות⁸⁰, בגאולה האמיתית והשלימה, על ידי משיח צדקנו, יבוא ויגאלנו בקרוב ממש.

(משיחת ש"פ בראשית תשכ"ו)

"מלובשת" בגוף ובנפש בהמית, הוא היה קולט את התורה רק כנברא, כפי שהיא מוגבלת בהגבלות הבריאה, כלומר, דרגה בתורה השייכת גם ל"אומות העולם",

בדומה לארץ ישראל, שאילו היתה שייכותה לישראל מתחילה רק לאחר כיבושה, ולא לפני כן, על ידי "נתנה" (במחשבה) לאשר ישר בעיניו" בזמן הבריאה, הרי אמנם גם בכך היא היתה שייכת לישראל, אך קנין זה לא היה מונע לחלוטין מכל אומות העולם זכות או בעלות מסויימת על ארץ ישראל.

לפיכך מלמדים את הוולד תורה עוד בהיותו במעי אמו, כלומר, כאשר הנשמה היא בבחינת "עיבור" במלכות דאצילות⁶⁴, לפני היותו "נברא", כאשר אופן הלימוד הוא ללא הגבלות של נברא⁶⁵, וניתנת לו התורה כפי שהיא ללא הגבלות. ועל ידי כך ניתן ליהודי כוח⁶⁶, שאחר כך הוא יוכל על ידי הלימוד שלו כאן בעולם הזה להאיר בתוכו גם את דרגת התורה כפי שלמד במעי אמו, הנעלית מהנבראים, בדומה לארץ ישראל, אשר מפני שניתנה לישראל (במחשבה) לפני כן, מיד בתחילת הבריאה, נותנת להם נתניה זו כוח בעבודה של "כבשתם ארצות שבעה גויים", שעל ידי כך היא תהפוך להיות ארץ ישראל באופן השולל מאומות העולם לחלוטין כל זכות שהיא עליה, אפילו זכות בכוח.

יג.

סדר הענינים מלמד על סדר השתלשלות התורה

סדר זה: "נתנה לאשר ישר בעיניו", לאחר מכן "נתנה להם", ואחר כך "נטלה מהם ונתנה לנו" – אינו מראה רק את אופן לימוד התורה, שבתחילה "מלמדין אותו כל התורה כולה" מלמעלה, ולאחר מכן ישנו לימוד על ידי גיעת האדם (עד כדי כך שהקדוש-ברוך-הוא קבע⁶⁷, שבתחילה הלימוד הוא "שלא לשמה"⁶⁸), ורק אחר כך מאיר בו "אור התורה" בדומה לתורה שמלמדים אותו מלמעלה – אלא גם את סדר

(64) לקו"ת שה"ש ח, ד.

(65) עפ"י מובנת התמי" גדולה איך אפשר ללמוד כל התורה כולה במשך

ט' חדשים?!

(66) ראה עד"ז לקו"ת שלח מד, א.

(67) ראה פיה"מ להרמב"ם ר"פ חלק (ד"ה וכת חמישית): שים בדעתך

כר.

(68) וי"ל, ששני ענינים אלו בירידת התורה, הם דוגמת שני הענינים שב"נתנה להם" בנוגע לא"י: מה שמשכחין אותו התורה שלמד למעלה ונשאר אצלו רק הבחי' התורה השייכת לעולם (וגם לאוה"ע) – דוגמת מה שהי' להם זכות בכח בארץ גם כשהיתה בפועל בחלקו של שם; ומה שתחלת הלימוד הוא "שלא לשמה" (ודוקא "מתוך שלא לשמה בא (אח"כ) לשמה") – דוגמת הנתניה להם בפועל, כשכשב הכנעני את הארץ מזרוע של שם (והוצרך ליטלה מהם ולתת לנו).

(69) לשון אדה"ז בתניא פ"ד (ח, סע"א) – והכוונה לבחי' חכמה דאצילות, כמובן ממ"ש שם "כי הוא היודע והוא המדע וכו'", שזהו בחכמה דאצילות

(פ"ב בהגהה).

(70) לשון אדה"ז שם פ"ד (ח, ב).

(71) ושתי דיעות בזה: לפי הע"ח – רמז ביצירה ודרוש בבריאה, ולפי

המ"ח – דרוש ביצירה ורמז בבריאה (ראה לקו"ד ח"ד תשעא, א"ב).

(72) ע"ח ומ"ח – הובא בלקו"ד שם.

(73) ורק באצילות "לא יגורר רע" (תהלים ה, ה).

(74) תניא פ"ז (יא, ב).

(75) ספר יצירה פ"א מ"ז. וראה לעיל הערה 4.

(76) שבשביל זה הי' ירידת התורה למטה, שהרי כל ירידה היא צורך עלי.

וראה לקו"ת ויקרא (ה, ב) שע"י האותיות והפסוקים נמשך מבחי' כתר שלמעלה מהחכמה.

(77) תניא פ"מ בהגהה (נו, רע"א). לקו"ת שם.

(78) ראה רש"י שה"ש א, ב.

(79) רש"י לך טו, יט. ב"ר פמ"ד, כג.

(80) ראה פסיקתא רבתי פ' שבת ור"ח. ילקו"ש ישעי' רמז תקג.

יום ראשון י"ח תשרי

ומענינים חיצוניים, בִּיד חֲזָקָה - כְּמִשְׁמָעוֹ, - כפי משמעותו הפנימית של הביטוי "בִּיד חֲזָקָה", שֶׁהוּא "רִצּוֹן יְרֵאִיו", אֲשֶׁר לְמַעַלָּה מִן הַחֲכָמָה וְהַתְּבוּנָה אֲשֶׁר נָתַן ה' בְּחִמָּה לְדַעַת

לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל אֲשֶׁר צִוָּה

ה' בְּחִשְׁבֵּל וְדַעַת, - חכמה

והבנה אלו העניק הקדוש

ברוך הוא, שהרי "אתה חונן

לאדם דעת" וכו'; אך הרצון

שלמעלה מהבנה - זו היא

עבודתו של יהודי ירא שמים

להשיג רצון זה על ידי

קבלת עול, רק רִצּוֹן פְּשׁוּט

- רצון מופשט מהציור

וההגבלה של הרצון הבא

מצד השכל, וְ"רוּחַ נְדִיבָה",

- להתמסרות עצמית, כָּכֵל

אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לְבוֹ

לַעֲבֹד עֲבוּדָה תְּמִיחַ, -

שאין בה שום ענין אחר

מלבד רק לַעֲשׂוֹת נְחִת רִיחַ

לְיוֹצְרוֹ. וְעַל זֶה - על רצון

כזה שלמעלה לגמרי מהבנה, נֶאֱמַר²⁸: "כִּי עִם קִשְׁה עֶרְף הוּא,

וְסִלְחָתָהּ", - כלומר, הסליחה באה, מִפְּנֵי שׁוֹה "עִם קִשְׁה עֶרְף"²⁹,

היינו עקשנות ורצון שלמעלה מהבנה - וזה הטעם שיהיה

"וסלחת", כִּי הַסְּלִיחָה הִיא גַם בֵּן לְמַעַלָּה מִן הַחֲכָמָה, - כשם

שבאדם הרצון הפשוט שלו הוא למעלה משכלו וחכמתו - כך

למעלה ענין הסליחה הוא למעלה מהחכמה שלמעלה, כִּי "שְׁאֵלוֹ

לְחֲכָמָה בּוֹ", - מה יהא דינה של הנפש החוטאת - וענתה חכמה:

נפש כי תחטא תישפט ותיענש, ולא תשובה תכפר ותביא סליחה

לחטא, כפי שמובא בירושלמי³⁰, וּמִשָּׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשְּׁלוֹם בְּקִשׁ

מִדָּה בְּנִגְד מִדָּה³¹, - באותה מדה שהאדם עושה תשובה ברצון

שלמעלה מהבנה - כך תומשך לו סליחה ממדריגה שלמעלה

מחכמה, שמשם באה הסליחה, וְיָדִי לְמִכִּין.

האגרת הבאה נדפסה ונוספה כאן על ידי מסדרי "אגרת הקדוש" (הוספת כ"ק רבינו: "לאחרי הוצאות הראשונות דאגה"ק - ראה בהרשימה דהרפוסים).

כהוספה לאגרת הקדוש סימן כ"ב, למרות שבאופן גלוי לא נראה הקשר בינה

לבין האגרת הקודמת.

פרט לכך, שבחלק אגרת הקדוש

סימן כ"ב, שלא נדפס כאן

(ב"אגרת הקדוש") מתאונן רבנו

הזקן על ששאלת עצות

בענינים גשמיים מעסיק אותו

רבות - אולי יש לכך שייכות

לחלק הבא של האגרת, שם הוא

גם כן מתאונן על העיסוקים

הרבים המקיפים אותו מכל עבר.

אֲהוּבִי, אֲחִי וְרַעִי! - כך

קורא רבנו הזקן לחסידים

אליהם הוא כותב אגרת

קודש זו, מְגִדֵּל מִדְּרֵתִי²³

אֲשֶׁר תְּקִיפוּ עָלַי וְיָחִיד²⁴

וְסִבּוּנֵי כַּמִּים, כָּל הַיּוֹם

וְכָל הַלַּיְלָה תְּמִיד לֹא

יִיָּשׁוּ - לֹא אוֹכֵל מִלֵּט

מִשָּׂא²⁵ לֵאמֹר עִם הַסֵּפֶר כָּל אֲשֶׁר בְּלִבִּי. אֵךְ בְּקִצְרָה בְּאֵתִי,

כְּמִזְכִּיר וּמִחֲזִיר עַל הָרָאשׁוֹנוֹת כְּכֵלֵל, - על אותם דברים שרבנו

הזקן כבר עורר אליהם, וּבְכַרְט אֵל הַמִּתְנַדְּבִים בְּעַם, - המקריבים

עצמם, מרצונם החופשי, בענין עבודת התפלה - שעבודת התפלה

תהיה הרבה יותר מאשר הסדר הרגיל בזה, לַעֲמֹד עַל הָעֲבוּדָה זו

תְּפִלָּה, - כפי שחכמינו ז"ל אומרים²⁶: "איזו היא עבודה שהיא בלב

הוי אומר זו תפלה", שהתפלה נקראת עבודה שבלב - עבודה

שבלב ועם הלב, בְּקוֹל רֶם, - להתפלל בקול רם, - מובן שהכוונה

היא מחוץ לשמונה עשרה שעליה להיות בלחש, פרט לימים

הנוראים, כנזכר בשולחן ערוך²⁷. לְהִתְחַזֵּק מְאֹד בְּכָל עֵז

וְתַעֲצוּמוֹת נֶגֶד כָּל מוֹנֵעַ - מעבודת התפלה, מִפְּנֵי וּמִחוּץ, -

להתחזק כנגד המניעות של עצמו הוא, וכנגד המניעות מהזולת

23. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "לברר בדפוסים - דלכאורה צ"ל טרדותי ל' רבים כהמשך". 24. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "ע"ד תהלים פח, יח (בהיפך הסדר) - [וכן כמה ל' כאן שלאח"ז]". 25. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "בתניא שלפנינו: לא אוכל משא, אבל ב"לוח התיקון" תיקן ככפנים. והוא ע"ד לשון הכתוב ישע"י מו, ב. 26. תענית ב, א. 27. אדה"ז סק"א ס"ב - ג. 28. תשא לב, ט. 29. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "דמזה מובן שזהו למעלותא". 30. מכות פ"ב ה"ו. 31. דב"ר פ"א, ט.

יום שני י"ט תשרי

האדם עצמו מתוקן. וכתוב: "כל [איש] ישראל כאיש אחד חברים", כמו שאיש אחד מחבר מאברים רבים, ובהפך – אחד מהשני, נוגע בלב, כי ממנו תוצאות חיים, – כך גם, כפי שרבונו הזקן מסביר בפרוטרוט באגרת הקודש סימן

ל"א – שפירוד חס ושלום

בין בני ישראל נוגע בביכול

בשכינה שהוא ה"לב" של

בני ישראל. אם בן אנחנו

היות בלנו כאיש אחד

ממש – תבון העבודה

בלב, – עבודת התפלה

שהיא – נזכר לעיל –

"עבודה שבלב", שענינה

לחבר את הנשמה עם

מקורה בשכינה, הרי על ידי

שבני ישראל הם באחדות,

דבר המביא לאחדות עם

השכינה – תביא האחדות

לחיווקה ולקיומה של

העבודה שבלב בתפלה,

ומכלל הן כו', – כפי

הלשון³² "מכלל הן אתה

שומע לאר", שבשעה

שחסרה האחדות חס ושלום,

חסר בהעבודה שבלב

בתפלה. ועל בן – ולכן, נאמר³³: "ולעבדו" – את הקדוש ברוך הוא, שכם אחד" דוקא. – כלומר, באותה כוונה, מתי הוא הענין האמיתי של "לעבדו" – כשזה "שכם אחד" דוקא, כשכולם הם באחדות. ועל בן – ולכן, אהובי ידידי, – אומר רבנו הזקן לחסידים, נא ונא למרח בכל לב ונפש לתקע אהבת רעהו בלב, "ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם" בתיב³⁴, ולא תעלה על לב לעולם, – לא רק שלא לחשוב, שמשמעותו יכולה להיות מחשבה ממש, כי אם גם שלא יעלה על הלב אף פעם, ואם תעלה – שאדם סתם, גם מי שהוא במדרגת "בינוני", הרי איננו בעל-הבית על עצמו שלא יעלה בו הרהור כזה – הרי אם יעלה בו הרהור כזה, יהפך מלבב בנהג עשן, וקמו מחשבות עבודה וזה ממש³⁵. – כך יגרש ממחשבתו כל מחשבה רעה על יהודי שני. כי גדולה – עבירת לשון הרע בנגד – העבירות, עבודה וזה וגלוי עריות ושפיכות דמים, – כפי שהגמרא³⁶ אומרת "כל המספר לשון הרע מגדיל עונות כנגד שלש עבירות כוכבים

ועוד זאת אדרש ממצלתכם, – בתחילה, כשהוא מדבר בענינים שבין אדם למקום, השתמש רבנו הזקן בלשון "במזכיר ומחזיר על הראשונות", ואילו כעת, כשהוא מתחיל לדבר אודות בין אדם לחבירו – הוא משתמש בלשון דרישה, שלא להשליך דברי

אחריכם, אשר ערכתי

שית, להיות כל איש ישר

והולך בתמו, כאשר עשה

האלקים את האדם ישר³⁷,

ולא לבקש השבונות

רבים³⁸, מעלילות מצעדי

גבר ומחשבות אדם

ותחבולותיו, – שלא

לחשוב אודות אדם שני מה

הן חשבונותיו וכוונותיו, כי

זו מלאכת שמים היא ולא

מלאכת בשר ודם. –

הקדוש ברוך הוא יודע הכל,

"עלילות מצעדי גבר,

מחשבות אדם ותחבולותיו,

ויצרי מעללי איש" – כפי

הנוסח בתפלת ראש השנה.

ולחאמין באמונה שלמה

במצות חז"ל³⁹: "והיו שפל

רוח בפני כל אדם בכלל,

– בלי יוצא מן הכלל⁴⁰. כי

יציבא מלתא ותקין פתגמא, שכל אחד מתקן מחבירו, – שכן, אמת הדבר ונכון הביטוי שכל אחד "מתוקן" מחבירו, כל אחד נהיה יותר טוב על ידי חבירו, שכן, לכל אחד מעלתו המיוחדת שאיננה בשני, ועל ידי האחדות של כולם יחד מיתוספת לכל אחד המעלה שישנה בשני ואיננה בו. על מה שרבונו הזקן אומר כאן "ועוד זאת אדרש ממצלתכם", אמר כ"ק אדמו"ר מהר"י צ"נ"ע באחת משיחותיו הקדושות⁴¹, שאין הכוונה שרבונו הזקן כתב זאת אל בני עליה, רבנו הזקן כתב זאת אל חסידים, ופירוש המלים "אדרש ממצלתכם" הוא, עוררו מעלותיכם. להלן אומר רבנו הזקן: "שלא להשליך דברי אחריכם אשר ערכתי שח" – "שלא להשליך דברי אחריכם" הוא מקיף, "אשר ערכתי שח" הוא פנימי (כלומר, שרבונו הזקן פעל בחסידים גם בדרך מקיף וגם בפנימיות), ומה שאומר לאחר מכן: "במצות חכמינו ז"ל והיו שפל רוח בפני כל אדם בכלל כי יציבא מלתא ותקין פתגמא שכל אחד מתוקן מחבירו" – הכוונה בהוספה "כל אחד מתוקן מחבירו" היא, שעל ידי הזולת נעשה

32. ל' הכתוב – קהלת ז, כט. 33. אבות פ"ד מ"ו. 34. בתניא פ"ל מובא גם כן מאז"ל זה בשינויים, ועל כך מעיר הרבי: "בפ"ל מדובר בנוגע לעבודה בעצמו, במלחמת היצר בסומע"ט וכו' – בזה נוגע התבוננות שתביא לפועל במחדו"מ ולכן צ"ל, ופרטית ובהנהגה דוקא דפ' הקל ממנו וכו' ואין זה שייך לאמונה – ובלבד ששכלו יכריחו להנהגה בפר"מ כו'; באגה"ק מדובר בנוגע שיצטרף (לכל איש ישראל – כולנו כאיש א' ממש, אלא שצריך באווארענען שאם נדמה לו חסרון בפ' או בקבוצת אנשים (אל יחשוב ע"ז וכו' כדלקמן) יאמין (ובכדי שיהי' ממש צ"ל) באמונה שלימה – ואדרבא לא יתבונן בפרטי הנהגת פ' ופ"י. 35. סה"ש תש"ה ע' 51. 36. שופטים כ, יא. 37. ספרי עקב יא, יט. 38. צנפי"ג, ט. 39. זכרי' ח, יז. 40. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "אולי י"ל הדיוק בזה ע"פ מחז"ל דרך על מח' ע"ז נעשין (קדושין מ, א). 41. ערכין טו, ב.

בנפש יותר מאשר לדיבור, וגם בענינים לא טובים, שמחשבות לא טובות יש להן השפעה הרסנית יותר מאשר דיבורים לא טובים, שכן מחשבה היא לבוש המאוחד עם הנפש יותר מאשר דיבור, שלכן מחשבה ישנה תמיד כשם שהנפש ישנה תמיד, ואילו דיבור הרי "עת לדבר" ו"עת לחשות מלדבר"⁴³, שכן דיבור אינו מאוחד כל כך עם הנפש כמו מחשבה. וה' הטוב המברך את עמו בשלום, ישים עליכם שלום וחיים עד העולם, כנפש אוהב נפשם מלב ונפש:

אגרת הקדש

כו' וכבר נודע לכל חכם לב יתרון הכשר המה' על הדבור הן לטוב והן למוטב. וה' הטוב המברך את עמו בשלום ישים עליכם שלום וחיים עד העולם כנפש או"נ מלו"נ:

וגילוי עריות ושפיכות דמים", ואם בְּדִבּוּר בְּךָ כו', – שלשון הרע שקול כנגד עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים, הרי לשון הרע במחשבה – לחשוב לשון הרע – גרוע מזה בהרבה. וכבר נודע לְכָל חָכֵם לֵב יִתְרוֹן הַכָּשֶׁר הַמַּחֲשָׁבָה עַל הַדִּבּוּר, – שהמחשבה פועלת על הנפש יותר מאשר הדיבור, הן לטוב והן למוטב⁴². – בדברים שהם לא טוב אלא שעליהם להיות טוב כשמהפכים את הרע לטוב, הרי, גם בענינים טובים יש למחשבה – מחשבות טובות – השפעה

יום שלישי כ' תשרי

כשהנשמה עוזבת את הגוף, אלא בעוד הנשמה היא בגוף ישנה כבר עליה שגבדה ממנה אי אפשר להיות כלל בענין השראת השכינה – שנעשה ביהודי על ידי לימוד התורה ברבים, כי שְׂכִינִתָּ עִזּוֹ אֲשֶׁר בְּנִבְחֵי מְרוֹמִים, וְהַשְׁמִים וְשְׁמֵי הַשְׁמַיִם לֹא יִכְלָלוּ אִמְתָּתָהּ – תִּשְׁכַּן וְתִתְגַּדֵּל בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב⁴⁴: "כִּי אֲנִי ה' שׁוֹכֵן בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" – על ידי עסק התורה והמצוות כַּעֲשָׂה רְיָקָא, – עשרה יהודים הם "עדה" ו"ציבור", כמו שְׁאֵמְרוּ רַ"ז ל⁴⁵: "אֲתִיא תוֹךְ כּו'". – למדים גזירה שוה מ"תוך" "תוך", כתוב "ונקדשתי בתוך בני ישראל"⁴⁶, ובמרגלים שהיו עשרה כתוב⁴⁷ "מתוך

אגרת הקדש

כג. באגרת קודש זו, סימן כ"ג, מעורר רבנו חזקוני, לעשות קביעות בלימוד "עין יעקב" ברבים בין מנחה למערב, וכן בהלכה למעשה בשולחן ערוך, ובתור הקדמה לכך הוא מסביר ההפלאה והגדלות העצומות בהשראת השכינה ששורה בבני ישראל בשעה שהם לומדים תורה בציבור, וזהו מדריגת השכינה שקבלתה בגילוי בתור שכן יכולים רק בעולם הבא, אך בדרך השראה, היא שורה על ובתוך בני ישראל בשעה שלומדים תורה בציבור.

"בגזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין", – בגזירת המלאכים נאמרים הדברים, ובמאמר המלאכים הנקראים "קדישין" (קדושים). וזהו לשון הפסוק⁴⁸ שחכמינו ז"ל⁴⁹ (ורבנו חזקוני כאן) משתמשים בה על תלמידי חכמים שהם כמלאכי השרת⁵⁰, שחכמי המשנה שהם כמלאכים אמרו כך, חֲכָמֵי הַמִּשְׁנָה עֲלֵיהֶם הַשְׁלֹם, שְׁשֻׁנוּ כְּמִשְׁנֵתָם⁵¹: "עֲשֶׂה שְׁיֻשְׁבִּין וְעוֹסְקִין בְּתוֹרָה – שְׂכִינָה שְׂרוּיָה בִּינֵיהֶם", – זה ענין גבוה יותר מאשר הענין של "אכל בי" עשרה שכינתא שריא⁵², על כל עשרה יהודים הנמצאים יחד במקום אחד שורה שכינה – שכן, אותה השראת השכינה היא רק עליהם, בבחינת מקיף, כפי שאומר בחלק הראשון של ספר ה"תניא" סוף פרק י"א, אך כשעשרה יהודים לומדים תורה ביחד – שורה השכינה "ביניהם", בפנימיות, כי זה כל האדם. – כפי שהגמרא מפרשת בברכות⁵³ את הפסוק: "כי זה כל האדם": "כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה", ואף גם זאת היתה כל ירידתו כְּעוֹלָם הָיָה – ירידת הנשמה ממדריגתה הגבוהה לעולם זה – הרי תכלית ירידה זו היא לְצַדֵּק עֲלֵיהָ זו, – שהנשמה מתעלית על ידי לימוד תורה בציבור, אֲשֶׁר אֵין עֲלֶיהָ לְמַעְלָה הִמָּנָה. – כלומר, העליה שבגללה היתה ירידת הנשמה, נעשית לא רק אחרי הירידה,

העדה" – למדים מכך שדבר שבקדושה הוא בעשרה יהודים דוקא. באחת משיחותיו הקדושות⁵⁴ מעיר כ"ק אדמו"ר מהור"צ נ"ע, מדוע ענין זה ש"עדה" הכוונה לעשרה, למדו רבותינו ז"ל מה"תוך" של העדה הרעה המרגלים, עליהם כתוב⁵⁵ "הבדלו מתוך העדה הרעה הזאת"? והוא אומר שם, שמשה רבנו הזהיר "הבדלו" על המקיף של הרע, שכן את הפנימי היה בכוחו לתקן, במילא יש לומר שגם בקדושה הכוונה כאן למקיף של קדושה, כלומר שבעדה של עשרה מיתוסף אור מקיף של קדושה המובדל לגמרי מהאור השורה על פחות מעשרה. וְעַל זֶה – על ההשראה של קדושה הנמשכת על ידי עסק התורה והמצוות בעשרה, נֵאֱמָר⁵⁶: "בְּקִרְבָּךְ קְדוּשָׁה", – שבחינת "קדושה" שבעצם היא קדוש ומובדל – נמשכת "בקרבתך", בפנימיות, בבני ישראל. וכפי שמפרש בשיחה הקדושה האמורה, שלעיל מדובר כשהאור נמשך בבחינה של מקיף, ועתה כשהוא מביא את הפסוק "בקרבתך קדושה" הכוונה היא כפי שהמקיף נמשך בפנימיות, וְ"אֵין דְּכָר שֶׁבְּקִרְבָּךְ בְּפָחוֹת מֵעֲשָׂה". – כפי

הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "פי' 'למוטב' – בלקו"ת (ס"פ קרח)".⁴³ ע"פ קהלת ג, ז. 1. דניאל ד, יד. 2. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "פסחים לג, א". 3. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "רש"י שם, עיי"ש". 4. אבות פ"ג משנה ו'. 5. סנהדרין לט, א. 6. ו, ב. 7. קהלת יב, יג. 8. שלח לה, לד. 9. ברכות כא, ב. 10. אמור כב, לב. 11. קרח טז, כא. 12. ספר השיחות תש"ד ע' 29. 13. ישעי' יב, ו.

42. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "פי' 'למוטב' – בלקו"ת (ס"פ קרח)".⁴³ ע"פ קהלת ג, ז. 1. דניאל ד, יד. 2. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "פסחים לג, א". 3. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "רש"י שם, עיי"ש". 4. אבות פ"ג משנה ו'. 5. סנהדרין לט, א. 6. ו, ב. 7. קהלת יב, יג. 8. שלח לה, לד. 9. ברכות כא, ב. 10. אמור כב, לב. 11. קרח טז, כא. 12. ספר השיחות תש"ד ע' 29. 13. ישעי' יב, ו.

המרובים המשתתפים בזה. בהתאם לגירסא "לפי ערך" הכוונה היא, שהיחיד מקבל שכרו לפי הערך שיוצא בחלקו בתור חלק מהמרובים, ובהתאם לגירסא "ולפי ערך", בוא"ו, הכוונה היא, שככל שהיחידים מרובים יותר כך גדל שכרו של כל יחיד לעצמו.

אכל לענין השראת

קדושת הקדוש־קדוש

הוא¹⁶ - אין לו ערך

אליהם כלל. - הקדושה

הנמשכת על ידי לימוד

התורה של יחידים, אין לה

שום ערך לקדושה

הנמשכת מלימוד התורה

של ציבור,

וההפרש שבין השראת

לקביעות שָׁכר - בין השראה של קדושה שנעשית על ידי תורה

בציבור, לבין קביעת שכר שנעשה על ידי תורה של יחיד, מוכן

למביני מדע.

שהגמרא אומרת שם בברכות, כנזכר לעיל, הרי, כדי שיהיה "בקרבר קדוש" הרי זה דוקא על ידי לימוד התורה בעשרה. ומשום הכי נמי, אצטריך להו לרו"ל למילף מקרא: "מנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה כו" - ולכן צריכים גם

חכמינו ז"ל ללמוד מפסק

מהיכן יודעים אנו שאפילו

אחד שיושב ועוסק בתורה

- קובע לו הש"ת שכר,

כפי שהמשנה למדה זאת

באבות¹⁴ מהפסוק¹⁵ "ישב

בדד וידום כי נטל עליו",

צריכים רבותינו ז"ל לימוד

מיוחד על כך. ואף גם

זאת, לא מצאו לו מקד

מן המקרא אלא לקביעות שָׁכר בלבד, ליחיד לפי ערכו לפי

[נפש אחר: ולפי] ערך המרבים, - אם היחיד הוא חלק ממרובים

יותר אך פחות מעשרה - מקבל כל אחד מהם את השכר לפי ערך

יום רביעי כ"א תשרי

הנפש, שהנפש תופסת את אור ה' בפנימיות, ועל כן - ולכן, ותפעל לב מבקשי ה' בשעת התפלה וכיוצא בזה, כי בו ישמח לבם, ויגל - בגילה גלויה, המתבטאת ב"אף גילת ורגן, ותתענג נפשם בנעם ה' [נפש אחר: על ה'] - עם הקדוש ברוך

הוא עצמו] ואורו,

בהגלותו - כשאר ה'

מתגלה ממעטה לבושו

שהיא התורה, ויצא

בברק חצו, - אור כזה

שהתחלתו יוצא מלבוש

התורה כחץ של ברק

לנפשו¹⁹. וזו היא קביעת

שָׁכר התורה, הקבועה

תמיד בנפש עמלה בזה -

הרי שהשכר של תורה

קבוע תמיד בנפש, לא רק

בעולם הבא כשהיה שכר

המצוה ש"בהאי עלמא ליכא"²⁰ (שאינו ניתן בעולם הזה), אלא

תמיד, גם בהיות הנשמה בגוף קבוע בה שכר זה של תורה, זה שכר

ואור מוגבלים שיכולים "להתפס" בנפש גם כשהיא מלוכשת בגוף.

לכן אומרים, גם כשאחד יושב ולומד תורה קובע לו הקדוש ברוך

הוא שכר.

אגרת הקדש

כי קביעת שכר הוא שמאיר ה'

לנפש תדרשנו באור תורתו שהוא מעטה לבושו ממש

ולכן נקראת התורה אור שנאמר עוטה אור כשלמה

והנפש היא בעלת גבול ותכלית בכל כחותיה לכן

גם אור ה' המאיר בה הוא גבולי מצומצם ומתלבש

בתוכה וע"כ יתפעל לב מבקשי ה' בשעת התפלה

וכיוצא בה כי בו ישמח לבם ויגיל אף גילת ורגן

ותתענג נפשם בנועם ה' [נא על ה'] ואורו בהגלותו

ממעטה לבושו שהיא התורה ויצא בברק חצו וזו

היא קביעת שכר התורה הקבועה תמיד בנפש עמלה

כי קביעת שָׁכר הוא, שמאיר ה' לנפש תדרשנו, באור תורתו, שהוא מעטה לבושו ממש, - שהקדוש ברוך הוא מתעטף ומתלבש בתורה - ועל ידי לבוש זה מאיר הקדוש ברוך הוא לנפשו של יהודי המחפש את ה', החיפוש יכול להיות בעבודת

התפלה שלפני תורה, או

בתורה עצמה, כפי שהוא

אומר בחלק הראשון של

ספר ה'תניא" סוף פרק ל"ז,

ש"קורא בתורה" זה כמו בן

הקורא לאביו שיבוא אליו

ויהיה אתו יחד, ולכן

נקראת התורה "אור",

שנאמר¹⁷: "עמל אור

בשלמה"¹⁸, - שזה מוסב

על אור התורה שהוא

"לבוש" (שלמה), מפני

שהוא בהגבלה, והנפש

היא בעלת גבול ותכלית בכל כחותיה, - כלומר, גם בכמות

וגם באיכות כל כוחות הנפש הם מוגבלים, וכיוון שהאור המאיר

לנפש צריך להתקבל בתוך כוחות הנפש, מן ההכרח הרי שגם

האור יהיה מוגבל. ובשלשון רבנו הוק: לכן גם אור ה' המאיר

בה - בנפש, הוא גבולי, מצומצם, ומתלבש בתוכה, - בתוך

14. פרק ג' משנה ב'. 15. איכה ג, ח. 16. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "ידועה הקושיא בזה, דבאבות שם (מ"ב) שנים שיושבין ואין ביניהם ד"ת שכינה שריו" ביניהם. וי"ל ע"פ משנ"ת באוה"ת עקב ע' תקמב. ברכות ו, א. במגן אבות סוף ח"ו 1) גירסא אחרת באה"ק זו. 2) ע"פ הבי' שם (כנראה לקוח מהצ"צ) - יש לתרץ הנ"ל. ראה גם תניא מהדו"ק ע' רסא הערה 13 שורה 48. 17. תהלים קד, ב. 18. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "בכ"מ מובא ע"ז הכתוב כי נר מצוה ותורה אור - אבל כאן הכוונה להביא רא"י ש"מאיר ה'" ע"י תורה אור, "אור תורתו" כמו שע"י "שלמה" מתגלים כמה ענינים דהמלוכש בה. [ולכן נק' אור - שזהו עילוי לגבי תורה אור מצ"ע - מפני שהוא שלמה שע"י יתגלה ה']. ועיין הצ"צ עה"פ עוטה אור". 19. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "ראה אגה"ק סו"ס טו שזהו ממקור כו". 20. קידושין לט, ב.

אָבֵל הַהִשְׂרָאָה – השראת השכינה, מה שאומרים "שכינה שרירה ביניהם", **היא הארה עצומה מאור ה' המאיר בה** – בנפש עצמה, לא בכוחות הנפש שהם מוגבלים, כי אם בנפש עצמה, **בלי גבול ותכלית, ואינו יכול להתלבש** – בפנימיות, **בנפש גבולית** – בנפש מוגבלת, **כי אם** –

בבחינה של אור מקיף עליה מלמעלה מראשה ועד רגליה, – מהמדריגה העליונה שבנפש עד למדריגה התחתונה, שכל כוחות הנפש מוקפים ב"אור ה'" הבלתי מוגבל, **כמו שאמרנו חו"ל²¹: "אבל כי עשרה שכינתא שריא"**, – על כל עשרה יהודים שורה שכינה, **כלומר עליהם מלמעלה**, – הרי על דרך שרבותינו ח"ל אומרים בענין השראת השכינה השורה על כל בני ישראל, גם כשאין הם לומדים תורה (כפי שיטביר להלן), שם הרי ודאי שהכוונה היא להשראה בבחינת מקיף, וכפי הלשון "אכל", "על כל", שעליהם בבחינת מקיף מאירה השראת השכינה, על דרך זה גם בהשראת השכינה שעל ידי תורה של רבים –

הרי עיקר האור הוא גם כן באופן מקיף, שכן, זה אור שבבחינת בלי גבול שיכול להתקבל בנפש רק באופן של מקיף. **כמו שכתוב²²: "ויהי נעם ה' עלינו, ומעשה ידינו פוננה עלינו"**, **כלומר, כי "נעם ה'" אשר הופיע ב"מעשה ידינו"**²³, **בעסק התורה והמצות, האותיות וקשרן שא-פריד-הוא בלא חד** – שהתורה והקדוש ברוך הוא הם דבר אחד לגמרי, **יתבונן וישרה עלינו מלמעלה**, – "עלינו", מעלינו, בבחינת מקיף, **להיותו בלי גבול ותכלית ואינו מתלבש בנפשנו ושכלנו, ועל כן** – ולכן, **אין אנו משיגים בשכלנו הנעימות והערכות מ"נעם ה'" וזיו השכינה** – שהוא, **בלי גבול ותכלית, אשר מתבונן ושורה עלינו ב"מעשה ידינו"**, בתורה – הנלמדת, ומצות – הנעשות, **ברבים דיןא**. – שדוקא בתורה ובמצוות שברבים, ישנה השראה מאור שהוא בלי גבול, **ועל זה אמרו חו"ל²⁴: "שכר מצוה בהאי עלמא**

ליבא", – שכר מצוה בעולם הזה – אין. שזה מוסב על האור וההתגלות הבלתי מוגבלות, הבאים על ידי מצוה – התגלות זו איננה בעולם הזה, שכן, העולם הזה הרי מתנהג בצורה מוגבלת – ולכן אין בעולם הזה התגלות אור בלתי מוגבל, **כי אי אפשר לעולם להשיגו**, – את האור שהוא בלי גבול, **כי אם בהתפשטות הנפש מהגוף**. – אז, כשאין על הנפש ההגבלות שמן הגוף, בכוח הנפש להשיג התגלות שבלי גבול, **ואם גם זאת** – שבכוח הנפש להשיג זאת אז – הרי זה על דרך החסד, – הרי זה חסד מהקדוש ברוך הוא שנותן הכוח לנפש "לתפוס" התגלות כזו, **כמו שכתוב²⁵: "ולך ה' חסד, כי אתה תשלם לאיש כמעשהו"**²⁶, – שתשלום השכר לפי מעשי האדם הוא חסד מהקדוש ברוך הוא, **וכמו שאמרנו חו"ל²⁷, שחקדושי-פרוה-הוא נותן כח בצדיקים כו'** – לקבל את שכרם לעתיד לבוא, שכן, השכר הוא הרי בלתי מוגבל, וכדי שהנשמה שדיא מוגבלת – גם אחרי שהיא מתפשטת מהגוף ואין

עליה הגבלות הגוף – תוכל לקבל שכר שהוא בלתי מוגבל, צריך הקדוש ברוך הוא להעניק לה כוח על כך. **מה שאין בן במלאכים²⁸**, – שאין בכוחם לקבל התגלות בלתי מוגבלת, **כמו ששמעתי מרבותי**, – הכוונה על הבעל שם טוב והמגיד ממזריטש, **כי אלו נמצא מלאך²⁹ אחד³⁰ עומד כמעמד עשרה מישראל ביתח, – הרי זה רק מה שעשרה יהודים נמצאים יחד** – ש"אכל בי עשרה שכינתא שריא" – שורה הרי שם השכינה, **אף שאינם מדרגים בדרגות תורה – תפל עליו אימתה ופחד בלי גבול ותכלית, משכינתא שריא עליהו**, – מהשכינה השורה עליהם, **עד שהיה מתבטל ממצאותו לגמרי**. – מצד הביטול והפחד הגדולים שהיתה משרה עליו השראת השכינה השורה על עשרה מישראל יחד למרות שאין הם עוסקים בשעת מעשה בתורה³¹. בספר השיחות תש"ד³² מביא כ"ק אדמו"ר מהור"י צ"ע, כשאביו

עליה הגבלות הגוף – תוכל לקבל שכר שהוא בלתי מוגבל, צריך הקדוש ברוך הוא להעניק לה כוח על כך. **מה שאין בן במלאכים²⁸**, – שאין בכוחם לקבל התגלות בלתי מוגבלת, **כמו ששמעתי מרבותי**, – הכוונה על הבעל שם טוב והמגיד ממזריטש, **כי אלו נמצא מלאך²⁹ אחד³⁰ עומד כמעמד עשרה מישראל ביתח, – הרי זה רק מה שעשרה יהודים נמצאים יחד** – ש"אכל בי עשרה שכינתא שריא" – שורה הרי שם השכינה, **אף שאינם מדרגים בדרגות תורה – תפל עליו אימתה ופחד בלי גבול ותכלית, משכינתא שריא עליהו**, – מהשכינה השורה עליהם, **עד שהיה מתבטל ממצאותו לגמרי**. – מצד הביטול והפחד הגדולים שהיתה משרה עליו השראת השכינה השורה על עשרה מישראל יחד למרות שאין הם עוסקים בשעת מעשה בתורה³¹. בספר השיחות תש"ד³² מביא כ"ק אדמו"ר מהור"י צ"ע, כשאביו

21. תהלים צ, יז. 22. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "צ"ע הפי' ב"מעשה ידינו" שזהו 'עסק התומ' צ"ע". 23. תהלים סב, יג. 24. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "דלכאורה באם זהו כמעשהו – מהו החסד – אלא שזהו שיכול לקבלו". 25. סנהדרין ק, ב. 26. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "שלא ניתן להם הכח". 27. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "צ"ע שהרי מלאכים מעלים התפלות גם דצבור". 28. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "צ"ע – הכוונה?". 29. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "והא דהעשרה אינם בטלים כו' ואינם בפחד כו' עכצ"ל משום דלא חזי אפילו מזליהו (דאז צ"ל בחרדה וכמור"ל בחברי דניאל [מגילה ג, א]), ומוכרח להיות כן דאם לאו – בטלה הבחירה כמובן ממצב חברי דניאל. והתועלת דשכינתא שריא – סיוע (בהעלם) להעבודה". 30. ע' 97 – 98.

שורה) במעמד עשרה מישאל, למרות שאין הם מדברים בדברי תורה, והוא – ממשיך כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע לספר – סיפר לי שמונה סיפורים בנוגע להלכות שלומדים בגן עדן, וסיים: וכל זה הוא ב"תניא" הקדמה לכך, לעשות קביעות בכל יום ללמוד "עין יעקב", שהוא אומר על כך שרוב סודות התורה מוסתרים בו וזה מכפר על עוונות האדם. להלן³¹ הוא מביא שם, שהרבי (מוהרש"ב) נ"ע אמר לו גם אז, שלחסידים מלפנים היתה קביעות בחק לימודם (בלימודים שהיו לומדים כל יום כחוק בל יעבור), שנוסף על השיעורים במשניות, עמוד גמרא ותניא, היו גם לומדים פסקא ב"עין יעקב", ועל כל פנים הלכה אחת בקיצור שולחן ערוך שני סעיפים³², אם היה זה סעיף גדול היו לומדים באופן כזה שהיה זה הלכה אחת, ועל פי רוב הלכה אחת חלוקה בשני סעיפים,

למד אתו אגרת קדושה זו בפעם השניה, הרי בשעה שהגיע למה שרבונו הזקן מדבר אודות מעלת הנשמות לגבי מלאכים ומסיים "כמו ששמעתי מרבותי" וכו' – דיבר הרבי (מוהרש"ב) נ"ע אודות הלשון "ששמעתי מרבותי" – שלעיל ב"תניא" פרק ל"ה (בהגדה) כתוב הלשון "ששמעתי ממורי", ואילו כאן הוא אומר הלשון "ששמעתי מרבותי", והוא אמר על כך: "ששמעתי ממורי" הוא מתכוון להוד כבוד קדושת הרב המגיד ממזריטש, ו"ששמעתי מרבותי" הכוונה למורנו הבעל שם טוב והרב המגיד ממזריטש. לאחר מכן, אומר שם כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, אמר הוד כבוד קדושת אאמו"ר (אדוני אבי מורי ורבי), שאלו הן מההלכות שלומדים בגן עדן אודות מעלת הנשמות לגבי מלאכים, כפי שהם (המלאכים) מתבטלים מ"אור הוי" ששכינתא שריא (שהשכינה)

יום חמישי כ"ב תשרי

ברבים – דוחק כל שיעור קומה של יוצר בראשית בביכול³³, כמו שאמרו רז"ל³⁴: "אין אני והוא וכו'", – יכולין לדור בעולם", הרי שהוא דוחה את השכינה לגמרי, שאין היא יכולה לשרות שם. אלא ש"מלך אסור ברהמים" בו³⁵ – השכינה היא באופן של "אסור" –

בקשורה נגד רצונה שלא לשרות במקום כזה – הרי יש בכך משום עלבון וקלון לשכינה הנמצאת שם באופן של "מלך אסור וכו'". אכל "וי למאן דדחקין לשכינתא בדי יוקים לה קרשא בריה הוא, – וי לאלה שמצירים את השכינה, כאשר הקדוש ברוך הוא יקים אותה, ויימא לה: – ויאמר לה: "התנערי מעפר קומי וגו'³⁶", ועל תלת מלין מתעכבי ישראל בגלותא: – על שלשה דברים מתעכבים בני ישראל בגלות: על דדחקין לשכינתא, ועל דמצירים לשכינה, ועל דעבדין קלנא בשכינתא – ועל שגורמים קלון לשכינה, וכו', כמו שכתוב בזהר הקדוש⁴².

ועל כן, – ולכן, רע בעיני המעשה³⁷ אשר נעשה תחת השמש בכלל, – כלומר, באלה שעוסקים בעסק או בעבודה, שהם ענינים שתחת השמש (לא כמו תורה שהיא "לעילא מן שמשא", למעלה מן השמש), הרי גם כשהם עושים מה שהוא אומר להלן, שלפני התפלה או אחרי התפלה, אין הם לומדים תורה, אלא

זה נעשה מושב לצים – הרי זה "רע בעיני", ובפרט בין אחי ורעי הנגשים אל ה'³⁸, "הנעשה" – זו תפלה³⁹, – כלומר אלה העוסקים בעבודת התפלה, ואחר התפלה או לפני נעשה "מושב לצים" רחמנא לצלן, כמו שאמרו רז"ל⁴⁰: "ענינים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה כו'", – הרי זה מושב לצים, ואם נעשה "מושב לצים" בעשרה, – מישאל, דשכינתא שריא עליה – שהשכינה שורה עליהם, אין לה עלבונא וקלנא דשכינתא – עלבון וקלון השכינה, גדול מזה רחמנא לצלן, ואם אמרו רז"ל⁴¹ על העובר עברה פסתר ש"דוחק רגלי השכינה" חס ושלום, – הרי, העובר עברה

31. ע' 101. 32. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "צע"ג אם אינו טה"ד: (1) לא הי' נפוץ לימודו ברוסיה אפילו בדורות האחרונים. (2) ע"פ רוב כל סעיף – הל' בפ"ע. (3) נדפס לראשונה – בסוף ימי הצ"צ ומחוז לרוסיה. (4) שו"ע אדה"ז נדפס בתחלת נשיאות אדהאמ"צ, ובטח נקבעו שיעורים בו מאז. וה"ז לימוד הל' פסוקות. ומה יגרום לשנות ולהחליף?!" 33. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "ל' הכתוב – קהלת ב, יז". 34. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "ראה פרש"י יתרו יט, כב. ותפלות במקום קרבנות תקנום". 35. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "ב"ר פמ"ט. פרש"י עה"פ". 36. אבות פרק ג' משנה ב'. 37. קידושין לא, א. 38. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "ראה ע"ח ש' השמות פ"ז. יהל אור ע' תקעג ואילך". 39. סוטה ה, א. 40. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "להעיר מאגה"ת רפ"ד". 41. כמ"ש בישעי' נב, ב. 42. ח"ג עה, ב.

יום שישי כ"ג תשרי

ובשבת קדש בעלות המנחה - יעסקו בהלכות שבת, כי "הלכתא רבתא לשבתא", - שבת היא הלכה גדולה, ישנן הרבה הלכות שיש לדעתן בנוגע לשבת, ובקל יכול האדם לבשל בה חס ושלום, אפילו באסור ברת ובקילה, מחסרון ידיעה, - של הדינים, ו"שנגת תלמוד עולה ודון" חס ושלום, - כשעושים איסור מבלי לדעת שזה איסור, ואי הידיעה הוא מפני שלא למד - נחשב הדבר כאילו עשה זאת במיד חס ושלום, כפי שהמשנה אומרת באבות⁴⁸. הרי שאפילו באיסורים של כרת וסקילה יכולים להיכשל חס ושלום כשלא יודעים הלכות שבת, ואין צריך לומר באסורי דברי סופרים, שרבו כמו רבו למעלה, ובפירוש פאסורי מקצה דשכיחי טובא, - הקורים לעתים קרובות מאד, וחסומים דברי סופרים - דמדברגן, יותר מדברי תורה⁴⁹, כמו שאמרו ר"ל⁵⁰, שכל העובר על דברי חכמים אפילו באסור קל של דברי חכמים, - שהחכמים אסרוהו, כמו האוכל קדש תפלת ערבית ובהאי גווא וכדומה, חייב מיתה

על כן, - לכן, אהובי אחי ורעי, אל נא תרעו הרעה הגדולה הזאת, לפני התפלה או אחרי התפלה, מושב לצים רחמנא ליצלן, ותנו כבוד לה' אלהיכם בטרם יחשך⁴³, דהיינו בין מנחה למעריב כל ימות החול⁴⁴, ללמד בפעולה פנימיות התורה, שהיא אנדר

אגרת הקדש

על כן אהובי אחי

על נא תרעו הרעה הגדולה הזאת ותנו כבוד לה' אלהיכם בטרם יחשך דהיינו בין מנחה למעריב כל ימות החול ללמוד בעשרה פנימיות התורה שהיא אגדה שבס' ע"י שרוב סודות התורה גנוזין בה ומכפרת עונותיו של אדם כמבואר בכהאריז"ל והנגלות שבה הן דרכי ה' שילך בהם האדם וישית עצות בנפשו במילי דשמיא ובמילי דעלמא וכידוע לכל חכמי לב וגם ללמוד מעט בשו"ע או"ח הלכות הצריכות לכל אדם וע"ז ארו"ל כל השונה הלכות בכל יום כו' שהן הלכות ברורות ופסקות הלכה למעשה כמבואר בפריש"י ז"ל שם ובשבת קדש בעלות המנחה יעסקו בהל' שבת כי הלכתא רבתא לשבתא ובקל יכול האדם ליכשל בה ח"ו אפילו באיסור כרת וסקילה מחסרון ידיעה ושנגת תלמוד עולה ודון ח"ו ואצ"ל באיסורי דברי סופרים שרבו כמו רבו למעלה ובפירוש באיסורי מוקצה דשכיחי טובא וחמורים ד"ס יותר מד"ת כמ"ש רז"ל שכל העובר על דברי חכמים אפילו באיסור קל של דבריהם כמו האוכל קודם תפלת ערבית וכה"ג חייב מיתה כעובר על חמורות שבתורה וכל יחיד אל יפרוש עצמו מן הציבור אפילו ללמוד ענין אחר כ"א בדבר שהציבור עוסקין בו ואצ"ל שלא יצא החוצה אם לא יהיו עשרה מבלעדו ועליו אני קורא הפסוק ועוזבי ה' יכלו כו' כמשארו"ל על כל

סודות התורה גנוזין בה, ומכפרת עונותיו של אדם, כמבאר בכתבי האריז"ל⁴⁵, והנגלות שבה - סודות התורה, הרי אמר, גנוזין באגדה שב"עין יעקב", והדברים הגלויים אודותם לומדים בחלק הנגלה של האגדה, הן דרכי ה' שילך בהם האדם, וישית עצות בנפשו במילי דשמיא - בעניני תורה ומצוות, ובמילי דעלמא, - בעניני עולם, וכידוע לכל חכמי לב. וגם ללמוד מעט - בין מנחה למעריב, בשלחן ערוך ארצתיים הלכות הצריכות לכל אדם, - שהרי החלק "אורח חיים" שבשולחן ערוך נחוץ לכל אחד לדעת הלכותיו, ועל זה אמרו ר"ל⁴⁶: "כל השונה הלכות בכל יום כו'", - מובטח לו שהוא בן

עולם הבא", שהן הלכות ברורות ופסקות הלכה למעשה, - לדעת איך לעשות בפועל, כמבאר בפירוש רש"י ז"ל שם⁴⁷. - שב"הלכות" מתכוונת הגמרא להלכות ברורות, בלי השקלא וטריא והמחלוקת שבדבר, כפי שרש"י מפרש במגילה לפני המאמר "כל השונה הלכות", אלא בנוגע להספד על "שונה הלכות" שלמד את ההלכות עצמן בלי השקלא וטריא וכו', ובנדה על מאמר זה עצמו מפרש רש"י, שאלו הן משניות, ברייתות והלכה למשה מסיני, שגם הן בלי השקלא וטריא של הגמרא, ועל דרך זה בנוגע לשולחן ערוך הכוונה להלכות פסקות ברורות הנוגעות למעשה.

בעובר על חמורות שבתורה⁴⁸. - על כל פנים נוגע הדבר מאד ללמוד ולדעת הלכות ודיני שבת, אשר לכן ילמדו הלכות שבת בעלות המנחה של שבת, וכל יחיד אל יפרש עצמו מן הציבור - בשעה שהציבור לומד הלימודים האמורים ב"עין יעקב", שולחן ערוך וכדומה, אפילו ללמוד ענין אחר, - גם כן אל יפרוש היחיד מן הציבור, כי אם - יצטרף בדרך שהצבור עוסקין בו, ואין צריך לומר שלא יצא החוצה - בשעה שהציבור לומד אם לא יהיו עשרה מבלעדו, ועליו - על מי שיוצא החוצה, אני - רבנו הזקן, קורא הפסוק⁴⁹: "ועוזבי ה' - אלה שעוזבים תורתו של ה',

43. ע"פ ל' הכתוב - ירמי' יג, טז. 44. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "ו"ל הא דאינו מתחיל בנוגע לתפלה הא', שחרית - כי אז הרי דין מפורש הוא בשו"ע (ספ"ט ס"ד) דאסור לעסוק בצרכיו קודם התפלה, וכן שלאחר צ"ל ת"ת דרבים, מביהכנ"ס לביהמ"ד (סקנה" ס"א)". 45. ראה הלכות ת"ת לאדמו"ר הזקן פ"ב ה"ב ובנסמן שם (בהוצאת קה"ת). הקדמת הרמב"ן לשיר השירים. 46. מגילה כח, ב. נדה עג, א. 47. ראה ט"ז יו"ד סרמ"ז סק"ב. 48. פרק ד' משנה י"ב. 49. ירושלמי ברכות פ"א ה"ד. 50. ברכות ד, ב. 51. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "לכאורה מאי קמ"ל - טובא קמ"ל שלא כהדעות דלהפלה וגוזמא כוונתו. וראה שו"ע אדה"ז סס"ג ס"ה. שד"ח כללים ע' 386. פאת השדה ח, טו - בארוכה. אנציק' תלמודית יד ע' תקצט ואילך". 52. ישעי' א, כח.

וכשעשרה מישראל לומדים תורה ביחד הם הרי ממשכיכים כאמור לעיל, הבחינה הגבוהה של קדושה והשראת השכינה – לכן זה שיוצא החוצה ובגלל כך לא נשאר "ציבור" בשעת הלימוד, הוא על דרך מי שהולך מדבר שבקדושה ועל ידו מופרע הדבר שבקדושה. ו"כל הפורש מן הציבור כו", – אינו זוכה לראות בנחמת הציבור⁵⁴, וְשׁוֹמֵעַ לִי – אומר רבנו הזקן, וְשׁוֹפֵן בְּטָה, וּבְיָמָיו וּבְיָמֵינוּ תִּשְׁעַת יְהוּדָה, וִירוּשָׁלַיִם תִּשְׁכֵּן לְבִמְחָה⁵⁵, אֲמֵן בְּן יְהִי רָצוֹן:

יִכְלּוּ כו", בְּמֹו שְׁאֲמָרוּ רַז"ל⁵³ עַל כָּל דָּבָר שֶׁבִּקְדֻשָּׁה, כִּי אֵין קְדֻשָּׁה בְּקְדֻשַׁת חֲתוּמָה, דְּ"אִוְרִיתָא וְקִדְשָׁא בְּרִידָהּ הוּא בְּלָא חֲד". – התורה והקדוש ברוך הוא הם דבר אחד, שלכן, למרות שרבותינו ז"ל אמרו זאת רק לגבי דבר שבקדושה, שבהם הענין של עשרה מישראל (מניין) הוא תנאי שבלעדו אי אפשר לומר אותו דבר שבקדושה, מה שאין כן בלימוד תורה הרי אין זה תנאי שמן ההכרח שיהיו עשרה, זה רק עילוי כשעשרה מישראל הם ביחד – בכל זאת, כיוון שאין קדושה כקדושת התורה,

אגרת הקדש

דבר שבקדושה. כי אין קדושה כקדושת התורה דאורייתא וקוב"ה כולא חד. וכל הפורש מן הציבור כו' וְשׁוֹמֵעַ לִי יִשְׁכּוֹן בְּטָה וּבְיָמָיו וּבְיָמֵינוּ תִּשְׁעַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלַיִם תִּשְׁכֵּן לְבִמְחָה אֲמֵן בְּן יְהִי רָצוֹן:

שבת קודש כ"ד תשרי

וגם כאן הרי זה כאילו צווה המלך להכריז בכל רחבי ממלכתו, שכן זמני התפלה הם עת רצון גם למעלה וגם למטה, כפי שרבנו הזקן אומר בפרק י"ב בחלק הראשון של ספר ה"תניא", ששעת התפלה היא זמן של "מוחזק דגדלות" למעלה ולמטה היא "שעת הכושר" לכל אדם – הרי זו קריאה בכל רחבי מלכותו של הקדוש ברוך הוא. ועל האדם רק להכין עצמו שיוכל "לקבל" התגלות זו – על ידי התבוננותו בגדולת הקדוש ברוך הוא בשעת התפלה, וכפי שרבנו הזקן פירש בתורה קצרה את המאמר¹ "אם כיוון לבו יצא", אם פתח חלון בלבו, "כיוון" מלשון "וכיון פתיחין לי". הכתוב בתפלתו של דניאל² שהכוונה היא שחלונות היו פתוחים אצלו – כך כאן הכוונה ב"אם כיוון לבו" היא, שפתח חלון בלבו שיוכל להאיר דרכו בלבו ההתגלות המאירה במוח על ידי ההתבוננות בגדולת ה'.

וכאשר מישור מדבר אז בעינינו הוא, ויהיו אלה גם דברים הנחוצים לו, הוא מראה – כאמור לעיל – שאין הוא רוצה לראות התגלות המלך שישנה בשעת התפלה, ויתירה מזו, וזו בזיונו של המלך ולפני עיני כל.

לכן מסיים רבנו הזקן בגזירת גזירה שלא לדבר שום "שיחה בטילה" מהשעה שהחזן מתחיל בתפלה עד לסוף הקדיש האחרון שאחרי התפלה.

ומי שיעבור על כך במזיד ישוב על הקרקע ויבקש משלשה אנשים להתיר לו הנידוי שלמעלה. אך, זה רק בשעה שהוא עושה זאת במזיד, לא כאשר שכח או שהתפרצו מפיו כמה מלים, שאז לא חל עליו מלכתחילה ענין הנידוי, ורבנו הזקן מסיים ב"הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם".

אֲהוּבֵי אֲחֵי, אֵל נָא תִרְעוּ, רַעִים הָאֲהוּבִים לְיוֹצֵרֵם וְשִׁנּוּאֵיהֶם לְיוֹצֵרֵם, – צריכים הרי לעשות מה שהאודה (הבורא) רוצה, ולא מה שהשונא (היצר הרע) רוצה, וְאֵל יַעֲשֶׂה אֲדָם עֲצָמוּ רָשָׁע שְׂעָה אֲחֵת – השעה היחידה והמיוחדת של תפלה, לְפָנֵי הַמְּקוֹם, – לפני הקדוש ברוך הוא, אֲשֶׁר – הקדוש ברוך הוא, בְּחֵרָה בָּהּ מִכָּל הַיּוֹם, לְהִתְקַל וְלַעֲמוֹד לְפָנָיו בְּשַׁעַת זו, – של תפלה, שְׁהִיא עַת

כד. באגרת הקדושה הקודמת, סימן כ"ג, הסביר רבנו הזקן ההפלאה הגדולה, בהשראת השכינה, כשעשרה מישראל לומדים תורה ביחד או עושים מצוה ברבים, ולכן (אמר) "רע בעיני המעשה" שיוכל לקרות, שגם אלה אשר "נגשים אל ה' הגשה זו תפלה", שעוסקים בעבודת התפלה, ובכל זאת לפני או אחרי התפלה נעשה מושב לצים מפני שלא לומדים תורה, ולכן תבע לעשות קביעות ברבים ללמוד "עין יעקב" ושולחן ערוך הלכה למעשה בין מנחה למעריב. לאחר האגרת האמורה, באה

האגרת הקדושה סימן כ"ד, בה תובע רבנו הזקן בצורה חריפה מדוע ישנם כאלה שמדברים בשעת התפלה. ואין הכוונה לדברים בטלים, אלא אפילו כשמדברים בתוכן של "סיפור בצרכיו", הוא מדבר אודות דברים הנצרכים לו, ואם היה מדבר בהם בזמן אחר (שלא בשעת התפלה) לא היה בזה משום חטא, שכן, הוא צריך לדבר אודות דברים אלה: אך אם הוא מדבר אותם בשעת התפלה, אומר רבנו הזקן, שהוא מראה בכך שאין הוא רוצה להתבונן ולראות ההתגלות האלקית שהקדוש ברוך הוא מתגלה בשעת התפלה.

רבנו הזקן מביא דוגמה לכך, כמו למשל במלך למטה שבדרך כלל כבודו וגדולתו מוחבאים בחזרי חדרים, ורבים מחכים ימים ושנים שיעלה בידם לראות אותו, וכשעלה ברוצן המלך לצוות להכריז בכל רחבי ממלכתו שיתאספו בזמן מסוים, והוא יראה להם כבוד מלכותו ויקר תפארת גדולתו, הרי מי שעומד אז מן הצד ואינו מתעניין לראות את המלך – עד כמה מטופש הוא נראה בעיני הכל, וגם יש בכך משום בזיון למלך, שאין המלך חשוב בעיניו לשאוף נחת ותענוג מההסתכלות בכבודו ובתפארת גדולתו, וחשוב לו יותר לספר ולדבר אז בעינינים הנחוצים לו.

יתירה מזו, הוא מתחייב בנפשו למלך בהראותו עלבונו ובזיונו כלפי המלך בעיני כל.

כך הדבר בנמשל, בענין התפלה, שמלך מלכי המלכים צווה לקבוע זמני התפלה בהם הוא מתגלה לכל דורשי שמו על ידי התבוננותם בגדולתו של הקדוש ברוך הוא.

53. ברכות ח, א. ירושלמי מגילה פ"ד ה"ד. 54. מסכת שמחות ב, י. אבל שם מדרכי ציבור. ועיין רמב"ם הלכות אבל פ"א ה"י. 55. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "השייכות כאן - אולי - ע"פ תענית (יא, א) דהמצער עצמו עם הצבור רואה בנחמת הצבור. ולהעיר מברכות ל, רע"א". 1. ברכות יג, א. 2. דניאל ו, יא. 3. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "להעיר ממחז"ל אין עמידה אלא תפלה (ברכות ו, ב)".

רצון לפניו, להתגלות לבוא אל ה"מקדש מעט", – "בית המקדש" הקטן, כפי שנקרא בית הכנסת בו יהודים מתפללים⁴, לפקד לשכינת כבודו, השוכן אתם בתוך ממארתם⁵, – שגם במצב של גלות ושל טומאה – שוכנת בכל זאת השכינה עם בני ישראל, הרי בשעת הרצון של תפלה, בא כביכול

הקדוש ברוך הוא לבקר את השכינה השוכנת איתם, ולהמציא לדורשיו ומבקשיו ומייחליו והמספר בצרכיו מראה בעצמו שאינו חפץ להתבונן ולראות בגלוי כבוד מלכותו, ונעשה מרכבה כסיל בתבונה כו' כמ"ש הוזה והארז"ל דהיינו שאינו חפץ להתבונן ולראות ביקר תפארת גדולתו של מלך מה"מ הקב"ה הנגלות למעלה בשעה זו וגם למטה אל החפצים להביט אל כבודו וגדלו המתעטף ומתלבש בתוך תיבות התפלה הסדורה בפי כל ומתגלה לכל אחד לפי שכלו ושורש נשמתו כדכתיב לפי שכלו יהולל איש יהלל כתיב ומלכותא דרקיע כעין מלכותא דארעא שדרך המלך להיות חביון עוזו בחדרי חדרים וכמה שומרים על הפתחים (ער) אשר כמה וכמה מצפים ימים ושנים לראות עוזו וכבודו וכשעלה רצונו להתגלות לכל והעביר קול בכל מלכותו להקהל ולעמוד לפניו להראותם כבוד מלכותו ויקר תפארת גדולתו מי שעומד לפניו ואינו חושש לראותו ומתעסק בצרכיו כמה גרוע וסכל ופתי הוא ונמשל כבהמות נדמה בעיני כל הבריות וגם הוא ביוון המלך בהראותו לפניו שאינו ספון בעיניו לקבל נחת ושעשועים מהביט אל כבודו ויפיו יותר מעסק צרכיו וגם הוא מתחייב להבנפשו למלך על הראות קלונו ובזיונו את המלך לעין כל רואה וע"ז נאמר וכסילים מרים קלון כלומר אף שהוא כסיל לא יח' מרים קלון שיהי' נראה הקלון לעין כל. וע"כ קבעו חז"ל בתפלה כאלו עומד לפני המלך עכ"פ יהי' מראה בעצמו כאלו עומד כו' לעין כל רואה בעיני בשר אל מעשיו ודיבוריו אף שאין לו מחשבה לכסיל וע"ז הענין נתקן כל התפלות למתבונן בהם היטב ומי שאינו מראה כן מתחייב בנפשו ועליו אמרו בזהר הק' דאנהיג קלנא בתקונא שמשמעותו, שבהתאם לשכלו ולהבנתו בגדולת הקדוש ברוך הוא, מהלל האדם את הקדוש ברוך הוא בשעת התפלה, ומלכותא דרקיע בעין מלכותא דארעא¹⁰, – מלכות השמים דומה למלכות על הארץ, להנהיג המלכות למטה, שדרך המלך להיות "חביון עזו"¹¹ בחדרי חדרים, וכמה שומרים על הפתחים, (ער) אשר

אגרת הקדש

עת רצון לפניו להתגלות לבוא אל המקדש מעט לפקוד לשכינת כבודו השוכן אתם בתוך טומאותם ולהמציא לדורשיו ומבקשיו ומייחליו והמספר בצרכיו מראה בעצמו שאינו חפץ להתבונן ולראות בגלוי כבוד מלכותו ונעשה מרכבה כסיל בתבונה כו' כמ"ש הוזה והארז"ל דהיינו שאינו חפץ להתבונן ולראות ביקר תפארת גדולתו של מלך מה"מ הקב"ה הנגלות למעלה בשעה זו וגם למטה אל החפצים להביט אל כבודו וגדלו המתעטף ומתלבש בתוך תיבות התפלה הסדורה בפי כל ומתגלה לכל אחד לפי שכלו ושורש נשמתו כדכתיב לפי שכלו יהולל איש יהלל כתיב ומלכותא דרקיע כעין מלכותא דארעא שדרך המלך להיות חביון עוזו בחדרי חדרים וכמה שומרים על הפתחים (ער) אשר כמה וכמה מצפים ימים ושנים לראות עוזו וכבודו וכשעלה רצונו להתגלות לכל והעביר קול בכל מלכותו להקהל ולעמוד לפניו להראותם כבוד מלכותו ויקר תפארת גדולתו מי שעומד לפניו ואינו חושש לראותו ומתעסק בצרכיו כמה גרוע וסכל ופתי הוא ונמשל כבהמות נדמה בעיני כל הבריות וגם הוא ביוון המלך בהראותו לפניו שאינו ספון בעיניו לקבל נחת ושעשועים מהביט אל כבודו ויפיו יותר מעסק צרכיו וגם הוא מתחייב להבנפשו למלך על הראות קלונו ובזיונו את המלך לעין כל רואה וע"ז נאמר וכסילים מרים קלון כלומר אף שהוא כסיל לא יח' מרים קלון שיהי' נראה הקלון לעין כל. וע"כ קבעו חז"ל בתפלה כאלו עומד לפני המלך עכ"פ יהי' מראה בעצמו כאלו עומד כו' לעין כל רואה בעיני בשר אל מעשיו ודיבוריו אף שאין לו מחשבה לכסיל וע"ז הענין נתקן כל התפלות למתבונן בהם היטב ומי שאינו מראה כן מתחייב בנפשו ועליו אמרו בזהר הק' דאנהיג קלנא בתקונא

כמה וכמה מצפים ימים ושנים לראות עוזו וכבודו, וכשעלה רצונו להתגלות לכל, והעביר קול בכל מלכותו להקהל ולעמוד לפניו, להראותם כבוד מלכותו ויקר תפארת גדולתו, מי שעומד לפניו ואינו חושש לראותו ומתעסק בצרכיו – כמה גרוע וסכל ופתי הוא, ונמשל כבהמות נדמה בעיני כל הבריות. וגם הוא ביוון המלך – בתראותו לפניו שאינו – שהמלך אינו ספון – חשוב בעיניו לקבל נחת ושעשועים מהביט אל כבודו ויפיו, יותר מעסק צרכיו. וגם הוא מתחייב בנפשו למלך, על הראות קלונו ובזיונו את המלך לעין כל רואה, ועל זה נאמר¹²: "וכסילים מרים קלון", כלומר: אף שהוא כסיל – לא יח' מרים קלון", שיהי' נראה הקלון לעין כל. ועל הראות קלונו של המלך לעיני כל, הוא הרי לא רק מבזה את המלך אלא מתחייב בנפשו למלך.

ועל כן – ולכן, קבעו חז"ל בתפלה: – שעליה להיות כאלו עומד לפני המלך¹³. – שבאמת הוא הרי עומד לפני מלך מלכי המלכים, מדוע, איפוא, אומרים "כאילו" עומד לפני המלך? אלא, הכוונה היא: על כל פנים יהיה מראה בעצמו כאלו עומד כו' – לפני המלך, כך יראה עצמו לעין כל רואה בעיני בשר אל מעשיו ודיבוריו, – שכל אחד יראה שמעשיו ודיבוריו הם כפי שהם צריכים להיות

כשהוא עומד לפני המלך, אף שאין לו מחשבה לכסיל. – להרגיש במחשבתו שבעמדו בתפלה הוא עומד לפני המלך, ועל זה הענין – שעומדים לפני המלך שקבע זמן זה להתגלות לכל הדורשים אותו, נתקן¹⁴ כל התפלות, למתבונן בהם היטב. ומי שאינו מראה כן – מתחייב בנפשו. ועליו אמרו בזהר הקדוש¹⁵: "דאנהיג

4. מגילה כט, א. 5. אחרי טז, טז. וראה תניא פמ"ה. 6. משלי יח, ב. 7. ראה זח"א קעט, א. 8. ראה רמ"ז לזח"א שם. 9. משלי יב, יח. 10. ברכות נח, א. 11. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "להעיר מלקו"ת (דרושי יוה"כ פ – סד"ה שבת שבתון) ב"י דרגת חביון עוזו למע' שמוה מוכן למטה, כביכול". 12. משלי ג, לה. 13. ברכות לג, א. 14. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "לברר בשאר הדפוסים הצ"ל נתקנו". 15. ח"א קלא, ב.

מהנידוי על להבא, אלא תשובה זו גורמת שמלכתחילה לא היה עליו שום נידוי, כי מתחלתו לא חל – הנידוי, כי אם על המורדים והפושעים, שאינם חוששים כלל לבקש כפרה מן השמים ומן הכריות על העון פלילי הזה. וגם דוקא

בשם המורדים בודון בשאט נפש, ולא על השוכה או שזורקו מפיו כמה תבות בלא מתבונן, שאינו צריך התרה כלל, – שיתירו לו את הנידוי, ומי שידבר במזיד ויאמר שהיה זה שלא במתכוין וכו' – עליו הוא אומר: "ובוחן לבות וכליות אלקים צדיק"¹⁸, "הטיבה ה' לטובים – לאלה שעושים טוב ושומרים עצמם מלדבר כלל, ולשירים בלבבותם"¹⁹ –

שלא חשבו בלבם לדבר, אלא נזרקו מפייהם כמה תבות שלא במתכוין – גם להם יעשה ה' טוב.

קלנא בתקונא עלאה – הוא מכניס קלון בתיקון העליון, ואחיו פרינא, – ומראה היפרדות (מקדושה) ולית ליה חלקא באלהא דישאל, – ואין לו, רחמנא לצלן. – חלק באלקי ישראל, על בן

לכן, אומר רבנו הזקן, שליחותיהו דרז"ל קא עבדנא, – מקיים אני שליחותם של רבותינו ז"ל, לגור גורגה¹⁶ שנה לכל נפש, שלא לשונה שיחה בטלה משיתחיל השליח צבור – החזן, להתפלל התפלה עד גמר קדיש בתרא, – עד סוף הקדיש האחרון, שחרית ערבית ומנחה¹⁷ וכו'. והעובר על זה בודון – חשב על הארץ ויבקש מג' אנשים שיתירו לו נדוי שלמעלה, – שמגיע למי שעובר על גזירה שגזר,

"ושב – יעשה תשובה, שלא לדבר יותר בשעת התפלה, ורפא לו", ולא חל עליו שום נדוי למפרע כל עקר, – לא זו בלבד שיירפא

16. עיין סמ"ק סוף סימן יא. 17. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "נ"ל בדא"פ לתרץ הסדר: שחרית ערבית ו(אפילו) מנחה, היינו, אפילו בתפלת מנחה שבאה בהמשך לתפלת שחרית (שלכן אצ"ל ק"ש עוה"פ), ג"כ כל כך חמורה הפסק שיחה (ואף שמפסיק בפשטות בין ק"ש דשחרית ששייכת גם למנחה – למנחה)". 18. ל' הכתוב – תהלים ז, י. 19. ל' הכתוב – תהלים קכה, ד.

מברקי כ"ק אדמו"ר שליט"א להקפות שניות באה"ק תובב"א: (א) בירושלים עיה"ק. (ב) כפר חב"ד (נה"ח ועוד).

א

ב"ה, ערב חה"ס ה'תנש"א
ברוקלין, נ.י.

כבוד המשתתפים בהקפות שמחת תורה
בירושלים עיר קדשנו תוב"ב אמן
בתוככי כל עמנו בני ישראל השמחים
בשמחת התורה בכל מקום שהם – שליט"א

בזמן שהשמחה כפולה שמחת ישראל בתורה ושמחת התורה בישראל, מקפת ומאחדת את כל עמנו הקרובים והרחוקים (לעת עתה) גם יחד, באיחוד אמתי ונצחי,

תוקף ותוכן מיוחדים לשמחה זו במקדש מלך עיר מלוכה הנצחית דעמנו הנצחי, ירושלים השלימה עיר שחברה לה יחדיו,

בתוככי כל ארצנו הקדושה, פלטרין של מלך, בשלימותה,

שניתנו בנחלת עולם לעמנו גוי קדוש עם עולם, מאלקי עולם ככתוב בתורתו הנצחית –

שלימות הארץ ושלימות העם ושלימות תורתנו הקדושה.

מברקי כ"ק אדמו"ר שליט"א להקפות שניות באה"ק תובב"א

ויהי רצון שתשוב ירושלים בקרוב ממש ליעודה ותפקידה וכהבטחת נביא הגאולה ישעי' אשר ממנה תצא תורה ודבר השם,

ובמהרה בימינו ממש תחזינה עינינו קיום ההבטחה (בלשון הכתובים):

ממזרח אביא זרעך וממערב אקבצך אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי. מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו,

בגאולה האמתית והשלימה על ידי משיח צדקנו,

המשתתף בשמחתכם - שמחתנו וחותם בכבוד רב ובתפלה לשנת תורה ושמחה ושלוש אמת.

מנחם שניאורסאהן

וכהבטחות .. ישעי' : ב, ג.
ממזרח .. אל תכלאי : ישעי' מג, ה-ו.
מצאתי .. משחתיו : תהלים פט, כא.

ב

ב"ה, ערב חה"ס התנש"א
ברוקלין, נ.י.

כבוד המשתתפים בהקפות שמחת תורה
בכפר חב"ד (נה"ח כו') אשר באה"ק תובב"א,
על ידי משיח צדקנו
בתוככי כל אחינו בני ישראל השמחים
בשמחת התורה בכל מקום שהם - שליט"א

בזמן שהשמחה הכפולה שמחת ישראל בהתורה ושמחת התורה בישראל, מקפת ומאחדת את כל עמנו הקרובים והרחוקים (לעת עתה) גם יחד, באיחוד אמתי ונצחי,

תוקף ותוכן מיוחדים לשמחה זו בארצנו הקדושה בשלימותה, אשר תמיד עיני השם אליך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה.

ויהי רצון שתהי' הקדושה בגלוי, והשגחת השם עושה פלא בטוב הנראה והנגלה,

וראו כל עמי הארץ כי בישראל גדול שמו - בשלמות התורה שלמות העם ושלמות הארץ,

ובמהרה בימינו ממש תחזינה עינינו קיום ההבטחה (בלשון הכתובים):

ממזרח אביא זרעך וממערב אקבצך אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי. מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו,

בגאולה האמתית והשלימה על ידי משיח צדקנו,

המשתתף בשמחתכם - שמחתנו וחותם בכבוד רב ובתפלה לשנת תורה ושמחה ושלוש אמת.

מנחם שניאורסאהן

תמיד .. שנה: עקב יא, יב.
ממזרח .. אל תכלאי : ישעי' מג, ה-ו.
מצאתי .. משחתיו : תהלים פט, כא.

יום ראשון	יח תשרי, ב דחומ"ס [בחו"ל]	ה'תש"ד
שיעורים. חומש: ברכה, פרשה ראשונה עם פירש"י. תהלים: פח"פט. תניא: וההפרש . . . "קלור" עמלה בה.		
מפרק: פח עד פרק: פט		
אומרים אום אני חומה וגם אדון המושיע, אבל אין מקיפים אלא פ"א. אומרים תיבת "הושענא", הן בראש והן בסוף - באותם האותיות שאומרים הש"ץ בקול רם, בהשאר אומרים רק פעם אחת. מנהגינו להתחיל בקול רם מאות "ס" או "ע". מדייקים לעשות היקף שלם ומשלימים באות "ת".		

יום ראשון

תהילים:

מפרק: פח
עד פרק: פט

יום שני	יט תשרי, ג דחומ"ס [בחו"ל]	ה'תש"ד
שיעורים. חומש: ברכה, שני עם פירש"י. תהלים: צ"צו. תניא: אבל ההשראה . . . "272" לגמרי.		
מפרק: צ עד פרק: צו		
איתא שכל השנה באומרו בש"ע ואת כל תבואתה לטובה, צריך לכוון לחטים למצה ואתרוג – במקום אחד נזכר מלבד הנ"ל גם יין לקדוש – ואז במילא תהי' כל התבואה לטובה.		

יום שני

תהילים:

מפרק: צ
עד פרק: צו

יום שלישי	כ תשרי, ד דחומ"ס [בחו"ל]	ה'תש"ד
שיעורים. חומש: ברכה, שלישי עם פירש"י. תהלים: צד"קג. תניא: וע"כ . . . כמ"ש בזה"ק.		
מפרק: צו עד פרק: קג		
בעת הנענועים צריך להגיע עד החזה מקום שמכים באמירת אשמנו. אמר אאמו"ר באחת ההתוועדות, שיש לומר שזהו כמו הענין שע"י הכובד ראש שקודם התפלה, שמתמרמר בנפשו, עי"ז דוקא יכול להיות אח"כ התפעלות המדות בתפלה.		

יום שלישי

תהילים:

מפרק: צו
עד פרק: קג

יום רביעי	כא תשרי, הושענא רבה	ה'תש"ד
שיעורים. חומש: ברכה, רביעי עם פירש"י. תהלים: קד"קה. תניא: ע"כ אהוביי . . . בפירש"י ז"ל שם.		
מפרק: קד עד פרק: קה		
בתקון ליל הו"ר גם פרשה ברכה אומרים רק פ"א מקרא - היו יחידים שאאמו"ר ציום לאומרה בהו"ר עם פירש"י ואינה הוראה לרבים - ובערב שמחת תורה אומרים אותה שנים מקרא ואחד תרגום. קודם הלל מסירים שתי הכריכות שעל הלולב, ונשארים רק הג' המאגדים ג' המינים יחד. עירוב תבשילין. בהושענא רבה טובלים פרוסת המוציא בדבש, אבל לא בשמע"צ ושמח"ת.		

יום רביעי

תהילים:

מפרק: קד
עד פרק: קה

יום חמישי

תהילים:

מפרק: קו
עד פרק: קז

יום חמישי **כב תשרי, שמיני עצרת** [בארץ ישראל - שמע"צ ושמח"ת] ה'תש"ד

שיעורים. חומש: ברכה, חמישי עם פירש"י.

תהלים: קר"קז.

תניא: ובשבת קדש . . . יהי רצון.

מקדשים ואוכלים ושותים בסוכה בין בלילה בין ביום. הקפות בליל שמיני עצרת. הפטורה: ויהי ככלות - ולישראל עמו.

אין אומרים היה רצון ביציאה מן הסוכה.

שמע"צ ור"ה משתווים בכמה עניני כוונות ויחודים עליונים, אלא שבר"ה הם בענין העלי' ובשמע"צ הם בענין המשכה. בר"ה העבודה בתחנונים בהכנעה ובמרירות עצומה, ובשמע"צ היא בקו השמחה.

יום

ששי

תהילים:

מפרק: קח
עד פרק: קיב

יום ששי **כג תשרי, שמחת תורה** [בחול"ל] ה'תש"ד

אין קוראים בתורה בלילה. נ"כ בשחרית. אין נוהגים לפרוש טלית על ראשי העולים לחתן תורה או לחתן בראשית. גם העולה לתורה אומר חזק חזק.

שיעורים. חומש: ברכה, ששי ושביעי עם פירש"י.

תהלים: קח"קיב.

תניא: כד. אהובי . . . "קלח" לעין כל.

בשמחת תורה תק"מ אמר רבינו הזקן: עץ חיים היא למחזיקים בה – אלו בעלי השגה הלומדים תורה. ותומכי' מאושר – אלו בעלי עבודה העוסקים בתורה. מאושר – גליקלאך, כדאיתא בזהר (ח"ג נג. ב) אל תקרי מאושר אלא מראשו, דע"י עבודתם ממשיכים מראשו, היינו מפנימיות הא"ס ב"ה, וכמעלת הרגל המקיים את הראש דוקא.

שבת

קודש

תהילים:

מפרק: קיג
עד פרק: קיח

שבת **כד תשרי, אסרו חג** [בחול"ל] ה'תש"ד

מברכים ר"ח מ"ח. אמירת כל התהלים בהשכמה. יום התועדות.

הפטורה: כה אמר - ויאדיר.

שיעורים. חומש: בראשית, כל הסדרה עם פירש"י.

תהלים: קיג"קיח.

תניא: וע"כ קבעו . . . בלבותם.

ההתועדות – פארבריינגען – ברבים בכלל, ובשבת או במוצאי שבת בפרט, היא אחת היסודות בדרכי החסידים והחסידות, ופתח ומבוא למצוה היסודית דאהבת ישראל.

רובא דרובא, הנה בכל התועדות הרי ראשי המדברים תובעים מאת המסובים שיטיבו הנהגותיהם ודרכיהם, שיקבעו עתים ללמוד דא"ח ושישמרו הקביעות, ואשר הלמוד יהי' על מנת ללמוד ולקיים. – והנה כללות ענין ואופן התוכחה מבואר היטב בד"ה ואם רוח המושל (קונטרס למ"ד) אשר ראוי לכל אחד ואחד מאנ"ש ללמדו היטב אדעתא דנפשי' [עם עצמו] – אמנם הוכחה זו בעת ההתועדות היא רק על דברים וענינים שאין בהם משום הלכנת פנים ולא כלום, כמו שהי' מאז ומקדם, אשר איש את רעהו הוכיחו באהבה ובחיבה גדולה.

יום ראשון

לא כל שליח עושה שליח

להעביר את אותה הוראה לשליח אחר. מעתה מובן: רק שליח הבעל יוכל למנות שליח, כי יש בידו גט; ואילו שליח האשה לא יוכל לעשות כן, שהרי אין לו בידיים שום דבר ממשי מלבד הוראה לקבל גט (מ"ב). שואל על כך ה'צמח צדק' (שו"ת אה"ע ח"ב, סי' ערב): לכאורה, גם שליח הבעל מחזיק בידו 'מילים', שהרי עליו לומר לאשה את המילים "הרי זה גיטך"? ומתוך: עיקר השליחות מתבטאת בנתינת הגט עצמו. אמירת "הרי זה גיטך" הינה צדדית בלבד, שהרי כאשר הם עסוקים בענין הגירושין אין אמירה זו מעכבת.

הלכות גירושין פרק ז, הלכה כב: השליח עושה שליח אחר. לאיזה סוג שליח מתכוון הרמב"ם – לשליח שהבעל מעביר דרכו גט לאשה ('הולכה'), או לשליח שהאשה ממנה לקבל במקומה את הגט ('קבלה')? הכרת דיני שלוחים תבהיר את הענין. כלל הוא בהלכה: "שליח עושה שליח" (קידושין מא). כי מאחר ש"שלוחו של אדם כמותו", הרי כשם שהמשלח יכול למנות שליח, אף השליח יכול למנות שליח. כל זאת בתנאי שיש בשליחות העברת דבר ממשי. מה שאין כן אם כל השליחות אינה אלא הוראה בלבד, הדין הוא ש'מילים' אינם נמסרים לשליח' (גיטין כט), ואין בכוח השליח

יום שני

איך נעשו נישואי הקב"ה עם כנסת ישראל?

לחול, והרי לפי ההלכה "לא ישא אדם אשה ודעתו לגרשה"? ביאור הענין: הנבואה שנאמרה בתורה, שבני ישראל יגלו מארצם, אינה קביעה מוחלטת, שכן יהיה ולא אחרת – שהרי כבר כתב הרמב"ם (יטו"ת פ), שנבואות פורענות אותן ניבא נביא יכולות להתבטל, כי אפשר ש"יעשו תשובה ונסלח להם". ומכיון שכן, נבואה זו נאמרה כדי לעורר את עם ישראל לשמור את דרך התורה ללא כל סטיות. מובן, אפוא, שנישואי הקב"ה וכנסת ישראל לא היו באופן של 'דעתו לגרשה', אלא אדרבה, מטרת הנבואה היתה שנישואין אלו יהיו לנצח.

[יין מלכת סימן סג]

הלכות גירושין פרק י, הלכה כא: לא ישא אדם אשה ודעתו לגרשה. בדרך החסידות מתפרשת הלכה זו בקשר לענין הגלות. גלות עם ישראל מארצו היא גירושין בין כנסת ישראל לקב"ה, וכלשון הכתוב: "אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה" (ישעיה ג). כי הנה, בעת מתן תורה נערכו נישואי הקב"ה כביכול עם ישראל, וכדברי המשנה (תענית כו): "ביום חתונתו – זה מתן תורה". ונשאלת השאלה: הקב"ה ידע מראש שעם ישראל יגלה מארצו, ואף נאמרו הדברים בתורה (ואתחנן ד, כה) "והפניץ ה' אתכם בעמים". אם כן, איך נישואי הקב"ה עם ישראל יכלו

יום שלישי

שניים מול רבבה - מי צודק?

קבוצה מונה יותר אנשים, שכן "תרי כמאה". אלא שרב העיר פרעמסלא מצא נימוק מקורי: חכמים דייקן לומר "תרי כמאה" דווקא, מה שאין כן ביותר ממאה. כיון שקהילתו מונה כמה אלפי אנשים, בוודאי שהם נאמנים יותר מאשר נציגים בודדים מקהילת פין. בתשובה מפורסמת, דחה ה'נודע ביהודה' את דבריו. הוא הוכיח, שאין מקום לומר שיש כאן הגבלה על מאה בלבד, אלא הכוח של שני עדים זהה לגמרי לכוח של רבבות בני אדם. מסקנתו היתה שכל העדויות בטלות, ושתי העגונות נותרות בעגונותם.

[שו"ת נודע ביהודה מהדור"ק אבן העזר, סימן סה]

סוף הלכות גירושין: כְּדִי שֶׁלֹא יִשְׁאָרוּ בָּנוֹת יִשְׂרָאֵל עֲגוּנוֹת. הפרשה הסעירה את העולם התורני לפני כשלוש מאות שנה. עגונה מהעירייה פין, זיהתה אדם הנראה כבעלה, והלה נתן בידה גט כדת וכדין. לאחר מכן הוא עבר לעירייה פרעמסלא, ושם זיהתה אותו עגונה אחרת כבעלה הנעדר. המבוכה היתה רבה. קהילת פין שלחה נציגים לפרעמסלא, והם העידו בבירור כי מדובר בבן עירם. עדותם הוכחשה באופן גורף על ידי כל בני פרעמסלא, אשר טענו בתוקף כי האיש הינו תושב קהילתם. בדרך כלל, כאשר יש שתי קבוצות עדים המכחישות זו את זו – שתי העדויות בטלות ומבוטלות. בנקודה זו לא משנה איזו

יום רביעי

מאמינים לעד בגלל האשה

כאלו: "שמת בעלה", ו"שניתן לבעלה בן". את המקרה הראשון – עד האומר שבעלה נפטרה – ניתן להבין. כשם שהוא נאמן לענין התרת עגונה, וזאת בגלל ששאלת מות הבעל הינה דבר העשוי להתגלות ולכן יש חזקה שאדם לא משקר בכך, כך הוא נאמן לענין יבום. אך המקרה השני – עד האומר שיש לבעלה בן במקום

הלכות חליצה פרק ג, הלכה ה: נֶאֱמַן עַד אֶחָד לְהַעֲדִי לִיבָמָה שִׁמְתָּ בְּעֵלָהּ, וּמִתְּנִיבָמָה עַל פִּי . . . או שְׁנֵתָ לְבַעְלָהּ בֶּן, לְהַתִּירָהּ לָזֶר. יסוד מרכזי בדיני עדות אומר שרק "על פי שנים עדים יקום דבר", לא על פי עד אחד. ובכל זאת, בנסיבות מיוחדות אנו מאמינים אפילו לעד אחד. הרמב"ם מציין כאן שני מקרים

כלשהו – אומר 'דרשני'. הלא מציאות הבן אינה דבר העשוי להתגלות, ואם כן, מה המקום להאמין לעד אחד בשעה שאין דבר שימנע ממנו לשקר? ההסבר לכך: למרות שאין לעד עצמו חזקה שהוא דובר אמת, הנאמנות שלו מסתייעת מכיוון אחר לגמרי, מכיוון האשה. בטרם תנשא

לזר, היא תבדוק היטב האם אכן היה לבעלה בן, שאם לא כן, כאשר יתברר שבעלה נפטר ערירי, נישואיה יהיו פגומים. חזקה זו, שבכל מקרה האשה לא תנשא לפני שתוודא את נכונות דברי העד, היא שעומדת בבסיס נאמנות העד שהצהיר כי יש לבעלה בן.

[חידושי הרשב"א למסכת יבמות, דף צד]

מה גובר - עשה טוב או סור מרע?

יום חמישי

מצרית אך ורק מדור שלישי והלאה. הביאור הוא:

יש לחלק בין מצות עשה שקיומה בא לידי ביטוי בעשיה ('קום ועשה'), לכוז שקיומה על ידי הימנעות מעשיה ('שב ואל תעשה').

כאשר שתי המצוות קיומן על ידי עשיה, אין סיבה שאחת תדחה את השניה. מה שאין כן כאשר קיום מצות-עשה השניה הוא על ידי אי-עשיה – עדיף שתיעשה אותה מצוה שקיומה בביצוע, שכן צד העשיה חזק יותר מאשר הצד הפסיבי.

כיון שמצוות ייבום ענינה פעולה אקטיבית, דוחה היא את המצוה להימנע מנישואין עם מצרית מדור ראשון ושני.

[נדע ביהודה קמא בסופה]

הלכות יבום וחליצה פרק ו, הלכה י: **אם עבר וקעל יבמתו האסורה משום לאו או משום עשה . . הרי זה קנה קנין גמור.** מה עושים כאשר קיימת התנגשות בין שתי מצוות? בהלכה שלנו מוזכר מקרה כזה. גיורת מצרית מדור ראשון זקוקה לייבום של בן ישראל. מחד, ביחס למצרית יש מצות עשה שרק "דור שלישי יבוא בקהל ה'", ומכאן למדים אנו שאין להתחתן עם דור ראשון ושני ("לאו הבא מכלל עשה"); ומאידך, יש מצוה להקים זרע לאחיו. אומר הרמב"ם שמן התורה באמת היה עליו לייבם, וחכמים הם שתקנו לחלוץ. ולכן, מי שבכל זאת ייבם – קנה את היבמה קנין גמור.

דבריו מעלים תמיהה: איך קנה את היבמה, הרי 'עשה' אינו דוחה 'עשה', ומצות ייבום לא אמורה לדחות את המצוה לישא

למאי נפקא מינה?

יום שישי

ההבדל בין 'אונס' ל'מפתה' הוא שהמפתה משלם קנס, בושת ופגם, ואילו האונס משלם בנוסף גם צער. כאשר הדבר היה בשדה, אזי או שיש עדים או ששניהם מודים על עצם המעשה, אלא שלא מוכח מה זה היה – אונס או פיתוי. האשה אומרת 'אנאסתי' ותובעת אף את דמי הצער, והאיש טוען שהיה זה פיתוי בלבד ושהוא פטור מתשלום על הצער.

כאן נכנסת לתמונה ה'חזקה' האמורה: כיון שחזקת הנבעלת בשדה שהיא אנוסה, יש לחייב בדמי הצער מכוח החזקה, אף שאין עדות מפורשת שהיה כאן אונס.

[מגדל עוז]

הלכות נערה בתולה פרק א, הלכה ב: **כל הנבעלת בפירה - הרי זו בחזקת אנוסה, ודין בו דין אונס.** דרך התלמוד להביא הסבר מסוים ולשאל עליו "למאי נפקא מינא", קרי: איזו משמעות מעשית יש כאן. אף על הנאמר בהלכה זו, שלנבעלת בשדה יש 'חזקת אנוסה', ניתן לשאול את אותה שאלה. שהרי ממה נפשך: אם היו עדים שנאנסה, שיבואו ויעידו ושוב אין צורך בחזקה; ואם אין כאן עדים, הבעל בכל מקרה לא ישלם קנס, כי תשלום הקנס הוא רק על פי עדים (כתובות מב). מה התועלת ההלכתית של 'חזקה' זו? ההסבר לכך:

הפנימיות של הלכות סוטה

שבת-קודש

תסתי עם פלוני", אף הקב"ה ציוה כל אחד במתן תורה "לא יהי' לך אלוקים אחרים על פני". "קרבנה עשירית האיפה קמח שנוורים": עשירית האיפה זו המידה של מנחת עני, ושעורים הם מאכל בהמה. הפיתרון למידת הגאווה, זו ההליכה בכיוון ההפוך – ענוה וקבלת עול מוחלטת כלפי ה', בבחינת "עני בדעת", כבהמה שאין לה דעת כלל. המשמעות המעשית היא, שאפילו את המצוות המובנות בשכל האנושי, 'משפטים', יש לקיים בעיקר מפני שהם רצון ה', כמו ה'חוקים'.

[תורת מנחם כרך כ', עמוד 121]

בהתחלת השבוע למדנו על משמעות דיני קידושין בין הקב"ה וכנסת ישראל. גם את דיני סוטה, הנלמדים היום, ניתן לפרש בכיוון זה. ועל סדר הפסוקים: "איש כי תשטה אשתו": על המילה "תשטה" אמרו חכמינו "אין אדם עובר עברה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות" (סוטה ג). "ונסתרה": למרות שהקב"ה נמצא בכל מקום, כמאמר הכתוב "אם יסתור איש במסתרים ואני לא אראנו נאום ה'" – בכל זאת מידת הגאווה ענינה 'סתירה' ממנו, כביכול, שהרי ה' אומר על בעל גאווה "אין אני והוא יכולים לדור" (שם ה). "וקנא את אשתו": כמו שאיש למטה מקנא לאשתו באומרו "אל

שיעורי רמב"ם שלשה פרקים ליום – יח-כד תשרי ה'תשס"ח

יום ראשון

הלכות גירושין פרק ז

א. שליח שהביא גט ממקום למקום בארץ ישראל - אף על פי שלא ראה כתיבת הגט ולא ידע מי הן עדיו, אלא נתן לו הפעל גט ואמר לו: 'תן גט זה לאשתי' - הרי זה נותנו לה בפני שנים, ואף על פי שאין עדיו [עדי החתימה] ידועין [מוכרים] אצלנו, ותהיה מגרשת, ותנשא בו.

ב. בא הפעל וערער ואמר: 'לא גרשתי מעולם, וגט זה שהובא לה מזיף הוא' - יתקיים בחותמיו [ישידו העדים על נכונות חתימתם]. ואם לא נתקיים, או לא נודעו עדיו כלל - תצא, והולך ממזר, שהרי אינה מגרשת. אבד הגט, הרי זו ספק מגרשת. לפיכך נשים שחזקתן שהן שונאות זו את זו, אינן נאמנות להביא גט בארץ ישראל זו לזו - שמה מזיף הוא, ותתפון לקלקל אותה, כדי שתנשא ותאסר על בעלה.

ג. ואלו הן הנשים שחזקתן שונאות זו את זו: חמותה; ובת חמותה; וצרתה [אשתו השנייה של בעלה], אפלו היתה הצרה נשואה [כעת] לאחר; ויבמתה [אשת אחי בעלה], אפלו היתה אחותה; ובת בעלה. אבל שאר כל הנשים כשרות.

ד. המביא גט ממקום למקום בארץ ישראל, וחלה או נאנס - משלחו ביד אחר; וכן השני, אם חלה - משלחו ביד אחר; אפלו מאה. ואינו צריך עדים לעשות שליח בפניהם. והאחרון שניגע הגט לידו נותנו לה בפני שנים ותתגרש בו, אף על פי שמת השליח הראשון.

ה. שליח שהביא גט ממקום למקום בחוצה לארץ, או מארץ ישראל לחוצה לארץ, או מחוצה לארץ לארץ ישראל - אם היה השליח עומד שם בשעת כתיבת הגט וחתמתו, הרי זה אומר בפני שנים 'בפני נכתב ובפני נחתם', ואחר כך ינתן לה בפניהם, ותתגרש בו; ואף על פי שאין עדיו ידועין [מוכרים] אצלנו, ואפלו היו עדיו כשמות הגויים, אין חוששין להן.

ו. בא הפעל וערער, אין משגיחין בו; לפיכך אף הנשים ששונאות זו את זו, נאמנות להביא גט זה ולומר 'בפני נכתב ובפני נחתם'.

ז. וכן שליח שהביא גט בארץ ישראל ואמר: 'בפני נכתב ובפני נחתם', אף על פי שאינו צריך - אם יבוא הפעל ויערער, אין משגיחין בו. ואם אין השליח עומד בשעת כתיבה וחתמה, לא ינתן לה אלא אם כן נתקיים בחותמיו [יעידו עדים על כשרות החתימות]; ויש [מותר] לשליח להיות מפלל השלשה שקימו אותו בחותמיו. ואם לא נתקיים ונתן לה - הרי זה פסול עד שיתקיים; ואם בא הפעל וערער ולא נתקיים - אינה מגרשת. אבד הגט, הרי זו ספק מגרשת.

ח. ומפני מה הצריכו לומר 'בפני נכתב ובפני נחתם' בחוצה לארץ? כדי שלא תהיה האשה צריכה לקימו אם יבוא הפעל ויערער, מפני שאין העדים מצויין לקימו ממקום למקום בחוצה לארץ.

ט. בעל שהביא ראיה ברורה, שגט זה שנאמר בו 'בפני נכתב ובפני נחתם' מזיף [הוכיח שהשליח שיקר] - הרי זה בטל; שלא האמינו דבריו של אחד שאמר 'בפני נכתב ובפני נחתם', אלא לדחות ערעור הפעל שאין עמו ראיה; אבל במקום עדים שמכחישים אותו, לא האמינוהו.

י. הנהרות שבארץ ישראל, והנסיך [איים] שבין הגדול שבתוף התחום של ארץ ישראל, הרי הן בארץ ישראל; ושחון לתחום, בחוצה לארץ. ובהלכות תרומות יתבאר תחומי ארץ ישראל; ובכל בארץ ישראל לגטין.

יא. גט שכתבו בארץ וחתמו בחוצה לארץ - צריך שיאמר 'בפני נכתב ובפני נחתם'; כתבו בחוצה לארץ וחתמו בארץ - אינו צריך לומר 'בפני נכתב ובפני נחתם'.

יב. נכתב מקצת הגט לפניו, ונחתם כלו בפניו - אם מקצתו הראשון הוא, הרי זה אומר 'בפני נכתב ובפני נחתם'; אפלו לא נכתב בו אלא ששה אחת בפניו, ואפלו שמע קן הקולמוס כותב, וחתמו העדים בפניו - הרי זה אומר 'בפני נכתב ובפני נחתם'. וכן אם יצא הסופר לשוק וחרר והשלים את הגט - אינו חושש שמא אחר מצאו ואמר לו ולשם איש אחר כתבו, אלא אומר 'בפני נכתב ובפני נחתם'.

יג. אמר 'בפני נכתב' אבל לא בפני נחתם, 'בפני נחתם' אבל לא בפני נכתב, 'בפני נכתב וחתם עד אחד אבל לא העד השני', אפלו היה הוא העד השני - הרי זה יתקיים בחותמיו ואחר כך ינתן לה. ואם העיד הוא ואחר על העד השני שלא חתם בפניו, הרי זה כשר וינתן לה; ואין צריך לומר, אם העידו שנים אחרים על כתב ידי העד השני, שזה כשר.

יד. שנים שהביאו גט בחוצה לארץ - אף על פי שלא נכתב ונחתם בפניהם, הואיל ונתנו להם הפעל לתנו לאשתו, הרי אלו נותנין לה, ותהיה מגרשת; שהרי אין הפעל יכול לערער בגט זה, אף על פי שאינו מקיים - שהרי שלוחיו הן עדיו, שאלו אמרו השנים 'בפנינו נכתב ונחתם', הרי זו מגרשת, אף על פי שאין שם גט.

טו. במה דברים אמורים? בזמן שהגט יוצא [נמצא] מתחת ידי שניהם [שניהם שלוחים]; אבל בזמן שאינו יוצא מתחת ידם [רק אחד שליח], צריכין לומר 'בפנינו נכתב ונחתם'. לפיכך אם אמר אחד 'בפני נכתב' והאחד אומר 'בפני נחתם', אפלו שנים אומרים 'בפנינו נכתב' ואחד אומר 'בפני נחתם' - הואיל ואינו יוצא מתחת ידי שניהם, לא ינתן לה, עד שיתקיים בחותמיו.

ולא נתקנים - אין חוששין לה שמה זיפה אותו, שהרי אינה מקלקלת על עצמה; ועוד, שהעדים החותמין על הגט, הרי הן כמי שנחקרה עדותן בבית דין, עד שיהיה שם מערער. לפיכך נעמיד הגט בחזקתו ותנשא בו, ואין חוששין שמה ימצא מזיף, כמו שנעמיד הגט בחזקת כשר, כשיביא אותו השליח - עד שיערער הבעל, או עד שיהיה ראיה שהוא מזיף או בטל. שאם תבוא לחש לדברים אלו וכיוצא בהן, כך היה לנו לחש לגט שיתן אותו הבעל בפנינו, שמה בטלו ואחר כך נתנו, או שמה עדים פסולין חתמו בו והרי הוא כמזיף מתוכו, או שמה שלא לשמה נכתב. וכשם שאין חוששין לזה וכיוצא בו, אלא נעמידו על חזקתו עד שיודע שהוא בטל, כך לא נחוש לא לשליח ולא לאשה עצמה שהגט יוצא מתחת ידה, שאין דיני האסורין כדיני הממונות.

הלכות גרושין פרק ח

א. המגרש על תנאי - אם נתקנים התנאי, הרי זו מגרשת; ואם לא נתקנים התנאי, אינה מגרשת. וכבר בארנו בפרק ששי מהלכות אישות, משפטי התנאין בלן; ושם נתבאר, שהמגרש על תנאי - כשיתקנים התנאי - תהיה מגרשת בשעה שיתקנים, לא בשעת נתינת הגט לידה; לפיכך יש לבעל לבטל הגט, או להוסיף על תנאו, או להתנות תנאי אחר - כל זמן שלא נתקנים התנאי הראשון, אף על פי שהגיע הגט לידה. ואם מת הבעל, או אבד הגט, או נשרף, קדם שיתקנים התנאי - אינה מגרשת. ולכתחלה לא תנשא עד שיתקנים התנאי; ואם נשאת - לא תצא אלא אם כן לא נשאר בידיה לקימה, שהרי בטל הגט. ושם נתבאר, שאם אמר לה: 'הרי את מגרשת מעכשיו', או 'מהיום', 'על תנאי כך וכך', או 'שאמר לה: 'הרי את מגרשת על מנת כך וכך' - כשיתקנים התנאי, תהיה מגרשת משעת נתינת הגט לידה; לפיכך אינו יכול לבטל הגט ולא להוסיף על תנאו משהגיע הגט לידה. ואם אבד או נשרף, אפילו מת הבעל, קדם שיתקנים התנאי - הרי זו מקימת התנאי אחרי מותו, וכבר נתגורשה משעת נתינת הגט לידה. ויש לה להנשא לכתחלה, אף על פי שעדיין לא נתקנים התנאי; ואין חוששין שמה לא יתקנים, הואיל והיה התנאי ב'מעכשיו' או ב'על מנת'.

ב. כל המגרש על תנאי - בין שאמר 'מעכשיו', בין שאמר 'אם יהיה ואם לא יהיה' - הרי זה לא יתיחד עם אשתו כל זמן שלא נתקנים התנאי אלא בפני עד, אפילו עבד אפילו שפחה, חוץ משפחתה או בנה הקטן, מפני שאינה בשה מלשמש בפניהם. והדבר ידוע שאם יתיחד עמה לבדה בפני שני עדים כאחד, אפילו לאחר שנתקנים התנאי - הרי זו ספק מגרשת, שמה נבעלה ויבטל הגט, כמו שיתבאר בהלכות אלו.

ג. כיצד מגרש אדם על תנאי? לא שיאמר 'כתבו גט לאשתי על תנאי', או 'כתבו ותנו לה על תנאי', ואין צריך

טז. אמר אחד 'בפני נכתב', ושנים אומרים 'בפנינו נתתם' - כשר, אף על פי שאינו יוצא מתחת ידם; שהרי נתקנים בחותמיו.

יז. שליח שהביא גט בחוצה לארץ, ונתנו לה בינו לבניה [ולא עדים], או שנתנו בפני שנים ולא אמר 'בפני נכתב ובפני נתתם' - אף על פי שנשאת, נוטלו ממנה וחזרו ונתנו לה בפני שנים ואומר בפניהן 'בפני נכתב ובפני נתתם'; ואם לא נוטלו ממנה - הרי זה פסול, עד שיתקנים בחותמיו.

יח. נתנו לה ולא הספיק לומר 'בפני נכתב ובפני נתתם' עד שנסתתק - הרי זה יתקנים בחותמיו, ואחר כך ינתן לה. **יט.** הסומה אינו יכול להביא גט זה של חוצה לארץ, מפני שאינו יכול לומר 'בפני נכתב ובפני נתתם'; לפיכך אם נכתב ונתתם לפניו כשהיה פתח [כשהיה רואה], ונסתמא [נתעורר] - הרי זה אומר בפני שלישה 'בפני נכתב ובפני נתתם', ונתנו לה. וכן האשה שהביאה גט זה של חוצה לארץ, צריכה לשלשה לומר בפניהם 'בפני נכתב ובפני נתתם' - שלא אמרו 'בפני שנים' אלא בזמן שהשליח כשר לעדות, שהרי הוא מצטרף עם השנים, ונמצא מכלל השלשה שקימו גט זה בדבריו; שהעד נעשה דין בדבר שהוא מדבריהם [מדברבן].

כ. חלה השליח או נאנס - בא לבית דין ואומר להן: 'גט זה בפני נכתב ובפני נתתם', והן משליחין אותו ביד שליח אחר; ואין האחרון צריך לומר 'בפני נכתב ובפני נתתם', אלא אומר 'שליח בית דין אני', ונתנו לה בפני עדים. **כא.** חלה השני או נאנס - עושה שליח אחר בבית דין, אפילו מאה; והאחרון אומר: 'שליח בית דין אני', ונתנו לה, אף על פי שמת השליח הראשון. ומפני מה צריך בית דין? מפני שהוא צריך לומר 'בפני נכתב ובפני נתתם'; אבל אם נתקנים הגט בחותמיו - אף על פי שנתנו שליח לשליח, ואפילו מאה בינן לבין עצמן, עד שהגיע הגט לידה - הרי זה כשר. ואף על פי שלא פירש הבעל ולא אמר לו 'שלחו ביד אחר', אם חלה או נאנס - הרי זה משלחו.

כב. כל העושה שליח, אינו צריך שיהיה השליח עמו בבית דין, אלא אומר להן: 'הרי פלוני שלוחי', ואפילו שלא בפניו. וכן השליח עושה שליח אחר שלא בפניו, אפילו הן מאה.

כג. האיש שנתן גט לאשתו, ונכתב ונתתם בפניה, ואמר לה: 'הרי את שלוחה להולכה עד בית דין פלוני, והם יעמידו שליח ויתנו לך גט זה ותתגרשי בו' - הרי זו נאמנת לומר בפניהן 'בפני נכתב ובפני נתתם', והן נוטלין אותו ונותנין אותו לשליח לתנו לה, במאמר הבעל.

כד. במה דברים אמורים? בשהתנה עליה הבעל תנאי זה; אבל אם לא התנה עליה, אלא נתן לה גטה, והרי הגט יוצא מתחת ידה - אינה צריכה לומר פלוס; והרי היא בחזקת מגרשת, הואיל וגט שבידה כתוב בהלכתו והעדים חותמין עליו. ואף על פי שאין אנו מכירים כתב העדים,

ט. התנה עליה ואמר: 'היום אין את אשתי, ולמחר את אשתי' - אינה מגרשת, ואף על פי שפירט בינו לבינה היום; לפיכך כותבין בגטין 'מן היום ולעולם'.

י. 'הרי זה גטף על מנת שלא תשתי יין כל ימי חייכי' - אינו גט, שאין זה כריתות [ניתוק מוחלט]; 'כל ימי חיי', או 'כל ימי חיי פלוני' - הרי זה גט, שהרי פירט בינו לבינה, ולא ישאר לו עליה רשות פשימות אותו פלוני.

יא. 'הרי זה גטף על מנת שלא תלכי לבית אביך עד שלשים יום' - הרי זה גט; 'שלא תלכי לבית אביך לעולם' - אינו גט, שאין זה כריתות. לפיכך האומר לאשה: 'הרי זה גטף על מנת שלא תאכלי בשר זה לעולם', 'על מנת שלא תשתי יין זה לעולם' - אינו גט, שאין זה כריתות; 'עד שלשים יום', הרי זה גט.

יב. 'הרי זה גטף על מנת שלא תנשאי לפלוני' - אינו גט; הא למה זה דומה? לאומר לה: 'על מנת שלא תשתי יין זה לעולם', או 'שלא תלכי לבית אביך לעולם', או 'כל ימי חייכי'. אבל אם אמר לה: 'על מנת שלא תנשאי לפלוני עד חמשים שנה' - הרי זה גט, ולא תנשא לו כל זמן שהתנה; ואם נשאת, בטל הגט למפרע. ונת עמו - הולד ממנו כשר, והגט כשר; שלא התנה עמה אלא על הנשואין.

יג. 'הרי זה גטף על מנת שתנשאי לפלוני' - אם נשאת לו, הרי זה גט כשאר כל התנאים; אבל אמרו חכמים: לא תנשא לא לאותו פלוני ולא לאחר. לאותו פלוני לא תנשא, שמא יאמרו נשיתן נותנין זה לזה במתנה; ולאחר לא תנשא, שאינו גט אלא בקיום התנאי. עברה ונשאת לאותו פלוני, לא תצא. נשאת לאחר, קדם שתנשא לו - בטל הגט, ותצא והולד ממור; וצריכה גט משני.

יד. 'הרי זה גטף, והניר שלי' - אינה מגרשת, שאין זה כריתות; 'על מנת שתתני לי את הניר', הרי זה גט ותתן.

טו. חקק הגט על טס של זהב, ונתנו לה ואמר לה: 'הרי זה גטף וכתבתך' [דמי כתובתך] - כשר, ונתקבלה כתבתה אם יש בטס כדי כתבתה; ואם אין בו, ישלים לה כתבתה. טז. כל המגרש על תנאי שמבטל את הגט, כגון שהתנה עליה שלא תשתי יין כל ימי חיייה, או שתהיה מתרת לכל אדם חוץ מפלוני, או שהתנה שאר תנאים קדם כתיבת התרף - אם היה התנאי כתוב בגט, וחזר ומחקו ונתנו לה - הרי זה ספק מגרשת; ואם היה התנאי על פה - הרי זה נוטל הגט ממנה, וחזר ונתנו לה בתנאי כשר, או בלא תנאי כלל.

יז. פיצד? הרי שנתן הגט לאשתו ואמר לה: 'הרי את מגרשת בזה ומתרת לכל אדם חוץ מפלוני' - אם נטלו ממנה וחזר ונתנו לה ואמר לה: 'הרי את מתרת בו לכל אדם', או 'הרי זה גטף' - הרי זה מגרשת. וכן כל פיצוצא בזה.

יח. הנותן גט לאשתו על מנת שתתן לו מאתים זוז, וחזר והתנה עליה תנאי אחר בפני עדים, שתשמש אביו שתי שנים - לא בטלו דבריו האחרונים את הראשונים, אלא

לומר שלא יכתב בתוך הגט 'על תנאי זה גרש פלוני את פלונית', אלא פיצד עושה? אומר לסופר לכתב ולעדים לחתם, וכותבין גט כשר בלא שם תנאי בעולם; ואחר כך נותן לה הגט ואומר לה: 'הרי זה גטף', או 'הרי את מגרשת בזה על מנת כך וכך', או יאמר להם, או לשליח: 'נתנו לה גט זה על מנת כך וכך'.

ד. כתב התנאי בגט אחר שגמר לכתב תרף הגט [ועיקר הגט; הפרטים האישיים של האיש והאשה] - הרי זה כשר, בין שכתבו קדם חתימת העדים, בין שכתבו אחר חתימת העדים. אבל אם כתבו קדם התרף, אפילו כתב 'על מנת כך וכך' - הרי זה ספק גרושין, שהרי נשאר לו זכות בגופו של גט; וכן אם התנה בפה קדם כתיבת התרף, הרי זה ספק גרושין.

ה. המגרש את אשתו, והתנה עליה, בין בכתב אחר התרף, בין על פה אחר התרף, ואמר לה: 'הרי את מתרת לכל אדם חוץ מאיש פלוני', או 'אלא לאיש פלוני', ונתן לה הגט על תנאי זה - אם היה אותו האיש גוי או עבד, או אסור עליה משום ערוה, כגון אביה ואחיה או אביו ואחיו - הרי זה גט כשר. ואם היה אותו האיש יש לו פה [חלים ביניהם] קדושין - אף על פי שהוא מחיבי לאוין, ואף על פי שהוא קטן - אינו גט; שהרי שיר בגט, ואין זה כריתות. היה בעל אחותה, שאף על פי שהוא היום אסור עליה משום ערוה, אם תמות אחותה יהיה מתר לה - הרי זה ספק מגרשת.

ו. אמר לה: 'הרי את מתרת לכל אדם חוץ ממי שיוולד שאינו עתה בעולם', או 'חוץ מזנותך', כלומר תהיה מתרת להנשא לכל אדם, אבל לזנות הרי את באסור אשת איש, או 'הרי את מתרת לכל מי שיבוא עליך בדרך כל הארץ, אבל שלא בדרך הרי את באסורה', או 'הרי את מתרת לכל אדם חוץ ממקדש בשר', כלומר שהיא מתרת להתקדש בכסף ובביאה, אבל בשר הרי את באסור אשת איש, או 'הרי את מתרת לכל אדם חוץ מהפרת נדריך', כלומר שלא נשאר לי עליך שום אישות כלל חוץ מהפרת נדריך, 'שאת אשתי לענן הפרת נדרי', או לענן אכילת תרומה, או לענן ירשה, שאם מתה יירשנה - בכל אחד מאלו, הרי זה ספק מגרשת.

ז. אמר לה: 'הרי את מתרת לכל אדם חוץ מראובן ושמעון', וחזר ואמר לה: 'הרי את מתרת לראובן ושמעון' - הרי זה מגרשת; שהאנשים שהתנה בהן, התיירם ובטל התנאי.

ח. אמר לה: 'הרי את מתרת לראובן' - הרי זה אינה מגרשת, שהרי לא בטל תנאו של שמעון. אמר לה: 'הרי את מתרת לשמעון', או 'הרי את מתרת אף לשמעון' - הרי זה ספק גרושין; שמא לא התיירא אלא לשמעון, וראובן באסורו עומד, וזה שאמר 'לשמעון', כלומר לכל אדם אף לשמעון, או שמא התיירא לכל, וזה שאמר 'אף לשמעון' והוא הדין לראובן, ששמעון סמוך היה לראובן בתנאו.

שקבע. והרי זה דומה לתנאי, ואינו תנאי: דומה לתנאי - שהיא מתגרשת כשיגיע הזמן שקבע; ואינו תנאי - שהמגרש על תנאי, הרי גרש [נתן לה בתורת גירושין], וזה עדן לא גרש עד שיגיע אותו זמן. לפיכך: המגרש על תנאי - צריך לכפל תנאו [שהיה בו כל דיני התנאי]; וזה - אינו צריך לכפל דברו, ולא לשאר משפטי התנאין שבארנו.

ב. כיצד? האומר לאשתו: 'הרי זה גט', ולא תתגרשי בו אלא לאחר שלשים יום' - אינה מתגרשת אלא לאחר שלשים יום; ואם מת הבעל, או אבד הגט או נשרף, בתוך שלשים, אינה מגרשת.

ג. הלכה והניחתו בצדי רשות הרבים, ונגנב או אבד משם לאחר שלשים יום - הרי זו מגרשת, הואיל והיה הגט קיים ביום שהיא מתגרשת בו, ויחדה אותו [הקצתה לו מקום] במקום שאינו רשות הרבים, שצדי רשות הרבים אינן כרשות הרבים.

ד. וכן אם תלה הגרושין במעשה, דינו כדין מגרש אחר זמן. כיצד? כגון שאמר לאשה: 'הרי זה גט', ולא תתגרשי בו עד שתתני לי מאתים וזו' - הרי זו מתגרשת אחר שתתן; ואינו צריך לכפל תנאו, ולא לשאר משפטי התנאין שבארנו - שהרי לא גרש על תנאי, אלא עדן לא גרש זה, אלא תלה הגרושין בפעלית כן וכך, ואחר כך תתגרש.

ה. ומה בין המגרש על תנאי, לזה שקבע זמן לגרושין או תלין במעשה? שהמגרש על תנאי - יש שם גרושין, ואינן גמורין עד שיתקם התנאי. לפיכך, כשיתקם התנאי, נתגרשה אם היה הגט קיים, אף על פי שאינו ברשותה; ואינה צריכה לחזור ולטלו או להיותו ברשותה אחר שנתקם התנאי, שהרי הגיע לידה תחלה בתורת גרושין. ואם נשאת קדם שיתקם התנאי - לא תצא, כמו שבארנו. אבל התולה גרושיו בזמן או במעשה - לא הגיע גט לידה בתורת גרושין, אלא בתורת פקדון עד הזמן שקבע או עד שתעשה המעשה. לפיכך, כשיגיע הזמן, צריכה להיות הגט ברשותה, או תחזר ותטלנו, או שיהיה במקום שיתקם אותו בו אף על פי שאינו ברשותה, כמו שבארנו; ואחר כך תתגרש בו. ואם נשאת קדם שיגיע הזמן שקבע, או קדם שתעשה המעשה שתלה בו הגרושין - תצא, והלך ממור; שצדין היא אשת איש גמורה, ואין כאן שם [שום] גרושין.

ו. הנותן גט כיד אשתו ואמר לה: 'אם לא תתני לי מאתים וזו, אין זה גט', או 'אין את מגרשת' - הרי זה לא גרש כלל, ואין כאן גט לא על תנאי ולא תלוי במעשה. וכן כל פיוצא בזה.

ז. הרוצה לגרש על תנאי, ויהיה ענין תנאו שלא תתגרש עד זמן פלוני - הרי זה מוציא ענין זה בלשון תנאי, ויתנה התנאי בכיאתו בזמן קבוע או בהליכתו. כיצד? כגון שיאמר לה: 'אם לא באתי מכאן ועד שלשים יום, הרי זה גט', ואם באתי בתוך שלשים יום, לא יהיה גט', ונותן הגט בידה; או יאמר לה: 'הרי זה גט מעכשיו, אם לא באתי

הרי זה כאומר לה: 'עשי אחד משני התנאים'; רצת משמשת רצת נותנת, ואין אחד מן [העדים] הראשונים [על התנאי הראשון] ואחד מן האחרונים [העדים על התנאי השני] מצטרפין [להעיד שהיה כאן תנאי]. אבל אם התנה עליה שתתן לו מאתים וזו, וחזר והתנה בפני שנים שתתן לו שלש מאות וזו - כבר בטל תנאי של מאתים, וצריכה לתן שלש מאות. וכן כל פיוצא בזה.

יט. התנה עליה שתעשה דבר זה סתם, הרי זה כמגרש יום אחד, הואיל ולא פרש כמה זמן תעשה. כיצד? אמר לה: 'הרי זה גט על מנת שתעשי עמי מלאכה', 'על מנת שתשמשי את אבא', 'על מנת שתניקי את בני' - אם עשת עמו מלאכה יום אחד, או שמשה את אביו יום אחד, או שהניקה את בנו יום אחד בתוך הזמן שהבן יונק בו והוא בתוך ארבעה ועשרים חדש - הרי זה גט. מת הבן או האב קדם שתניק או תשמש - אינו גט.

כ. אמר לה: 'על מנת שתניקי את בני', או 'תשמשי את אבא', 'שתי שנים' - הרי זו משלמת הזמן שפרש; מת הבן או האב בתוך הזמן, או שאמר האב אין רצוני שתשמשי - אינו גט, שהרי לא נתקם התנאי. וכן כל פיוצא בזה.

כא. 'הרי זה גט על מנת שתתני לי מאתים וזו מכאן ועד שלשים יום' - נתנה בתוך שלשים יום מדעתו [בהסכמתו], הרי זו מגרשת; לאחר שלשים יום, אינה מגרשת. נתנה לו בעל כרחו, והוא אינו רוצה לקבל - הרי זה גט פסול, עד שתתן מדעתו. חזר ואמר לה בתוך השלשים יום: 'הרי הן מחולין לך', אינה מגרשת, שהרי לא נעשה התנאי; מת בתוך השלשים יום, הואיל ושלמו השלשים יום ולא נתנה - אינה מגרשת.

כב. אמר לה: 'הרי זה גט על מנת שתתני לי מאתים וזו', ולא קבע זמן, ומת קדם שתתן - אינה יכולה לתן ליורשיו, שלא התנה עליה אלא שתתן לו; ולא בטל הגט, שהרי לא קבע זמן. לפיכך, אף על פי שאבד הגט או נקרע קדם שמימות - הרי זו מגרשת, ולא תנשא לזר עד שתחלץ [ליבמה].

כג. 'הרי זה גט על מנת שתתני לי כלי פלוני או בגד פלוני', ואבד אותו כלי או נגנב - אף על פי שנתנה לו אלה בדימו - אינו גט, עד שתתן אותו כלי עצמו, או עד שיבטל התנאי.

כד. מי שנתגרשה על תנאי, וקדשה אחר קדם שיתקם התנאי - אם נתקם התנאי הרי זו מקדשת; ואם לא נתקם התנאי, ובטל הגט - אינה צריכה גט משני, שהרי אין קדושין תופסין בה. אבל אם נשאת, ולא נתקם התנאי ובטל הגט - צריכה גט משני, כמו שבארנו.

הלכות גרושיו פרק ט

א. המגרש את אשתו לאחר זמן קבוע [הרי גיטור ותיתגרשי לאחר ל' יום], הרי זו מגרשת כשיגיע הזמן

וגרשה, ועמד [הבריא] - אינו יכול לחזור בו, שאין גטו כמתנתו [שמנתו חוזרת בכזה מקרה]; שאם תאמר יחזר בו, יאמרו [בטעות]: 'גטו לאחר מיתה יגרש' - כמו מתנתו, שאינה קונה אלא לאחר מיתה.

יז. 'הרי זה גט מזה, אם מתי מחלי זה', ונפל עליו בית או נשכו נחש או טרפו ארי וכיוצא בזה, ומת - אינו גט. יח. אומר לה: 'אם לא יעמד מחלי זה', ונפל עליו בית או נשכו נחש או טרפו ארי - הרי זה ספק מגרשת. 'הרי זה גט מעכשיו, אם מתי מחלי זה', ועמד והלך בשוק, וחלה ומת - אומדין אותו: אם מתמת חלי הראשון מת, הרי זה גט; ואם לאו, אינו גט. ואם נתק [עבר] מחלי לחלי ולא עמד [התהלך] בשוק - הרי זה גט, ואינו צריך אמד [ודאי מחולי ראשון מת].

יט. ובכל אלו התנאים, כל הימים שמנתינת הגט עד שימות ויתקיים התנאי - הרי היא מגרשת לכל דבר, ובכלד שלא יתחד עמה, כמו שבאנו.

כ. חולה שרצה לגרש אשתו על תנאי כשימות, כדי שלא תפל לפני יכם, ואם עמד לא תהיה מגרשת, ולא רצה לגרשה מעכשיו, כדי שלא תטרף דעתו - כף הוא כותב בגט אחר שכותב התרף [עיקר הגט], או אומר לה כשנחת הגט: 'אם לא מתי לא יהיה גט, ואם מתי יהיה גט, ואם לא מתי לא יהיה גט'; כדי שיהיה תנאי כפול, והן [אם מתי] קודם ללאו [אם לא מתי], ולא יפתח פיו תחלה לפרענות [אם מתי]. ואם מת, תהיה מגרשת כשימות - והוא שייגיע הגט לידה קדם מיתה.

כא. בעל שנתן גט לאחר ואמר לו: 'זכה בגט זה לאשתי כדי שלא תפל לפני יכם' [שלא תזדקק לייבום], ומת הבעל קדם שייגיע הגט לידה - הרי זה ספק מגרשת; שרוב הנשים, זכות היא להן שלא יפלו לפני יכם; ולפיכך תהיה ספק מגרשת, אף על פי שלא הגיע גט לידה, הואיל וזכה לה בו אחר.

כב. אומר לעדים: 'לאחר שנים עשר חדש כתבו גט ותנו לאשתי', או שאמר להם: 'כתבו ותנו גט לאשתי לאחר שנים עשר חדש' - הרי אלו כותבין אחר הזמן שקבע, ונותנין לה; ואם כתבוהו בתוך הזמן, אף על פי שנתנוהו לאחר זמן שאמר - אינו גט. כתבוהו אחר הזמן כשאמר, ומת קדם שיינתן לה - אינו גט; ואם לא נודע אם מיתה קדמה לנתינת הגט, או נתינת הגט קדמה למיתה - הרי זה ספק מגרשת.

כג. אומר להם: 'כתבו ותנו לה אחר השבוע' [שמיטה זו] - אין כותבין אלא אחר שנה מאחר השבוע [של שנה שמינית]; אומר להן 'לאחר השנה' - כותבין לאחר חדש משנה שניה; אומר להן 'לאחר החדש' - כותבין לאחר השבת מחדש שני; אומר להן 'לאחר השבת' - כותבין מאחר יום השבת עד סוף יום שלישי; אומר להן: 'כתבו ותנו לה קדם השבת' - כותבין מיום רביעי ועד סוף יום שלישי, ונותנין לה.

מכאן ועד שלשים יום, או 'הרי זה גט', על מנת שלא אבוא למדינה זו עד שלשים יום, וכן כל כיוצא בזה.

ח. התנה עליה שיהיה גט אם לא בא עד שלשים יום למדינה זו, והיה בא בדרך בתוך שלשים יום, וחלה או עכבו נהר ולא בא עד אחר שלשים יום - הרי זה גט, אפלו עומד וצוח הריני אנוס; שאין אנוס בגטין, ואף על פי שגלה דעתו שאין רצונו לגרש.

ט. התנה עליה שתתגרש כשיעבר כפניה [שלא יראנה] שלשים יום, והיה הולך ובא [ורואה אותה] הולך ובא ולא נתיחד עמה - כשיילך וישקה שלשים יום, תהיה מגרשת; ואף על פי שהיה הולך ובא בתוך שלשים יום, הואיל ולא נתיחד עמה, הרי הגט כשר. במה דברים אמורים? בשהתנה ואמר: 'הרי היא נאמנת עלי לומר שלא פיסתי אותה'. אבל אם לא האמינה, חוששין שמא פיס אותה כשהיה הולך ובא, ומחלה לו התנאי, ובטל הגט כשפסדה; ומפני חשש זה, יהיה הגט פסול אחר השלשים יום. וכן האומר לאשה: 'הרי זה גט לאחר שנים עשר חדש', והיה עמה במדינה - חוששין שמא פיס אותה, עד שיאמר: 'נאמנת עלי שלא פיסתי'.

י. וכן כל התנאים שהן תלוין ברצונה, ואם רצת ובטלה אותן, בטל הגט - חוששין לו שמא פיס, עד שיאמר 'נאמנת עלי'. במה דברים אמורים? במתגרשת מן הנשואין, שלכו גס [מורגל] בה [אינו מתבייש בפניה]; אבל המתגרשת מן הארוסין, אין חוששין לו שמא פיס.

יא. 'הרי זה גט מעכשיו, אם לא באתי מכאן [מהיום] ועד שנים עשר חדש' - אין חוששין שמא בא בסתר, שאין דרך בני אדם לבוא בצנעה; ואם תם הזמן שקבע ולא בא, הרי זה מגרשת. מת בתוך שנים עשר חדש - אף על פי שאי אפשר שיבוא, והרי היא מגרשת, לא תנשא במקום יכם עד אחר שנים עשר חדש, כשיתקיים התנאי.

יב. בריא שהתנה שיהיה זה גט אם מת, או חולה שהתנה שיהיה זה גט אם מת מחלי זה - לא אמר כלום; שמשמעות 'אם מתי', לאחר מיתה; ומשמעו [גם], מעתה. לפיכך אם אמר 'אם מתי', הרי זה כאומר 'לאחר מותי' - ואין גט לאחר מיתה.

יג. אומר לה: 'הרי זה גט מעכשיו אם מתי', או 'מהיום אם מתי' - הרי זה גט, וכשימות תהיה מגרשת.

יד. אומר לה: 'הרי זה גט מעכשיו, או 'מהיום', 'לאחר מיתתי', ומת - הרי זה ספק מגרשת; שמא אחר שאמר 'מעכשיו' חזר בו, וסמכה דעתו על לאחר מיתה - שאין גט לאחר מיתה.

טו. 'הרי זה גט לכשתצא חמה', ומת בלילה - אינו גט; 'על מנת שתנורח חמה', ומת בלילה - הרי זה מגרשת, וכשתנורח חמה יתקיים התנאי. התנה עליה שאם נרחה חמה יהיה גט ואם לא נרחה לא יהיה גט, ומת בלילה - אינו גט; שהרי לא נתקיים התנאי עד שמת, ואין גט לאחר מיתה.

טז. שכיב מרע [חולה הנוטה למות] שקתב גט לאשתו

בפניהם, או בפני אחרים. ורבותי הורו בגט זה בדבר שאינו נראה, מפני שבזש שיהיה בנסחאות שלהן.

לב. אמר לסופר: 'כתב לי גט לאשתי', כתבו ונתנו לפעל בלא עדים, ונטלו הפעל ונתנו לשליח ואמר לו: 'תן גט זה לאשתי בפני עדים', והלך השליח ונתנו לה בפני עדים - הרי זו ספק מגרשת; שאין השליח נאמן להתיר הערוה, אף על פי שהוא עד אחד, אלא מפני כתב העדים שחתמו על הגט, שהן כמי שחזקרה עדותן, עד שיהיה שם מערער, כמו שבארנו. ואם היו שם שני עדים שיעידו שגט זה הפעל נתנו לשליח לגרשה בו - הרי זו מגרשת.

לג. האומר לשליח: 'תן גט זה לאשתי במקום פלוני', ונתנו לה במקום אחר - אינו גט; 'הרי היא במקום פלוני', ונתנו לה במקום אחר - כשר, מפני שמראה מקום הוא לו [מציין מקום הימצאה לידיעה, ואינו מקפיד לגרשה דווקא שם]. אמר לו: 'אל תתנהו לה אלא בבית', ונתנו לה בפעליה, 'אל תתנהו לה אלא בזמין', ונתנו לה בשמאל, 'תנהו לה ביום פלוני', ונתנו לה בתוך [לפני] הזמן - אינו גט; 'אל תתנהו לה אלא ביום פלוני', ונתנו לה מלפניו או מאחוריו - אינו גט, שהרי הקפיד על עצמו של יום. וכן כל פיוצא בזה.

לד. וכן האשה שאמרה לשלוחה: 'התקבל [קבל] לי גטי במקום פלוני', וקבלו לה במקום אחר - אינו גט; 'הבא לי גטי למקום פלוני', והביאו לה למקום אחר - כשר. **לה.** האומר לשלוחו: 'הולך גט זה לאשתי', בין שאמר לו 'הולך', בין שאמר לו 'אתה [אתה] הולך', ונחלה או נאנס - משלחו ביד אחר. ואם אמר לו: 'טל ממנה חפץ פלוני, ותן לה גט זה' - הרי זה לא לשלחו ביד אחר; ואם שלחו ביד אחר, ויצאת האשה לקראת השליח ונתנה החפץ בתחלה, ואחר כך נתן לה הגט - הרי זו מגרשת.

לו. נתן לה הגט, ואחר כך נתנה החפץ - אפלו מיד השליח הראשון, אינו גט; שהרי עבר על דברי הפעל בדבר שסתם בני אדם מקפידין עליו, שהרי הפעל אמר לו: 'טל החפץ ותן לה', והוא נתן ואחר כך נטל.

לז. אמר לו: 'תן לה הגט, וטל ממנה חפץ פלוני' - הרי זה לא לשלחו ביד אחר, שאין רצונו שיהיה פקדונו ביד אחר; ואם שלחו ביד אחר - הרי זה גט, בין שנתנה החפץ תחלה, בין שלא נתנה אלא בסוף.

לח. נתן הגט לשליח ואמר לו: 'אל תתנהו לה אלא אתה', ונתנו לאחר, ונתנו לה - אינו גט; וכן אם אמר לו: 'אל תתנהו לה אתה', אלא תנהו לפלוני, והוא יתנו לה, ונתנו לה השליח הראשון - אינו גט, לפי שלא עשהו שליח לגרושין.

לט. נתן לו הגט ואמר לו: 'הולך גט זה לאשתי', אמר לו השליח: 'איני מכירה', אמר לו הפעל: 'תנהו לפלוני, הוא מכירה' - הרי זה שליח שלא נתן [לו ייפוי כוח] לגרושין, ואינו נותן הגט אלא לפלוני שאמר הפעל;

כד. הרי שאחריו אחר הזמן שאמר, ואחר כך כתבו ונתנו לה, כגון שאמר להם 'לאחר החדש', וכתבו ונתנו לה לאחר שתי שבועות מחדש שני - הרי זה פסול.

כה. נתיחד עמה אחר שאמר להם לכתב ולחתום ולתן לה, הרי אלו לא יכתבו; וקל וחמר הדברים: אם הגט שנתן לה לידה בשנתחד עמה, נפסל הגט שמה בעל; קל וחמר לזה, שלא נכתב. ואם כתבו ונתנו לה אחר שנתחד עמה, אינו גט.

כו. אמר לעשרה: 'כתבו גט לאשתי' - אחד כותב על ידי [בשביל] פלן; 'פלכם כתובו' - כותב אחד מהן במעמד [בנוכחות] פלן. 'הולכי גט זה לאשתי' - מוליכו אחד מהן על ידי פלן; 'פלכם הולכי גט זה לאשתי' - מוליכו אחד מהן במעמד פלן.

כז. אמר לעשרה: 'כתבו גט וחתמו ותנו לאשתי' - אחד מהן כותב, ושנים מהן חותמין, ואחד מהן נותנו לה; ואפלו היה הכותב הוא אחד משני העדים שחתמו בו, והוא השליח שנתנו לה - הרי זה כשר. אמר להם: 'פלכם כתובו' - פלן חותמין; ואם מנאן, בין שמנה פלן בין שמנה מקצתו, ואמר להן 'כתובו' - הרי זה כאומר 'פלכם', ושנים שחותמין בתחלה, הן משום עדים; והשאר, משום תנאי. לפיכך אם היו השאר פסולין, או חתמו זה היום וזה למחר, אפלו יזמים הרבה - הרי זה כשר. מת אחד מהן קדם חתימה, הרי זה גט בטל. היה אחד משנים הראשונים פסול, הרי זה גט פסול - שמה יאמרו: 'עד פסול כשר בעדות שאר שטרות, בעת שיהיו העדים רבים'; ולא הכשירוהו בגט שעדיו רבים, אלא מפני שעדי מסירה [שרואים חסירת הגט לאשה] הם העקר.

כח. תקנו חכמים שהאומר לרבים לכתב גט, או לחתום, או להוליד גט לאשתו, אם לכתובה - אומר להם: 'פל אחד מכם יכתב גט לאשתי'; וכן להולכה - יאמר: 'פל אחד מכם יוליף'; ואם לחתימה - יאמר להם: 'פל שנים מכם יחתמו בגט זה ותנו לאשתי'.

כט. ולמה אמרו חכמים 'עדי הגט אין חותמין אלא זה בפני זה'? גזירה, שמה יאמר לרבים 'פלכם חתמו'; אם תאמר חותמין זה שלא בפני זה - שמה יעידו שנים, ותטל הגט בידה, ותחשב שכבר העידו בו, וצדין לא נתקם התנאי.

ל. אמר לשלשה: 'שנים מכם יכתבו גט לאשתי ויחתמו ויתנו לה', והיה בהן אב ובנו, בין שחתם האב עם האחר, בין שחתם הבן עם האחר - הרי זה כשר, שהאדם עושה הבן שליח במקום האב.

לא. אמר לשנים: 'כתבו וחתמו ותנו לפלוני שיוליף לאשתי', או 'תנו לשליח שיוליף לה' - אחד מהן כותב, ושניהן חותמין ונותנין לשליח; ואם הולכו הן בעצמן ונתנו לה - אינו גט, שלא עשה אותן שליח לגרושין. ביצעו יעשו? יטלו אותה ממנה, ויתנוהו לשליח, וחוזר ונותנו לה

יאמרו: 'החזיר זה גרושתו אחר שנשאת'; ואם עבר אחד משניהן והחזירה, יוציא.

ה. וכן הדין באשה שבאו לה עדים שמת בעלה ונשאת, ואחר כך בא בעלה, בין שהיה בעלה פקח, בין שהיה חרש, בין שנשאת לפקח, בין שנשאת לחרש שאין קדושו קדושין גמורין - תצא משניהן, וצריכה גט משניהן, ונאסרה על שניהן עולמית.

ו. הרי שנתקדשה, ואחר כך בא בעלה, או נמצא הגט בטל - הרי זו מתרת לבעלה, ואינה צריכה גט משני, שאין קדושין תופסין בעריות; ואין חוששין שמה יאמרו 'אשת איש יוצאה בלא גט' - כיון שלא נשאת [אלא], יאמרו: 'תנאי היה בקדושין ולא נתקנס'.

ז. האשה שנשאת, ואחר כך נמצא הגט בטל, או בא בעלה אחר ששקעה שמת - אין הבעל הראשון והשני ובאין לא במציאותה, ולא במעשה ידיה, ולא בהפר גדריה. וכל פרות [מנכסיה] שאכלו שניהן אחר שנשאת, אין מוציאין מהן; ואין לה כתובה, ולא תנאי מתנאי כתובה, ולא מזונות - לא על זה ולא על זה. ואם נטלה מזה או מזה - תחזיר. וכל מה שבעלה [נשחקה] או אבד מנכסיה, אפלו מנכסי צאן ברזל [נכסי האשה שהבעל מקבל עליהן אחריות] - אין מוציאין אותן לא מזה ולא מזה. והולד מן השני ממזר; ואם בא עליה הראשון קדם שיגרש השני, הרי הולד ממזר מדבריהם. גרשה השני ונטלה ממנו כתובה, ואחר כך בא בעלה או נמצא הגט בטל - אין מוציאין מידה מה שנטלה, לא מן המזונות ולא מן הכתובה.

ח. וכן הדין באחיו שקדש אשה והלך, ושמע בו שמת, ויבם אשתו, ואחר כך בא - תצא מזה ומזה, וצריכה גט מזה ומזה; וכל הדרכים [הדינים] האלו בה. וכן אם קדש אשה, והלכה למדינה אחרת, ושמע שמתה, ונשא אחותה, ואחר כך נודע שלא מתה - צריכות גט ממנו שתיהן, וכל הדרכים האלו בהן.

ט. אבל אם הלכה אשתו הנשואה למדינה אחרת, ושמע שמתה, ונשא אחותה, ונמצאת אשתו קימת - אין אחותה צריכה ממנו גט, ואשתו מתרת לו; וכן שאר העריות ששואן בהן זקת הטר, ונמצאו ערוה - אינן צריכות גט, שאין קדושין תופסין בעריות.

י. ומפני מה הצריכו אחות ארוסתו גט - שמה יאמרו: 'תנאי היה בארוסין, וכדת נשא אחותה'; והואיל ויצאה אחותה בגט, ואחותה שהיא ארוסתה הראשונה אסורה, כדי שלא יאמרו: 'נשא אחות גרושתו'.

יא. כתב הסופר, וטעה ונתן גט לאיש ושובר [נשטר פרעון הכתובה] לאשה, או שטעו הן ונטל הבעל הגט, ונטלה היא השובר, וכמדומה להם שנתגרשה, ולאחר זמן והרי הגט יוצא מתחת ידי האיש - אם לא נשאת, הרי זו אינה מגרשת, ונתגלה הדבר שעדין לא נתגרשה, ויתן לה הגט בפנינו, ותהיה מגרשת משעת נתינתו. ואם נשאת, ואחר

ואותו הפלוני הוא שליח הגרושין, והוא שמולכו לה, או משלחו ביד אחר אם חלה או נאנס.

מ. נתן הגט לשליח ואמר לו: 'לא תתנהו לה עד שלשים יום', וחלה או נאנס בתוך השלשים - משלחו ביד אחר; שאף על פי שאינו עכשו שליח לגרושין, הואיל ולאחר השלשים יום יהיה שליח גרושין, עושה שליח אחר בתוך השלשים.

מא. כמה דברים אמורים? בשלא היה בעלה עמה במדינה, או שהיתה מתגרשת מן הארוסין. אבל מתגרשת מן הנשואין ובעלה עמה במדינה, חוששין לו שמה פיס [אותה], ואינו עושה שליח בתוך השלשים אלא אם כן אמר 'נאמנת עלי שלא פיסתי'; אבל נותן הגט לה לאחר השלשים - וחוששין לה כמו שבארנו, עד שיאמר 'נאמנת עלי שלא פיסתי'.

יום שני

הלכות גרושין פרק י

א. כל מקום שאמרנו בחבור זה שהגט בטל, או אינו גט, או אינה מגרשת - הרי זה גט בטל מן התורה, ועדין היא אשת איש גמורה; ואם נשאת, תצא והולד [מהנישואין השניים] ממזר. ואם היה בעלה כהן, לא נאסרה עליו משום גרושה - חוץ מן המגרש את אשתו ואמר לה 'הרי את מגרשת ממני, ואין את מתרת לכל אדם'; שאף על פי שאין זה גט, הרי זו פסולה לכהנה מדבריהן, שנאמר: 'ואשה גרושה מאישה'; אמרו חכמים: אפלו לא נתגרשה אלא מאישה ולא התרה לכל, נאסרה לכהנה - וזהו ריח הגט, שפוסל בכהנה מדבריהן.

ב. וכל מקום שאמרנו בחבור זה שהגט פסול - הרי זה פסול מדברי סופרים בלבד; ונפסלה בו מן הכהנה מדברי תורה. ולכתחלה לא תנשא, ואם נשאת לא תצא והולד פשר. וכותבין לה גט אחר פשר, ונותנין לה [והיא - בעודה] תחת בעלה [השני]. ואם אי אפשר לכתב אחר, והיה הבעל [השני] נתיק [ישר ובעל מידות] וגרש מעצמו - הרי זה משבח, אם אין לו בנים; אבל אם יש לו בנים - לא יוציא מפני פסול הגט, שמה יוציא לעז [שם רע] על בניו [שהם ממזרים].

ג. וכל מקום שאמרנו בחבור זה 'הרי זה ספק גרושין', או שהיא ספק מגרשת - לא תנשא. ואם נשאת, תצא; והולד ספק ממזר, מפני שהיא ספק ערוה. ובין שגרש את אשתו בגט פסול, או שהיתה ספק מגרשת ורצה להחזירה - הרי זו מתרת לבעלה; ואינו צריך לחדש הנשואין ולברך שבע ברכות ולכתב כתובה, עד שתתגרש גרושין גמורין.

ד. כל מי שנשאת בגט בטל, הרי זו צריכה גט מבעל שני מדבריהן - כדי שלא יאמרו: 'אשת איש יוצאה בלא גט'; וצריכה גט מן הראשון להתיירה לשאר העם. ונאסרה על שניהם לעולם אף על פי שנבעלה בשגגה, כדי שלא

קדושין בעל, לא לשם זנות, ואפלו ראו אותו שנתן לה מעות; שחזקה היא שאין אדם עושה בעילתו באשתו בעילת זנות, והרי בידו לעשותה בעילת מצוה. לפיכך הרי זו בחזקת מקדשת קדושי ודאי, וצריכה ממנו גט שני.

יח. נתיחד עמה בפני עדים - אם היתה מגרשת מן הנשואין, חוששין לה שמה נבעלה, והן הן עדי יחוד, הן הן עדי ביאה; שכל המקדש בביאה, אינו צריך לבעל בפני עדים, אלא יתיחד בפניהן ויבעל, כמו שבארנו. לפיכך צריכה גט מספק, והרי היא ספק מקדשת. ואם היתה מגרשת מן הארוסין - אין חוששין לה, שהרי אין לבו גס [מורגל] בה.

יט. הורו מקצת הגאונים, שכל אשה שתבעל בפני עדים, צריכה גט - חזקה שאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות. והגדילו והוסיפו בדבר זה שעלה על דעתם, עד שהורו שמי שיש לו בן משפחתו, חוששין לו, ולא תתיבם אשתו [אם ימות בלא בנים] - שמא שחרר שפחתו ואחר כך בא עליה; ויש מהן שהורה שודאי שחרר, שאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות. וכל הדברים האלו - רחוקים הם בעיני עד מאד מדרכי ההוראה, ואין ראוי לסמוך עליהן; שלא אמרו חכמים חזקה זו, אלא באשתו שגרשה בלבד, או במקדש על תנאי ובעל סתם, שהרי אשתו היא, ובאשתו הוא שחזקתו שאינו עושה בעילתו בעילת זנות, עד שיפרש שהיא בעילת זנות, או יפרש שעל תנאי הוא בועל. אבל בשאר הנשים - הרי כל זונה בחזקת שבעל לשם זנות, עד שיפרש שהוא לשם קדושין. ואין צריך לומר בשפחה או גויה שאינה בת קדושין, שאין חוששין להן כלל, והרי הבן מהן בחזקת גוי ועבד, עד שיודע בודאי שונתהרה אמו או נתינה.

כ. מי שהחזקה אשת איש, בין מן הנשואין בין מן הארוסין, ויצא שמה בעיר מגרשת, אפלו רב העיר או כלן מעבירין קול שנתגרשה - אין חוששין לה, והרי זו בחזקתה; אבל אם יצא שמה בעיר מקדשת, והחזק הקול בבית דין, שהרי היא מקדשת בספק כמו שבארנו, ואחר כך יצא עליה קול שנתגרשה מאותן הקדושין - הרי זו מגרשת, שקול אסרה וקול התיבה.

כא. לא ישא אדם אשה ודעתו לגרשה; ולא תהיה יושבת תחתיו ומשמשותו ודעתו לגרשה. ולא יגרש אדם אשתו ראשונה, אלא אם כן מצא בה ערות דבר, שנאמר: "כי מצא בה ערות דבר" וגו'. ואין ראוי לו למחר לשלח אשתו ראשונה; אבל שניה, אם שנאה ישלחה.

כב. אשה רעה בנעוטיה [מדוטיה], ושאנה צנועה כפנות ישראל הכשרות - מצוה לגרשה, שנאמר: "גרש לך, ויצא מדון". ואשה שנתגרשה משום פריצות - אין ראוי לאדם פשוט שישאנה, שאין זה מוציא רשעה מביתו וזה מכניסה לתוך ביתו.

כג. מי שנתגרשה אשתו - הרי זה מגרשה בגט, ותהיה מגרשת. אבל אם נשפטת - אינו מוציאה עד שתכריא;

כך הוציא הבעל את הגט ואמר: 'עדין לא נתגרשה, שהרי הגט בדי ולא הגיע לידה' - אין שומעין לו לאסרה על בעלה, אלא הרי זו בחזקת גרושה, ונפל הגט מידה ומצאו זה, והרי בא לאסרה על בעלה השני.

יב. המוציא את אשתו משום שם רע [שם שזינתה], או משום שהיא פרוצה בנדרים [נודרת הרבה] - אומרים לו: 'הודיעה שמפני זה אתה מוציאה, כדי ליסרה; ודע שאין אתה מחזיר אותה לעולם'. ומפני מה המוציא את זו לא יחזירה לעולם? גזרה, שמא תנשא לאחר, ותעשה תשובה ותהיה צנועה תחתיו, ויאמר הראשון: 'אלו הייתי יודע שכן הוא, לא הייתי מגרשה', ונמצא כמגרש על תנאי ולא נתקם, שנמצא הגט בטל למפרע. לפיכך אומרים לו: 'אמר בלבך לגרשה, שאין זו חוזרת לך לעולם'; ואם עבר והחזיר, לא יוציא.

יג. וכן המוציא את אשתו משום אילונית [עקרה], או משום שרואה דם בכל עת תשמיש - הרי זה לא יחזיר לעולם; שמא תנשא לאחר, ותלד האילונית ותתרפא הנדה, ויאמר: 'אלו הייתי יודע שכן הוא, לא הייתי מגרש' - ונמצא הגט בטל והבנים ממזרים; ואם עבר והחזיר, לא יוציא.

יד. שליח שהביא גט בחוצה לארץ ואמר 'בפני נכתב ובפני נחתם' - הרי זה לא ישאנה, שאנו חוששין שמא עיניו נתן בה ולפיכך העיד לה; וכן עד אחד שהעיד לאשה שמת בעלה, ונשאת על פיו - הרי זה לא ישאנה; וכן החכם שאסר את האשה בנדר על בעלה - הרי זה לא ישאנה; וכן הנטען על השפחה [יצא קול שבא עליה] ונשתחררה, על הנכרית ונתגירה - הרי זה לא ישאנה; וכן גוי ועבד הבא על בת ישראל, אף על פי שחזר הגוי ונתגייר, העבד ונשתחרר - הרי זה לא ישאנה. וכלן, אם עברו ונשאו - אין מוציאין מידם.

טו. וכלם [דלעיל בהלכה הקודמת] שהיו להן נשים, ומתו נשותיהן, או שנתגרשו והיו הנשים הן שהרגילו [גרמו] את בעליהן לגרשן - הרי אלו מתרות להנשא להם לכתחלה; וכן אם הלכו נשים אלו ונשאו לאחרים, ונתאלמנו או נתגרשו [מנישואיהן השניים] - הרי אלו מתרות להנשא להן לכתחלה.

טז. וכל אחת מהן מתרת להנשא לכן העד שהעיד לה, או לכן החכם שאסרה על בעלה, או לכן הנטען עליה, או לשאר קרוביהן - שאין אדם חוטא כדי שיהנה אחר; ומתרת האשה להנשא לאחר מעדי גרושיה, או מעדי מאוניה [קטנה שהשיאו אחיה שדי לה במיאון לבטל נישואיה], או לאחר מן הדברים שחלצה בפניהם [היבמה] - שאין חוששין אלא לעדות אחד. וילעולם יתרחק אדם מעדות מאון [שמא תתחזק על מיאונה], ויתקרב לחליצה.

יז. המגרש את אשתו, וחזר ובעלה בפני עדים קדם שתנשא לאחר, בין שגרשה מן הנשואין, בין מן הארוסין - הואיל ואשתו היתה, הרי זו בחזקת שהחזירה, ולשם

ה'חזיר גרושתו מאחר שנתארסה'. ואם בא עליה שני קדם שיגרש ראשון - תצא מזה ומזה, מפני שהיא דומה לאשה ששמעה שמת בעלה ונשאת ואחר כך בא בעלה. ואין הולד מן השני ממזר; ואם בא עליה ראשון קדם שיגרש השני, הולד ממזר.

ז. איזו היא קטנה שצריכה למאן? מבת שש עד בת עשר, בודקין אותה לפי יפי דעתה: אם יודעת לשמר [כסו] קדושיה ושנה קדושין, לא שתשמר אותם כמו שמשמרת האגוז והתמרה וכיוצא בהן - הרי זו צריכה מאן; ואם אינה יודעת לשמר קדושיה - אינה צריכה למאן, אלא הולכת לבית אמה כאלו לא נתקדשה מעולם. ופחותה מבת שש - אפלו יודעת לשמר, אינה צריכה מאן; ויתרה על בת עשר - אפלו סכלה [טיפשה] ביותר, צריכה מאן. וכל מי שהשיאה אחיה או אמה או קרובה, שלא לדעתה - אינה צריכה למאן.

ח. כיצד ממאנת? אומרת בפני שנים: 'אין רצוני בפלוני בעלי', או 'אין רצוני בקדושין שקדשוני אמי או אחי', וכיוצא בדברים אלו; ואפלו היו אורחין מסבין בבית בעלה, והיא עומדת ומשקה עליהן, ואמרה: 'איני רוצה בפלוני בעלי' - הרי זה מאן.

ט. השנים שממאנת הקטנה בפניהן, כותבין לה: 'ביום פלוני מאנה פלונית בת פלוני בפנינו בפלוני בעלה', וחותמין ונותנין לה; וזה הוא גופו [עיקרו] של גט מאן. וגט מאן - אינו כגט הגרושין שנותניתו מגרשת, ואינו צריך כתיבה לשמה, ולא קיסרה, ולא דבר ממשפטי [מדיני] גט הגרושין; ואין כותבין בו טפסי [נוסח] הגט, שמא יראה כגט גרושין, לפי שאינו אלא כמעשה בית דין [תיעוד המיאון].

י. השנים שממאנת בפניהן, צריכין שיהיו מפירין אותה ואת בעלה שמאנה בו; לפיכך כל מי שראה אותה שמאנה, ושמע מאניה - יש לו לכתב לה גט מאן, אף על פי שאינן מפירין. וכבר נהגו ישראל לכתב גט מאן בגסס זה:

יא. 'בכך בשבת כך וכך יום לחדש פלוני שנת כך וכך למנן פלוני, מאנה פלונית בת פלוני בפנינו, ואמרה שאמי או אחי הטעוני והשיאוני או קדשוני ואני קטנה [השיאוני] - לפלוני בר פלוני. והשתא [כעת] גליתי דעתי קדמיכון [לפניכם] דלא צבינא ביה ולא קיימנא עמיה [שאיני רוצה בו ואיני עומדת עימו]. ובדקינן פלונית דא [ובדקנו אותה] ואתברר לנא [והוברר לנו] דעדין קטנה היא, וכתבנא וחתמנא ויהבנא לה לזכו [וכתבנו וחתמנו ונתנו לה ליזכות] ולראיה ברורה'.

יב. המגרש את אשתו, ונתקדשה לאחר - אף על פי שלא בעלה, נאסרה על הראשון; ואם החזירה הראשון ובעלה - לוקה, וכופין אותו להוציא, שנאמר: "לא יוכל בעלה הראשון" וגו'.

יג. ונת עם אחר כשהיא גרושה - מתרת לחזר לבעלה,

ודבר זה תקנת חכמים הוא, כדי שלא תהיה הפקר לפרוצים, שהרי אינה יכולה לשמר עצמה. לפיכך מניחה ונושא אחרת, ומאכילה ומשקה משלה [על חשבונה]. ואין מחיבין אותו בשאר פסות ועונה, שאין כח בכך דעת לדור עם השוטים בבית אחד; ואינו חייב לרפותה, ולא לפדותה. ואם גרשה, הרי זו מגרשת; ומוציאה מביתו, ואינו חייב לחזר ולהטפל בה.

הלכות גרושין פרק יא

א. אין נושאין קטנה. והנושא קטנה יתומה, ולא רצת בפעל - הרי זו ממאנת והולכת, ואינה צריכה ממנו גט; שאין קדושי קטנה קדושין גמורין, כמו שבארנו. וכן קטנה שהשיאה אביה ונתאלמנה או נתגרשה כשהיא קטנה - הרי היא פיתומה בחיי אביה; ואם נשאת כשהיא קטנה, הרי זו ממאנת.

ב. החרשת - אף על פי שנשואיה מדברי סופרים פשוטי קטנה - לא תקנו לה למאן, כדי שלא ימנעו מלנשאה.

ג. ממאנת היא הקטנה - בין מן הארוסין, בין מן הנשואין, בין בפני בעלה, בין שלא בפניו; וכשם שממאנת בפעל, כך ממאנת ביכס. וממאנת בפעל זה, ונשאת לאחר; וממאנת בשני, וכן בשלישי - אפלו כמה פעמים; כל זמן שהיא קטנה, יש לה למאן. וקטנה שלא מאנה, אף על פי שהיא נשואה, והלכה ונתקדשה לאחר, כשהיא קטנה - קדושיה הן הן מאניה.

ד. ועד מתי הבת ממאנת? כל זמן שהיא קטנה, עד שתהיה נערה, או עד שיודע שהיא אילנית [עקרה], שאין לה ימי נערוּת. במה דברים אמורים? בשלא בא עליה הפעל אחר שנעשית בת שתיים עשרה שנה ויום אחד. אבל אם הגיעה לזמן הזה ונבעלה - הואיל והבעילה קונה מן התורה כמו שבארנו, הרי זו אינה ממאנת; ואינה צריכה בדיקה למאן [אם הביאה ב' שערות], שחזקתה שהביאה סימנין.

ה. הרי שנבדקה ולא נמצא לה סימנין - הואיל ונבעלה אחר שהגיעה לזמן הראוי לסימנין, הרי זו חוששין לה שמא הביאה ונשרו; ולפיכך צריכה גט מספק. ואם מאנה אחר שנבדקה, ונתקדשה לאחר - צריכה ממנו גט מספק; ואם נשאת - תצא מזה ומזה, והולד ספק ממזר משניהם. ו. קטנה שלא מאנה והגדילה - ואף על פי שלא בעלה בפעל משנעשית בת שתיים עשרה שנה ויום אחד - הרי זו אינה ממאנת, שהרי הגדילה, וצריכה גט מדברי סופרים; שהרי לא בא עליה אחר שהגיעה לשני נערוּת, עד שנחוש לה שמא הביאה סימנין ויתהיה ספק מקדשת, ולא בא עליה אחר שגדלה, כדי שתהיה אשת איש גמורה; ונמצאת שאינה צריכה גט אלא מנשואי קטנות, שהם מדברי סופרים. לפיכך, אם עמדה ונתקדשה אחר שגדלה, תופסין בה קדושי שני; ואם גרש הראשון, יכנס השני. אבל אם גרש שני, לא יקם ראשון - שמא יאמרו:

תשעים יום; אפלו גר ואשתו שנתגירו, מפרישין אותן תשעים יום, כדי להבחין בין גרע שנוצר בקדשה לזרע שלא נזרע בקדשה. וכן יפת תאר [שבית מלחמה גויה] - אף על פי שנתנה לה תורה שלשים יום לתקנת עצמה [עד שתחפץ ליכנס תחת כנפי השכינה], צריכה להמתין תשעים יום לתקנת הולד; והשלשים, מקלל התשעים.

כב. הממאנת, אינה צריכה להמתין תשעים יום; לא גזרו אלא בגרושה. וכן המזנה [תחת בעלה], אינה צריכה להמתין, מפני שהיא משמרת עצמה שלא תתעבר; וכן אנוסה ומפטה אינן צריכות להמתין.

כג. מי שנשאת בטעות, ונודע שהיא אסורה לבעלה, והוציאה בית דין מתחתיו - אם היתה קטנה שאינה ראויה ללד, אינה צריכה להמתין; שזה דבר שאינו מצוי הוא, וכל דבר שאינו מצוי ברכ, לא גזרו בו.

כד. המאנס בתוך תשעים יום, מנדין אותו; ארס וברח, אין מנדין אותו. כנס בתוך תשעים יום - מפרישין אותן עד אחר הזמן, ונעמד עם אשתו.

כה. וכן גזרו חכמים, שלא ישא אדם מעברת חברו, ומינקת חברו [שמניקה את בנה], ואף על פי שהזרע ידוע למי הוא; מעברת - שמא יזיק הולד בשעת תשמיש, שאינו מקפיד על בן חברו; ומניקה - שמא יתעבר [יזדהם] החלב, והוא אינו מקפיד לרפאת החלב בדרך המועילין לחלב כשישתעבר.

כו. כפה הוא זמן היניקה - ארבעה ועשרים חודש, חוץ מיום שנולד בו ומיום שתתאסר בו.

כז. כשם שאסור לשא, כך אסור לארס עד אחר זמן זה; ואפלו נתנה בנה למניקה, או שגמלתהו בתוך ארבעה ועשרים חודש - לא תנשא; מת בנה - מתרת לנשא, ואין חוששין שמא תהרנגו [כדי להנשא מיד].

כח. עבר ונשא מעברת או מניקה בתוך זמן זה - יוציא בגט, ואפלו היה כהן; ואם היה ישראל, יחזירה אחר עשרים וארבעה חודש של מניקה. נשאה וברח, ולאחר זמן בא וישב עם אשתו - אין בכך פלוס. ארס מעברת או מניקה, אין כופין אותו להוציא; ולא יכנס עד אחר זמן היניקה, או עד ששמות הולד.

הלכות גרושין פרק יב

א. האשה שבאה ואמרה: 'אשת איש הייתי, וגרושה אני' - נאמנת, שהפה שאסר [אשת איש הייתי] הוא הפה שהתיר [גרושה אני]. החזקה אשת איש, ובאה ואמרה: 'גרשני בעלי' - אינה נאמנת להתיר עצמה; אבל פסלה עצמה לפניה [כגרושה] לעולם. ואם מת בעלה, חוששין לדבריה, וחולצת [לאחי בעלה אם מת בלא בנים] ולא מתיבמת [שמא גרושה היא].

ב. היו לה שני עדים שהיא גרושה - אף על פי שאין שם גט, הרי זו תנשא לכתחלה. הוציאה גט מתחת ידה ואמרה: 'גרשני בעלי בזה' - הרי זו נאמנת; ותנשא בו

שנאמר: 'ויצאה מביתו, והלכה והיתה לאיש אחר' - היתה לאיש אחר שהיא הקדושין, היא שאוסרת אותה לחזור לו.

יד. ובכלל לאו זה, שכל אשה שנת תחת בעלה, נאסרה על בעלה ולזקה עליה - שנאמר: 'אחרי אשר השמאה, והרי נטמאה; אלא אם כן היתה אשת ישראל שנאנסה. לפיכך כל אשה שנאסרה על בעלה על ידי קנוי וסתירה [שהתרה בה: אל תסתרי עם איש פלוני ונסתרה עימך] - אם בעל אותה, מכין אותה מכת מרדות; ואם עבר והחזירה אחר שגרשה, יוציא בגט.

טו. חרש שגרש ברמיה כמו שבארנו, והלכה ונתקדשה לחרש אחר, ואין צריך לומר לפקח - אסורה לחזור לבעלה החרש; אבל אשתו של פקח שנתגרשה, והלכה ונשאת לחרש, ונתגרשה - מתרת לחזור לבעלה הפקח.

טז. הממאנת באיש, אינה מגרשת ממנו [אין דינה כ'גרושה']; ודינה עם בעלה שמאנה בו, כדינה עם מי שלא קדשה מעולם: היא מתרת [להינשא] בקרוביו, והוא מתר בקרובותיה; ולא פסלה מן הכהנה. ואם נשאת לאחר, וגרשה האחר, או מת, או מאנה בו - מתרת לחזור לראשון. ולא עוד, אלא אפלו גרשה הראשון [בגט] והחזירה ומאנה בו, ונשאת לאחר אחר שמאנה בו, וגרשה האחר - מתרת לחזור לראשון; שכל היוצאה במאון, אף על פי שקדמו גט - הרי זו כמי שלא נתגרשה ממנו בגט מעולם, ומתרת לחזור לו. אבל המגרש את הקטנה בגט, ונשאת לאחר, ומאנה באחר - אסורה לחזור לראשון, מפני שיצאת ממנו בגט, אף על פי שיצאת מן האחרון במאון; ואין צריך לומר, אם גרשה האחרון, או מת. וכן אסורה לאבי הראשון, ולבנו, ולאחיו, כשאר הגרושות - אף על פי שיצאת מן האחרון במאון.

יז. הממאנת ביבם - אסורה לאביו, מפני שגוראית בכלתו בעת שמת בנו; אבל לשאר קרוביו, מתרת. לפיכך אם מאנה באחד מן היבמים, מתרת לאחיו.

יח. כל אשה שנתגרשה או שנתאלמנה - הרי זו לא תנשא ולא תתאסר, עד שתמתין תשעים יום, חוץ מיום שנתגרשה בו או שמת בעלה בו, וחוץ מיום שנתאסרה בו [עם השני]; כדי שידע אם היא מעברת או אינה מעברת, להבחין בין זרעו של ראשון לזרעו של אחרון.

יט. ומיום כתיבת הגט מונין למגרשת; ואפלו היה על תנאי, או שלא הגיע לידה אלא אחר כמה שנים - מיום הפתיכה מונין, שהרי אינו מתיחד עמה משכתבו לה.

כ. וגזרת חכמים היא שאפלו אשה שאינה ראויה ללד, ואפלו נתגרשה או נתאלמנה מן הארוסין - צריכה להמתין תשעים יום; אפלו קטנה, או זקנה, או עקרה, או אילנית [עקרה מלידה, שאין לה סימני נערו], ואפלו בעלה במדינת הים, או חולה, או חבוש בבית האסורין, אפלו בתולה מן הארוסין - צריכות להמתין תשעים יום.

כא. שפחה שנשתחררה וגירת שנתגרשה - ממתינין

אומרת: 'שניהן עבדי' - הרי היא מתרת לכל; ואף על פי ששניהן החזיקה אשת איש - הואיל וכל אחד מהן לעצמו העיד, אינן נאמנין.

יא. שליח קבלה [של האשה] שהוציא גט מתחת ידו, והבעל אומר: 'מזיף הוא' - יתקנים בחותמיו או בעדי מסירה, כמו שבארנו; אמר הבעל: 'פקדון נתתיו לו', והשליח אומר: 'לגרושין נתנו לי' - השליח נאמן. וכן אם היה הגט יוצא [נמצא] מתחת ידי האשה, והיא אומרת: 'שליח זה נתנו לי', והשליח אומר: 'כן היה, ולגרושין נתנו לי', והבעל אומר: 'לא נתתיו אלא לפקדון' - השליח נאמן, והיא מגרשת.

יב. אבד הגט - אף על פי שהבעל אומר 'לגרושין נתתי הגט לשליח', והשליח אומר 'נתתיו לה' - הרי זו ספק מגרשת; שהרי החזקה אשת איש, ואין כאן אלא עד אחד ובעל. ואפלו אמרה האשה: 'בפני נתנו לו לגרושין, ונתנו לי השליח' - הואיל והבעל והשליח מעידין אותה, אפשר שתעזי פניה, ושמה לא נתגרשה.

יג. שליח קבלה שקבל גט לאשה, ושלחו לה ביד שני עדים, והגיע הגט לידיה ונטלתו, והרי הגט יוצא מתחת ידה, והיא אינה יודעת אם בעלה שלחו לה, או שליח קבלה שלה, או שלוחו של בעלה - הרי זו מגרשת, כמו שבארנו.

יד. בא הבעל ופרער שלא כתבו, או שהוא גט בטל - יתקנים בחותמיו, שהרי עדים מעידים שהגט שנתנו לה יצא מתחת ידי שלוחה שידו כידה, ואף על פי שהיא אינה יודעת [ממי נשלח אליה], הרי העדים ידעו; ואם לא נתקנים, אינה מגרשת.

טו. מי שהחזקה אשת איש, והלכה היא ובעלה, ושלום בינו לבניה ושלום בעולם, ובאה ואמרה: 'מת בעלי' - נאמנת, ותנשא או תתיבם [לאחיו אם מת בלא בנים]; חזקה שאינה מקלקלת עצמה, ותאסר עצמה על זה ועל זה, ותפסיד כתבתה מזה ומזה, ותוציא בניה ממזרים, בדבר העשוי להגלות לכל; ואי אפשר להכחיש ולא לטען [איו] טענה, שאם הוא חי, סופו לבוא או יודע שהוא חי. וכן אם בא עד אחד והעיד לה שמת בעלה - תנשא על פיו, שהדבר עשוי להגלות; אפלו עבד, או אשה, או שפחה, ועד מפי עד, מפי עבד, מפי שפחה, מפי קרובין - נאמנין. לומר מת פלוני, ותנשא אשתו או תתיבם על פיהם.

טז. והכל נאמנים להעיד לה עדות זו, חוץ מחמש נשים שחזקתן שונאות זו את זו, שאין מעידות זו לזו בכייתת בעלה, שמה יתפנו לאסרה על בעלה, ועדין הוא קנים; ואלו הן: תמותה, וכת תמותה, וצרתה [אשתו השניה], ויבמתה [אשת אחי בעלה], וכת בעלה. אפלו גוי המסיח לפי תמו [משוחח שלא בכוונה] נאמן, ומשיאין על פיו, כמו שיתבאר; ואם נתפנו להעיד, אינו נאמן.

יז. וכן הפסול בעברה מן התורה - אם בא להעיד לאשה שמת בעלה, אינו נאמן; ואם היה מסיח לפי תמו,

אף על פי שאינו מקים [לא זוהו חתימותיו], כמו שבארנו. ג. בא הבעל ופרער - אם אמר: 'לא נתתיו לה אלא נפל ממני ומצאה אותו', אינו נאמן; שהרי הודה שכתבו לה, והרי הוא יוצא [נמצא] מתחת ידה. אבל אם אמר הבעל: 'על תנאי היה', [או] 'פקדון היה', [או] 'מעולם לא כתבתיו ומזיף הוא' - יתקנים בחותמיו [אם זוהו החתימות] או בעדי מסירה [עדים שראו חסירת הגט], כמו שבארנו. ואם לא נתקנים, אינה מגרשת להייתה מתרת לאחרים; אבל נפסלה מן הפהנה, כמו שבארנו, שהרי פסלה עצמה בהודאת פיה, ועשתה עצמה כחתיכה של אסור.

ד. באה היא ובעלה, היא אומרת 'גרשתי ואבד גטי', והוא אומר 'לא גרשתי' - אף על פי שהחזקה אשתו, הרי זו נאמנת; חזקה שאין אשה מעזה פניה בפני בעלה. ה. אמר הבעל: 'גרשתי את אשתי' - אינו נאמן, וחוששין לדבריו ותהיה ספק מגרשת; ואפלו הודת לו שגרשה, אינו נאמן - שמה יתפנו לקלקל אותה [להכשילה]; שתינשא לאחר ותצטרך להתגרש משניהם, או בגט בטל גרשה והיא אינה יודעת, או שמה תעזי פניה בו מפני שהוא מאמינה, והיא אינה יודעת כבוד האסור שלה. לפיכך אומרים לו: 'אם אמת הדבר, הרי אתם קזמין, גרשה עתה בפנינו'.

ו. שנים אומרים 'נתגרשה', ושנים מכחישים אותן ואומרים 'לא נתגרשה' - אפלו הבעל עומד והיא אומרת לו 'גרשתי' - הרי זו בחזקה אשת איש גמורה כשהיתה; מפני העדים שסומכין אותה, אפשר שתעזי פניה. לפיכך אם נשאת, תצא והולך ממור.

ז. כמה דברים אמורים? בשאמרו: 'עכשו נתגרשה', שהרי אומרים לה: 'אם אמת הדבר, הוציאי גטך'; אבל אם אמרו העדים: 'מכמה ימים נתגרשה', יש לומר אבד הגט. והואיל והיא אומרת 'גרשה אני בודאי', ושני עדים מעידין לה - אף על פי שהרי שנים מכחישים אותן - אם נשאת לאחד מעדיה, לא תצא; שהרי היא ובעלה יודעין בודאי שהיא מתרת, וחזקה היא שאין מקלקלין עצמן. אבל אם נשאת לאחר, הואיל והדבר אצלו ספק, וכן אם אמרה היא 'איני יודעת', אפלו נשאת לאחד מעדיה - הרי זו תצא, והולך ספק ממור.

ח. אמרו שנים 'אינוה שנתגרשה', ושנים אומרים 'לא ראינוה' - אם היו כלן שרויין בחדר אחת, הרי זו לא תנשא; ואם נשאת - לא תצא והולך בשר, שבגני אדם עשויון לגרש בצנעה.

ט. האשה שלא החזקה אשת איש, ובא עד אחד ואמר: 'אשת איש היתה ונתגרשה', ובא עד אחד ואמר: 'לא נתגרשה' - הרי שניהן מעידין שהיא אשת איש, ואחד מעיד שהיא גרושה, ואין דבריו של אחד מועיל במקום שנים, ולפיכך לא תנשא; ואם נשאת, תצא.

י. אשה ושני אנשים שבאו ממדינה אחרת, זה אומר: 'זו אשתי וזה עבדי', וזה אומר: 'זו אשתי וזה עבדי', והאשה

ובעלה, ושלום [אין מלחמה] בעולם, ובאה ואמרה: 'מת בעלי' - אינה נאמנת; שזו החזקה שקרנית, ורוצה להשמיט מתחת בעלה. בא עד אחד והעיד לה שמת בעלה - לא תנשא, שמה היא שברה אותו; ואם נשאת, לא תצא, שהרי יש לה עד.

ב. וכן אם היתה מלחמה בעולם, ובאה ואמרה: 'מת בעלי במלחמה' - אינה נאמנת, ואף על פי שהיה שלום בינו לבניה; שמה תסמך דעתה על דברים שרכן למיתה ותאמר 'מת' - כגון שנהרגו הראשונים והאחרונים שהיה באמצעו, שהרי היא אומרת: 'מאחר שנהרגו אלו ואלו, נהרג בכללן'. לפיכך אינה נאמנת, ואפילו אמרה: 'מת במלחמה וקברתי'; אבל אם אמרה: 'מת על מטות' [לא במלחמה] - נאמנת.

ג. לא החזקה מלחמה בעולם, ובאה ואמרה: 'מלחמה היתה במקום פלוני, ומת במלחמה' - לא תנשא לכתחלה; ואם נשאת, לא תצא.

ד. וכן האשה שאמרה: 'מת בעלי תחת המפלת' - אינה נאמנת. וכן אם היה שלוח [מכת שמים של -] נחשים ועקרבים, ואמרה: 'נשכו נחש או עקרב, ומת' - אינה נאמנת, שמה תסמך דעתה על רב אנשים שמתו בך בנשיכה.

ה. אמרה: 'עשנו עלינו בית' [הציתוהו באש ונתמלא עשן], או 'מערה', הוא מת, ואני נצלת' - אינה נאמנת; כשם שנעשה לה נס, כך נעשה לו נס. היתה שנת רעבון ואמרה 'מת בעלי' - אינה נאמנת; 'מת וקברתי' - נאמנת. ו. אמרה: 'נפלו עלינו גוים', או 'לקטים', הוא נהרג, ואני נצלת' - נאמנת; שאין דרכן להרג הנשים, כדי שנאמר: כשם שנצולה היא, כך נצול הוא.

ז. היה דבר [מגיפה] בעולם, ובאה ואמרה: 'מת בעלי' - נאמנת; שהדבר פשוט בפי כל אדם, שבשנת הדבר זה חויה וזה מת, ואפשר שימותו בדבר נערים וזקנים, וינצלו הזקנים החולים; ולפי זה אין חוששין לה, שמה סמכה דעתה על רב המיתים.

ח. כבר אמרנו שעד מפי עד כשר לעדות אשה; במה דברים אמורים? ששמע מפי בן דעת שמת פלוני, כגון עבד או שפחה. אבל אם שמע מפי שוטה או קטן, אינו מעיד ואין סומכין על דבריהם.

ט. שמע מן התינוקות שהם אומרים: 'עכשו באנו מהספד פלוני, כך וכך ספדנין היו שם, ופלוני החכם, ופלוני עלה [הלך] אחר מטותו, כך וכך עשו במטותו' - הרי זה מעיד מפייהם על פי הדברים האלו וכיוצא בהן, ומשיאין את אשתו.

י. ישראל שאמר: 'הרגתי פלוני' - הרי זו תנשא על פיו; שאין אדם משים עצמו רשע [ואין נאמן שהוא הרגו], והרי העיד שמת [- ונאמן שמת].

יא. כבר אמרנו שהגוי שהסיח לפי תמו משיאין על פיו. כיצד? היה הגוי מסיח ואומר: 'אוי לפלוני שמת, במה

נאמן; אין זה פחות מן הגוי. אבל פסול מדבריהם, נאמן לעדות אשה.

יב. בא עד אחד והעיד שמת בעלה, והתירוה להנשא על פיו, ואחר כך בא אחר והכחיש את הראשון ואמר 'לא מת' - הרי זו לא תצא מהתרה, ותנשא; שעד אחד בעדות אשה [העד הראשון], כשני עדים בשאר עדיות, ואין דבריו של אחד [העד השני] במקום שנים.

יג. באו שניהן כאחד, זה אומר 'מת' וזה אומר 'לא מת', אשה אומרת 'מת' ואשה אומרת 'לא מת' - הרי זו לא תנשא; ואם נשאת, תצא, מפני שהיא ספק. ואם נשאת לעד שהעיד לה, והיא אומרת 'בריא לי שמת' - הרי זו לא תצא; באו שנים ואמרו 'לא מת' - אף על פי שנשאת, תצא.

כ. במה דברים אמורים? בשהיה האחד שנשאת על פיו כמו השנים שבאו והכחישו אותו - כגון שנשאת על פי איש, ובאו שנים ואמרו 'לא מת', או שנשאת על פי אשה או על פי עצמה, ובאו שתי נשים או שני פסולין של דבריהן ואמרו 'לא מת'. אבל עד כשר אומר 'מת', ונשים רבות או פסולין אומרים 'לא מת' - הרי זה כמחצה למחצה, ואם נשאת לאחד מעדיה והיא אומרת 'ודאי מת' - הרי זו לא תצא.

כא. אשה אומרת 'מת', או היא שאמרה 'מת בעלי', ואחר כך בא עד כשר ואמר 'לא מת' - הרי זו לא תנשא; ואם נשאת, תצא.

כב. אשה אומרת 'לא מת', ושתי נשים אומרות 'מת' - הרי זו תנשא; וכן אם אמרו עשר נשים 'לא מת', ואחת עשרה אומרות 'מת' - הרי זו תנשא; שאין אומרים 'שנים כמאה' אלא בעדים כשרים, אבל בפסולין - הולך אחר הרוב, בין להקל בין להחמיר.

כג. שני עדים אומרים 'מת', ושנים אומרים 'לא מת' - הרי זו לא תנשא; ואם נשאת, תצא, מפני שהיא ספק. ואם נשאת לאחד מעדיה, והיא אומרת 'בריא לי שמת' - הרי זו לא תצא.

כד. מי שיש לו שתי נשים, ובאה אחת מהן ואמרה 'מת בעלי' - הרי זו תנשא על פי עצמה, כמו שבארנו; וצרתה אסורה, שאין צרה מעידה לחברתה. ואפילו נשאת זו תחלה, אין אומרים 'אלו לא מת בעלה לא היתה אסרת עצמה עלי' - שמה משנא אתה בצרתה, רוצה היא שיאסרו שתיהן עלי. ואת אומרת 'מת בעלי', וצרתה מכחשת אותה ואומרת לה 'לא מת' - הרי זו תנשא; כשם שאינה מעידה לה להתירה, כך לא תעיד לה לאסרה. זו אומרת 'מת', וצרתה אומרת 'נהרג' - הואיל ושתייהן אומרות שאינו קים, הרי אלו ינשאו.

יום שלישי

הלכות גרושין פרק יג

א. האשה שאמרה לבעלה: 'גרשתני בפני פלוני ופלוני', ובאו אותם העדים והכחישוה, ואחר כך הלכה היא

כ. וכן האשה שהעיד לה עד אחד שטבע בעלה במים שאין להם סוף, ולא עלה [בשיעור זמן שיוכל לחיות], ואבד זכרו, ונשתקע שמו - הרי זו לא תנשא על עדות זו, כמו שבארנו; ואם נשאת, לא תצא. ואפלו היה הגוי הוא שהסית לפי תמו ואמר: 'טבע פלוני בים', ונשאת על פיו - הרי זו לא תצא; וחכם שהורה להשיא אותה לכתחלה - מנדין אותו.

כא. מצאוהו הרוג או מת - אם פדחתו [מצחו] וחתמו ופרצוף פניו קימין, והכירוהו בהן שהוא פלוני - מעידין עליו; ואם נטל אחד מאלו - אף על פי שיש להן סימנים בגופו ובכליו [בגדיו], ואפלו שומא [יבלת] - אין מעידין, שמה אחר הוא. במה דברים אמורים? שראוהו בתוך שלשה ימים אחר הריגתו או מיתתו; אבל אחר שלשה, אין מעידין עליו, מפני שפרצוף פניו משתנה.

כב. טבע בים, והשליכו הים ליבשה, אפלו אחר כמה ימים - אם הכירו פניו וחתמו, מעידין עליו, שאינו משתנה במים אלא אחר זמן מרבה; ואם שהה ביבשה אחר שהשליך מן הים שעות, ונתפח - אין מעידין עליו, שהרי נשתנה. כשסמטפלין בצורתו כדי להפירו להעיד עליו, בודקין אותו ורואין אותו אפלו בליזה לאור הנר או לאור הלכנה.

כג. ראו אחד עומד מרחוק ואומר [על עצמו] שהוא פלוני בן פלוני או פלוני ממקום פלוני, והרי נשכו נחש והרי הוא מת, והלכו ומצאוהו שנשתנה, ולא הכירוהו - הרי אלו משיאין את אשתו.

כד. בא אחד ואמר: 'אמרו לי בית דין, או אנשים, כשתלך למקום פלוני, אמר להם שמת יצחק בן מיכאל', ובא השליח ואמר לנו, והשליח אינו יודע מי הוא זה - הואיל ואנו יודעין פלוני הידוע בשם זה, הרי אשתו מתה, ואין אומרים: 'שמה יצחק בן מיכאל אחר הוא שמת'.

כה. יצא ישראל וגוי מעמנו למקום אחד, ובא הגוי והסית לפי תמו ואמר: 'איש שיצא עמי מכאן מת' - משיאין את אשתו, ואף על פי שאין הגוי יודע [מכיר] אותו האיש; והוא שיאמר: 'קברתי'.

כו. וכן אם יצאו עשרה בני אדם באחד ממקום למקום, והן אסורין בקולר [שרשרת], או נושאים גמלים, וכיוצא בדברים אלו, והסית הגוי לפי תמו ואמר, שעשרה אנשים שהלכו ממקום פלוני למקום פלוני, והם נושאים כף וכף, מתו בלם, וקברנום - משיאין את נשותיהן.

כז. ישראל שאמר: 'מת איש יהודי עמנו במקום פלוני, כף וכף צורתו, וכף וכף היו סימניו' - אין אומרים באמרו הדעת 'הוא פלוני', עד שיעיד העד שהוא פלוני, ויכיר שמו ושם עירו. אבל אם אמר: 'אחד יצא עמנו מעיר פלונית ומת' - מחפשיין באותה העיר: אם לא יצא משם אלא הוא, תנשא אשתו.

כח. מצאו כתוב בשטר: 'מת איש פלוני בן פלוני, או נהרג איש פלוני', ונודע כי זה כתב ישראל - הרי זו תנשא

היה נאה וכמה טובה עשה עמי; או שהיה מסית ואומר: 'כשהייתי בא בדרך נפל פלוני שהיה מהלך עמנו ומת, ותמהנו לדבר זה כיצד מת פתאום', וכיוצא בדברים אלו, שהן מראין שאין בנפשו להעיד - הרי זה נאמן.

יב. וישראל ששמע מגוי המסית לפי תמו, מעיד ששמע ממנו, ותנשא על פיו. במה דברים אמורים? שלא היתה שם אמתלא [סיבה] בשחת הגוי - שמה לא נתפון אלא לדבר אחר: כגון שאמר לאחד: 'עשה לי כף וכף שלא אהרג אותך בדרך שהרגתי פלוני' - אין זה מסית לפי תמו, שפונתו להטיל אימה על זה.

יג. וכן אם שמע מערכאות [בתי משפט] של גוים שאמרו: 'הרגנו פלוני' - אין נאמנים, שהן מחזקין ידי עצמן בכוב כדי להטיל אימה. וכן כל כיוצא בדברים אלו.

יד. גוי שהתחיל להסית לפי תמו תחלה - אף על פי ששאלו אותו אחר כן, ובדקוהו עד שפרש כל המאדע - הרי זה נאמן, ומשיאין על פיו.

טו. כבר אמרנו שהעד שאמר: 'שמעתי שמת פלוני', אפלו שמע מאשה ששמעה מעבד - הרי זה פשר לעדות אשה, ומשיאין על פיו. אבל אם אמר העד או האשה או העבד, 'מת פלוני ואני ראיתי שמת' - שואלין אותו: 'היאך ראית, ובמה ידעת שמת?' אם העיד בדבר ברור, נאמן; ואם העיד בדברים שרפן למיתה, אין משיאין את אשתו; שאין מעידין על האדם שמת אלא בשראוהו שמת ודאי ואין בו ספק.

טז. כיצד? ראוהו שנפל לים, אפלו טבע בים הגדול - אין מעידין עליו שמת, שמה יצא במקום אחר; ואם נפל למים מקבצים כגון בור או מערה, שעומד ורואה כל סביביו [גדותיו], ושהה כדי שתצא נפשו, ולא עלה - מעיד עליו שמת, ומשיאין את אשתו. וכן אם השליכוהו בים, והשליכו מצודה [רשת] אחריו, והעלו ממנו אבר שאי אפשר שינטל מן החי, ויחיה - הרי זה מעיד עליו שמת, ומשיאין את אשתו.

יז. ראוהו שנפל לגב אריות ונמרים וכיוצא בהן - אין מעידין עליו; אפשר שלא יאכלוהו. נפל לחפירת נחשים ועקרבים, או לתוף ככשן האש, או לתוף יורה רותחת מלאה יין או שמן, או ששטטו שני סימנים או רב שני הסימנים [קנה וושוט] - אפלו עמד וברח, מעידין עליו שמת; שודאי סופו למות. וכן כל כיוצא בזה מדברים שאי אפשר שיחיה, אלא ימות מיד בזמן קרוב - הרי אלו מעידין עליו.

יח. ראוהו צלוב [תלוי] והעוף אוכל בו - אף על פי שדקרוהו או ירו בו חצים, אינו מעיד עליו שמת; ואם ראו העוף אוכל במקום שהנפש יוצאה בנטילתו, כגון מחו או לבו או בני מעיו - הרי זה מעידין עליו שמת.

יט. עד אחד שאמר: 'ראיתי שמת במלחמה', או 'במפל', או 'שטבע בים הגדול ומת', וכיוצא בדברים אלו שרפן למיתה - אם אמר 'קברתי', נאמן, ותנשא על פיו; ואם לא אמר 'קברתי', לא תנשא; ואם נשאת, לא תצא.

אינם. הרי הוא אומר בפסחה: "האשה וילדיה תהיה לאדניה", מלמד שילדה במוה; ובגויה הוא אומר: "כי יסיר את בנה מאחרי", מסיר אותו מלחשב בקהל. ואף על פי שנסתחרר בנו מן השפחה, או נתגבר בנו מן הגויה - הרי הן כשאר הגרים והמשחררין, ואינן פוטרין את אשתו. הרי שהיה לו בן מן השפחה שלו, ושחררו, ושחררה, ונשא, ומת בלא זרע - הרי זו תתיבם לאחיו, ואף על פי שבה ממונו קים, שפכר שחררו.

ה. מי שמת והניח אשתו מעברת - אם הפילה (ולד מת) אחר מותו (של בעלה), הרי זו תתיבם; ואם ילדה ויצא הולד חי לאויר העולם - אפלו מת בשעה שנולד - אמו פטורה מן החליצה ומן היבום. אבל מדברי סופרים, עד שיגדע בודאי שכלו לו חדשיו (תמו ימי עיבורו), ונולד לתשעה חדשים גמורים. אבל אם לא נודע לכמה נולד - אם שהה שלשים יום - הרי זה ולד קימא, ופוטר את נשי אביו מן החליצה ומן היבום; ואם מת בתוך השלשים, אפלו ביום שלשים - בין שמת מחלי, בין שנפל מן הגג או אכלו ארי - הרי זה ספק נפל, ספק בן קימא; ולפיכך אמו חולצת מדברי סופרים, ולא מתבבמת.

ו. מי שיש לו אח מכל מקום - אפלו ממזר או עובד עבודה זרה, בין קטן בין גדול - משיצא ראשו ורבו לאויר העולם קדם שימות אחיו, הרי זה זוקק את אשתו ליבום. ואם היה לו אח מן השפחה או מן הנכרית - אינו אחיו לדבר מן הדברים, ואינו זוקק את אשתו; ואף על פי שהיתה לדתו בקדשה, הואיל והיתה הורתו (עיבורו) שלא בקדשה, אינו אחיו.

ז. אחים מן האם - אינן חשוכין אחים אלא לאבלות ולעדות; אבל לענין ירשה או ליבום וחליצה - הרי הן כמי שאינן, שאין אחנה אלא מאב.

ח. גרים שנתגירו ועבדים שנסתחררו - אין להן אחנה כלל, והרי הן כגרים זה לזה. ואפלו אחד מהן הורתו שלא בקדשה ולדתו בקדשה, והשני הורתו ולדתו בקדשה - הרי הן כגרים; ואפלו תאומים ונולדו בקדשה, אין ביניהן אחנה - עד שתהיה הורתן ולדתן בקדשה.

ט. מי שהיו לו נשים רבות ומת - ביאתה או חליצתה של אחת מהן, פוטר את השאר; ואינו מיבם לשתיים, שנאמר: "אשר לא יבנה את בית אחיו" - בית אחד הוא בונה, ואינו בונה שני בתים. וכן אם היו לו אחים רבים - אחד מהן חולץ או מיבם לאחת מן היבמות, ויתרו שאר הצרות (שאר נשי המת).

י. היו ביבמות אלו פשרות לפהנה ופסולות - אם היה מיבם - מיבם לאיזו שירצה; ואם היה חולץ - יחלץ לפסולה, כדי שלא יפסל את הפשרה לפהנה בחליצה.

יא. מתו לו אחים רבים, ונפלו נשותיהן לפניו - אם אפטר לו ליבם את כלן, מיבם; ואם לאו, חולץ לכלן, או חולץ למי שירצה מהן ומיבם למי שירצה, אחת מכל בית ובית. יב. הכונס את יבמתו - נאסרו צרותיה עליו ועל שאר

אשתו. וכן מי שנסתתק [נתאלם], ובדקו אותו בדרך שבדקין לגטין, ונמצאת דעתו מבוגרת, וכתב שמת פלוני בן פלוני - סומכין על כתיבתו, ונתנשא. ואין בודקין עדי אשה בדרישה וחקירה, שלא אמרו חכמים בדבר להחמיר אלא להקל משום התרת עגונה.

כט. אל יקשה בעיניך שהתירו חכמים הערנה החמורה בעדות אשה, אפלו שפחה, ועד מפי עד, ומפי הכתב, ובכל דרישה וחקירה - כמו שבארנו; שלא הקפידה תורה על העדת שני עדים ושאר משפטי העדות, אלא בדבר שאין אתה יכול לעמד על בריו [בידורו] אלא מפי העדים ובעדותן, כגון שהעידו שזה הרג זה או הלנה את זה. אבל דבר שאפשר לעמד על בריו שלא מפי העד הזה, ואין העד יכול להשמיט אם אין הדבר אמת, כגון זה שהעיד שמת פלוני - לא הקפידה תורה עליו; שדבר רחוק הוא שיעיד בו העד בשקר. לפיכך הקלו חכמים בדבר זה, והאמינו בו עד אחד, מפי שפחה, ומן הכתב, ובכל דרישה וחקירה - כדי שלא ישארו בנות ישראל עגונות.

ברוך רחמנא דסייען

הלכות יבום וחליצה

יש בכללן שלש מצוות - שתי מצוות עשה, ואחת מצוות לא תעשה; וזה הוא פירושן: (א) ליבם; (ב) לחלץ; (ג) שלא תנשא יבמה לאיש זר עד שתסור רשות היבם מעליה. והאשה שהיא ראויה ליבום נקראת 'זקוקה ליבום'; ורשות היבם נקראת 'זקה'. ובאור מצוות אלו בפרקים אלו.

הלכות יבום וחליצה פרק א

א. מצוות עשה מן התורה, שייבם אדם [יישא לאשה את] אשת אחיו מאביו, בין [אם הייתה אשת אחיו] מן הנשואין בין מן הארוסין, אם מת בלא זרע - שנאמר: "ובן אין לו יבמה יבא עליה". ומן התורה אינו צריך לקדש יבמתו, שזו אשתו היא שהקנו לו מן השמים, אלא יבוא עליה; וכתבתי על נכסי בעלה שמת.

ב. לא רצה ליבם, או שלא רצת היא - הרי זה חולץ לה [חולצת נעלו], ואחר כך תהיה מתרת להנשא לאחר; ומצוות עשה מן התורה לחלץ אם לא רצה ליבם - שנאמר: "וחליצה נעלו". ומצוות יבום קודמת למצוות חליצה.

ג. זה שנאמר בתורה "ובן אין לו" - אחד הבן ואחד הבת, או זרע הבן או זרע הבת [נכדים]; והאיל יוש לו זרע מכל מקום, בין מאשה זו בין מאשה אחרת - הרי זה פוטר את אשתו מן החליצה ומן היבום. אפלו היה לו זרע ממזר או עובד עבודה זרה - הרי זה פוטר את אשתו מן החליצה ומן היבום.

ד. אבל בנו מן השפחה ומן הנכרית - אינו פוטר; שזרע הבא מן השפחה - עבדים, והבא מן הגויה - גויים, וכאלו

וכל זמן שאינה עולה ליבום, אינה עולה לחליצה. ואם יבם אותה או חלץ בתוך השלשה חדשים - הואיל ואינה מעברת - הרי זו נפטרה, ואינה צריכה כלום.

כ. החולץ ליבמתו, ונמצאת מעברת ולדה - אם היה ולד של קנמא, הרי זו כמי שלא נחלצה לו מעולם; ומתרת לכהנה, ומתברר בקרובותיה. אם הפילה, או שלא שהה שלשים יום אחר שנולד - חוזר וחולץ לה הוא או אחד מאחיו; שחליצת המעברת אינה חליצה, וביאת המעברת אינה יבום.

כא. לפיכך, הכונס או החולץ ליבמתו המעברת - לא תנשא צרתה עד שתלד זו, שאין תלד מתיר עד שיצא לאור העולם.

כב. הכונס את יבמתו ונמצאת מעברת - מפרישין אותה, וממתינין לה: אם הפילה, יחזר ויקים; ואם ילדה, אפלו מת ביום שנולד - הרי זה מוציאה בגט וחולץ לה, ואחר כך תהיה מתרת לאחרים. ואם נתקנס תלד שלשים יום אחר שנולד, הרי זה ולד של קנמא; ואינה צריכה ממנו גט, מפני שהיא ערוה עליו [אשת אחיו].

כג. ילדה לאחר ששה חדשים משנתיבמה, ולד של קנמא - הרי תלד ספק אם בן תשעה לראשון, או בן שבוע לאחרון; לפיכך יוציא בגט, ותולד פשר. ואם בא עליה אחר שילדה, הבנים שיבואו אחרי ספק ממזרים [שמא בן הראשון הוא].

הלכות יבום וחליצה פרק ב

א. מדברי סופרים, שלא יבוא היבם על יבמתו, עד שיקדש אותה בפני שני עדים בפרוטה או בשוה פרוטה; וזה הוא הנקרא 'מאמר'. ואין המאמר קונה ביבמה קנן גמור, כמו שיתבאר; והעושה מאמר ביבמתו שלא מדעתה - לא עשה כלום, שאין האשה מתקדשת אלא ברצונה. וקטנה מן הארוסין [שנאסרה ומת ארוסה], אין עושין בה מאמר אלא מדעת אביה.

ב. וכשם שהוא מקדש את יבמתו, כך הוא מכרף ברכת נשואין בעשרה, וכותב כתובה, כדין כל נושא אשה. ואם בא על יבמתו ולא עשה מאמר - קנה קנן גמור, ואינו צריך לחזר ולקדש אחר הבעילה; ומכין אותו מכת מרדות [מלקות מדרבנן], וכותב לה כתובה.

ג. הבא על יבמתו - בין בשוגג בין במזיד, בין באנס בין ברצון, בין שהיה הוא מזיד והיא שוגגת או אנוסה, בין שהיתה היא מזידה והוא שוגג או אנוס, בין שהיתה לשנה בין שהיתה ערה, בין שבא עליה בדרבה בין שלא בדרבה, אחד המערה [תחילת ביאה] ואחד הגומר [גמר ביאה] - קנה.

ד. במה דברים אמורים? שנחפזן לבטל; אבל אם נפל ונתקע בה, או שבא עליה שכור שאינו מכיר כלום, או יטן - לא קנה. נחפזן להטיט בכהל, והטיט [בעל] ביבמתו - לא קנה; להטיט בבחמה, והטיט ביבמתו - קנה, שהרי נחפזן לשם בעילה מכל מקום.

האחים. ואם בא הוא או אחד מאחיו על צרתה, הרי זה עובר בעשה - שנאמר: "יבמה יבוא עליה", לא עליה ועל צרתה; ולאו [איסור] הבא [היוצא] מכלל [מצות] עשה, [הרי הוא מצות] עשה. וכן החולץ ליבמתו - נאסרה החלוצה היא וכל צרותיה, על החולץ ועל שאר האחים. וכלן אסורות עליהן מדברי סופרים כשניות [ערוות שאיסורן מדרבנן], שמאחר שמת אחיו בלא ולד, נסתלק אסור ערוה מעל כל נשיו; לפיכך תופסין בהן הקדושין כשניות.

יג. החולץ ליבמתו - כשם שהיא אסורה עליו, כך קרובותיה, כגון אמה ובתה; וכן היא אסורה לבנו ולאחיו. ואפלו השניות שלה אסורות, כגון בת בת בתה; וכן היא אסורה לבן בן בנו. כללו של דבר, הרי היא כאשתו שגרשה. וכן אם מתה יבמתו ועדין היא זקוקה לו [יש לה זיקה אליו כי לא נתייבמה ולא נחלצה, ולכן] - אסור בקרובותיה, כאלו היתה אשתו ומתה תחתיו. וכל האסורין האלו - מדבריהן. ומתברר אדם לשא אחות צרת חלוצתו ושאר קרובותיה.

יד. אסור ליבם לשא קרובת זקוקתו [שלא נתייבמה ולא נחלצה], כגון אמה או בתה, עד שייבם אחד מאחיו לה, או יחלץ ויטור זקתו מעליה; וישא אמה או בתה או שאר קרובותיה, אף על פי שהן בלן אסורות על אחיו שחלץ או יבם, כמו שבארנו.

טו. הכונס את יבמתו וגרשה - אם רצה להחזיר, יחזיר; מפני שהיא אשתו לכל דבר, ולא נשאר עליה שם [שום] אסור מפני אחיו כלל - לא מדברי תורה, ולא מדברי סופרים.

טז. כבר בארנו בהלכות אישות, שפן תשע שנים ויום אחד, ביאתו ביאה; ודבר זה, הלכה מפי הקבלה [מסורת מדרשה]. לפיכך, יבם קטן שרצה ליבם אשת אחיו - אם היה בן תשע שנים ויום אחד, מיבם; אבל אינו חולץ עד שיגדיל ויבדק [אם הביא סימני גדלות], שהרי "איש" כתוב בפירוש לענין חליצה; ואם היה פחות מזה, אין ביאתו ביאה. וביאת בן תשע, אינה קונה קנן גמור; לפיכך אין יבמתו נותרת לו, עד שיבוא עליה אחר שיגדיל, או עד שתחלץ, כמו שיתבאר.

יז. וכן היבמה הקטנה - אם רצה היבם ליבם אותה, מיבם; אבל אינה חולצת עד שתגדיל ותבדק; ואפלו נבעלה אחר שתים עשרה שנה, אינה חולצת עד שתבדק וימצאו בה סימנים.

יח. כשם שאין היבם חולץ עד שיעשה איש - כך היבמה לא תחלץ עד שתעשה אשה גדולה; ויבם קטן שבא על יבמה קטנה, יגדלו זה עם זה [אינו יכול לגרשה].

יט. היבמה לא תתייבם ולא תחלץ, עד שתמתין תשעים יום, חוץ מיום המיתה ויום היבום או יום החליצה - כשאר כל הנשים. ומפני מה לא תחלץ בתוך תשעים יום? מפני שאינה ראויה ליבום, ונאמר: "ואם לא יחפץ האיש וחלצה נעלו"; בעת שהיא עולה ליבום, עולה לחליצה;

שֶׁתִּבְעֶה אוֹתָהּ לִיְבוֹם, וְהִיא אֵינָה רוֹצָה בּוֹ. וְאוֹמְרִין לָהּ: 'אֵין כָּאֵן מִן שְׂרוּצָה לִיְבוֹם אֵלָּא זֶה, וּמִצְוַת יְבוֹם קוֹדֶמֶת' - אוֹ תִּתִּיבֶם לוֹ, אוֹ תִּצָּא בְּלֹא כְּתֹבָה דָּדִין כָּל מוֹרְדָת.

יד. כָּל יְבָמָה שְׁאֻמְרָנוּ שְׂדִינָה שִׁתְּחַלֵּץ וְלֹא תִּתִּיבֶם - הָרִי זוֹ נוֹטֶלֶת כְּתֹבָתָהּ, אִם יֵשׁ לָהּ כְּתֹבָה, כְּשֶׁאֵר כָּל הָאֲלֻמְנוֹת. וְכֵן אִם הָיָה יְבָמָה מִכָּה שְׂחִין, אוֹ שֵׁשׁ בּוֹ שְׁאֵר מוֹמִין אֲנָשִׁים - חוֹלֵץ לָהּ, וְנוֹטֶלֶת כְּתֹבָתָהּ. נוֹלְדוּ בָּהּ מוֹמִין כְּשֶׁהִיא שׁוֹמְרֶת יָבָם [כְּשִׁמְמִיתָהּ לְהַתִּיבָם] - נִסְתַּחֲפָה [נִתְקַלְקְלָה] שְׂדֵהוּ [כְּלוֹמַר: מִזְלוֹ גֵרָם]; וְאִם לֹא רָצָה לִיְבוֹם, יִחַלֵּץ וְיִתֵּן כְּתֹבָה.

טו. יְבָמָה שֶׁנִּדְרָה הִנֵּה מִיְבָמָה בְּחַיֵּי בַּעֲלָהּ, אוֹ שֶׁנִּדְרָה הִנֵּה מִכָּל הַיְּהוּדִים - כּוֹפִין אוֹתוֹ שִׁתְּחַלֵּץ לָהּ, וְתִטַּל כְּתֹבָתָהּ. וְאִם נִדְרָה לְאַחֵר מִיתֵת בַּעֲלָהּ [כַּדִּי לְהִיפְסוֹ מִיְבוֹם], מִבְּקָשִׁין מִמֶּנּוּ שִׁתְּחַלֵּץ לָהּ; וְאִם לֹא רָצָה, הָרִי זוֹ מוֹרְדָת. וְכֵן אִם נִתְּכָנָה בְּנִדְרָהּ, אֶפְלוּ בְּחַיֵּי בַּעֲלָהּ, כְּדִי שֶׁלֹּא יִיָּבֵם אוֹתָהּ - אֵין כּוֹפִין אוֹתוֹ לְחַלֵּץ, אֲלֹא אִם בֵּן מִרְדָּה, וְתִצָּא בְּלֹא כְּתֹבָה.

טז. יְבָמָה שֶׁתִּבְעֶה הַיָּבָם לְחַלִּיצָה, וְהִיא אוֹמְרָת: 'אֵינִי חוֹלֶצֶת וְלֹא נוֹטֶלֶת כְּתֹבָה, אֲלֹא אֲשַׁב בְּבֵית בַּעֲלִי כְּשֶׁאֵר הָאֲלֻמְנוֹת' - אֵין שׁוֹמְעִין לָהּ; שְׂדֵהי הִקְנִי אוֹתָהּ לְזֶה מִן הַשָּׁמַיִם; וְרָצָה מִיָּבָם, רָצָה חוֹלֵץ וְנוֹתֵן כְּתֹבָתָהּ. וְלֹא עוֹד, אֲלֹא אֶפְלוּ אִמְרָה: 'אֵינִי נוֹתֶנֶת מַשְׁלִי, וְאֲשַׁב עֲגוּנָה כָּל יְמֵי' - אֵין שׁוֹמְעִין לָהּ; שְׂדֵהי הַיָּבָם אוֹמֵר לָהּ: 'כָּל זְמַן שֶׁאֵת זְקוּקָה בִּי, אֵין נוֹתֵנִי לִי אִשָּׁה'; וְאֶפְלוּ הָיָה נָשׁוּי, אֶפְשָׁר שִׁישָׂא אִשָּׁה אַחֲרָה, אוֹ תִּהְיֶה לוֹ מְרִיכָה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ מִפְּנֵי הַיָּבָמָה [נִשְׁאֲשָׁתוֹ תַּחֲשׁוּשׁ שְׁמָא יִיבֹם].

יז. יְבָמָה שֶׁלֹּא הָיָה לָהּ עַל בַּעֲלָהּ כְּתֹבָה מִפְּנֵי שֶׁהָיָה אֶסוּרָה עָלֶיהָ, וְהָרִי הִיא מִתְּרַת לִיָּבָם, כְּמוֹ שִׁתְּחַבָּר - אִם רָצָה הַיָּבָם לִיָּבָם, מִיָּבָם; וְאֵין לָהּ עָלֶיהָ כְּתֹבָה, כְּדִרְךָ שֶׁלֹּא הָיָה לָהּ עַל בַּעֲלָהּ. וְדִינָה עִם יְבָמָה בְּתוֹסֶפֶת [תּוֹסֶפֶת כְּתוּבָה], כְּמוֹ שֶׁהָיָה עִם בַּעֲלָהּ [שְׂחִיב בְּתוֹסֶפֶת]; אֲכָל אִם לֹא כָּתַב לָהּ בַּעֲלָהּ כְּתֹבָה, אוֹ שֶׁמְכָרָהּ לוֹ כְּתֹבָתָהּ אוֹ מְחַלָּה אוֹתָהּ - צָרִיךְ הַיָּבָם לְכַתֵּב לָהּ כְּתֹבָה כְּשֶׁאֵר הָאֲלֻמְנוֹת. **יח.** הַיָּבָמָה - קֹדֶם שֶׁיָּבֹא עָלֶיהָ יְבָמָה, אוֹ קֹדֶם שִׁתְּחַלֵּץ לָהּ - הָרִי הִיא אֶסוּרָה לְהַנָּשֵׂא לְזֶר, שְׁנֵאֲמַר: "לֹא תִּהְיֶה אִשָּׁת הַמֵּת הַחוּצָה, לְאִישׁ זָר". וְאִם נָשָׂאת לְאַחֵר וּבַעֲלָהּ - לֹקָה הוּא וְהִיא, וּמוֹצִיָּאָה בְּגֵט, וְאֶפְלוּ הָיָה לָהּ כְּמָה בָּנִים, וְנִאֲסְרָה עָלֶיהָ וְעַל יְבָמָה; וְיְבָמָה חוֹלֵץ לָהּ, וְאַחֵר כָּךְ תִּהְיֶה מִתְּרַת לְאַחֲרִים.

יט. נִתְקַדְּשָׁה לְאַחֵר, לֹא נִאֲסְרָה עַל יְבָמָה; אֲלֹא נוֹתֵן לָהּ הַזֶּר שֶׁקִּדְּשָׁהּ בְּגֵט, וְיְבָמָה מִיָּבָם אוֹ חוֹלֵץ. וְאִם הָיָה יְבָמָה כֹּהֵן, שְׂאִינוּ יָכוֹל לִשָּׂא גְרוּשָׁה - תִּצָּא מִן הַזֶּר בְּגֵט, כְּדִי שֶׁלֹּא יִהְיֶה הַחוּטָא נִשְׁכָּר, וְיִחַלֵּץ לָהּ יְבָמָה.

כ. חֲזוֹר הַזֶּר שֶׁגִּרְשָׁה מִן הָאֲרוּסִין, וְנִשְׁאָה אַחֵר שִׁתְּחַלֵּץ לָהּ יְבָמָה - אֵין מוֹצִיָּאִין אוֹתָהּ מִזֶּדוּ. אֲכָל אִם גִּרְשָׁה מִן הַנִּשְׁאוּאִין, וְחֲזוֹר וְנִשְׁאָה אַחֵר שִׁתְּחַלֵּץ - מוֹצִיָּאִין אוֹתָהּ; מִפְּנֵי שֶׁהִיא דוֹמָה לְאִשָּׁת אִישׁ שֶׁנָּשָׂאת וְכָא בַּעֲלָהּ, שֶׁהִיא

ה. יְבָמָה שֶׁנִּתְיָבָמָה, וְאִמְרָה בְּתוֹךְ שְׁלֹשִׁים יוֹם: 'לֹא נִבְעַלְתִּי' - וְאָף עַל פִּי שֶׁהוּא אוֹמֵר: 'בַּעֲלָתִי' - כּוֹפִין אוֹתוֹ שִׁתְּחַלֵּץ לָהּ, הוֹאִיל וְקִדְּם וְגִרְשָׁה בְּגֵט; וְאִם עֲדִין לֹא גִרְשָׁה, כּוֹפִין אוֹתוֹ שִׁתְּחַלֵּץ, אוֹ יִחַלֵּץ וְיוֹצִיא בְּגֵט. גִּרְשָׁה לְאַחֵר שְׁלֹשִׁים יוֹם, וְהִיא אוֹמְרָת 'לֹא נִבְעַלְתִּי' - מִבְּקָשִׁין מִמֶּנּוּ שִׁתְּחַלֵּץ לָהּ; וְאִם הָיָה מוֹדֶה שֶׁלֹּא בַּעֲלָהּ, כּוֹפִין אוֹתוֹ לְחַלֵּץ. הִיא אוֹמְרָת: 'נִבְעַלְתִּי', וְהוּא אוֹמֵר: 'לֹא בַּעֲלָתִי' - אֵינָה צָרִיכָה לְחַלִּיצָה; שְׂאִין זֶה נִאֲמָן לְאַסְרָה עַל כָּל אֶדָם אַחֵר שֶׁנִּסְנָסָה.

ו. מִי שֶׁמֵּת וְהָיָה אֲחִים רַבִּים - מִצְוָה עַל הַגָּדוֹל לִיָּבָם אוֹ לְחַלֵּץ, שְׁנֵאֲמַר: "וְהָיָה הַבְּכוֹר אֲשֶׁר תִּלְדֶּה"; מִפִּי הַשְּׁמוּעָה לְמָדוּ, שְׂאִינוּ מְדַבֵּר אֲלֹא בְּכָבוֹד שֶׁל אֲחִים, כְּלוֹמַר: גָּדוֹל הָאֲחִים יָקוּם עַל שֵׁם אֲחִיו הַמֵּת; וְזֶה שְׁנֵאֲמַר: "אֲשֶׁר תִּלְדֶּה" - מִשְׁמַעוֹ 'אֲשֶׁר יִלְדָה הָאִם', עִם מִשְׁמַע 'אֲשֶׁר תִּלְדֶּה הַיָּבָמָה'.

ז. לֹא רָצָה הַגָּדוֹל לִיָּבָם, מִחֲזוּרִין עַל כָּל הָאֲחִים; לֹא רָצוּ - חוֹזְרִין אֲצֵל הַגָּדוֹל וְאוֹמְרִין לוֹ: 'עֲלִיךָ מִצְוָה, אוֹ חֵלֶץ אוֹ יָבָם'. וְאֵין כּוֹפִין אֶת הַיָּבָם לִיָּבָם, אֲכָל כּוֹפִין אוֹתוֹ לְחַלֵּץ. **ח.** אָמַר הַגָּדוֹל: 'הִמְתִּינוּ עַד שֶׁיִּגְדִּיל [הַאֲחִי] הַקָּטָן', אוֹ 'עַד שֶׁיָּבֹא הַהוֹלֵךְ' [הַאֲחִי שֶׁהוֹלֵךְ לְמַדִּינַת הַיָּם], אוֹ 'עַד שֶׁיִּבְרִיא [הַאֲחִי] הַחֲרָשׁ, וְנִמְלֵךְ בּוֹ, וְאִם לֹא יִרְצָה, אֲנִי אִיָּבֵם אוֹ אֲחַלֵּץ' - אֵין שׁוֹמְעִין לוֹ; אֲלֹא אוֹמְרִין לוֹ: 'עֲלִיךָ מִצְוָה, אוֹ יָבָם אוֹ חֵלֶץ'.

ט. וְכֵן אִם הָיָה הַגָּדוֹל בְּמַדִּינָה אַחֲרָה - אֵין אֲחִיו הַקָּטָן יָכוֹל לֹאמַר: 'עַל אֲחִי הַגָּדוֹל הִיא הַמִּצְוָה, הִמְתִּינוּ לוֹ עַד שֶׁיָּבֹא'; אֲלֹא אוֹמְרִין לָהּ שֶׁהוּא כָּאֵן: 'אוֹ יָבָם אוֹ חֵלֶץ'. **י.** יְבָמָה הָרְאוּיָה לִיְבוֹם [מוֹתֶרֶת לִיָּבָם] שֶׁלֹּא רָצָה לְהִתְיָבֵם - דִּינָה דָּדִין מוֹרְדָת עַל בַּעֲלָהּ, וְכּוֹפִין אֶת יְבָמָה לְחַלֵּץ לָהּ, וְתִצָּא בְּלֹא כְּתֹבָה. הַנִּיחַ אֲחִיו נָשִׁים רַבּוֹת - כָּל מִי שֶׁתִּבְעֶה הַיָּבָם מֵהֶן לִיְבוֹם וְלֹא רָצָה - הִיא הַמוֹרְדָת, וְחוֹלֵץ לָהּ וְתִצָּא בְּלֹא כְּתֹבָה. וְשֶׁאֵר צְרוּרִיתָהּ שֶׁלֹּא נִתְּבַעַה, נוֹטֶלֶת כְּתֹבָתָהּ כְּשֶׁאֵר הָאֲלֻמְנוֹת.

יא. הָיוּ הַיָּבָמִין רַבִּים, וְתִבְעֶה אוֹתָהּ הַגָּדוֹל לִיְבוֹם, וְהִיא אֵינָה רוֹצָה בּוֹ, וְרוֹצָה בְּאֲחִיו - אֵין שׁוֹמְעִין לָהּ, שֶׁמִּצְוָה בְּגָדוֹל.

יב. אָמַר הַגָּדוֹל: 'אֵינִי רוֹצָה לֹא לְחַלֵּץ וְלֹא לִיָּבָם, הָרִי אֲחִי לְפָנֶיךָ', וְתִבְעֶה אוֹתָהּ אַחֵד מִן הָאֲחִין לִיְבוֹם, וְהִיא אֵינָה רוֹצָה בּוֹ, וְרָצָה בְּאֶחָד אַחֵר, וְהוּא רוֹצָה בָּהּ - אֵין זוֹ מוֹרְדָת; מֵאַחֵר שֶׁנִּסְתַּחֲלַק הַגָּדוֹל שֶׁמִּצְוָה בּוֹ, הָרִי בָּלֵן רְאוּיָין; וְהוֹאִיל וְהִיא רוֹצָה בְּאֶחָד מֵהֶן, וְהוּא רוֹצָה בָּהּ - הָרִי זוֹ לֹא מִרְדָּה. וְלֹא עוֹד, אֲלֹא אִם הָיָה אַחֵד מֵהֶן בְּמַדִּינָה אַחֲרָה, וְאִמְרָה: 'הָרִינִי מִמִּתְּנָת עַד שֶׁיָּבֹא וְיִיָּבֵם אוֹתִי, אֲכָל זֶה אֵינִי רוֹצָה בּוֹ' - אֵין זוֹ מוֹרְדָת. וְאוֹמְרִין לָהּ שְׂאִינוּ הַגָּדוֹל שֶׁתִּבְעֶה אוֹתָהּ: 'אִם תִּרְצָה לְחַלֵּץ לָהּ וְלִתֵּן לָהּ כְּתֹבָה, חֵלֶץ; וְאִם לֹא, הָרִי רָצָהּ רָצָה שֶׁתִּשָּׁב עַד שֶׁיָּבֹא אֲחִיךָ - הוֹאִיל וְאֵין לָךְ דִּין קְדִימָה עָלֶיךָ.

יג. כָּא זֶה שֶׁתִּלְתֵּת בּוֹ, וְלֹא רָצָה בָּהּ - חוֹזְרִין אֲצֵל זֶה

עומדת באסורה; שאינה אסורה מפני בעלה, אלא מפני יבמה. וזו שאין לה עד, מתרת; שהרי העד העיד שמת יבמה, והיא נאמנת לומר 'מת בעלי'.

ט. לזו בנים ולזו אין בנים - זו שיש לה בנים, מתרת; ושאין לה בנים, אסורה. הנה להן יבם אחר כהן, הרי זה מיבם לשתייהן.

י. מת זה היבם שייבם אותן - אסורות להנשא לזר, כשהיו בתחלה. נתיבמו ונתגרשו, הרי אלו מתרות לזר.

יא. אף על פי שהאשה נאמנת לומר 'מת בעלי', ותנשא או תתיבם - אין היבמה נאמנת לומר 'מת יבמי', שתנשא לזר; הואיל והוא אסור לאו, שמא יהיה קל בעיניה. וכן אין היבם נאמן לומר 'מת אחי', שייבם את אשתו - שמא יעניו נתן בה. ואין האשה נאמנת לומר 'מתה אחותי', שתפגס לביתה, ואין האיש נאמן לומר 'מתה אשתי', שישא את אחותה - עד שיעידו שני עדים שמתה אחותה, ואחר כך תפגס לביתה; שלא האמינו עד אחד אלא משום התרת עגונה, כמו שבארנו.

יב. לפיכך, האשה שהלכה היא ובעלה ויבמה למדינת הים, ובאה ואמרה: 'מת בעלי ואחר כך מת יבמי', או שאמרה: 'מת יבמי ואחר כך מת בעלי' - הרי זו אינה נאמנת. אבל אם הלכה היא ובעלה בלבד, ובאה ואמרה: 'נתן לי יבם [נוולד לבעלי אח] במדינת הים ומת' - בין שאמרה 'מת היבם ואחר כך מת בעלי', בין שאמרה 'מת בעלי ואחר כך מת היבם שנתן לי' - הרי זו נאמנת, שהפה שאסור הוא הפה שהתיר.

יג. האשה שהלכה היא ובעלה ובנה למדינת הים, ובאה ואמרה: 'מת בעלי ואחר כך מת בני' - נאמנת, שהרי היתה בחזקת היתר לזר [שהרי יש לו בן]. אמרה: 'מת בני ואחר כך מת בעלי' - אינה נאמנת להתיבם; וחוששין לדבריה, וחולצת ולא מתיבמת.

יד. הלכה היא ובעלה בלבד, ובאה ואמרה: 'נתן [נוולד] לי בן במדינת הים ומת, ואחר כך מת בעלי' - נאמנת ומתיבמת, שהרי היתה בחזקת היתר ליבמה בעת שהלכה. אמרה: 'מת בעלי ואחר כך מת הבן שנתן לי' - אינה נאמנת לפטר עצמה מן היבום ומן החליצה; וחוששין לדבריה, וחולצת ולא מתיבמת.

טו. כמה דברים אמורים? בשתיקה פסולה לכהנה מתחלתה, כגון שהיתה גרושה או חללה [פסולה לכהונה], או שאמרה: 'במערה היינו כשמתו' [ולא ידוע מי מת ראשון]. אבל אם אין הדבר כן, אינה חולצת - שמא תחליץ, ויבואו עדים ויעידו שהדבר כמו שאמרה והפעל מת תחלה, ונמצאת חליצה זו אינה כלום, ותנשא לכהן, וינאף הרואה אותה שחליצה ונשאת לכהן, וידמה שהחליצה מתרת לכהנה, והוא אינו יודע בעדים שבאו; לפיכך לא תחליץ ולא תתיבם, אלא תשאר בחזקת זקוקה כשיצאת, עד שיבואו עדים.

טז. וכן אשה שהלך בעלה וצרתה [אשתו השנייה] למדינת

אסורה על זה ועל זה, כמו שבארנו. והיבמה שזנת והיא [בעודה] זקוקה [נשאלה התייבמה ולא נחלצה] - לא נאסרה על יבמה; אלא רצה חולץ, רצה מיבם.

כא. כל יבמה שהיא ספק מדבריהם אם יש עליה זקת יבם או אין עליה זקת יבם - כגון יבמה שילדה ולד שלא פלו לו חדשיו ומת בתוך שלשים יום, שדינה שתחליץ מספק מדבריהם כמו שבארנו - אם הלכה ונתקדשה לאחר קדם חליצה, חולץ לה יבמה ותשב עם בעלה; ואם נתקדשה לכהן שהוא אסור בחלוצה, אינו חולץ לה, שאין אוסרין על זה אשתו, מספק מדבריהם. גרשה הכהן או מת - הרי זו חולצת, ואחר כך תנשא לאחרים לכתחלה.

יום רביעי

הלכות יבום וחליצה פרק ג

א. האומר: 'זה בני', או שאמר: 'יש לי בנים' - הרי זה נאמן, ופוסט את אשתו מן החליצה ומן היבום [כשימות].
ב. אומר: 'זה אחי', או שאמר: 'יש לי אחים' - אינו נאמן לאסר את אשתו ולהניחה זקוקה ליבם; שהרי זה מתפנן לאסרה לאחר מותו.

ג. הנה מחזק שיש לו אחים, ואמר בשעת מיתתו: 'אין לי אחים' - אינו נאמן; וכן אם אמר על מי שהחזק אחיו: 'אין זה אחי' - אינו נאמן. לא הנה מחזק באחים, ויצא עליה קול שיש שם עדים שיעידו שיש לבעלה אחים, והעדים במדינה אחרת - אפלו אמר הוא בשעת מיתתו: 'אין לי אח' - הרי זו חוששת, ותמתין עד שיבואו העדים שאמרו [עליהם שהם יודעים] וישאלו [יחקרו אותם].

ד. מי שזנה עם אשה, בין פנויה בין אשת איש, ונתעברה, ואמר: 'זה העבר ממני הוא', ואפלו היא מודה לו - אף על פי שהוא בנו לענין ירשה - הרי זה ספק לענין יבום; כשם שזנת עמו, כך זנת עם אחר, ומאין יודע הדבר שזה בנו ודאי, והרי אין לו חזקה? אלא לעולם ספק הוא, ולהחמיר דנין בו - וחולצת, ולא מתיבמת.

ה. נאמן עד אחד להעיד ליבמה שמת בעלה, ומתיבמת על פיו; או שמת יבמה, או שנתן לבעלה בן, להתירה לזר. ואפלו עבד, או אשה, או גוי מסיח לפי תמו [ללא כוונת עדות] - מעיד במיתת היבם, כמו שמעיד לאשת איש להתירה, כמו שבארנו בהלכות גרושין.

ו. וחמש הנשים שאין מעידות זו לזו שמת בעלה, כך אין מעידין לה שמת יבמה; ודין עדות זו כדין אותה עדות, לענין עדים שמכחישין זה את זה במיתת היבם, ולכל דבר.

ז. שתי יבמות [הנשואות לשני אחים] שבאו ממדינת הים, זו אומרת: 'מת בעלי', וזו אומרת: 'מת בעלי' - זו אסורה [לזר] מפני בעלה של זו [שהיא זקוקתו], וזו אסורה מפני בעלה של זו; שאין יבמתה נאמנת להעיד לה שמת יבמה, כמו שבארנו.

ח. הנה לאחת מהן עד שמת בעלה - זו שיש לה העד,

בנשימה אחת, אין מקפידין על זה; אבל אם אינה יכולה, מרגילין אותה עד שתדע.

ה. והחליצה ביום, ולא בלילה, ובפני שלשה שיודעין להקרות בשורה. ואם אחד מן השלשה גר - פסול, ואפלו היה אביו גר ואמו ישראלית; עד שיהיה אביו ואמו מישראל. ומצותה [לכתחילה] בחמשה, כדי לפרסם הדבר; ואותן השנים, אפלו היו עמי הארץ.

ו. כיצד חולצין? מביאין לו מנעל של עור שיש לו עקב, ואינו תפור בפשתן; ולובשו בזמן, וקושר רצועותיו על רגלו; ועומד הוא והיא בבית דין, ומקריין ליבמה בלשון הקדש: "מאן יבמי וגו'", ואחר כך מקריין ליבם: "לא חפצתי לקחתה"; ונועץ רגלו בארץ, והיא יושבת ופושטת ידה בבית דין, ומתרת רצועות המנעל מעל רגלו, וחולצת המנעל ומשלכת אותו לארץ; ומשישמיט רב העקב, התרה היבמה לזר.

ז. ואחר כך עומדת ויוקרת בארץ כנגד פניו, רק הנראה לדינין - שמצות חליצה שיהיו שניהן עומדין בשעת קריאה ובשעת ריקה; וצריכין הדינין לראות הרק יוצא מפיה. ואחר כך מקריין לה: "ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחריו, ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל". ח. הכל בלשון הקדש, שנאמר: "ככה" - בלשון הזה; וכל היושבין שם עונין אחריה: 'חלוץ הנעל, חלוץ הנעל, חלוץ הנעל', שלשה פעמים. וצריך שתתפונ היבמה שתחלץ לו, ויתפון הוא שיתחלץ לה; ויעשו מעשים אלו לשמן [לשם מצוות חליצה]. והסומא אינו חולץ, שנאמר: "וירקה בפניו"; ואין זה רואה הרק.

ט. נמצא סדר חליצה כך הוא: קוראה היא תחלה: "מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל, לא אבה יבמי"; ואחר כך קורא הוא: "לא חפצתי לקחתה"; ואחר כך תחלץ, ואחר כך תרק; ואחר כך תקרא: "ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחריו, ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל".

י. ואין הסדר מעכב, אלא אם לא קראה בתחלה לא היא ולא הוא, או שרקקה ואחר כך חלצה, או שקראה ואחר כך רקקה - חליצתה כשרה.

יא. ולמה לא תחזר ותרק על הסדר? שמא יאמרו: 'רקיקה לבדה אינה כלום, ואינה פוסלת מן האחין' [והרי היא פוסלת, כדלהלן].

יב. חלצה בלבד, ולא קראה ולא רקקה - חליצתה כשרה; ואין צריך לומר, שחלצה וקראה ולא רקקה, או שחלצה ורקקה ולא קראה - שחליצתה כשרה.

יג. במה דברים אמורים? בשהיו יכולין לדבר, והרי הם ראויין לקרות. אבל אלמת או אלם, אינן חולצין; ואם חלצו, חליצתן פסולה; ואינן כחרש או חרשת שחלצו, שלא עשו כלום - לפי שהחרש והחרשת אינן בני דעת.

יד. רקקה בלבד, או שרקקה וקראה ולא חלצה - הרי זו בחליצה פסולה. קראה היא והוא, ולא חלצה ולא רקקה - לא עשה כלום, שנאמר: "ככה יעשה לאיש" - המעשה

הים, וכאו ואמרו לה: 'מת בעלך' - הרי זו לא תחלץ ולא תתיבם לעולם, עד שיודע אם ילדה צרתה או לא ילדה. ולמה לא תחלץ אחר תשעה חדשים ממיתת בעל, ותהיה מתרת לזר על כל פנים, שאם ילדה צרתה, הרי נפטרה זו, ואם לא ילדה, הרי נחלצה? גורה, שמא יודע אחר החליצה שילדה צרתה ולד של קנא, ונמצאת זו שאינה חליצה, ותנשא לכהן אחר שנחלצה, ויאמר הרואה שלא ידע בעדים שפאו, שהחלוצה מתרת לכהן, ויעיר שראה אותה נשאת לכהנה על פי בית דין. לפיכך אם היתה אסורה לכהנה מתחלה - הרי זו חולצת לאחר תשעה, ותנשא לזר.

טז. אבל זו הצרה שהיתה עם בעלה בשמת - תמתין תשעים יום כשאר היבמות, ותחלץ או תתיבם; ולא תחוש לצרתה שבמדינה האחרת, הואיל ולא היה בעלה עמה במדינה.

יז. האשה שמת בעלה, והיתה לה חמות במדינת הים - אינה חוששת שמא ילדה חמותה וכבר נתן [נולד] לה יבם במדינה אחרת; שלא גזרו בדבר זה, אלא נעמיד אותה על חזקתה, והרי היא מתרת. והוא הדין לאשה שמת בעלה, והיה לו בן במדינה אחרת - הרי זו מתרת לזר; ואין חוששין שמא מת הבן, אלא העמד אותה על חזקתה.

יח. יצאת חמותה מעברת - הרי זו חוששת, ולא תנשא לזר עד שתדע מה היה סוף עבור חמותה, שמא נולד לה יבם קדם מיתת בעל.

יט. האשה שהלך בעלה ובנה למדינת הים, וכאו ואמרו לה: 'מת בעלך ואחר כך מת בנך', ונשאת, ואחר כך נודע שחלוף היו הדברים - תצא, והולד כשר; אמרו לה: 'מת בנך ואחר כך מת בעלך', ונתגיבמה, ואחר כך נודע שחלוף היו הדברים - תצא, והולד שנולד לפני השמועה או לאחר השמועה ממזר.

הלכות יבום וחליצה פרק ד

א. כיצד מצות חליצה? היבמה הולכת אחר יבמה למקום שהוא שם, ובאה לדינין, והם קוראין לו, ונותנין לו עצה ההוגנת [ראויה] לו ולה. אם עצה טובה ליבם [שמתאימים הם זל"ז], יועצין אותו ליבם; ואם עצה טובה לחלץ - כגון שהיתה היא ילדה והוא זקן, או היא זקנה והוא ילד - יועצין אותו לחלץ.

ב. וצריכין הדינין לקבוע מקום שישבו בו, ואחר כך תחלץ שם בפניהם, שנאמר: "ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים" וגו'. לא נועדו [סיכמו ביניהם] ולא קבעו מקום, אלא נקראו נקרה [קרה מקרה], ונקרית היא והוא זקן, או היא זקנה וחלצו - חליצתה כשרה.

ג. ומלמדין אותה ואת היבם לקרות, עד שיהיו רגילין; ותהיה יכולה לקרות "לא אבה" בנשימה אחת, ואחר כך תאמר "יבמי" - כדי שלא יהיה משמע דבריה: 'אבה יבמי'. ד. ומאחר שתהיה רגילה לקרות, אף על פי שלא קראת

כב. יבמה שאכלה שום ונגריר [חדל] וכיוצא בהן מדברים שמוזכרין [מרבית] את הרק, והנה הרק וב מפה - אינו כלום, עד שהיה הרק מעצמו [יורקה].

כג. רקקה דם, או שהיה שותת מפה - אינו כלום; אבל אם מצצה ורקקה - כשר, שאי אפשר לדם שנמצא בלא צחצוחי [טיפות] רק. רקקה וקלטתו [אחתות] הרוח קדם שיגיע לכנגד פניו, כגון שהיתה [היבמה] ארבה [גבוהה] והוא [היבם] קצר [נמוך] - אינו כלום; ואם אחר שהגיע לנגד פניו - אף על פי שלא הגיע לארץ, כשר. וכן אם לא ראו הדגין הרק כשיצא מפה, כשר.

כד. חליצה מטעית, פסולה. כיצד? כגון שאמרו לו: 'חלץ לה ובכך אתה כונס', או שאמרו לו: 'חלץ לה, שזו מצוה היא ואינה מפסדת עליך כלום, ואם רצית אחר כך ליבם תיבם', וכיוצא בדברים אלו. אבל אם הטעוהו ואמרו לו: 'חלץ לה על מנת שתתן לך מאתים וזו', או על תנאי כך וכך - אף על פי שלא נתנה ולא נתקיים התנאי, חליצתה כשרה; והרי נתבונן לחלץ לה.

כה. המוסר מודעא על החליצה [הצהיר לפני החליצה שהוא אנוס], חליצתו פסולה; לפיכך ראוי לדין לומר לו לבטל המודעא, כדרך שעושין בגט. לחצוהו וישראל והפווה עד שחלץ - אם בדין עשו, חליצתו כשרה; ואם שלא בדין, כגון שטעו או שהיו הדייטות - חליצתו פסולה. ואם הגויים אנוסוהו מעצמן - אם היה הדין נותן שיחלץ, חליצתו פסולה; ואם שלא בדין, אינה חליצה. **כו.** כל מקום שאמרנו 'אינה חליצה', או 'לא עשה כלום', או 'אינה כלום' - הרי היא כאלו לא נחלצה לו, ולא נאסרו עלי קרובותיה, ולא נפסלה מן הכהנה, ומתרת להתבסס. וכל מקום שאמרנו 'חליצתה פסולה' - נאסרו עלי קרובותיה, ונפסלה מן הכהנה, ונאסרה על האחין, ואינה מתבססת; ואינה מתרת להנשא לזר עד שתחלץ חליצה כשרה.

כז. עברה ונשאת - הרי זה חולץ לה חליצה כשרה, והיא תסתת בעלה; ואין מוציאין אותה מידו.

כח. יבמה שגדלה בין האחים, הרי זו מתרת להתבסס; ואין חוששין לה שמה חלצה לאחד מהן בינו לבניה ונפסלה עליהן. אבל אם ראינוה שחלצה נעלו של אחד מהן - נפסלה, שמה נתבונה לחליצה; וצריכה חליצה כשרה להתירה לזר.

כט. גט חליצה שאנו כותבין - אינו אלא [תיעוד של] מעשה בית דין, כדי שהיה בידה ראיה שנתחלצה. ואין הדגין חולצין אלא אם כן מפירין [שזו יבימתו]. לפיכך מי שראו זאת שנתחלצה - כותבין לה גט חליצה, אף על פי שאינן מפירין שזו היא אשת פלוני ושזה שחלץ לה אחיו; שהרי הדגין שחלצה בפניהם הכירו זה, ואחר כך חלצה. וזה הוא גט גט חליצה שנתהו בו העם:

ל. "ביום פלוני, כך וכך לירח פלוני, שנת כך וכך למנן פלוני למניאנא די רגילנא לממני ביה [למנין שאנו רגילים

שהוא החליצה והרקיקה, היא שמועיל; אבל הקריאה אינה מעכבת ואינה מועלת.

טו. חלצה ורקקה וקראת, והן יושבין או מטין על צדיהן, או שהיה שרוף הנעל קשור על שוקו מן הארפקה ולמטה [בין השוק לירך], או שחלצה בפני שלשה עמי הארץ שאינן יודעין להקרות, וכן הסומה שחלצה - חליצתו כשרה.

טז. חלצה כלילה, או שחלצה בפני שנים, או בפני שלשה ונמצא אחד מהן קרוב או פסול [לדון דיני ממונות], או שהיה המנעל קשור למעלה מן הארפקה, או שהתיר הוא ושמטה היא, או שהתירה היא ושמט הוא, או שנתכונה היא ולא נתכונן הוא, או שנתכונן הוא ולא נתכונה היא, וכן קטנה שחלצה לגדול - חליצתה פסולה. וכן אם חלצה בפני יחיד, ואפלו בינו לבניה, וכלילה - הרי זו חליצה פסולה; אבל חרש שוטף וקטן שחלצו, וכן החולץ למי שהיא פטורה מן החליצה ומן היבום - אינה חליצה. **יז.** יבם שרגלו הימנית חתוכה, אינו חולץ בשמאל; ואם חלצה מעל שמאלו, חליצתה פסולה. היתה רגלו עקומה לאחור, או הפוכה על צדה, או שהיה מהלך על ראשי אצבעות רגלו - הרי זה אינו חולץ, שהחולץ צריך לנעץ עקבו בארץ, וזה אינו יכול; ואם חלצה למי שרגלו כך, חליצתה פסולה.

יח. ויבמה שידיה חתוכות - חולצת לכתחלה ואפלו בשניה, שלא נאמר 'וחלצה בידה'. חלצה במנעל של בגד [בד], אינה חליצה; אבל אם חלצה במנעל שאין לו עקב, או שהיה תפור בפשתן, או שהיה מנעל של שער או של סיב [חוטם מהצומח] או של שעם [עץ אלון] או של עץ, או שהיה מנעל גדול שאינו יכול להלך בו, או קטן שאינו חופה רב רגלו, או מנעל פרום [קרוע] שאינו חופה רב הרגל, או נפחת [נקרעה סוליתו] שאין מקבל רב הרגל - חליצתה פסולה.

יט. חלצה בסנדל של עץ ומחפה עור, או שהיתה קרקעיתו עור ולחציו [צדדיו] של שער, או שחלצה סנדל של שמאל מעל רגלו הימנית, או שלא היה המנעל שלו, או שהיה המנעל גדול שיכול להלך בו, או קטן שחופה רב רגלו, או נפרם שחופה רב הרגל, או נפחת שמקבל רב הרגל - חליצתה כשרה.

כ. סנדל המסגר [פרחה בו צרעת והוסגר ע"י הכהן לבדוקו] והמחלט [נטמא ע"י הכהן], ושל עבודה זרה שמניחין אותו ברגלי הצורה [פסל] - לא תחלץ בו; ואם חלצה - חליצתה כשרה, ואף על פי שהוא אסור בהנאה. אבל סנדל של תרבות עבודה זרה [מעור בהמה שהוקרבה לעז], ושל עיר הנדחת, או שנעשה למת שיקבר בו - אם חלצה בו, חליצתה פסולה; שהרי אינו עומד להלך בו.

כא. קרעה המנעל מעל רגלו, או ששרפתה, או שהיה לבוש שני מנעלין וחלצה העליון - אף על פי שקרעה התחתון עד שנתגלתה רגלו, הרי זו חליצה פסולה.

שנים שראו החליצה אף על פי שאינן הדינן שחליצה בפניהם, כמו שבארנו. ואפלו אשה, ואפלו עבד, או קטן שהוא מכיר ונכון - נאמנן לומר: 'זה הוא פלוני וזה היא יבמתו', וחולצין על פיהן; וכן בשאר עדות של תורה, בין לעדות ממון בין לעדות אסור - שזה דבר העשוי להגלות הוא; ואפשר לידע אמתת הדבר שלא מפיהן, כענין שבארנו בסוף הלכות גרושין. ואם רצה היכם ליבם - מקדש ומיכם וכותב לה כתובה, כמו שהודענו.

וזה הוא נסח כתבת יבמין שנהגו בו העם:

לב. 'ביום פלוני, כף וכף לירח פלוני, שנת כף וכף למנן פלוני למניאנא די רגילנא לממני ביה [בתאריך פלוני לחודש פלוני למנין השנים שבו רגילים למנות], איך פלוני כן פלוני אתא לקדמנא [פלוני בא לפנינו], וכן אמר לנא [וכן אמר לנו]: 'דפלוני כן פלוני אחי דמן אבא שכיב, וחי לרפנן ולכל ישראל שבק [אחי מאב מת ו'הותיר חיים' לרבנן ולכל ישראל], ובר וברת ומורית ומחסינ ומוקים שמא בישראל לא שבק [לא הותיר אחריו בן ובת יורש ונוחל ומקים שם בישראל], ושבק אתתא ההיא די שמה פלונית בת פלוני [השאיר אשה ושמה פלונית בת פלוני], וחיא לי מן אורייתא ליבומי יתה [ואני ראוי לייבם אותה מדין תורה], כדכתיב בספר אורייתא דמשה יבא עליה'. וצביאת פלונית דא ואתיבמת לפלוני בר פלוני יבמה לאוקומי שמא בישראל [והסכימה פלונית זו להתייבם ליבם פלוני בן פלוני כדי להקים שם בישראל], כדכתיב ויהי הבכור אשר תלד יקום על שם אחי המת ולא ימחה שמו מישראל'. וכתב לה פלוני יבמה לפלונית יבמתיה כסף וזוין מאתן דחאזו לה [מאתיים זוז הראויים לה] דהו כתיבין לה בכתבתה דכתב לה בעלה קדמאה, ואסיף לה מדיליה כף וכף. ודא נדונא דהנעלת ליה [וזוהי הנדונה שהכניסה לו] וכו', כשאר טפסי כתבות.

טפס הכתובה:

לג. ביום פלוני לירח פלוני, שנת כף וכף למניאנא די רגילנא לממני ביה כמאתא פלונית דעל נהרא פלוני מותבה, איך פלוני כן פלוני אמר לה לפלונית בת פלוני בתולתא פלתא: 'הוי לי לאנתו [גאשה] פדת משה וישראל, ואנא כמיקרא דשמאי [במאמר ובעזרת השם] אפלה ואיך [אעבוד ואכבד] ואסובר [ואכלכל] ואיזון ואפרנס ואכסי יתיכי [אלבישה] כהלכת גוברין יהודאין דפלחין ומייקרין ומסוכרין וזנין ומפנסינ ומכסינ ית נשיהון בקשוט [כמנהג יהודים שמוקריים ומפורנסיים ומלבישים נשותיהם באמונה], ויהבנא ליכי מוהרי בתולתיכי כסף וזוין מאתן דאינון מזוני כסף טבא עשרין וזוין וחקמשה וזוין [ואביא לך מוהר מאתיים זוז כסף, ששוים לעשרים וחמשה זוזים מכסף טהור] דחאזו ליכי [הראויים לך], ומזוניכי וכסותיכי וסיפוקיכי ומעל עלליכי כאורח כל ארעא [ומזונותיך ומלבושך וסיפוקיך ולבוא עליך כדרך כל הארץ]. וצביאת פלונית דא, ונהת ליה לאנתו

למנות בו] במקום פלוני, אנחנא דיני דמקצנתא חתימין לתתא [אנו הדיינים שמקצתנו חתומים למטה], כמותב תלתא כחדא הוינא יתבין כפי דינא [במושב שלושה כאחד היינו יושבים בבית דין], וסליקת לקדמנא [ועלתה לפנינו] פלונית בת פלוני ארמלת [אלמנת] פלוני, ואקריבת לקדמנא גוברא חד די שמה [והביאה לפנינו אדם אחד ששמו] פלוני בן פלוני, וכן אמרה לנא [לנו] פלונית דא [זו]: 'פלוני בר פלוני דנא [זה] אחוהי דפלוני מאבויא הוא דהוינא נסיבנא ליה, ושכיב [אחיו של פלוני מאבא, שהייתי נשואה לו ומת], וחי לרפנן ולכל ישראל שבק [השאיר], ובר וברת גרית ומחסינ ומוקים שמא בישראל לא שבק [ובן ובת יורש ומנחיל ומקים שם בישראל לא השאיר], והדין פלוני אחוהי חזי ליבומי יתי [זוהי פלוני אחיו ראוי לייבם אותי]. כען רפנן, אמרו ליה, אי צבי ליבומי יתי [כעת חכמים, אימרו לו אם רוצה היבם לייבם אותי], - ייבם ואי לא - יטלע לי קדמיכון רגליה דימינא ואשרי סיניה מעל רגליה וארוק באנפיה [ואם לא, יצדד לעברי לפניכם את רגלו הימנית ואתיר נעלו מעל רגלו, וארוק בפניו]. ואשתמודענוהי לפלוני דנא, דאחוהי דפלוני מיתנא מאבויא הוא ונתברר לנו שפלוני זה אחיו של פלוני המת מאביו הוא, ואמרנא ליה: 'אי צבית ליבומי יתה - יבם, ואי לא - אטלע לה קדמנא רגלך דימינא ותשרי סינך מעל רגלך ותרוק באנפך' [ואמרנו לו אם רצונך לייבם אותה - ייבם, ואם לא צדד לה לפנינו את רגלך הימנית ותתיר נעלך מעל רגלך ותירוק בפניך]. ועני ואמר: 'לית אנא צבי ליבומי יתה' [נענה ואמר לנו אין אני רוצה לייבם אותה]. מיד אקרינוהא לפלונית דא [מיד הקרינו לפלונית זו]: 'מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי'. ואף להאיי פלוני אקרינא ליה [וגם לפלוני זה הקרינו לו]: 'לא חפצתי לקחתה', ואטלע לה רגליה דימינא ושרת סיניה מעל רגליה, ורשת באנפיה וקא דאיתחזי לנא מפומה על ארעא [וצידד לה את רגלו הימנית, והתירה נעלו מעל רגלו, ורקקה בפניו רוק הנראה לנו, מפיה על הארץ]. ותוב אקרינוהא [ושוב הקרינו לה]: 'ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו, ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל'. ואנחנא דיני וכל דהו יתבין קדמנא ענינא בתריה [ואנו הדיינים, וכל אלה שהיו יושבים לפנינו, ענינו אחריה]: 'חלוץ הנעל, חלוץ הנעל, חלוץ הנעל, תלתא זמני [שלוש פעמים]. ומדאיתעביד עובדא דא קדמנא, שרינוהא לפלונית דא למקה להתנסבא לכל מאן דתצבי, ואנש לא ימחא בידה מן יומא דנן ולעלם [ומשנעשה מעשה זה בפנינו, התרנוה לפלונית זו לילך ולהינשא לכל מי שתראה, ואיש לא ימחה בידה מיום זה ועד עולם]. וכעית מננא פלונית דא גשא דחליצותא דא, וכתבנא ויהבנא לה לזכו [וביקשה מאיתנו פלונית זו גט חליצה זה, וכתבנו ונתנו לה לזכות] פדת משה וישראל'.

לא. ומעידין עליו שלשה, או שנים מן השלשה, או

לִיבוֹם וְאֵינוֹ מַתִּירָה לָזֶר, וְהַמֶּאֱמָר אֵינוֹ קוֹנֶה בָּהּ קִנְיָן גָּמוּר בְּבַעֲלֶיהָ.

ד. נִתֵּן מֶאֱמָר לִיבְמֶתוֹ, וְחִזּוֹר וְנִתֵּן גִּט לְמֶאֱמָרוֹ - מֵה שֶׁעָשָׂה [המאמר], הָרִי בְטָלוֹ, וְהַתֵּרָה. וְיִרְאֶה לִי, שְׁלֹא הַתֵּרָה אֵלָּא לְאַחִיו; אֲכָל זֶה שֶׁנִּתֵּן הַגִּט, נֶאֱסָרָה עָלָיו.

ה. נִתֵּן גִּט לְזִקְתּוֹ וְלֹא לְמֶאֱמָרוֹ - פְּסָלָה עָלָיו וְעַל שְׁאָר הָאֲחִין, כְּמוֹ שֶׁבִּאֲרָנוּ; וְצָרִיכָה גִּט לְמֶאֱמָרוֹ [להפקיע קידושי], וְחִלְצָהּ לְהַתִּירָה לָזֶר.

ו. הַמֶּאֱמָר שֶׁנִּתֵּן לִיבְמֶתָה תַּחֲלָה, וְלֹא קִדְּמוֹ דְּבָר אֲחֵר, וְלֹא נִעְשָׂה אַחֲרָיו דְּבָר אֲחֵר, אֵלָּא אִם בָּעַל אוֹתָהּ זֶה שֶׁנִּתֵּן לָהּ הַמֶּאֱמָר - הוּא הַנִּקְרָא 'מֶאֱמָר כְּשֶׁר'. וְאִם קִדְּמוֹ גִּט אוֹ חִלְצָהּ, בֵּין מִיכָּם זֶה בֵּין מִיכָּם אֲחֵר, בֵּין בָּהּ בֵּין בְּצֶרְתָּהּ, וְכֵן אִם קִדְּמָתוֹ בְּעִילָה בְּצֶרְתָּהּ, בֵּין מִמֶּנּוּ בֵּין מֵאַחֲיוֹ, אוֹ שֶׁנִּעְשָׂה אַחֲרָיו גִּט אוֹ חִלְצָהּ, בֵּין בָּהּ בֵּין בְּצֶרְתָּהּ, בֵּין מִמֶּנּוּ בֵּין מֵאַחֲיוֹ, אוֹ שֶׁבָּעַל אוֹ נִתֵּן מֶאֱמָר אַחֵר לְצֶרְתָּהּ, בֵּין הוּא בֵּין אֲחִיו, אוֹ שֶׁנִּתֵּן לָהּ אֲחִיו מֶאֱמָר אַחֵר אוֹ בָּעַל - הָרִי זֶה נִקְרָא 'מֶאֱמָר פְּסוּל'; בֵּין הַמֶּאֱמָר שֶׁקִּדְּמִיהוּ הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה, בֵּין הַמֶּאֱמָר שֶׁנִּתְּנָהוּ אַחֲרָיו.

ז. בִּיצֵד? נִתֵּן גִּט אוֹ חִלָּץ לִיבְמֶתוֹ, וְחִזּוֹר וְנִתֵּן מֶאֱמָר לָהּ אוֹ לְצֶרְתָּהּ, בֵּין הוּא בֵּין אֲחִיו, אוֹ שֶׁבָּא עַל יְבָמָתוֹ אוֹ נִתֵּן לָהּ מֶאֱמָר, וְחִזּוֹר וְנִתֵּן מֶאֱמָר אַחֵר לְצֶרְתָּהּ, בֵּין הוּא בֵּין אֲחִיו, אוֹ שֶׁנִּתֵּן מֶאֱמָר לִיבְמֶתוֹ, וְחִזּוֹר אֲחִיו וְנִתֵּן לָהּ מֶאֱמָר אַחֵר אוֹ בָּעַל - הָרִי זֶה מֶאֱמָר פְּסוּל, בֵּין הַמֶּאֱמָר הָרִאשׁוֹן בֵּין הַמֶּאֱמָר הָאַחֲרוֹן.

ח. נִמְצָאתָ לְמַד, שֶׁהַמֶּאֱמָר - בֵּין שֶׁקִּדְּמוֹ מֶאֱמָר אַחֵר, אוֹ גִּט, אוֹ חִלְצָהּ, אוֹ בְּעִילָה, בֵּין שֶׁקִּדְּמוֹ הַמֶּאֱמָר לְאַחַד מֵאֵלֶּה - הָרִי זֶה מֶאֱמָר פְּסוּל; חוּץ מִן הַנִּתֵּן מֶאֱמָר וּבָעַל לְבַעֲלָת הַמֶּאֱמָר - שֶׁזֶּה הִיא כְּהִלְכָתָהּ.

ט. הַבְּעִילָה שֶׁבָּעַל הֵיכָּם אֶת יְבָמָתוֹ תַּחֲלָה, אוֹ אַחֵר מֶאֱמָרוֹ בָּהּ, וְלֹא קִדְּמָה דְּבָר אַחֵר - נִקְרָאת 'בְּעִילָה כְּשֶׁרָה'. וְאִם קִדְּמָה מֶאֱמָר מֵאַחֲיוֹ, אוֹ גִּט בֵּין מִמֶּנּוּ בֵּין מֵאַחֲיוֹ, בֵּין בָּהּ בֵּין בְּצֶרְתָּהּ, אוֹ אִם קִדְּמָה מֶאֱמָר בְּצֶרְתָּהּ, בֵּין מִמֶּנּוּ בֵּין מֵאַחֲיוֹ - הָרִי זֶה נִקְרָאת 'בְּעִילָה פְּסוּלָה'.

י. הַחִלְצָה שֶׁחִלָּץ הֵיכָּם לִיבְמֶתוֹ תַּחֲלָה, אִם לֹא קִדְּמָה דְּבָר אַחֵר - נִקְרָאת 'חִלְצָה מַעֲלָה'. וְאִם קִדְּמָה גִּט אוֹ מֶאֱמָר, בֵּין מִיכָּם זֶה בֵּין מֵאַחֲיוֹ, בֵּין בָּהּ בֵּין בְּצֶרְתָּהּ - הָרִי זֶה נִקְרָאת 'חִלְצָה פְּחוּתָה'.

יא. יְבָמוֹת רַבּוֹת הַבָּאוֹת מִבֵּית אָחִיד [שהניח המת נשים רבות], בֵּינוֹן שֶׁנִּבְעֲלָה אַחַת מֵהֶן בְּעִילָה כְּשֶׁרָה, אוֹ נִחְלָצָה חִלְצָה מַעֲלָה - הַתֵּרָה הַכֹּל, וְנִסְתַּלְקָה זֶקֶת הַיָּבוֹם [קשר היבום] מֵעֲלִיהֶן. וְאִם נִבְעֲלָה אַחַת מֵהֶן בְּעִילָה פְּסוּלָה, אוֹ נִתֵּן לָהּ מֶאֱמָר פְּסוּל - נֶאֱסָרוּ כָּלן לִיבוֹם; וְצָרִיכָה גִּט זֶה שֶׁנִּבְעֲלָה אוֹ שֶׁנִּתֵּן לָהּ הַמֶּאֱמָר, וְצָרִיכָה אַחַת מֵהֶן חִלְצָה לְהַתִּירָן לָזֶר, שֶׁאֵין זֶקֶת הַיָּבוֹם מְסַתְּלָקָת בְּבַעֲלֶיהָ פְּסוּלָה. יב. נִחְלָצָה אַחַת מֵהֶן חִלְצָה פְּחוּתָה - הַתֵּרָה לְהַנָּשָׂא לָזֶר, זֶה שֶׁנִּחְלָצָה. אֲכָל צֶרְתָּהּ אֲסוּרָה עַד שֶׁתַּחֲלֹץ גַּם הִיא, אוֹ עַד שֶׁיַּחֲלֹצוּ כָּל הָאֲחִין לְרִאשׁוֹנָה שֶׁנִּחְלָצָה הַחִלְצָה

וְנִרְצָתָה כֻּלָּה פְּלוּנִית לִהְיוֹת לוֹ לְאִשָּׁה. וְרָצָה וְהוֹסִיף לָהּ תוֹסֶפֶת עַל עֶקֶר כְּתֻבָּתָה עַד מְשָׁלֵם כֶּף וְכָף. וְדָא נִדּוּנָא דְּהַנְעֻלָּת לִיהּ כֶּף וְכָף [וזה טכום הנדוניה שהכניסה לו], הַכֹּל נִתְקַבֵּל חֲתָן זֶה וְכָא לִידּוֹ נִעְשָׂה בְּרִשּׁוֹתוֹ, וְזִקָּף הַכֹּל עַל עֲצָמוֹ בְּמִלּוֹה וְרִשּׁוֹ [וחוב]. וְכָף אֲמָר לָנָא חֲתָנָא דְּנָן: 'אַחֲרִינִית כְּתֻבָּה דָּא בְּלָה עֶקֶר וְנִדּוּנָא וְתוֹסֶפֶת עִם שְׁאָר תְּנָאִי כְּתֻבָּה, קַבְלִית עֲלָאי וְעַל יִרְתָּאִי כְּתָרָאִי [קבלתי עלי ועל כל יורשי אחריו] וְעַל כָּל שְׁפָר אָרְג [כל הנראה נחמד] נְכִסִּין וְקִנְיָנִין דָּאִית לִי תַּחֲוֹת [תחת] כָּל שְׁמָיָא, דְּקִנְיָנִיתִי וְדַעֲתִיד אָנָּא לְמִקְנִי, מִקְרָעִי וּמִטְלָטְלִי, מִטְלָטְלִי אֲגַב מִקְרָעִי, בְּלָהוֹן יִהְיוֹן אַחֲרָאִין וְעִרְבָאִין לְכְתֻבָּה דָּא בְּלָה עֶקֶר וְנִדּוּנָא וְתוֹסֶפֶת [עיקר כתובה והתוספת והנדוניה, כולם יוכלו] לְאַחֲפָרְעָא מִנְהוֹן בְּחִי וּבְתֵר מוֹתִי וְאַפְלוֹ מִגְּלִימָא דְּאַכְתְּפָאִי' [מגלימה שעל כתפיו]. וְקִנְיָנוֹ מִפְּלוּנִי דְּנָן [נעשה קנין] עַל כָּל מָאִי דְּכָתִיב וּמִפְּרִשׁ לְעִיל קִנְיָן שְׁלָם דְּלֹא כְּאַסְמִכְתָּא [הבטחה סתמית] וְדָלָא כְּטַפְסִי דְּשִׁטְרִי [לא כטופס מצוי חסר משמעות], אֵלָּא כְּחֶמֶר חֶזֶק כָּל שִׁטְרִי כְּתֻבּוֹת הַנִּזְכָּרוֹת בִּישְׂרָאֵל וְכַהֲגֵן וְכַתְּקוֹן רַבּוּתֵינוּ ז"ל. וְחֲתָמָנוּ עַל שִׁטְר כְּתֻבָּה דָּא בְּזִמָּן הַנִּזְכָּר לְמַעַלָּה, וְהַכֹּל שְׂרִיר וְפָרִיר וְקִיָּם.

לד. וְאִם הֵיכָּה כְּתֻבַּת אֶלְמָנָה, כּוֹתֵב 'פְּלוּנִית אֶרְמָלְתָּא' [אלמנה פלונית]; וְאִם הֵיכָּה כְּתֻבַּת גְּרוּשָׁה, כּוֹתֵב 'פְּלוּנִית הַגְּרוּשָׁה' - כְּדִי שְׁלֹא יִפְשַׁל בָּהּ כֶּהֱן. וְכּוֹתֵב: 'וְיִהְיֶהנָּא לִיכִי מוֹהֲרִיכִי כֶּסֶף זָוִי מֵאָה דְּאִינוֹן מִזְוִי כֶּסֶף טָבָא תְּרִיסָר זָוִי וּפְלָג זָוִי וְנָזָא דְּחִזָּזוֹ לִיכִי'.

לה. כְּשֶׁפּוֹתְבִין גִּט יְבָמִין אוֹ כְּתֻבַּת יְבָמִין - מְשַׁרְטֵט [בקורף קוים ישרים ל-] מְקוֹם הַפְּסוּקִים; שְׁאֲסוֹר לְכָתֵב שְׁלֹשׁ תְּבוֹת בְּלֹא שְׁרֻט. וְיִבְמָה שֶׁחִלְצָהּ, מִתֵּרָת לְהַנָּשָׂא בְּיוֹם חִלְצָתָהּ, שֶׁהָרִי אֵינָה חוֹלְצָת עַד שֶׁתִּשְׁלֹם תִּשְׁעִים יוֹם [ממות בעלה].

הַלְכוֹת יְבוֹם וְחִלְצָה פָּרָק ה'

א. הֵיבְמָה שֶׁנִּתֵּן לָהּ הֵיכָּם גִּט בְּרִיתוֹת - פְּסָלָה [מלהתחייבם לו] וּפְסָל אֶת צְרוּתָהּ, עָלָיו וְעַל שְׁאָר הָאֲחִין; שֶׁהָרִי נִעְשָׂה כְּמִי שֶׁחִלָּץ לָהּ. וְאֵין הַגִּט מוֹעִיל בְּיְבָמָה אֵלָּא מִדְּבָרֶיהֶן, הוֹאִיל וְהַגִּט מְגַרֵּשׁ אִשָּׁת אִישׁ. וְכָל גִּט שֶׁפּוֹסֵל אִשְׁתּוֹ מִן הַיְבָמָה, פּוֹסֵל אֶת יְבָמָתוֹ; וְאֵינָה נִתֵּרָת לָזֶר עַד שֶׁיַּחֲלֹץ לָהּ.

ב. הַמֶּאֱמָר [קידושי היבם בכסף ובאמירת "הרי את וכו'"] - עַל פִּי מֵאִמֶּר חֲכָמִים - אֵף עַל פִּי שְׁאֵינוֹ קוֹנֶה בְּיְבָמָה קִנְיָן גָּמוּר [מהתורה], וְאֵינָה נִעְשִׂית בּוֹ אִשָּׁת אִישׁ גְּמוּרָה [אלא בביאה, אעפ"כ] - צָרִיכָה מִמֶּנּוּ גִּט, וְאֵינָה נִתֵּרָת לָזֶר אֵלָּא בְּחִלְצָהּ.

ג. בִּיצֵד? הַעוֹשָׂה מֶאֱמָר בְּיְבָמָתוֹ וְלֹא רָצָה לְבַעַל [אלא להוציאה] - צָרִיךְ לְכָתֵב לָהּ גִּט, שֶׁהָרִי נִתְקַדְּשָׁה לוֹ, וְצָרִיךְ לְחַלָּץ לָהּ, כְּדִי לְהַתִּירָה לְאַחֲרִים; שֶׁאֵין הֵיבְמָה נִתֵּרָת לָזֶר אֵלָּא אַחֵר בְּעִילַת הֵיכָּם אוֹ אַחֵר חִלְצָה; אֲכָל הַגִּט פּוֹסֵלָה

הגדול [מלייבמה]; אכל אם נתנו בסוף, אינו כלום. ונתנו ונחליצתו אינם כלום, בין בתחלה בין בסוף.

יט. כיצד? בן תשע שנים ויום אחד שפא על יבמתו, או שנתן לה מאמר תחלה - פסלה על שאר האחים. אכל אם עשה הגדול מאמר ביבמתו, וחזר בן תשע שנים ויום אחד ונתן לה או לצרתה מאמר - לא עשה כלום, ולא פסלה על אחיו הגדול; חזר בן תשע ויבא עליה או על צרתה אחר מאמר אחיו הגדול - פסלה על הגדול, כשני גדולים שעשו מאמר אחר מאמר, כמו שבארנו.

כ. בן תשע שנים ויום אחד שפא על יבמתו, וחזר אחיו הגדול ויבא עליה, או חלץ, או נתן גט לה או לצרתה - הרי זה פסלה על הקטן; וכן אם חזר הקטן ויבא על צרתה, או בא אחיו האחר שהוא בן תשע שנים ויום אחד על עליה או על צרתה - נפסלה עליו, כדין מאמר ומאמר.

כא. בן תשע שנים ויום אחד שפא על יבמתו, והגדיל ולא בא עליה משהגדיל - צריכה גט, וחליצה; גט - מפני ביאתו שהיא כמאמר; וחליצה - להתידה לזר, שהרי לא נבעלה בעילה שקונה קנן גמור. ואם בא עליה משהגדיל, הרי זו צריכה גט בלבד.

כב. ואחד בן תשע שנים ויום אחד, ואחד בן עשרים שנה שלא הביא שתי שערות [שדינו כקטן] ולא נולדו בו סימני סריס [מין עקר], כמו שבארנו בתחלת הספר.

כג. קטנה [יתומה שהישיא] שראויה למאן [דיה במיאון] בבעלה כדי לבטל נישואיה, והתירשת - אף על פי שקדושי שתייהן מדברי סופרים כמו שבארנו - שני מיני קדושין הן: קטנה - יש לה קדושין כדי שלא ינהגו בה מנהג הפקר, וקדושיה תלוין [בספק] עד שתגדיל. והתירשת - תקנו לה נישואין כדי שלא תשא פנויה לעולם [וקידושה מדרבנן בלבד], לפיכך אם היו כל היבמות הבאות מבית אחד קטנות או חרשות - ביאתה של אחת מהן פוטר את כלן. **כד.** היתה אחת חרשת ואחת קטנה - אין ביאת אחת מהן פוטר צרתה. וכיצד תקנתן? מלמדין את הקטנה שתמאן, וכונס את החרשת; ואם רצה לנרש - כותב לה גט אחר שכיבא עליה, וחתר לזר.

כה. היתה אחת פקחת ואחת חרשת - ביאת הפקחת או חליצתה, פוטר את החרשת; ואין ביאת החרשת פוטר את הפקחת, שאין קדושיה אלא מדבריהן. וכן גדולה וקטנה - ביאת הגדולה או חליצתה פוטר את הקטנה, ואין ביאת הקטנה פוטר את הגדולה.

כו. היו שתייהן קטנות הראויות למאן, וכא היבם על אחת מהן, וחזר ויבא הוא או אחיו על השניה - לא פסל את הראשונה; אבל מלמדין את השניה שתמאן, ויקים זה את יבמתו הקטנה שנבעלה תחלה.

כז. וכן הדין בקטנה וחרשת, שפא היבם תחלה על הקטנה, וחזר ויבא הוא או אחיו על החרשת - לא פסל את הקטנה, והחרשת צריכה גט; שביאת הקטנה מעלה מביאת החרשת, שהקטנה ראויה לאחר זמן [כשתגדל תהיה

הפחותה, שאין חליצה פחותה מסלקת זקת היבום מבית זה עד שתחזר על כל האחין, או עד שתחליץ כל אחת מהן. **יג.** כל יבמה שנבעלה ליבמה, בין בעילה כשרה בין בעילה פסולה, ואפלו בעלה אחר שחלץ לה, בין הוא בין אחיו, בין לשם אישות בין לשם יבמות, ואפלו בעל צרתה אחר שבעל בעילה כשרה, בין הוא בין אחיו - הרי זו צריכה גט, שהרי נעשית אשת איש בבעילה. וכן כל יבמה שנתן לה מאמר, בין מאמר כשר בין מאמר פסול - הרי זו צריכה גט מפני המאמר, כמו שבארנו; ואחר כך יסור אסור המאמר.

יד. ככר בארנו, שהגט אינו דוחה היבמה דחיה גמורה [להתידה לזר], וכן המאמר אינו קונה בה קנן גמור; אבל הבעילה קונה קנן גמור, והחליצה דוחה אותה דחיה גמורה. לפיכך גט אחר גט ביבמה, או מאמר אחר מאמר [כדלהלן] - מועיל; אבל בעילה אחר בעילה, וחליצה אחר חליצה - אין האחרונה מועלת כלום. וכן גט או חליצה אחר הבעילה אינם כלום.

טו. כיצד? יבם שנתן גט ליבמתו, וחזר ונתן גט לצרתה - הרי זה אסור בקרובות שתייהן. וכן שני יבמין שנתנו שני גטין ליבמה אחת זה אחר זה - הרי זו כגרושה לשניהן, ושניהן אסורין בקרובותיה; ואחד מהן חולץ. וכן אם נתן גט ליבמתו, ונתן אחיו גט לצרתה - כל אחד אסור בקרובות זו שנתן לה הגט; וכן אם נתנו מאמר אחר מאמר, כמו שבארנו. אבל היבם שחלץ ליבמתו, וחזר וחלץ לצרתה בין הוא בין אחיו, וכן שני יבמין שחלצו זה אחר זה ליבמה אחת - אין חליצה אחרונה כלום, ואין החולץ אותה אסור בקרובותיה, שהן כחולץ לשאר הנשים שאין לו עליה זקה.

טז. וכן הבעל יבמתו, וחזר בין הוא בין אחיו וחלץ לה או לצרתה - אין חליצה זו כלום; וכן אם חזר אחיו ונתן גט לה או לצרתה, אינו כלום. חזר אחיו ונתן לה מאמר, או בעל - לא עשה כלום; מאחר שבעל אחיו תחלה, קנה קנן גמור, ואין קדושין תופסין באשת איש. אבל אם נתן מאמר לצרתה, או בעל צרתה - צריכה גט, כמו שבארנו. **יז.** שני יבמין שביבמו שתי יבמות הבאות מבית אחד [נשי אח אחד], ולא נודע מי יבם תחלה - שניהן יוציאו בגט ויתרו לזרים, ואסורות ליבמין. לפיכך, ראובן שהיה בירושלים, ולו שתי נשים, אחת בעכו ואחת בצור, ושמעון אחיו בעכו ולוי אחיו בצור, ושמעון שמת ראובן - הדין נותן שלא ייבם אחד מהן עד שיודע מה עשה אחיו, שמא קדם ויבם. קדם אחד מהן ויבם - אין מוציאין מידו, עד שיודע שאחיו יבם תחלה. רצה האחד לחלץ קדם שיודע מה עשה אחיו - אין מונעין אותו.

יח. יבם קטן בן תשע שנים ויום אחד - ביאתו כמאמר מן הגדול, שאינו קנן גמור. ומאמר בן תשע שנים ויום אחד - אם נתנו תחלה מועיל, והרי הוא פסול בו על

ז. ואלו חולצות ולא מתקבמות - אסורי לאוין, והשניות, ואסורי עשה, כמו שיתבאר. וכל אשה שהיא ספק מגרשת, חולצת ולא מתקבמת - שמא יפגע (ויכשל) בערוה, שאשת אחיו שגורשה אסורה עליו משום ערוה. אבל מי שהיא מקדשת לאחיו בספק קדושין - הרי היא כשאר כל היבמות, וחולצת או מתקבמת; שאין כאן דבר לחוש לו. וכן אשת החרש וזקנה ועקרה, הרי הן כשאר כל היבמות - רצה חולץ, רצה מיבם; שזקנה ועקרה היתה להן שעת הכושר.

ח. ואלו הן שהן פטורות מן החליצה ומן היבום: אשת סריס חמה ואנדרוגינוס, ואשת השוטה, ואשת הקטן, ואילונית [עקרה], ומי שהיא ערוה [קרובה], שגאמר: "ולא ימחה שמו מישראל" - פרט לסריס חמה ואנדרוגינוס, ששקם מחוי, הואיל ואינו ראויין לולד מתחלת ברייתו, הרי הן כמין בפני עצמו. "והיה הפכור אשר תלד" - פרט לאילונית, שאינה ראויה לולד מתחלת ברייתה. "לא תהיה אשת המת" - פרט לאשת שוטה וקטן, מפני שאין להן אישות כלל. "ולקחה לו לאשה" - פרט לערוה, שאין לו ביה לקוחין.

ט. ביצד? יבמה שהיא ערוה על יבמה [יבם שלה], כגון שהיתה אחות אשתו, או אמה, או בתה - הרי זו פטורה מן החליצה ומן היבום, ואין לו עליה זקה כלל, שגאמר: "ולקחה לו לאשה ויבמה" - מי שראויה ללקוחין וקדושין תופסין בה, היא שהיא זקוקה ליבם.

י. היתה היבמה אסורה על יבמה אסור לאו, או אסור עשה, או שהיתה שניה - הרי זו חולצת ולא מתקבמת. ומפני מה צריכה חליצה? מפני שיש בה לקוחין; והואיל וקדושין תופסין בהן, הרי הן זקוקות ליבם. ומן הדין היה שיתקבמו, שהיבום מצות עשה, וכל מקום שאמה מוצא עשה ולא תעשה, יבוא עשה וידחה את לא תעשה; אבל חקמים גזרו, שלא יתקבמו חבי לאוין ולא שניות - גזרה שמא יבוא עליה ביאה שניה, והרי ביאתה אסורה ואין שם מצוה, שאין מצות עשה אלא ביאה ראשונה בלבד. לפיכך, אם עבר ובצעל יבמתה האסורה משום לאו או משום עשה, ואין צריך לומר שניה [היינו ערוה מדרבנן] - הרי זה קנה קנן גמור, ומוציאה בגט; והיא וכל צרותיה מתרות לזר, שהרי נפטרו.

יא. ויבמה שהיא אלמנה מן הנשואין, ובא עליה כהן גדול - לא נפטרה צרתה, שאין עשה [מצות יבום] דוחה את לא תעשה ועשה [איסור אלמנה לכהן ג], והואיל ולא קנה מן התורה קנן גמור, לא התרה צרתה לזר עד שתחליץ. יב. היתה היבמה ערוה על בעלה, כגון שעבר או טעה ולקח אחותו מאביו, ונפלה לפני אחיו - אין זו [נחשבת] אשתו [של המת], שאין קדושין תופסין בה, ואינה לא בת יבום ולא בת חליצה; ואם היתה לה צרה, חולצת או מתקבמת. ואם היתה זו שהיא ערוה על הבעל מתרת ליבם, ורצה היבם לשא אותה וליבם צרתה - הרשות בידו.

מקודשת מדאורייתא]; לפיכך יקיים הקטנה שנבעלה תחלה. כח. בא היבם תחלה על החרשת, וחרור ובא הוא או אחיו על הקטנה - פסל את החרשת; ומלמדין את הקטנה שתמאן, והחרשת יוצאה בגט.

כט. היו אחת פקחת ואחת חרשת, בא היבם על הפקחת, וחרור ובא הוא או אחיו על החרשת - לא פסל את הפקחת, והחרשת צריכה גט. בא היבם על החרשת, וחרור הוא או אחיו ובא על הפקחת - פסל את החרשת, והחרשת יוצאה בגט, והפקחת בגט וחליצה.

ל. היו גדולה וקטנה, בא על הגדולה, וחרור הוא או אחיו ובא על הקטנה - לא פסל את הגדולה; ומלמדין את הקטנה שתמאן. בא על הקטנה, וחרור ובא הוא או אחיו על הגדולה - מלמדין את הקטנה שתמאן; ויקיים הגדולה, שבעילתה קונה קנן גמור.

יום חמישי

הלכות יבום וחליצה פרק ו

א. יש אחים שהן ראויין ליבום או לחליצה; ויש אחים שאינן ראויין, לא ליבום ולא לחליצה, ואין להן זקה [קשר ליבם] כלל, אלא יבמתו מתרת לזר. ויש אחים שהן ראויין לחליצה, ואינן ראויין ליבום; ויש אחים שהן ראויין ליבום, ואינן ראויין לחליצה.

ב. ואלו שאין להן זקה כלל: סריס [מיו עקר] חמה [מלידה] ואנדרוגינוס [יש בו סימני זכרות ונקבות] - מפני שאינן ראויין לולד [להוליד], ולא היתה להן שעת הכושר. ג. ואלו מתקבמין ולא חולצין: החרש והשוטה והקטן, מפני שאין בהן דעת לחלץ. וכשיבם החרש, אינו מוציא לעולם, מפני שבעילתו עושה אותה אשת איש גמורה, ואין גרושיו גרושין גמורין; וכן תשע שנים ויום אחד שיבם, אינו יכול לגרש עד שיגדיל, כמו שבארנו.

ד. ואלו חולצין ולא מתקבמין: הספקות - כגון שהיתה ספק ערוה - ופצוץ דפא [נפצעו ביצין] וכרות שפכה [נכרות גיד] וכיוצא בהן ממניי הסרוס, והזקן ביותר שתשש כחו וכשל; ואם בעל סריס [שנתסרס בידו] - אדם - קנה, שהרי היתה להן שעת הכושר, ומוציא בגט, מפני שהוא אסור לבוא בקהל. והשקטום [שאינו בו לא סימני זכרות ולא נקבות] חולץ ולא מיבם, מפני שהוא ספק; ואם נקרע [ננתח] ונמצא זכר - רצה חולץ, רצה מיבם. ושאר האחים - או חולצין או מתקבמין.

ה. יש יבמות שהן ראויות לחליצה או ליבום; ויש יבמות שהן ראויות ליבום, לא לחליצה; ויש יבמות שהן ראויות לחליצה, לא ליבום; ויש יבמות שאינן ראויות לא לחליצה ולא ליבום, ואין עליהן זקה כלל, ומתרות להנשא לזר.

ו. ואלו שמתקבמות ולא חולצות: החרשת והשוטה והקטנה, לפי שאין בהן דעת לקרות ולהבין; ואם רצה היבם לגרש את החרשת בגט אחר שביצעל אותה, הרי זה מגרש.

יג. היתה היבמה אסורה על בעלה משום לאו, או משום עשה, או שהיתה שניה לבעל, ולא היתה אסורה על היבם מצד מאלו הצדדים - הרי זו מתרת ליבם; חוץ ממחזיר גרושתו משנשאת ונתת - שהיא חולצת ולא מתבכמת. וכן יבמה שהיא ספק ערוה על היבם, או ספק ערוה על בעלה - הרי זו חולצת ולא מתבכמת. לפיכך, מי שקדש אשה בספק קדושין, ואחר כך מת אחיו שהיה נושא אחותה, ונפלה לו ליבום שהיא ספק אחות אשתו - הרי זו חולצת ולא מתבכמת; ומוציא את אשתו בגט מספק. ושתיהן אסורות עליו: יבמתו, מפני שהיא ספק ערוה; וארוסתו, מפני שהיא ספק קרובת חלוצתו, שהיא כשניה, כמו שבארנו.

יד. מי שמת אחיו והניח שתי נשים, האחת אסורה עליו משום ערוה, והשניה אינה ערוה - כשם שהערוה פטורה מן החליצה ומן היבום, כך צרתה פטורה; ולא נפלה לו זקה על בית זה כלל, שנאמר: "אשר לא יבנה את בית אחיו" - בית שיש לו לקוחין באיזו מהן שירצה, הוא שיש לו עליו זקה; ובית שמקצתו אינו יכול לבנותו, שהרי אין לו בו לקוחין - אינו בונה אפלו מקצתו שהוא מתר. ונמצאת צרת הערוה ערוה עליו משום אשת אחיו - שהרי אין לו עליה זקה.

טו. לפיכך ראובן שמת והניח שתי נשים, האחת ערוה על שמעון ושתיהן ראויות ללוי - אין לשמעון זקה על בית זה, והרי שתיהן תחת זקת לוי; יבם לוי האחת מהן שהיא צרת ערוה של שמעון, והיתה לו אשה אחרת, ומת לוי ונפלו שתיהן לפני שמעון - שתיהן פטורות מן החליצה ומן היבום משמעון: האחת, מפני שהיתה צרת ערוה; והשניה, מפני שהיא צרתה. וכן הדין בצרת צרתה עד סוף העולם - שכל אשה שאין לו עליה זקה, באסור אשת אח עומדת לעולם.

טז. וכן אשת אחיו שלא היה בעולמו [שנולד אחר שמת], הואיל ואין לו עליה זקה - שנאמר: "כי ישובו אחים יחדיו", עד שישבו שניהן בעולם. ואם לא היתה ביניהן ישיבה בעולם - הרי זו ערוה עליו לעולם משום אשת אח, ופטורת צרתה.

יז. כיצד? ראובן שמת והניח אשה, ונפלה לפני שמעון, ואחר שמת ראובן נולד לוי, בין שנולד קדם שיבם שמעון אשת ראובן בין שנולד אחר שיבמה - הרי אשת ראובן ערוה על לוי לעולם; לפיכך אם מת שמעון ונפלה זו וצרתה לפני לוי - שתיהן פטורות מן החליצה ומן היבום. עשה שמעון מאמר [קידושי כסף כתקנת חכמים קודם יבום] ביבמתו אשת ראובן, ומת קדם שיבס אותה - הרי לוי חולץ לצרתה, ולא מיבם; שאין המאמר קונה ביבמה קנני גמור, כמו שבארנו.

יח. אשה שזנת תחת בעלה ברצון ובצדדים, ומת קדם שיגרשנה, ונפלה לפני יבם - הרי היא פטורה מן החליצה ומן היבום וכן צרתה, כאלו היתה ערוה על היבם; מפני

שמת אחיו והניח שתי נשים, האחת אסורה עליו משום ערוה, והשניה אינה ערוה - כשם שהערוה פטורה מן החליצה ומן היבום, כך צרתה פטורה; ולא נפלה לו זקה על בית זה כלל, שנאמר: "אשר לא יבנה את בית אחיו" - בית שיש לו לקוחין באיזו מהן שירצה, הוא שיש לו עליו זקה; ובית שמקצתו אינו יכול לבנותו, שהרי אין לו בו לקוחין - אינו בונה אפלו מקצתו שהוא מתר. ונמצאת צרת הערוה ערוה עליו משום אשת אחיו - שהרי אין לו עליה זקה.

טו. לפיכך ראובן שמת והניח שתי נשים, האחת ערוה על שמעון ושתיהן ראויות ללוי - אין לשמעון זקה על בית זה, והרי שתיהן תחת זקת לוי; יבם לוי האחת מהן שהיא צרת ערוה של שמעון, והיתה לו אשה אחרת, ומת לוי ונפלו שתיהן לפני שמעון - שתיהן פטורות מן החליצה ומן היבום משמעון: האחת, מפני שהיתה צרת ערוה; והשניה, מפני שהיא צרתה. וכן הדין בצרת צרתה עד סוף העולם - שכל אשה שאין לו עליה זקה, באסור אשת אח עומדת לעולם.

יז. כיצד? ראובן שמת והניח אשה, ונפלה לפני שמעון, ואחר שמת ראובן נולד לוי, בין שנולד קדם שיבם שמעון אשת ראובן בין שנולד אחר שיבמה - הרי אשת ראובן ערוה על לוי לעולם; לפיכך אם מת שמעון ונפלה זו וצרתה לפני לוי - שתיהן פטורות מן החליצה ומן היבום. עשה שמעון מאמר [קידושי כסף כתקנת חכמים קודם יבום] ביבמתו אשת ראובן, ומת קדם שיבס אותה - הרי לוי חולץ לצרתה, ולא מיבם; שאין המאמר קונה ביבמה קנני גמור, כמו שבארנו.

והרי שפיתקן קימות - שפיתקן חולצות ולא מתיבמות, כמו שבארנו.

ד. מתה האחרונה - חזרה הראשונה להתרה, וחולצת או מתיבמת. מתה הראשונה - הרי האחרונה באסורה עומדת, וחולצת ולא מתיבמת: שהרי לא היתה ראויה ליבום בשעת נפילתה. וכן אם קדם אחד מן האחים וחלץ לאחרונה - התרה הראשונה לשאר האחים; שהרי הזקה שאסרה אותה, הסירה אחיו בחליצתו.

ה. וכן אם היתה הראשונה ערוה על אחד מהן, וקדם יובם את האחרונה שהיא מתרת לו - התרה הראשונה לשאר האחים; שהרי האחרונה שאסרה אותה עליהם, נתיבמה למתו לה. אבל אם היתה האחרונה היא שאסרה על אחד מהן בלבד משום ערוה, הרי הוא מיבם לראשונה. ושאר האחים אסורין בשפיתקן, וחולצין ולא מתיבמין כמו שבארנו; ואם קדמו וכנסו כל אחד אחת מן האחיות, מוציאין מידן.

ו. שלשה אחים, שנים מהן נשואין לשתי אחיות, מת אחד מבצלי אחיות, ועשה השלישי ביבמתו מאמר [קידשה בכסף כתקנת חכמים לפני היבום], ואחר כך מת בעל האחות השני, ונפלה האחות השנייה לפני האח השלישי - הרי זה נותן גט לבצלת המאמר וחולץ לה, וחולץ לאחותה האחרונה, כדי להתירן לזר.

ז. מת זה שעשה המאמר, והיתה לו אשה אחרת, ונפלו שפיתקן לפני בעל האחות - בצלת המאמר פטורה מן החליצה ומן היבום, שהרי היא אחות אשתו; והאשה האחרת, חולצת ולא מתיבמת, שאין המאמר קונה קנן גמור עד שיפטר את הצרה.

ח. אחד מן היבמין שקדש אחות יבמתו - אומרין לו: 'המתן ואל תגרשנה ואל תשאנה עד שייבם אחיך, או יחלץ, ליבמה זו הזקוקה לכלכם'. חלץ לה אחיו, או יבמה, או שמתה היבמה - הרי זה יכנס ארוסתו; מתו אחיו כלם - מוציא את ארוסתו בגט, ויבמתו בחליצה. ואם מתה ארוסתו, בין שמתה קדם מיתת האחים בין שמתה לאחר מיתתן - חזרה היבמה להתרה, ורצה מיבם רצה חולץ.

ט. שלשה אחים, שנים מהן נשואין לשתי אחיות, ויש לכל אחת משפיתקן צרה, ומתו הנשואין את האחיות, ונפלו האחיות וצרותיהן ליבום - אם חלץ לצרות, נפטרו אחיות; אבל אם חלץ לאחיות, לא נפטרו צרותיהן עד שיחלצו הצרות; מפני שחליצת אחיות חליצה שאינה מעלה [כי אינו ראויות להתייבם], וחליצה שאינה מעלה אינה פוטרת את הצרה, כמו שבארנו.

י. ויראה לי, שכן הדין בשתי יבמות הפאות מבית אחד, והאמת מהן אסורה על יבמה משום שניה וכיוצא בה, או מחיבי לאוין, או מחיבי עשה - שאם חלץ לאסורה [שחליצתה פחותה], לא התרה צרתה; חלץ לצרה, התרה האסורה.

ליבם, כמו שבארנו? מפני שאסור צרת הערוה בנשואין ידוע לכל, ואין באין להתיר הצרה אם לא גרש הערוה; ואסור צרת ערוה בזקה אינו ידוע לכל, ובאין להתיר הצרה ואפלו לא נתגרשה הערוה.

כז. שלשה אחים נשואין שלש נשים נכריות, ומת אחד מהן, ועשה השני מאמר [קידושי כסף] ביבמתו, ומת קדם שיכנס, ונפלו שפיתקן לפני היבם - הרי אלו חולצות ולא מתיבמות; מפני שבעלת המאמר עליה זקת שני יבמין, ונמצאת כאלו היא אשת שני מתים; ודרשו חכמים ואמרו: "אשת המת", לא אשת שני מתים. לפיכך, כל אשה שעליה זקת שני יבמין, חולצת ולא מתיבמת, וכן צרתה; ואסורין מדברי סופרים.

כח. ומפני מה לא יחלץ לבצלת המאמר שעליה זקת שני יבמין, וייבם צרתה? גזירה, שלא יאמרו: 'שפתי יבמות הפאות מבית אחד, אחת חולצת ואחת מתיבמת'; ולפיכך אסרו אף צרתה.

כט. עשה מאמר ביבמתו, ונתן גט למאמרו, ומת - חזרה להתרה, שהמאמר שאסרה הרי בטלו [ע"י הגט]; ורצה חולץ לה, רצה מיבם.

ל. בן תשע שנים ויום אחד שבא על יבמתו, ומת כשהוא קטן, ונפלה פעם שניה לפני אחיו הגדול - הרי זו חולצת ולא מתיבמת; שביאת בן תשע כמאמר מן הגדול, כמו שבארנו, ונמצא עליה זקת שני יבמין.

לא. מי שחציה שפחה וחציה בת חורין, שנתקדשה לראובן ונשתחררה, וחזרה ונתקדשה לשמעון, ומתו שניהם - מתיבמת ללוי, ואינה אשת שני מתים; אם קדושי ראובן קדושין, אין קדושי שמעון כלום; ואם קדושי שמעון קדושין, אין קדושי ראובן כלום.

הלכות יבום וחליצה פרק ז

א. שנים מן האחים נשואין לשתי אחיות, ומתו שניהן, ולא נודע איזה מהן מת ראשון - הואיל ואי אפשר ליבם שפיתקן, והרי זקה [רשות וקשר היבם] נפלה על שפיתקן - שפיתקן חולצות ולא מתיבמות; ואפלו היתה אחת מהן אסורה על היבם משום שניה [ערוה מדרבנן], או מחיבי עשה, או מחיבי לאוין - הרי אלו חולצות ולא מתיבמות. אבל אם היתה אחת מהן ערוה עליו, כגון שהיתה אם אשתו, או בתה - הרי אחותה מתרת לו, ורצה חולץ רצה מיבם; שהרי לא נפלה זקתו על שפיתקן, שאין זקה על הערוה.

ב. היתה אחת מהן אסורה על יבם זה משום ערוה, והאחרת אסורה על היבם השני משום ערוה - האסורה לזה מתרת לאחיו, והאסורה לזה מתרת לאחיו, שהרי נפלה זקת כל אח מהן על המתרת לו בלבד; ורצה חולץ לזו המתרת לו, רצה מיבם.

ג. מת אחד מן האחין, ונפלה אשתו ליבום, ואחר כך מת שני, ונפלה אשתו שהיא אחות הראשונה ליבום,

בית דין מצוין להפרישו? אמרו חכמים: אם תשב אשתו עמו, נמצאת אחותה נשאת לך, ויאמרו: נפטר מהשם אחות אשה; לפיכך מוציא החלש אשתו בגט, כדי שתהיה אחותה אסורה לעולם.

יט. וכן שני אחים פקחין נשואין לשתי אחיות, אחת פקחת ואחת חרשת - מת בעל החרשת, תצא משום אחות אשה. מת בעל הפקחת, מוציא את אשתו החרשת בגט, ואת אשת אחיו בחליצה, מפני שהוא פקח ויכול לחלוץ.

כ. שני אחים, אחד פקח ואחד חרש, והחרש נשוי שתי נשים פקחות, אחת מהן ערוה על הפקח, ומת החרש - שתייהן פטורות על כל פנים: אם נשואי הערוה נשואין, הרי השניה צרתה ופטורה; ואם אין נשואי הערוה נשואין, כך לא יהיו נשואי צרתה נשואין.

כא. היתה בתו וכיוצא בה חרשת, ונשואה לאחיו הפקח - צרתה חולצת ולא מתניבמת; שאין נשואי החרשת גמורין.

כב. כל מקום שאמרנו בהלכות אלו 'שתי אחיות' - אחד שתי אחיות, או אשה ובתה, או אשה ובת בנה, וכיוצא בה; ענן הדברים - שהן שתי נשים שהאחת מהן ערוה עם האחרת, ואי אפשר לשא שתייהן משום ערוה. וכן כל מקום שנאמר 'אחות אשתו', או 'אחות יבמתו' - אחד אחותה, או אמה, או בתה; ענן הדברים - אחת מקרובותיה שהן ערוה עמה.

הלכות יבום וחליצה פרק ח

א. מי שקדש אחת משתי אחיות, ואין ידוע איזו מהן קדש, ומת, ולו אח אחד - חולץ לשתייהן, כדי להתיירן לאחרים. היו לו שני אחין - אחד חולץ לאחת מהן בתחלה, והשני מיבם לשניה על כל פנים: אם זו היא שקדש אחיו, הרי יבם אותה; ואם אינה אשת אחיו, הרי נשא אשה משאר הנשים, ואחותה שהיתה אשת אחיו, פטר בחליצה. אבל לא יבם האחת תחלה - שמא האחרת היא אשת אחיו, ונמצא שנשא קרובת זקוקתו; קדמו שני האחים וכנסו שתי היבמות - אין מוציאין מיבם.

ב. שנים שקדשו שתי אחיות, זה אינו יודע איזו קדש, וזה אינו יודע איזו קדש, ומתו שניהן - לזה אח ולזה אח - זה חולץ לשתייהן, וזה חולץ לשתייהן. לזה אח אחד ולזה שנים - היחיד, חולץ לשתייהן בתחלה; והשנים, אחד חולץ ראשון, והשני מיבם. ואם קדמו וכנסו - אין מוציאין מיבם, ואפילו היו כהנים; שהחליצה שחלץ היחיד, מספק חלוץ; והחליצה אסורה לכהן מדברי סופרים, ובספק חליצה לא גזרו.

ג. היו לזה שני אחים ולזה שני אחים - אחיו של זה חולץ לאחת, ואחיו של זה חולץ לאחת; ואחר כך האח השני של זה מיבם חלוצתו של זה, והאח השני של זה מיבם חלוצתו של זה. קדמו שני אחים וחלצו לשתייהן - לא יבמו שני האחים האחרים; אלא אחד חולץ בתחלה, ואחיו מיבם לשניה. ואם קדמו וכנסו, אין מוציאין מיבם.

יא. שלשה אחים, שנים מהן נשואין שתי אחיות, והשלישי נשוי נכרית, מת אחד מבצלי אחיות, ויבם הנשוי נכרית את אשתו, ואחר כך מתה אשתו של שני, ואחר כך מת השלישי, ונפלו שתי נשוי לפני השני שאין לו אשה - הרי אלו פטורות מן החליצה ומן היבום: האחת, מפני שהיתה אחות אשתו בשעה שמת אחיו הראשון, נאסרה עליו לעולם משום אשת אח, כדין אשת אחיו שלא היה בעולמו; והנכרית, משום צרתה.

יב. וכן שני אחים נשואין לשתי אחיות, ומת אחד מהן, ואחר כך מתה אשתו של שני - הרי זו אסורה עולמית, הואיל ונאסרה עליו שעת נפילה. אבל המגרש את אשתו והחזירה ומת - הרי זו מתרת ליבם; ואף על פי שהרי נאסרה עליו בחייו אחיו בשעה שגרשה, הרי חזרה להתרה, וכשמת אחיו - בהתרה היתה עומדת.

יג. קטנה שהשיאה אביה, וגרשה בעלה, והחזירה ומת, ועדין היא קטנה - הרי זו אסורה ליבם; מפני שגרשה גרושין גמורין, שהרי אביה השיאה; ואין חזרתה [שנישאת בשנית] חזרה גמורה, שאין קדושי קטנה גמורין, כמו שבארנו.

יד. והוא הדין למגרש פקחת, ונתחרשה, והחזירה ומת, והניחה חרשת - שהיא אסורה ליבם, ואינה חולצת ולא מתניבמת. וצרת קטנה זו, או חרשת זו - חולצת או מתניבמת. ואם החזירה כשהיא קטנה וגדלה או חרשת ונתפקחה אצלו, ואחר כך מת - הרי זו מתרת ליבמה.

טו. שני אחים נשואין לשתי אחיות, היו שתייהן קטנות הראויות למאן [שדי במיאונן לבטל נישואיהן] או חרשות, ומת אחד מהן - תצא משום אחות אשה, ופטורה מן החליצה ומן היבום. היו אחת גדולה ואחת קטנה, ומת בעל הקטנה - תצא משום אחות אשה; מת בעל הגדולה - מלמדין את הקטנה שתמאן כבעלה, ותהיה גדולה זו מתרת ליבמה.

טז. שני אחים חרשין נשואין לשתי אחיות פקחות, או חרשות, או אחת פקחת ואחת חרשת, וכן שתי אחיות חרשות נשואות לשני אחים פקחין, או חרשין, או אחד פקח ואחד חרש, ומת אחד מהן - אשתו פטורה מן החליצה ומן היבום, משום אחות אשה; שהרי אין נשואי אחד משניהן נשואין גמורין.

יז. שני אחים אחד פקח ואחד חרש, נשואין לשתי אחיות פקחות, או אחת חרשת ואחת פקחת, והרי הפקחת היא אשת הפקח - מת החרש - תצא אשתו, משום אחות אשה. מת הפקח - הואיל ונשואי הפקח שמת נשואין גמורין וזקת זה החרש גמורה [מן התורה], ונשואי החרש אינם נשואין גמורין - הרי זה מוציא את אשתו בגט, מפני שאחותה זקוקה לו; ואשת אחיו הפקח אסורה לעולם, שאינו יכול לکنס מפני אחותה, ולא יחלוץ, מפני שהוא חרש.

יח. ולמה גזרו חכמים שיוציא זה החרש אשתו החרשת, והם אינן בני חיוב, אלא הרי הן פקטן אוכל נבלות, שאין

אינה אשת אחיו - הרי היא אשת אח אחד מהארבעה, והרי חלצו לה ארבעתן תחלה. וכן השנייה - חולצין לה ארבעה, והאחד מן הארבעה זה שנשא הראשונה, והחמישי ישאנה. עד שנמצאו הבנים החמשה נשאו החמש נשים, אחר שנחלצה כל אחת מהן ארבע חליצות. יב. ולעולם הזה בכל הספקות בעקרים אלו; שכל מי שנסתפק לך שמה בת חליצה היא לאיש זה או אינה צריכה לחליצה ממנו - אינה נותרת להנשא לזר, עד שיחלץ לה אותו האיש; וכל מי שנסתפק לך שמה ביאתה אסורה על איש זה, בין מדברי תורה בין מדברי סופרים - אינה מתבטלת לו. וכל שנחלצה חליצה מעלה או נבעלה בעילה כשרה - התרה צרתה לזר.

יג. ועל דרך זו תבין ותורה בכל הספקות שיאמרו לענין יבום וחליצה, שהרי בארנו כל העקרין שעליהן תסמך. ותדע מי הוא שחולץ, ומי הוא שמיבם, ומי היא הפטורה מן החליצה ומי היבום, ומי היא הראויה ליבום.

ברוך רחמנא דסייען

יום שישי

הלכות נערה בתולה

יש בכללן חמש מצוות - שלש מצוות עשה, ושתי מצוות לא תעשה; וזה הוא פרטן: (א) לקנס המפתה; (ב) שישא האונס אנוסה; (ג) שלא יגרש האונס; (ד) שתשב אשת מוציא שם רע תחת בעלה לעולם; (ה) שלא יגרש מוציא שם רע את אשתו. ובאור מצוות אלו בפרקים אלו.

הלכות נערה בתולה פרק א

א. מי שפתה בתולה, קונסין אותו משקל חמשים סלעים של כסף מזקק [טהור]; וזה הוא הנקרא 'קנס'. וכן אם אנס אותה. וקנס זה - מצות עשה של תורה, שנאמר: "ונתן האיש השכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף".

ב. ואיזה הוא מפתה ואיזה הוא אונס? מפתה - לרצונה; ואונס - שבא עליה בעל כרחה. כל הנבעלת בשדה - הרי זו בחזקת אנוסה, ודנין בו דין אונס, עד שיעידו העדים שברצונה נבעלה. וכל הנבעלת בעיר - הרי זו בחזקת מפתה, מפני שלא נעקה, עד שיעידו עדים שהיא אנוסה, כגון ששילף חרב ואמר לה: 'אם תנעקי, אהרג אותך'.

ג. המפתה שלא רצת להנשא למפתה, או שלא רצה אביה לתנה לו, או שלא רצה הוא לקנס - הרי זה נותן קנסה, והולך; ואין כופין אותו לקנס. ואם רצו וכנסה - אינו משלם קנס, אלא כותב לה כתובה כשאר הבתולות. אבל האנוסה שלא רצת היא או אביה להנשא לאונס - הרשות בידם, ונותן קנס. רצת היא ואביה ולא רצה הוא - כופין אותו וכונס ונותן קנס, שנאמר: "ולו תהיה לאשה", הרי זו מצות עשה - אפלו היא חגרת או סומה או מצרעת, כופין אותו לקנס. ואינו מוציא לרצונה

ד. האשה שהיו לה בנים, והיו לכלתה בנים, ונתעברה האשה ונתעברה בלתי, וילדו שתייהן במחבוא אחת, ונתעברו שני הילדים, והגדילו התערוכות ונשאו נשים ומתו - כיצד הן נותרות? בני הכלה חולצין לשתייהן תחלה, ולא מיבמין - שכל אחת משתייהן ספק שהיא אשת אחיו ותהיה מתרת לו, ספק שהיא אשת אחי אביו והיא ערוה עליו. אבל בני הזקנה, או חולצין או מיבמין: שאם היא זו אשת אחיו, הרי יבמה; ואם היא אשת בן אחיו, מתרת היא לו - שפכר נחלצה.

ה. מתו הבנים הידועים [הוודאיים] של זקנה ושל כלתה, והרי בני התערוכות קימין - בני התערוכות לנשי בני הזקנה, חולצין ולא מיבמין; שהיא ספק אשת אחי אביו, שהיא ערוה עליו. ולנשי בני הכלה - אחד חולץ בתחלה, ואחד מיבם על כל פנים: אם בן הכלה הוא זה שחלץ תחלה, הרי חלץ אשת אחיו, והשני מן התערוכות הוא בן הזקנה, ומתר לו לשא אשת בן אחיו אחר שנחלצה מיבמה; ואם זה שחלץ תחלה הוא בן הזקנה, הרי חלץ לאשת בן אחיו ולא עשה כלום, והשני מן התערוכות הוא בן הכלה, והרי יבם אשת אחיו.

ו. מי שלא שהת אחר בעלה שלשה חדשים, ונשאת וילדה, ואין ידוע אם בן תשעה לראשון אם בן שבועה לאחרון, והיו לה בנים מן הראשון ומן השני - אם מת זה הבן הספק - בני הראשון ובני האחרון חולצין לאשתו, ולא מיבמין; שכל אחד מהן שכיבא ליבם, שמה אינו אחיו מאביו; והרי הוא אחיו מאמו בודאי, ואשת אחיו מאמו אסורה על האדם לעולם משום ערוה. וכן זה הבן הספק - חולץ לנשותיהן [של הוודאיים] ולא מיבם.

ז. היה בן לראשון ובן לשני, שלא מאשה זו שנשאת בתוך זמן [ג' חודשים], ומת אחד מהן - הרי זה הבן הספק חולץ לאשת זה שמת או מיבם; שאם אחיו מאביו הוא, הרי יבם את אשתו; ואם אינו אחיו מאביו - הרי אין ביניהן אחרונה [קשר אחים] כלל, לפיכך מתר לו לשא את אשתו.

ח. מת הבן הספק - אחד משני הבנים הודאין חולץ לאשתו תחלה, והשני מיבם על כל פנים: אם אחיו הוא, הרי יבם את אשתו; ואם אינו אחיו ובן האב האחר הוא, הרי נחלצה מאחי בעלה.

ט. מי שהלך בעלה למדינה אחרת ושמעה שמת ונשאת, ואחר כך בא הבעל הראשון, ומתו שניהן, לזה אחים ולזה אחים - אחיו של זה ואחיו של זה, חולצין ולא מיבמין.

י. חמש נשים שהיה לכל אחת מהן בן ידוע, ונתעברו חמש וילדו פאחת במחבוא, ונתעברו הילדות והגדילו התערוכות, ונשאו נשים ומתו החמשה האנשים, ונפלו חמש הנשים לפני החמשה הבנים הודאין, שאין אחד מהן יודע איזו היא אשת אחיו - כיצד תפגנן? ארבעה מהן חולצין לאחת תחלה, והחמישי ישא זו שנחלצה ארבע חליצות על כל פנים.

יא. כיצד? אם אשת אחיו היא, הרי יבם אותה; ואם

וכיוצא בהן - בין התרו בו, בין לא התרו בו - פטור מן הקנס, שנאמר: [גבי נוגף אשה הרה ומת עוברת] "ולא יהיה אסון - ענוש יענש", הא אם היה שם אסון [שמחת האשה], אין שם ענוש [אינו משלם דמי הולד]; ואף על פי שהריגת האשה בשנגנה, שהרי לא נתפנונו לה, שנאמר: "כי יצו אנשים, ונגפו אשה הרה" - הא למדת שלא חלק באסון בין שוגג למזיד לפטור מן הפשלוּמין. והרי הוא אומר: "מכה נפש בהמה ישלמנה, ומכה אדם יומת" - מה מכה נפש בהמה, לא חלק בו בין שוגג למזיד לחיבו בַּתְּשִׁלוּמִין, אף מכה נפש אדם, לא חלק בו בין שוגג למזיד לפטור מן הפשלוּמין.

יד. והוא הדין לכל עברה שיש בה מיתת בית דין, שאין בה תשלוּמין.

טו. בא עליה ומתה - הרי זה פטור מן הקנס, שנאמר: "ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה", לא לאבי המתה; והוא שתמות קדם שתעמד בדין.

הלכות נערה בתולה פרק ב

א. חמשים כסף של קנס, הם דמי הנאת שכיבה בלבד. וחייב המפתה לתן בשת ופגם, יתר על הקנס הקצוב בתורה; יתר עליו האונס, שהוא נותן את הצער; שהנבעלת ברצונה אין לה צער, ואנוסה יש לה צער; וכן הוא אומר באנוסה: "תחת אשר ענה".

ב. נמצא המפתה משלם שלשה דברים: קנס, ובשת, ופגם; וקנס; והאונס, ארבעה: קנס, ובשת, ופגם, וצער.

ג. קנס, שנה כפל; אחד הכא על בת כהן גדול, ואחד הכא על בת גר או ממזרת - קנסה חמשים כסף. אבל הבשת והפגם והצער - אינן שוין כפל, וצריכין שומא [הערכה].

ד. כיצד שמין הבשת? הכל לפי המביש והמתביש - שאינו דומה המביש נערה חשוכה וממשפחה מיחסה, למביש קטנה עניה בזויה; ואינו דומה המתביש מאדם חשוב וגדול, למי שבישו אחד מן הנבלים וקל מן הקלים. ה. ולפי זה, רואין הדינין מעלתה ומעלתו; ושמין כמה ממון ראוי לאביה ולמשפחתה לתן [כמה היו מוכנים לתת כדי ש-] ולא יאירע להן דבר זה מאדם זה, וכמוהו [כסכום הזה] חייב לשלם.

ו. פגם, לפי נפיה - רואין אותה כאלו היא שפחה נמכרת בשוק, כמה היא שנה בעולה וכמה היתה שנה בתולה, כשאדם רוצה לקנות שפחה בתולה לתנה לעבדו שהוא רוצה בהנחתו וטובתו; ורואין כמה פחתה, ושלם. צער - לפי קטנותה ובנין גופה ולפי שניו וגופו; ואמדין כמה האב רוצה לתן ולא תצטער זו מנה, ויתן.

ז. המפתה - נותן בשת ופגם מיד, ואינו נותן את הקנס אלא אם כן לא נשאה, שנאמר: "ואם מאן זמאן אביה לתתה לו, כסף ישקל כמהר הבתולות". אבל האונס - נותן ארבעה דברים מיד, וכונס; לפיכך כשתרצה להתגרש, או אם מת - אין לה כלום [דמי כתובה].

לעולם, שנאמר: "לא יוכל שלחה כל זמיו" - הרי זו מצות לא תעשה.

ד. ואין לה כתבה - שלא תקנו חכמים כתבה לאשה אלא כדי שלא תהיה קלה בעיניו להוציאה, וזה אינו יכול להוציא.

ה. היתה אנוסה זו אסורה עליו - אפלו מחיבי עשה, ואפלו שניה [אסורה עליו מדרבנן] - הרי זה לא ישאנה; וכן אם נמצא בה דבר זמה [שזנתה] אחר שפנסה, הרי זה יגרשנה - שנאמר: "ולו תהיה לאשה", אשה הראויה לו. ו. כהן גדול שאנס בתולה או שפחה אותה - הרי זה לא יכנס, מפני שהוא מצוה לשא את הבתולה, ובשעה שישא זו, אינה בתולה; ואם כנס, יוציא בגט.

ז. אף על פי שנאמר באונס: "לא יוכל שלחה" - בין שקדמו [מצות -] עשה, שנאמר: "ולו תהיה", הרי נתקו לעשה [נתנה התורה אפשרות לתקן הלאו]; ונמצאת זו מצות לא תעשה שנתקה לעשה, שאין לוקין עליה אלא אם לא קים עשה שבה, כמו שיתבאר בהלכות סנהדרין. לפיכך אונס שעבר וגרש - כופין אותו להחזיר, ואינו לוקה; מתה גרושתו קדם שיחזירה, או שנתקדשה לאחר, או שהיה כהן שאסור בגרושה - הרי זה לוקה; שהרי עבר על לא תעשה, ואינו יכול לקים עשה שבה.

ח. אין האונס או המפתה חייב בקנס, עד שיכבד עליה כדרכה, ובעדים; ואינו צריך התראה. ומאימתי יהיה לבת קנס? מאחר שלש שנים גמורות, עד שתבגר. ונבעלה בתוך שלש שנים, אין ביאתה ביאה; בא עליה משבגרה, אין לה קנס - שנאמר: "נערה בתולה", לא הבוגרת.

ט. ואחת שיש לה אב, או שאין לה אב - יש לה קנס. ואלו שאין להן קנס: הבוגרת, והממאנת [קטנה יתומה שמיאנה בנישואין שהשיאוה], והאלונית [עקרה], והשוטה, והחרשת, ומי שיצא עליה שם רע בידותה וכאו שנים והעידו שתבעה אותן לזנות עמה, והמתגרשת מן הנשואין וצדין היא נערה בתולה. אבל המתגרשת מן הארוסין - אם נאנסה, יש לה קנס; ואם נתפתתה, אין לה קנס.

י. הגיורת, והשבויה, והמשחררת [שפחה כנענית שנשתחררה] - אם נתגירה ונפדית ונשתחררה והיא בת שלש שנים או פחות - יש לה קנס. ואם היתה בת שלש שנים ויום אחד כשנתגירה או כשנפדית או כשנשתחררה, אין לה קנס; הואיל וביאתה ביאה, הרי הן כבעולות.

יא. היתה בתולה זו אסורה על האונס או המפתה - אם היתה מחיבי פרות, כגון אחותו ודודתו והנדה וכיוצא בהן, או שהיתה מחיבי לאוין - אם התרו בו, הרי זה לוקה ואינו משלם קנס; שאין אדם לוקה ומשלם. ואם לא היתה שם התראה - הואיל ואינו חייב מלקות, הרי זה משלם קנס. יב. היתה מחיבי עשה או שניה וכיוצא בה שאסורה מדברי סופרים - בין התרו בו בין לא התרו בו, חייב בקנס; שאין כאן מלקות.

יג. היתה מחיבי מיתת בית דין, כגון בתו ואשת בנו

הבתולה לזה לבוא עליה בכל ממון שארצה, או אניח זה לבוא עליה בחנם, שיש לאדם למחל ולתן ממונו לכל מי שירצה; לכך נאמר: "אל תחלל את בתך להנותה". שזה שחיבה תורה לאונס ולמפתה ממון, לא מלקות - בפשארע הדבר מקרה, שלא מדעת אביה, ולא הכינה [זימנה] עצמה לכך, שדבר זה אינו הונה תמיד, ואינו מצוי; אבל אם הניח זה בתו הבתולה מוכנת [מזומנת ומיועדת] לכל מי שיבוא עליה, גורם שתמלא הארץ זמה, ונמצא האב נושא בתו והאח נושא אחותו, שאם תתעבר ותלד לא יודע בן מי הוא. והמכין בתו לכך, הרי היא קדשה, ולוקה הבועל והנבעלת משום "לא תהיה קדשה"; ואין קונסין אותו, שלא חיבה תורה קנס אלא לאונס ומפתה, אבל זו שהכינה עצמה לכך, בין מדעתה בין מדעת אביה - הרי זו קדשה; ואסור קדשה אחד הוא, בין בבתולה בין בכעולה. ולפיכך אמרו חכמים, שהיוצא עליה שם רע בלדותה, אין לה קנס, כמו שבארנו - שהרי זו בחזקת שהפקירה עצמה לדבר זה ברצונה.

הלכות נערה בתולה פרק ג

א. המוציא שם רע על בת ישראל, ונמצא הדבר שקר - לוקה, שנאמר: "ויסרו אותו"; ואזהרה שלו מ"לא תלף רכיל בעמך"; ונותן לאביה משקל מאה סלעים כסף מזקק [טהור]; ואם היתה יתומה, הרי הן של עצמה.

ב. והמוציא שם רע על הקטנה או על הבוגרת - פטור מן הקנס ומן המלקות; ואינו חייב עד שיוציא על הנערה, שנאמר: "והוציאו את בתולי הנערה", "נערה" מלא דבר הכתוב.

ג. אין דנין דין זה אלא בפני הבית [בית המקדש], ובבית דין של עשרים ושלשה - מפני שיש בדין מוציא שם רע דיני נפשות, שאם נמצא הדבר כמו שאמר, הרי זו נהרגת. אבל האונס והמפתה, דנין בהן בכל זמן בשלשה, כמו שיתבאר בהלכות סנהדרין.

ד. ומצות עשה של תורה, שתשב אשת מוציא שם רע תחתיו [נשואה לו] לעולם, שנאמר: "ולו תהיה לאשה", אפלו עוברת או מפת שחין. ואם גרשה - עבר על 'לא תעשה', שנאמר: "לא יוכל לשלחה כל ימיו". וכופין אותו ומחזיר, ואינו לוקה, כמו שבארנו באונס; ואם קדם אחד וקדשה, או שמטה, או שהיה כהן שאסור בגרושה - לוקה על גרושיה.

ה. נמצא בה דבר זמה [זנייתה תחתיו], או שנמצאת אסורה עליו מחיבי לאוין, או מחיבי עשה, ואפלו שניה [אסורה לו מדברין] - הרי זה יגרשנה בגט: שנאמר: "ולו תהיה לאשה", אשה הראויה לו. ולמה לא יבוא עשה וידחה לא תעשה, בין במוציא שם רע בין באונס, וישא זו האסורה לו? שהרי אפשר שלא תרצה היא לישוב, ונמצא עשה ולא תעשה קמיין.

ו. כיצד הוצאת שם רע? הוא שיבוא לבית דין ויאמר:

ח. באו עליה שנים, אחד בדרבה ואחד שלא בדרבה: זה שבא עליה שלא בדרבה - אם הוא ראשון, חייב בבשת ופגם; ואם הוא אחרון, חייב בבשת בלבד, שפכר נפגמה. וזה שבא עליה בדרבה - בין ראשון בין אחרון, חייב בקנס ובפשאר הדברים; אבל אין בשת ופגם של בת שלא נבעלה כלל, בבשת ופגם זו שנבעלה שלא בדרבה.

ט. כבר הודענו הבנות שאין להן קנס, ועשר הן: הבוגרת, והממאנת [קטנה יתומה שמיאנה בנישואין שהשיאוה], והמתגרשת, והאילונית [עקרה], והשוטה, והחרשת, והגוירת, והשבוייה, והמשחררת [שפחה כנענית שנשתחררה], והיוצא עליה שם רע [שם זנות]; וישאר הבנות, יש להן קנס.

י. כל בת שיש לה קנס - יש לה בשת ופגם; ואם היתה אנוסה - צער. וכל בת שאין לה קנס - כף אין לה לא בשת ולא פגם, אם נתפתתה, וכן אם נאנסה, חוץ מבוגרת וממאנת ושוטה וחרשת.

יא. כיצד? האונס את הבוגרת ואת הממאנת - אף על פי שאין להן קנס, יש להן בשת ופגם וצער; והאונס שוטה או חרשת, משלם צער בלבד. אבל המפתה את בלן, פטור מכלום.

יב. אין אדם משלם קנס בכל מקום בהודאת פיו, אלא על פי עדים. לפיכך, האומר: 'אנסתי' או 'פתיתי' בתו של פלוני - אינו משלם קנס; אבל משלם בשת ופגם בהודאת פיו. וכן בת שתבעה איש בדין ואמרה לו: 'אנסתה' או 'פתיתת אותי', והוא אומר: 'לא היו דברים מעולם' - הרי זה נשבע שבועת הסת [שבועה מדברין]; שאילו הודה, היה משלם לה בשת ופגם וצער על פי עצמו.

יג. אמרה לו: 'אנסתי אותי', והוא אומר: 'לא כי אלא פתיתי' - הרי זה נשבע שבועת התורה על דמי הצער, ומשלם בשת ופגם; שהרי הודה במקצת הטענה, כמו שיתבאר במקומו.

יד. שלשה דברים של מפתה וארבעה של אונס - הרי הן של אב, שכל שבח נעורים לאב; ואם אין לה אב, הרי הן של עצמה.

טו. מפתה או אנוסה שלא תבעה [המגיע לה] עד שבגרה, או עד שנשאת, או עד שמת האב - הארבעה דברים [לאנוסה] או השלשה [למפותה], שלה. עמדה בדין ותבעה אותו [כשהיא נערה], ואחר כך בגרה או נשאת - הרי הן של אב; ואם מת האב אחר עמידתה בדין - הרי הן של אחים, שהן יורשי האב; מצת שעמדה בדין, וזה בהן האב.

טז. הבת שנתארסה ונתגרשה, קנסה לבדו לעצמה; נאנסה או נתפתתה ואחר כך נתקדשה לאחר, קנסה וישאר הדברים לאביה - שאין הארוסין מוציאין מרשות האב.

יז. אני אומר, שזה שנאמר בתורה: "אל תחלל את בתך להנותה" - שלא יאמר האב: 'הואיל ולא חיבה תורה מפתה ואונס אלא שיתן ממון לאב, הריני שוכר בתי

שבת קודש

הלכות שוטה

יש בכללן שלש מצוות - אחת מצוות עשה, ושתיים מצוות לא תעשה; וזה הוא פרטן: (א) לעשות לשוטה כתורת הקנאות הסדורה בתורה; (ב) שלא לתן שמן על קרבנה; (ג) שלא לתן עליו לבונה. ובאור מצוות אלו בפרקים אלו.

הלכות שוטה פרק א

א. קנוי [התראה] האמור בתורה: "וקנא את אשתו" - הוא שיאמר לה בפני עדים: 'אל תסתרי עם פלוני'; אפלו היה [זה שעליו אמר "אל תסתרי עימו"] אביה, או אחיה, או גוי, או עבד, או שחוף, והוא האיש שאינו מתקשה ואינו מוליד.

ב. הסתירה האמורה בתורה: "ונסתרה" - היא שתסתיר עם אותו האיש שאמר לה 'אל תסתרי עמו' בפני שני עדים. אם שקה עמו כדי טמאה, שהוא כדי לצלות [על האש] ביצה [של תרנגולת] ולגמעה [לשתותה] - הרי זה אסורה על בעלה עד שתשתה מי המרים ויבדק הדבר; ובזמן שאין שם מי שוטה - תאסר עליו לעולם, ותצא בלא כתבה.

ג. קנא לה עם [- על] שנים כאחד ואמר לה: 'אל תסתרי עם פלוני ופלוני', ונסתרה עם שניהן כאחד, ושקה כדי טמאה - אפלו הן שני אחיה, או אביה ואחיה - הרי זה אסורה עד שתשתה.

ד. אמר לה בפני שנים: 'אל תדברי עם פלוני' - אין זה קנוי; ואף על פי שנסתרה עמו בעדים ושקה כדי טמאה - לא נאסרה עליו, ואינה שותה בקנוי זה.

ה. וכן אם אמר לה: 'אל תסתרי עמו', וראוה מדברת עמו - אין זה סתירה, ולא נאסרה ולא שותה; וכן אם לא קדם קנוי, וכאו שנים והעידו שנסתרה עם זה ושקה ושקה כדי טמאה - לא נאסרה על בעלה, ואינה שותה.

ו. אמר לה: 'אל תסתרי עם פלוני', והיה קטן פחות מבן תשע שנים ויום אחד, או שאמר לה: 'אל תסתרי עם בנה זה' - אין זה קנוי, שנאמר: "ושכב איש אותה" - פרט לקטן ולבהמה, שאינן אוסרין אותה עליו.

ז. בעל שמחל על קנויו קדם שתסתיר - קנויו מחול, וכאלו לא קנא לה; אבל אחר שתסתיר אינו יכול למחל. גרשה - הרי זה כמי שמחל; ואם התזירה - צריך לקנות קנוי אחר.

ח. קנא לה בפני שנים, וראה אותה שנסתרה עם זה שקנא לה עליו, ושקה כדי טמאה - הרי זה אסורה עליו, ויוציא ויתן כתבה; שאינו יכול להשקותה על פי עצמו. וכן אם שמע העם מרובין אחריה אחר הקנוי, עד ששמע מהנשים הטוות [צמר] לאור הלכנה נושאות ונותנות בה, שונת עם האיש שקנא לה עליו - הרי זה אסור לו לקימה, ויוציא ויתן כתבה.

עברה זו בעלתי אותה ולא מצאתי לה בתולים, וכשבקשתי [חקרתי] על הדבר, נודע לי שזנתה תחתי אחר שארסתי, ואלו הן עדי שזנתה בפניהן; ובית דין שומעין דברי העדים, וחוקרין עדותן: אם נמצא הדבר אמת, נסקלת; ואם הביא האב עדים והומו העדים שהביא הבעל, ונמצא שהעידו שקר - יסקלו, וילקה הוא, ויתן מאה סלע. ועל זה נאמר: "ואלה בתולי בתי", אלו העדים שיזמו עדי הבעל. חזר הבעל והביא עדים אחרים, והומו עדי האב - הרי נערה ועדי אביה נסקלין; על זה נאמר: "ואם אמת היה הדבר הזה", מפי השמועה [מסורת] ממשה רבינו ע"ה [למדי שפרשה זו, יש בה עדים וזוממין וזוממי זוממין].

ז. הוציא עליה שם רע והיא בוגרת - אף על פי שהביא עדים שזנת תחתיו כשהיתה נערה, הרי זה פטור מן המלקות ומן הקנס; ואם נמצא הדבר אמת - הרי זה תסקל, אף על פי שהיא בוגרת, הואיל ובעת שזנתה נערה היתה.

ח. כל נערה שאין לה קנס אם נאנסה או נתפתתה [כמפורט לעיל] - כך המוציא עליה שם רע פטור מן המלקות ומן התשלומין. וכן הנכרית שנתגירה והשפחה [הכנענית] שנסתתרה, פחותה מבת שלש שנים - אפלו היתה הורתה [הריון אמה ממנה] שלא בקדשה [בהיותה גויה או שפחה] ולדתה בקדשה - המוציא עליה שם רע פטור מן הקנס ומן המלקות, שנאמר: "כי הוציא שם רע על בתולת ישראל", עד שתהיה הורתה ולדתה בקדשה.

ט. קדש נערה וגרשה, וחזר וקדשה והוציא עליה שם רע, והביא עדים שזנתה תחתיו בקדושין הראשונים, ונמצאו זוממין - הרי זה פטור. וכן אם היתה ובמתו שפנסה, והוציא עליה שם רע, והביא עדים שזנתה תחת קדושי אחיו, ונמצאו זוממין - הרי זה פטור מן המלקות ומן התשלומין. וכל הפטור - אם רצה לגרש, יגרש.

י. אינו חייב עד שיבעל אותה בדרפה, ויוציא שם רע [שנבעלה לזר] - בדרפה. בעלה שלא בדרפה, ואמר: 'לא מצאתיה בתולה' - פטור; ומכין אותו מכת מרדות [מלקות מדברין].

יא. וכן אם אמר: 'לא מצאתיה בתולה', ולא אמר שזנתה תחתי, או שאמר 'זנתה תחתי', ולא הביא עדים אלא באו מאליהן - הרי זה פטור, אף על פי שהעדים נהרגים אם הומו.

יב. זה שנאמר בתורה: "ופרשו השמלה" - לשון כבוד [כשהכוונה היא] שנושאין ונותנין בסתרי הדבר; וכן זה שיאמר האב: "ואלה בתולי בתי", הם זוממי עדי הבעל. וזה שנאמר: "ואם אמת היה הדבר" תהרג, בשזנת אחר הארוסין בעדים, שנאמר: "לזנות בית אביה"; אבל קדם הארוסין, כבר דנה תורה בה שהיא פטורה מכלום, ובעלה חייב בתשלומי ממון בלבד, בין פתה בין אנס.

יח. בא עד אחד כשר, ונשים רבות, או פסולין רבים, כְּאֶחָד - העד אומר 'נטמאת', והנשים והפסולין אומרים 'לא נטמאת' - הרי זו שותה; שעד אחד ופסולין רבים, כְּמַחֲצָה על מחציה הם.

יט. היו בלן פסולין, הולכין אחר הרב. כיצד? שתי נשים אומרות 'נטמאת', ושלש אומרות 'לא נטמאת' - הרי זו שותה; שלש אומרות 'לא נטמאת', וארבע אומרות 'נטמאת' - הרי זו אינה שותה. היו מחציה למחציה, הרי זו שותה.

כ. כל שוטה שאינה שותה מפני עדי טמאה - הרי זו אסורה על בעלה לעולם, ותצא בלא כתובה; שהרי נאסרה בקנוי וסתירה, והשתיה שסתירה נמנעה [אינה נבדקת בשתייה] - שהרי יש בה עד [שנטמאה], כמו שבארנו.

הלכות שוטה פֶּרֶק ב

א. אשה שקנא לה בעלה, ונסתרה - אין כופין אותה לשותה; אלא אם רצת, ואמרה: 'הן נטמאתי' - תצא בלא כתובה, ונאסרה על בעלה לעולם; ואינה שותה. וכן אם אמרה: 'איני טמאה, ואיני שותה' - אין כופין אותה לשותה, ותצא בלא כתובה. וכן אם אמר בעלה: 'איני רוצה להשקותה', או שבעלה בעלה אחר שנסתרה - הרי זו אינה שותה, ונוטלת כתובה ויוצאה; והיא אסורה עליו לעולם.

ב. ואלו הן הנשים שאינן ראויין לשותה, אף על פי שהיא רוצה לשותה ובעלה רוצה להשקותה, אלא יוצאות בלא כתובה, משיבואו עדי סתירה אחר עדי קנוי, ונאסרו על בעליהן לעולם; וחמש עשרה נשים הן, ואלו הן: ארוסה, ושומרת יבם [מת בעלה בלא בנים וממתינה שאחיו ייבמה], וקטנה אשת הגדול, וגדולה אשת הקטן, ואשת אנדרוגינוס [יש בו איבר זכרות ואיבר נקבות], ואשת הסומא, או החגר, או האלם, או מי שאינו שומע, או שהוא כרות יד, וכן החגרת, והאלמת, והסומא, ויכרותת כף, ושאניה שומעת - כל אחת מאלו אינה ראויה לשותה. **ג.** ומנין שאינן ראויין לשותה? שנאמר: "אשר תשטה אשה פחת אישה" - פֶּרֶט לארוסה ושומרת יבם, שאינה פחת אישה; "אשה" - פֶּרֶט לקטנה; "אישה" - פֶּרֶט לאשת קטן ואשת אנדרוגינוס שאינו איש; ו"נעלם מעיני אישה" - פֶּרֶט לאשת סומא; ו"העמיד להן את האשה" - פֶּרֶט לחגרת; ו"נתן על כפיה" - פֶּרֶט למי שאין לה כף, או שהיתה עקמה, או יבשה שאינה יכולה לקח בה, ואפלו כפה אחת, שנאמר: "כפיה"; ו"ואמרה האשה" - פֶּרֶט לאלמת; ו"ואמר אל האשה" - פֶּרֶט למי שאינה שומעת. והרי הוא אומר: "אשה פחת אישה", עד שתהיה היא שלמה כמוהו והוא שלם כמוה; והא למדת, שכל דבר שמעכב אותה מלשותה, מעכב את בעלה מלהשקותה; וכל המעכב את הבעל מלהשקותה, מוס כמוהו מעכב אותה מלשותה.

ד. קטנה שהשיאה אביה - אם זנת ברצונה, נאסרה על

ט. בא עד אחד והעיד לו שנסתרה עמו אחר קנוי ושותה כדי טמאה - אם הוא נאמן לו ודעתו סומכת עליו, יוציא ויתן כתובה; ואם לאו, הרי אשתו מתרת לו.

י. ואלו שבית דין מקנין להן: מי שנתחרש בעלה, או נשתטה, או שהיה במדינה אחרת, או שהיה חבוש בבית האסורין; לא להשקותה, אלא לפסלה מכתובה.

יא. כיצד? שמעו בית דין שהעם מרנגין אחריה, קוראין לה ואומרים לה: 'אל תסתרי עם פלוני'. באו עדים אחר כך שנסתרה עמו ושותה כדי טמאה - בית דין אסרין אותה על בעלה לעולם, וקורעין כתובה; וכשיבוא בעלה, או יבריא, או יצא מבית האסורין - נותן לה גט; ואינו יכול להשקותה, מפני שלא קנא לה.

יב. שותת מי המרים ונקתה מהן [לא מתה מהם], וחזר וקנא לה מהאיש שהשקה על ידו, ונסתרה עמו - אינו משקה אותה על ידו פעם שניה, אלא תאסר עליו לעולם, ותצא בלא כתובה. אבל אם קנא לה עם אחר, ונסתרה עם האחר בעדים - משקה אותה פעם שניה, ואפלו כמה פעמים; והוא כשישקה אותה כל פעם בגלל איש אחר. **יג.** השקה אותה, וגרשה, ונשאת לאחר, וקנא לה עם האיש שהשקה אותה הבעל הראשון בגללו, ונסתרה עמו בעדים - הרי הבעל השני משקה אותה על ידו, מפני שהוא בעל שני; ואפלו מאה ונשאת לזה אחר זה, משקין אותה על ידי איש אחד; ואין אומרים: 'ודאי שהחזקה לזה וטמאה', עד שיהיה שם עד.

יד. האשה שקנא לה בעלה, ונסתרה אחר הקנוי עמו בעדים, והרי היא עומדת לשותה [וכדי להבדק], ובא עד אחד והעיד עליה שנבעלה בפניו עם זה שקנא לה עמו - הרי זו אסורה על בעלה לעולם, ואינה שותה, ויוצאה בלא כתובה; ואפלו היה עד טמאה זה אחד מעדי הסתירה, שנאמר: "ועד אין בה", והרי עד.

טו. אפלו אשה, ועבד, ושפחה, ופסול לעדות בעברה מדברי סופרים, ואפלו קרוב - נאמן לעדות שוטה להעיד עליה שזנת, ותאסר על בעלה לעולם, ואינה שותה, ותצא בלא כתובה; הואיל וקדם הקנוי והסתירה בעדים כשרים, והתורה האמינה עד אחד בטמאה - הרי בלן כשרין לעדות טמאה. אף חמש נשים ששונאות זו את זו [המנויות בהלכות גירושין יב, טז], מעידות זו על זו שנטמאת, ונאמנת עליה לאסרה על בעלה, ושלא להשקותה; אבל לא לפסלה מכתובה, אלא נוטלת כתובה ויוצאה.

טז. בא עד אחד כשר ואומר 'נטמאת' - הרי זו אינה שותה, כמו שבארנו; בא עד אחד והכחישו ואמר 'לא נטמאת' - אין שומעין לו; שעד אחד בטמאת שוטה כשנים; ואין דבריו של אחרון דוחין דברי הראשון, שהוא כשנים.

יז. באו שניהן כאחד, זה אומר 'נטמאת', וזה אומר 'לא נטמאת', או שאמר אחד 'נטמאת', ובאו שנים אחריו ואמרו 'לא נטמאת' - הרי זו שותה.

ואם עבר ונשא - מוציאין אותה מתחתיו בגט, אפלו היו לה ממנו בנים; מפי השמועה [מסורת ממש רבינו ע"ה] למדו - כשם שטמאה לבעל, כך טמאה לבועל.

יג. אבל אם לא קדם קנוי, וכאו עליה שני עדים שנסתרה עם איש זה, וראו דבר מכער, כגון שנכנסו אחריה ומצאוה חוגרת חגורה או מצאו רק למעלה מן הפילה [וילון שעל המיטה] וכיוצא בזה - אם הוציאה בעלה בדבר מכער זה - הרי זו לא תנשא לנטען, אלא אסורה עליו. ואם עבר ונשא, והיו לה בנים ממנו - לא תצא; ואם לא היו לה בנים, תצא.

יד. כמה דברים אומרים? שנבוכה [רעשה] העיר עליה ועל זה הנטען יום ומחצה או יותר, ואמרו: 'פלוני וזה עם פלונית', ולא פסק הקול - והוא שלא היו לה או לו אויבים שמעבירין הקול. אבל אם לא היתה שם רנה לדבר זה בעיר, או פסק הקול שלא מחמת יראה - אם נשאת לנטען לא תצא, אף על פי שאין לה בנים; אפלו בא עד אחד שזנת עמו, לא תצא.

טו. מי שהוציאה בעלה בעדי דבר מכער, ונשאת לאחר ונרשה - הרי זו אסורה להנשא לנטען שיצאת מתחת בעלה בגללו; ואם נשאת - לא תצא, אף על פי שאין לה בנים.

טז. כל אשה שבאו שני עדים והעידו שזנת עם זה כשהיתה תחת בעלה הראשון - הרי זו תצא מזה, ואף על פי שיש לה ממנו כמה בנים. וכל שאמרנו 'תצא', תצא בלא כתבה.

הלכות שוטה פרק ג

א. כיצד סדר השקאת שוטה? הבעל בא לבית דין שבעירו, ואומר להן: 'אשתי זו קנאתי לה בפני פלוני ופלוני שלא תסתור עם פלוני, ונסתרה עמו, ואלו עדי, והיא אומרת שהיא טהורה, ואני רוצה להשקותה לבדק הדבר'. ובית דין שומעין דברי העדים, ומוסרין לו שני תלמידי חכמים לשמרו שמה יבוא עליה קדם שתיה, שהרי נאסרה עליו עד שתשטה; ומשלחין אותו לירושלים, שאין משקין את השוטה אלא בית דין הגדול של שבעים וזקנים במקדש.

ב. הגיעו לירושלים, בית דין הגדול מושיבין אותה ביניהן, ומאזמין עליה שלא בפני בעלה, ומפחידין אותה פחד גדול שלא תשטה. ואומרין לה: 'בתי, הרבה זמן עושה, הרבה שחוק עושה, הרבה ילדות עושה, הרבה שכנים הרעים עושים; אל תגרמי לשם הגדול שנכתב בקדשה, שימחה על המים'. ואומרין לה: 'בתי, הרבה קדמוך [בעבירה זו] ונשטפו [מן העולם], ואנשים גדולים ויקרים תקף יצרן עליהן ונכשלו; ומגידין לה מעשה יהודה ותמר בלחור, ומעשה ראובן בפילגש אביו על פשוטו, ומעשה אמנון ואחותו, כדי להקל עליה עד שתודה. אם אמרה: 'הן נטמאתי', או 'איני שוטה' - יוצאה בלא כתבה, והולכת לה.

בעלה; לפיכך מקנין לה - לא להשקותה, אלא לפסלה מכתבתה, כמו שאמרנו. אבל קטנה בת מאון [קטנה יתומה שהשיאה ומבטלת נישואיה במיאונה בנישואין אלון] - אין מקנין לה, שאין לה רצון להאסר על בעלה; ואפלו היה להן, לא נאסרה עליו.

ה. קנא לארוסתו או לזקוקתו [בימתו קודם שיבמה], ונסתרה אחר שנשא - הרי זו שוטה, כשאר כל הנשים. נשואה שקנא לה, ונסתרה קדם שיבעל אותה בעלה - אינה שוטה, ויוצאה בלא כתבה, ואסורה עליו לעולם, שנאמר: "ויתן איש בך את שכבתו, מבליעדי אישך", שקדמה שכבת בעל לשכיבת בועל.

ו. הגיורת, והמשחררת, ואשת הגר, ואשת עבד משחרר, וממזרת, ואשת ממזר, ואשת הסרים [עקר], בין סרים חמה [מלידה] בין סרים [בידי] אדם [כגון שנתה כוס עיקריו], המתרות לבעליהן - הרי הן ככל הנשים ושוטות.

ז. מעברת ומניקה - מקנא לה ומשקה אותה כמות שהיא. אשה העומדת לשותות, ומת בעלה קדם שתשטה - אינה שוטה, ולא נוטלת כתבה.

ח. כל איש שבא ביאה אסורה ממיו אחר שהגדיל - אין המים המאריים בודקין את אשתו; אפלו בא על ארוסתו בבית המיו, שאסורה מדברי סופרים - אין המים בודקין את אשתו, שנאמר: "ונקה האיש מעון, והאשה ההיא תשא את עונה" - בזמן שהאיש מנקה מעון, האשה תשא את עונה.

ט. לפיכך אם היתה אשתו אסורה עליו מחיבי לאוין או מחיבי עשה, אפלו שניה [אסורה מדרבנן], וקנא לה ונסתרה - אינה שוטה, אלא תצא בלא כתבה, ותהיה אסורה עליו אף משם זה. עבר ונשא מעברת חבירו ומינקת חבירו [אחר מיתה או גירושין] - הרי זו שוטה, שאין כאן עברה.

י. מי שאין לו אשה הראויה לולד ולא בנים, ונשא עקרה או זקנה או אילנית [עקרה מלידה] - אינה שוטה, ולא נוטלת כתבה; היו לו בנים, או אשה אחרת ראויה לולד - הרי זה משקה אותה, אף על פי שהיא זקנה או עקרה או אילנית ואינה ראויה לולד; שלא נאמר בתורה "ונורעה זרע" אלא בראויה לולד - שאם היתה יולדת בצער, תלד ברוח; היה דרפה לילד נקבות, תלד זכרים. יא. היו לו אשה ובנים, ומתו בין קנוי לסתירה - כבר נראית [העקרה] לשותות, ומשקה אותה. לא היו לו בנים, ולא אשה הראויה לולד, אלא זו האילנית וכיוצא בה, ונולד לו בן מגרושתו בין קנוי לסתירה - כבר נדחת האילנית מלשותות.

יב. כל אשה שהיה לה קנוי וסתירה, ולא שתת מי המרים - בין שלא רצה בעלה להשקותה, בין שלא רצת היא, בין שבא לה עד טמאה, או הודת, או היתה מאלו הנשים שאינן ראויות לשותות, או שקנאו לה בית דין - הואיל ונאסרה על בעלה מכל מקום, הרי היא אסורה על זה שנתחדה עמו לעולם, כדרך שהיא אסורה על בעלה.

בבגדיה מכנגד פניה, וקורע עד שהוא מגלה את לבו; ומגלה שערה, וסותר מחלפות [שערות] ראשה כדי לנוללה. ומביא חבל מצרי [שעשוי מסיב מיוחד], כדי להזכירה מעשה מצריים [ונות] שעשת, ואם לא מצאו מצרי, מביא חבל מכל מקום; וקושרו למעלה מדדיה, כדי שלא יפלו הבגדים ונמצאת ערמה, שהרי נקרעו.

יב. ואחר כך מביא עשרון קמח שעורים משל בעל [על חשבון הבעל], ונותנו בקפיפה מצרית [סל], והחבל והקפיפה באין משירי הלשכה [ממותר הכסף בלשכת התרומות]; ונותנו על ידה, כדי ליגעה.

יג. ואחר כך לוקח המנחה מן הקפיפה, ונותנה לכלי שרת, ואינו נותן עליה שמן ולא לבונה; ואם נתן - לוקח על השמן בפני עצמו ועל הלבונה בפני עצמה, שנאמר: "לא יצק עליו שמן, ולא יתן עליו לבונה".

יד. ובכל הזמן שפורע ראשה ונותן העשרון על ידה - יהיו המים בכלי ביד הפה, ויראה אותה את המים, שנאמר: "ויכד הפה יהיו מי המים המאריים".

טו. ואחר כך משקה אותה. ואחר שתשתה, לוקח כלי השרת שיש בו המנחה ונותנו על ידה, וכהן מניח ידו תחתיה, ומניפה במזרח כשאר כל התנופות, מוליך ומביא ומעלה ומוריד; ואחר שמניף, מגיש המנחה לקרן דרומית מערבית של מזבח, כשאר מנחות של יחיד. וקומץ, ומקטיר הקמץ; והשאר נאכל לכהנים.

טז. אם טהורה היא - יוצאה והולכת לה, ובהרי היא מתרת לבעלה. ואם טמאה היא - מיד פניה מוריקות, ועיניה בולטות, והיא מתמלאה [נראית] גידים גידים. והן אומרים: 'הוציאוה! הוציאוה!' כדי שלא תפרש נדה, והנדות מטמאות עזרת נשים; והן מוציאות אותה מעזרת הנשים שהיא עומדת בה. ובטנה צבה [מתנפחת] בתחלה, ואחר כך תפל ירכה ותמות.

יז. באותה השעה שתמות היא, ימות הנואף שהשקה על ידו בכל מקום שהוא; ויארע לו מארעות שארעו לה, "לצבות בטן ולנפיל ירך". וכל הדברים האלו - בשלא חטא הבעל מעולם; אבל אם בעל בעילה של אסור - אין המים בודקין את אשתו, כמו שבארנו.

יח. ואם עבר והשקה את אשתו [אחר שבא עליה] - הרי זה מוסר על חטאתו פשע: שגורם לשם המפולש שימחה במים לבטלה, ומוציא לעז על מי שוטה - שאשתו אומרת לאחרות שזנת ולא בדקו בה, והיא לא תדע שמעשי הבעל גרמו.

יט. לפיכך, משרבו המנאפין בגלוי בבית שני, בטלו הסנהדרין את מי המרים, וסמכו על הכתוב בקבלה: "לא אפקד על בנותיכם כי תזנינה, ועל פלתיכם כי תנאפנה".

כ. שוטה שהיה לה זכות תלמוד תורה - אף על פי שאינה מצוה על תלמוד תורה - הרי זו תולה לה [מאריך את חייה], ואינה מתה לשעתה [מיד]; אלא נמוקת [מתנוונת] והולכת, וחללים בבדים באין עליה, עד שתמות

ג. עמדה בדבורה שהיא טהורה - מביאין אותה לשער מזרחי של עזרה, שהוא כנגד קדש הקדשים; ומעלין אותה ממקום למקום, ומקיפין בה, כדי ליגעה עד שתקצר נפשה - אולי תודה.

ד. אם עמדה בדבורה - מביאין אותה כנגד שער המזרח מבחוץ, ומעמידין אותה שם. היתה מתפסה בלבנים, מכסה בשחורין; ואם היו השחורין נאין לה, מתפסה בבגדים שאין לה בהן נואי. ומסירין כל חלי [תכשיטי] כסף וזהב שעליה.

ה. ומקבצין עליה קבוץ גדול של נשים, שכל הנשים הנמצאות שם חככות לראותה, שנאמר: "ונגסו כל הנשים, ולא תעשינה [כמומתקנה] [כזמתקנה]"; וכל איש שיחפץ לבוא ולראותה, יבוא ויראה. והיא עומדת ביניהן, בלא רדיד [צער-יגוף] ולא מטפחת, אלא בבגדיה וכפח שעל ראשה, כמו שהאשה בתוך ביתה.

ו. ואין מניחין שם לא עבדיה ולא שפחותיה, מפני שהיא מפרת אותן, ודעתה מתישבת בהן.

ז. ואחר כך משיבצה הכהן בלשון שהיא מפרת, ומודיעה בלשונה שלא גרם לה אלא קנאי וסתירה שקנא לה בעלה ונסתרה; ואומר לה בלשון שהיא מפרת: "אם לא שכב איש אותך, ואם לא שטית טמאה תחת אישך - הנני ממי המרים המאריים האלה. ואת, כי שטית תחת אישך וכי נטמאת, ויתן איש בך את שכבתו מבלעדי אישך יתן ה' אותך לאלה ולשבועה בתוך עמך בתת ה' את ירכך נופלת ואת בטנה צבה. ובאו המים המאריים האלה במעיך, לצבות בטן ולנפיל ירך"; והיא אומרת: "אמן אמן" בלשון שהיא מפרת. ומודיעה שהבטן תלקה תחלה והירך בסוף, כדי שלא להוציא לעז על המים [שיאמרו לא עשו המים כסדר המפורש בתורה].

ח. ואחר כך מביא מגלה של עור טהור [מבהמה טהורה], כמו ספר תורה, וכותב עליה בלשון הקדש בדיו שאין בו קלקלות [חומצת נחושת], לשמה של אשה כמו הגט; כותב כל הדברים שהשביע אותה בהם, אות באות ומלה במלה, וכותב את השם ככתבו, ואינו כותב "אמן אמן".

ט. ואחר כך מביא כלי חרס שלא נעשה בו מלאכה מעולם, ולא יראה בכלי בולה מאריך הזמן; ואם התזירו לכבשן עד שנתחדש, פשר. ונותן לתוכו חצי לג מים מן הפיור, ובחצי לג שהיה במקדש היה מודדו; ונקנס בו להיכל.

י. ומקום היה שם אמה על אמה לימין הנקנס, ובו טבלה של שיש וטבעת קבועה בה; מגביה הטבלה, ולוקח עפר מקרקע המשכן, ונותנו על פני המים, כדי שייראה [יהיה ניכר] על פני המים. ונותן לתוכן דבר מר, כגון לענה [צמח שעליו מרים] וכיוצא בה, שנאמר: "מי המרים". ומוחק לתוכן המגלה, לשמה; וימחק יפה יפה, עד שלא ישאר במגלה רשם הנפר.

יא. ואחר כך כהן אחר בא אליה, מכהני העזרה, ואוחז

כתבה, ואסורה לבעלה, ואפלו לא ארע לה דבר מדברים האלו; מפני שאין המים בודקין אלא מי שאין לה עדים שמודיעין זנותה; ועוד, שמה בעלה אינו מנקה מעון, ולפיכך לא בודקו המים את אשתו. אבל אם בא עד אחד והעיד שהיא טמאה - הרי זו תשב תחת בעלה, שהרי שבת כד. אשה שזנת באנס או בשגגה, או שבא עליה זה שקנא לה עמו דרך איבריין (שכב עמה בקירוב בשר) - אין המים בודקין אותה, שנאמר: "והיא לא נתפשעה" - פרט לאנוסה, שהרי נתפשעה בחזקה; "ותמעל מעל באישה" - פרט לשוגגת; "ושכב איש אותה שכבת זרע" - פרט לבא עליה דרך איבריין.

אחר שנה או שנים או שלש, לפי זכותה; והיא מתה בצביט בטרם ובפילת איבריין.

כא. שוטה ששטת מי המרים ולא מתה מיד - הרי היא מתרת לבעלה, ואפלו היה כהן; ואף על פי שהתחילו החללים לבוא עליה, וחלו שאר אבריה, הואיל ולא צבתה בטנה והתחיל ירכה לנפל, הרי זו מתרת. אבל משתתחיל בטנה לצבות וירכה לנפל - הרי זו אסורה ודאית.

כב. שוטה ששטת והיתה טהורה - הרי זו מתחזקת, ופניה מזהירות; ואם היה בה חלי, יסור; ותתעבר ותלד זכר; ואם היה דרכה לילד בקשי, תלד במהרה; היה דרכה לילד נקבות, תלד זכרים.

כג. באו עדי טמאה אחר ששטת - הרי זו תצא בלא

שיעורי רמב"ם פרק אחד ליום – יח-כד תשרי ה'תשס"ח

יום ראשון

הלכות בפורים פרק ד

א. כל המביא בפורים, טעון קרבן ושיר ותנופה ולינה; אבל הודוי אינו שנה כפל - לפי שיש שתיבין להביא בפורים, ואין קוראין עליהן.

ב. ואלו מביאין, ולא קוראין: האשה; והטמטום (אטום ואין ניכר מינו) והאנדרוגינוס (יש בו סימני זכר ונקבה) - לפי שהם ספק אשה, ואין יכולין לומר "אשר נתת לי ה'". וכן האפיתרופין (על יתומים) והעקב והשליח אינן קוראין, לפי שאינן יכולין לומר "אשר נתת לי ה'".

ג. אבל הגר מביא וקורא - לפי שנאמר לאברהם: "אב המון גוים נתתיד", הרי הוא אב כל העולם כלו שנקנסין תחת כנפי שכינה, ולאברהם היתה השבועה תחלה, שירשו בניו את הארץ. וכן כהנים ולויים מביאין וקוראין, מפני שיש להן ערי מגרש.

ד. הקונה שני אילנות בתוך של חברו - מביא ואינו קורא, לפי שהדבר ספק אם יש לו קרקע או אין לו. וכיצד עושה? מקדיש אותן תחלה לבדק הבית (למקדש) - מפני שהן ספק חלין, ואין מכניסין חלין לעזרה; והכהן פודה אותן מיד ההקדש, ואחר כך אוכלן. ומפריש מהן תרומה ומעשרות, מפני שהן ספק חלין; ונותן מעשרות שלהן לפנהנים, שמה בפורים הן ואסורין לזרים. ואינו מביא אותן בעצמו, אלא משלח אותן ביד שליח - כדי שלא תעכב אותן הקריאה מלאכלן; שכל שאינו ראוי לקריאה מפני הספק, הקריאה מעכבת בו.

ה. הפריש בכוריו, ומכר את שדהו - מביא ואינו קורא; שאינו יכול לומר: "אשר נתת לי ה'", שהרי אין לו. והלוקח (הקונה) אינו חייב להפריש בפורים אחרים מאותו המין, שפכר הפריש ממנו מוכר; ואם הפריש, מביא ואינו קורא. אבל ממין אחר, מפריש ומביא וקורא.

ו. המוכר את שדהו לפרות - הלוקח מביא ואינו קורא,

שקנן הפרות אינו כקנן הגוף. אבל מביא אדם מנכסי אשתו בבורים, וקורא - אף על פי שאין לו גוף הקרקע, שנאמר בהן: "אשר נתן לך ה' אלהיך - ולביתך"; אף על פי שמתה אשתו אחר שהפריש, והוא בדרך - מביא וקורא. ז. המוכר שדהו או שמכר אילנות וקרקעו, בזמן שהיכול נוהג - הרי זה מביא וקורא ביוכל ראשון בלבד, שעדיין לא סמכה דעתו של מוכר שתחזר לו הקרקע; אבל אם חזר ומכרה ביוכל שני, הרי זה מביא ואינו קורא - שפכר סמכה דעתו שאין לו אלא הפרות, וקנן פרות אינו כקנן הגוף.

ח. הפריש בפורים וחלה, והרי הוא מספן - זה שראוי ליורשו, מביא ואינו קורא. הפריש בפורי, ושלחן ביד אחר, ומת השליח בדרך - אף על פי שחזר הוא והביא, אינו קורא, שנאמר: "ולקחת... ובאת", עד שתהיה לקיחה והבאה באחד.

ט. הפריש בפורי, ואבדו קדם שיגיע להר הבית, והפריש אחרים תחתיהן - מביא השניים, ואינו קורא; לפי שאינו יכול לומר: "את ראשית פרי האדמה", לפי שאינן ראשית. ואלו השניים, [זר שיאכלם] אין חייבין עליהן חמש כבכורים.

י. הביא בפורי, ונטמאו בעזרה - נופץ אותן שם [מוציאם מהסל], ואינו קורא.

יא. הביא בפורי מאחד מן המינין, וקרא, וחזר והביא בפורים ממין אחר - אינו קורא עליהן, שנאמר: "הגדתי היום לה' אלהיך" - פעם אחת בשנה הוא מגיד, ואינו מגיד וחוזר ומגיד בשנה אחת.

יב. הפריש בכוריו, ויבש המעין [המשקה שדחה], או שנקצץ האילן - מביא ואינו קורא; לפי שנה כמי שאין לו קרקע, שהרי אבדה.

יג. המביא בפורים מאחד חג הסוכות, ועד חנוכה - אף על פי שהפריש קדם החג [סוכות], מביא ואינו קורא, שנאמר: "ושמחת בכל הטוב", ואין קריאה אלא

"ראשית ערסותכם - חלה, תרימב תרומה". וראשית זו, אין לה שעור מן התורה - אפלו הפריש כעורה, פטר את העסה; והעושה כל עסתו חלה, לא עשה כלום - עד שישיר מקצת.

ב. ומדברי סופרים [חכמים], שמפרישין אחד מעשרים וארבעה מן העסה, כדי שיהיה בה כדי מתנה לכהן - שנאמר: "תתן לו", תן לו דבר הראוי לתנו מתנה. והנחתום העושה למכר בשוק, מפריש אחד מארבעים ושמונה - לפי שעסתו מרבה, יש בשעור זה כדי מתנה. ג. העושה עסה למשתה בנו - אף על פי שהיא מרבה - מפריש אחד מעשרים וארבעה, שלא לחלק בעסת בעל הבית. והנחתום שעשה עסה קטנה - מפריש אחד מארבעים ושמונה, שלא לחלק בעסת הנחתום.

ד. נטמאת העסה בשוגג או באנס - מפריש אחד מארבעים ושמונה; ואם טמאה בזדון - מפריש אחד מעשרים וארבעה, כדי שלא יהיה חוטא נשפר. וחלה טמאה - לכהן להסקה, בתרומה טמאה.

ה. אין חיבין בחלה מן התורה, אלא בארץ בלבד, שנאמר: "והיה באכלכם מלחם הארץ וגו'"; ובזמן שפל ישראל שם, שנאמר: "בבאכם אל הארץ" - ביאת בלכם, ולא ביאת מקצתכם. לפיכך, חלה בזמן הזה, אפלו בימי עזרא, בארץ ישראל - אינה אלא מדבריהם, כמו שבארנו בתרומה.

ו. פרות חוצה לארץ שנכנסו לארץ, חיבין בחלה; ופרות הארץ שיצאו לחוצה לארץ, פטורין, שנאמר: "אשר אני מביא אתכם שמה" - שמה אתם חיבין, בין על פרות הארץ בין על פרות חוצה לארץ.

ז. מפרישין חלה בחוצה לארץ מדברי סופרים, כדי שלא תשתפח תורת חלה מישראל. ואין מביאין חלת חוצה לארץ לארץ, כשם שאין מביאין תרומה ובכורים משם; ואם הביא - מניח אותה עד ערב הפסח, ותשרף בתרומה. ח. שלשה דינין לחלה, בשלש ארצות: כל הארץ שהחזיקו בה עולי בבל עד כזיב - מפרישין בה חלה אחת בשעור, והיא נאכלת לכהנים. ושאר ארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים ולא החזיקו בה עולי בבל, שהיא מזיב ועד אמנה - מפרישין בה שתי חלות: האחת נשרפת, והאחת נאכלת. ומפני מה מפרישין בה שתי חלות? מפני שהחלה הראשונה טמאה - שהרי לא נתקדשה אותה הארץ בימי עזרא, וקדשה ראשונה בטלה משגלו; והואיל והיא ארץ ישראל - מפרישין בה חלה אחד מארבעים ושמונה, ושורפין אותה. ומפרישין חלה שנייה, ונותנין אותה לכהן לאכלה - כדי שלא יאמרו: 'תרומה טהורה נשרפת', שהרי נשרפה הראשונה, אף על פי שלא נטמאת טמאה ידועה לכל. וזו השנייה, אין לה שעור; אלא כל הרוצה, מפריש - מפני שהיא מדבריהם [של חכמים]. וכל הארץ שמאמנה ולחוצה, בין בסוריה [מקומות שכבש דוד ולא נתקדשו בקדושת הארץ] בין בשאר הארצות - מפרישין

בשעת שמחה, מחג השבועות ועד סוף חג הסוכות. ושאר כל המביאין חוצה מאלו - מביאין וקוראין.

יד. הבכורים, והתרומות, והחלה, והקרבן והחמשה, ומתנות בהמה - הם נכסי הכהן; יש לו [רשאי] לקנות מהן עבדים וקרקעות ובהמה טמאה, ובעל חוב נוטלן בחובו, והאשה בכחבתה, וקונה בהן ספר תורה.

(טו). אף על פי שהבכורים והתרומות אסורין להאכל לזרים. אף על פי שהבכורים עולין [בטלים אם נתערבו בחולין] באחד ומאה, בתרומה - אם נתערבו בחלין בירושלים, אסורין בכל שהן במינן כמעשר שני; שהוא מקום אכילתו, עשו אותו דבר שיש לו מתירין [שאינו בטל ברוב]. ואף על פי שהבכורים אסורין לזרים אף בירושלים - הרי הן אסורין בכל שהן. אפלו זרע הבכורים אחר שנכנסו לירושלים - הרי הגדולין אסורין; ואסורין בכל שהן, אם נתערבו בירושלים. אכל הזרע בכורים קדם שיכנסו לירושלים - הגדולין חלין.

טז. כיצד מעלין את הבכורים? כל העירות שבפממה, מתפנסות לעירו של מעמד, כדי שלא יעלו יחידים, שנאמר: "ברב עם, הדרת מלך". ובאין ולנין ברחובה של עיר, ולא יכנסו לפתים - מפני אהל הטמאה; ובשחר הממנה אומר: 'קומו ונעלה ציון, אל ה' אלהינו'. והשור הולך לפניהם, וקנניו מצפות זהב; וצטרה של זית בראשו, להודיע שהבכורים משכעת המינין. והחליל מפה לפניהם, עד שהם מגיעין קרוב לירושלים. והם הולכין בכל הדרך, וקוראין: "שמחתי באמרים לי, בית ה' גלף"; ולא היו מהלכין כל היום, אלא שתי ידות בלבד [שני שלישי מהיום]. הגיעו קרוב לירושלים, שלחו לפניהן שלוחין להודיע לאנשי ירושלים. ועטרו את בכוריהם, ופרנסו אותם; ואם היה להם לח ויבש, מראין את הלח מלמעלה. והפחות [סגני הכהנים] והסגנים [של הלויים] והגזברים, יוצאין לקראתם מירושלים. לפי הבאים הן יוצאין: אם באו אנשים הרבה, יוצאין לקראתם רבים; ואם מעט, מעט. וכשיכנסו פלן בשערי ירושלים, יתחילו לקרות: "עמדות היו רגלינו בשעריך, ירושלים".

יז. כל בעלי אמוניות שבירושלים, עומדין לפניהם ושואלין בשלומם: 'אחינו אנשי מקום פלוני, באתם בשלום? והם מהלכין בתוך ירושלים, והחליל מפה לפניהם, עד שהם מגיעים להר הבית. הגיעו להר הבית, נטל כל אחד ואחד סלו על כתפו, ואומרים: "הללו יה, הללו אל בקדשו וכו'", עד "כל הנשמה תהלל יה, הללו יה"; והם מקדים בהר הבית, וקוראין עד שמגיעין לעזרה. הגיעו לעזרה, דברו הלויים בשיר: "ארומקף ה', פי דליתני וגו'".

יום שני

הלכות בכורים פרק ה

א. מצות עשה להפריש תרומה מן העסה לכהן, שנאמר:

תרומה' - כף בחלה. וכל שאינו אוכל תרומה, אינו אוכל חלה; וכל האוכל תרומה, אוכל חלה.

טו. הסומא והשכור, מפרישין חלה לכתחלה - שאין בעסה רע ונפה, כדי שיכבנו ונפרישו מן הנפה.

יום שלישי

הלכות בפורים פרק ו

א. הלוקח מן הנחתום - מפריש מן החמה על הצוננת ומן הצוננת על החמה, אפלו מדפוסיין הרבה [צורות שונות].

ב. אין חביין בחלה אלא חמשה מיני תבואה בלבד, והן: החטים, והשעורים, והפסמין, ושבלת שועל, והשפון, שנאמר: "באכלכם מלחם הארץ", ואין קרוי לחם אלא פת הנעשית מאלו. אבל העושה פת ארו או דחן, וכיוצא בהן מן הקטניות - אינן חביין בחלה כלל.

ג. הלקט והשכחה והפאה, וההפקר, ותבואה שלא הביאה [גדלה] שלישי - אף על פי שהן פטורין מן התרומה, הרי הן חביין בחלה. וכן מעשר ראשון שהקדימו בשבילים [הקדים הלוי ליטול מעשר לפני שקיבל הכהן תרומה גדולה] שנטלה תרומתו [תרומת מעשר], אף על פי שיש בו חלק תרומה גדולה, ומעשר שני והקדש שנפדו, ומותר העמר ושתי הלחם [הקריבים בשבועות] ולחם הפנים כשיפדו כל אותן המותרות - הכל חביין בחלה.

ד. עסה של מעשר שני בירושלים, ועסת שביעית, וספק מדמע [עיסת חולין שספק אם נפלה בה תרומה] - חביין בחלה; אבל המדמע [תרומה מעורבת בחולין], פטור מן החלה.

ה. חלות [הבאות עם קרבן] תודה ויריקי נזיר - עשה אותן לעצמו - פטורין מן החלה, מפני שהן קדש; עשאן למכרן בשוק לנזירים ולמקריבי תודה - חביין בחלה, לפי שפדעיתו שאם לא תמכר יאכלנה.

ו. עסת השתפין, והעושה עסה לרבים - חביית בחלה. ז. העושה עסה מן הטבל [תבואה לא מעושרת] - בין שהקדים חלה לתרומה, בין שהקדים תרומה לחלה - מה שעשה, עשוי; ואם החלה הפריש תחלה, לא תאכל עד שיוציא עליה תרומה ותרומת מעשר; ואם תרומה הפריש תחלה, לא תאכל עד שיוציא עליה חלה.

ח. העושה עסה להאכיל הפת שלה לבהמה או לחיה, פטורה; עסת הכלבים - בזמן שהרועים אוכלים ממנה, חביית בחלה. עסת הנכרי, פטורה.

ט. היו ישראל ונכרי שתפין בעסה - אם היה בחלק ישראל שעור עסה החביית בחלה, הרי זו חביית.

י. נכרי שהפריש חלה, אפלו בארץ ישראל - אינה חלה; אלא מודיעין אותו שאינו צריך, ותאכל לזר. ולמה לא חששנו לה שמא עסה של ישראל היא, ותלה אותה ביד גוי כדי לפטרה? שאם ירצה ישראל, יפטר עצמו ויעשה עסתו פחות משעור חלה.

יא. המערב קמח חטים וקמח ארזי, ועשה מהן עסה -

שתי חלות: אחת לשרפה, כדי שלא יאמרו: 'ראינו תרומה טמאה נאכלת', ואחת לאכילה, כדי שלא תשתפח תורת חלה מישראל. והואיל וזו וזו מדבריהם, מוטב לרבות בנאכלת; לפיכך, של שרפה, אין לה שעור אלא כל שהוא, ושל אכילה, אחד מארבעים ושמונה. וזו של אכילה, מתרת לזבים ולזבות; ואין צריך לומר, לשאר טמאים.

ט. בזמן הזה, שאין שם עסה טהורה, מפני טמאת המת - מפרישין חלה אחת בכל ארץ ישראל, אחד מארבעים ושמונה, ושורפין אותה, מפני שהיא טמאה, ויש לה שם [בארץ ישראל] עקר מן התורה. ומקזיב עד אומנה - מפרישין שניה לכהן לאכילה, ואין לה שעור; כשהיה הדבר מקדם.

י. חלת חוצה לארץ - אף על פי שהיא טמאה, הואיל ועקר חיובה מדבריהם - אינה אסורה באכילה, אלא על כהן שטמאה יוצאה עליו מגופו, והם: בעלי קראין, וזבים, וזבות, ונדות, ויולדות, ומצרעין. אבל שאר הטמאים במגע שאר הטמאות, אפלו טמאי מת - מתרים לאכלה. לפיכך, אם היה שם כהן קטן בחוצה לארץ, בין בסוריה בין בשאר ארצות, ורצה להפריש חלה אחת - מפריש אחד מארבעים ושמונה, והיא נאכלת לקטן שעדין לא ראה קרי, או לקטנה שעדין לא ראתה נדה; ואינו צריך להפריש שניה לאש.

יא. וכן אם היה שם כהן גדול ששכל משכבת ורעו, או מזיבתו - אף על פי שלא העריב שמשו, ואף על פי שהוא טמא מת - הרי זה מתר לאכל החלה הראשונה, ואינו צריך להפריש שניה בחוצה לארץ. כל המפריש חלה, מברך תחלה: 'אשר קדשנו במצוותיו וצונו להפריש חלה', בין בארץ, בין בחוצה לארץ; כשם שהוא מברך על הטהורה, כך הוא מברך על הטמאה. לפיכך, אין האיש הערם מפריש חלה, שאינו יכול לברך; אבל האשה הערמה שישבה וכל פניה [של מטה] טוחות בקרקע, מברכת ומפרישת חלה.

יב. הנדה וכיוצא בה, מברכת ומפרישת חלת חוצה לארץ - שאינה מזוהרת על מגעה, אלא על אכילתה. ואם היה שם כהן קטן, או כהן ששכל, שהיא מתרת לו לאכילה, כמו שבארנו - הרי זה מתר לאכלה עם הזר על שלחן אחד; לפי שאינה מדמעת [אינה אוסרת] עם מתערבת באחרות, ואפלו נתערבה שנה בשנה. ונותנין אותה לכהן עם הארץ, מפני שהיא טמאה באור ארץ העמים. ואין בה משום כהן המסע במתנותיו, שהוא אסור [אין איסור על הכהן לבוא ליטלה מן הגורן]. ואם רצה לאכל תחלה, ואחר כך יפריש החלה בחוצה לארץ - מתר, שאין עקרה אלא מדבריהם [של חכמים].

יג. החלה נקראת 'תרומה'. לפיכך, אינה נטלת אלא מן המקף [- ממה שנמצא במקום אחד], בתרומה; ואינה נטלת מן הטהור על הטמא לכתחלה.

יד. וכל שאמרנו בתרומה 'לא יתרם, ואם תרם אינה

הארץ", מלמד שהוא מפרש מן האפוי. ואין התנור מצרפן לחלה.

יז. היו הפכרות נושכות זו בזו [בעודן עיטה], ונתקבצו מן הכל שעור חלה - חבין בחלה, אף על פי שאינן בסל. אפה מעט מעט, וקבץ הכל על הלוח שאין לו תוף - הרי זה ספק; ואם חלה של דבריהם היא - אינו חייב להפריש, עד שיצרף אותן כלי שיש לו תוף.

יח. קמח שלא רקדו [- ניפה], אלא לשו בסבין שלו - הואיל ויש בכל הקמח עמר, חייב בחלה; אבל אם נטל המרסן [קליפות] מן הקמח, וחזר והשלים שעור העסה במרסן שהחזירו לקמח - אינו חייב בחלה.

יט. נחתום שעשה עסה לעשותה שאור [שמרים] לחלקו, חייב בחלה - שאם לא תמכר, יעשה אותה פת. אבל העושה עסה לחלקה בצק [לכמה אנשים], פטורה.

כ. נשים שנתנו לנחתום לעשות להן שאור - אם אין בשל אחת מהן כשעור - אף על פי שיש בכללן כשעור, פטורה.

יום רביעי

הלכות בפורים פרק ז

א. שתי עסות שיש בשתייהן שעור החייב בחלה, ואין באחת מהן כשעור, שנגעו זו בזו, ונשכו זו את זו - אם היו של שנים - אפלו הן ממין אחד, פטורין מן החלה; שסתם שנים מקפידין. ואם ידוע שאינן מקפידין על ערוב העסות, הרי אלו מצטרפות.

ב. היו שתייהן של איש אחד - אם היו ממין אחד, מצטרפין וחיבות בחלה; ואם היו שני מינין, אין מצטרפין; שסתם אחד אינו מקפיד. ואם היה מקפיד שלא תגע עסה זו בזו, ולא תתערב עמה - אפלו היו מין אחד, אין מצטרפות.

ג. וכיצד מצטרפות אם היו של אחד ממין אחד? עסת החטים שנגעה בעסת הפסמין, מצטרפות; נגעה בשאר המינין, אין מצטרפות. וכן עסת שעורין שנגעה בעסת הפסמין, או שבלת שועל, או שפון, וכן עסת פסמין ושל שבלת שועל ושל שפון שנגעה כל אחת משלשן בחברתה - הרי אלו מצטרפות.

ד. עסת חדש [מיבול השנה החדשה] אינה מצטרפת לשל ישן, אף על פי שהן ממין אחד - כדי שלא יאמרו: 'תורמין מן החדש על הישן'; ולא יתרום מאמצע שתייהן - אלא יביא עסה אחרת חדש או ישן, ויצרף להן להשלים השעור. במה דברים אמורים? בעסה שנגעה בעסה אחרת; אבל הבולל קמח חמשת המינין, ועשה מהן עסה אחת - הרי חמשתן מצטרפין לשעור עסת חלה, כמו שבארנו.

ה. עסה שהיא פחותה מכשעור מכאן, ועסה פחותה מכשעור מכאן, ועסה שאינה חייבת בחלה באמצע, כגון עסת ארז או עסת תרומה או מדמך [תרומה שנתערבה בחולין] או עסת גוי - אף על פי שנגועות זו בזו - אינן מצטרפות; שהרי דבר הפטור מן החלה מבדיל באמצע.

אם יש בה טעם דגן, חייבת בחלה; ואם לאו, פטורה. אפלו היה השאור חטים לתוף עסת ארז - אם יש בה טעם דגן, חייבת; ואם לאו, פטורה.

יב. עסה שגלושה ביין, או שמן, או דבש, או מים רותחין, או שנתן לתוכה תבלין, או שהרתיח המים והשליך הקמח לתוכו ולשו - אם אפיה, בין בתנור, בין בקרקע, בין על המחבת והמרחשת [מין מחבת], בין שהדביק את הצק במחבת ובמרחשת ואחר כך הרתיח באש מלמטה עד שנגאפת הפת, בין שהרתיח ואחר כך הדביק הצק - כל אלו חייבין בחלה. אבל העושה עסה ליבשה בחמה בלבד, או לבשלה בקדרה - הרי היא פטורה מן החלה; שאין מעשה חמה לחם, בין שלשה במים בין בשאר משקין. וכן קלי [קמח קלוי] שלשין אותו במים או בדבש, ואוכלין אותו בלא אפיה - פטור; שאין חייבת, אלא עסה שסופה להאפות לחם למאכל אדם.

יג. עסה שלשה תחלה לעשותה מעשה חמה, והשלימה לעשותה פת, או שהתחיל בה לאפותה פת, והשלימה לעשותה מעשה חמה, וכן קלי שלשו לאפותו פת - חייבין בחלה.

יד. לחם העשוי לכתח [תערוכת מן חלב ולחם], מעשיה מוכיחין עליה: עשיה בעבין, חייבת בחלה; עשיה פלמודין [- עיטה עבה שאפה אותה כדרך בלילה וקח], פטורה מן החלה.

טו. כמה שעור העסה שחייבת בחלה? מלא העמר קמח - בין מאחד מחמשת המינים, בין מחמשתן - בלן מצטרפין לשעור. וכמה הוא שעור העמר? שני קבין פחות חמש; והקב ארבעה לגין, והלג ארבע רביעיות. והרביעית ארבעים על ארבעים ברום ארבעים וחצי ארבע וחמש ארבע; וכל הארבעות, הם רחב גונדל של יד. נמצאת למד, שהמדה שיש בה עשר ארבעות על עשר ארבעות ברום שלש ארבעות ותשיע ארבע בקרוב, הוא העמר; וכן מדה שיש בה שבע ארבעות פחות שני תשיעי ארבע על שבע ארבעות פחות שני תשיעי ארבע ברום שבע ארבעות פחות שני תשיעי ארבע, היא מדת העמר. ושתי המדות - כאחד הן עולין. וכמה מכילה מדה זו? כמו שלש וארבעים ביצים בינוניות וחמש ביצה; והן משקל ששה ושמונים סלעים ושני שלישי סלע מקמח החטים שבמצרים, שהן משקל חמש מאות וזו ועשרים וזו מזוי מצרים בזמן הזה. ומדה שהיא מכילה כמשקל הזה מקמח החטים הזה, בה מודדין לחלה בכל מקום.

טז. אסור לאדם לעשות עסתו פחות מכשעור, כדי לפטרה מן החלה; והמפריש חלה מעסה שהיא פחותה מכשעור - לא עשה כלום, והרי היא חלין כשהיתה. עשה עסה פחותה מכשעור, ואפיה ונתן הפת לסל, וחזר ואפה פת אחרת ונתן לסל - אם נתקבץ בסל שעור חלה, הסל מצרפן לחלה, ומפריש החלה מן הפת - שנאמר: "והיה באכלכם מלחם

יום חמישי

הלכות בפורים פרק ח

א. המפריש חלתו קמח - אינה חלה, וגזל ביד כהן, וישאר העסה חבכת בחלה; ואותו הקמח שהפריש לשם חלה - אם יש בו עמר, ועשהו עסה - הרי זה מפריש ממנו חלה, כשאר כל קמח חלין.

ב. אימתי מפרישין החלה? כשיתן המים, ויתערב הקמח במים - מפריש החלה ממנו מתחלת דבר שנלוש, שנאמר: "ראשית ערסתכם". והוא, שלא ישאר שם קמח בערבה [קערה] שלא נתערב במים, שעור עמר; ואם אמר: הרי זו חלה על העסה ועל השאור ועל הקמח שנשפתי, ולקשתעשה בלה עסה אחת תתקדש זו שבידו לשם חלה - הרי זה מותר.

ג. הניח העסה עד שלש הכל וערבה, ואחר כך הפריש - אין בכך כלום; ואם לא הפריש החלה בצק, אלא אפה הכל - הרי זה מפריש מן הפת, כמו שבארנו.

ד. מאימתי תתחייב העסה בחלה? משתתגלגל בחטים ויתערב הקמח במים, או שתטמטם בשעורים - [ושידבקו אחד לשני] ותעשה בלה גוף אחד; ואוכלין עראי מן העסה, עד שתתגלגל בחטים ותטמטם בשעורים. והכסמין בחטים, ושבכלת שועל והשפון בשעורים.

ה. נתגלגלה בחטים ונטמטמה בשעורים - האוכל ממנה קדם הפרשת חלה חייב מיתה, מפני שהיא טבל. לפיכך, אם היתה העסה חבכת בחלה מן התורה, האוכל ממנה לוקה ככל אוכל טבל; ואם היתה חבכת בחלה מדבריהן, מכין אותו מכת מרדות [מלקות מדברין].

ו. עסה שנדמעה [שנתערבה בה תרומה] עד שלא תתגלגל, פטורה; ומשנתגלגלה, חבכת. וכן המקדיש עסתו או המפקיר אותה קדם שתתגלגל, ופדיה או זכה בה, ואחר כך גלגלה, או שהקדישה או הפקיר אותה אחר שנתגלגלה, ופדיה וזכה בה - הרי זו חבכת בחלה.

ז. הקדישה קדם שתתגלגל, ונתגלגלה ביד ההקדש, ואחר כך פדיה - פטורה; שבשעת חובתה, היתה פטורה. וכן נכרי שנתן לישראל לעשות לו עסה, ונתנה לו במתנה עד שלא גלגלה - חבכת; ואם נתנה לו אחר שנתגלגלה, פטורה.

ט. גר שנתיגר והיתה לו עסה - אם נתגלגלה עד שלא נתגר, פטורה; ואם משנתיגר נתגלגלה, חבכת. ואם ספק - חבכת בחלה, לפי שהוא עון מיתה; ונר שאכל חלת ספק זו וכיוצא בו, אין חייב עליה [קנס -] חמש.

י. עסה שנולד בה ספק טמא קדם שתתגלגל - יעשנה בטמא, לפי שמותר לטמא חלין שבארץ ישראל; ותשרף חלתה. נולד לה אחר שנתגלגלה ספק טמא, שודאה מטמא את החלין מן התורה - יגמרנה בטירה; שכל שודאו מטמא את החלין - גזרו על ספקו בחלין הטבולים לחלה, שלא יטמאו אותן הואיל

ו. הנה באמצע עסה שהורמה חלתה - מצטרפות; שהעסה שביניהן כבר היתה מחבכת בחלה. וכן אם הנה ביניהן עסת הקדש - מצטרפות; מפני שראויה לפדותה, ותתחייב בחלה. וכן אם היתה ביניהן עסת מין אחר, או עסת איש אחר, או עסת חדש - הרי שתי העסות שבצדדין מצטרפות לחלה.

ז. שתי עסות שכל אחת מהן פחותה מכשעור, שהפריש מזו חלה ומזו חלה, וחזרו ונגעו זו בזו, והרי בשתייהם כשעור - חייבין להפריש מהן חלה; שהחלות הראשונות אינן כלום.

ח. שני גוים שעשו עסה כשעור, וחלקו אותה, ואחר כך נתגירו, והוסיף כל אחד על חלקו אחר שנתיגר עד שהשלימו לשעור - הרי זו חבכת; שלא היתה לה שעת חובה כשהיו גוים, שהרי פחות מכשעור הנה ביד כל אחד מהן.

ט. אכל שני ישראלים שעשו כן, וחזר כל אחד אחר שחלקו והוסיף על חלקו עד שהשלימו לשעור - הרי זו פטורה; שפכר היתה לה שעת חובה, והיו פטורין באותה שעה, מפני שעשו אותה לחלק.

י. היתה העסה בין הגוי והישראלי בשתפות, וחלקו, ואחר כך נתגיר הגוי, והוסיף הגר על שלו והישראלי על שלו עד שהשלים כל אחד עסתו לשעור - של ישראל חבכת, ושל גוי פטורה.

יא. הנוטל שאור מעסה שלא הורמה חלתה, ונתנו לתוך עסה שהורמה חלתה - הרי זה מביא עסה שניה שיהיה בה עם שאור זה שעור עסה שחבכת בחלה, ונותן אותה בצד העסה שהורמה חלתה, ומפריש מן העסה השניה שעור חלה עליה ועל השאור, כדי שישל מן המקף - [כשכולם במקום אחד]. ואם אין לו עסה שניה - נעשת זו בלה טבל, ומפריש חלה על הכל; שהטבל במינו אוסר בכל שהוא.

יב. עסה הטבולה לחלה - [שלא הופרש ממנה חלה] אינה בחלה, והרי היא בחלין לענין טמא - שאין השני עושה שלישי בחלין, כמו שיתבאר במקומו; ומותר לגרם טמא לחלין שבארץ ישראל. לפיכך, שתי עסות, אחת טמאה ואחת טהורה - נוטל כדי חלת שתיהן מעסה שלא הורמה חלתה, ונותנו באמצע סמוך לעסה הטהורה, ומוסף מן הטמא לטהורה כדי ביצה, כדי לתרם מן [ה] מקף.

יג. עושה אדם עסה טהורה, ואינו מפריש חלתה, ומניחה או מניח מקצתה להיות מפריש עליה והולך חלות של עסות אחרות, ואפלו נטמאו העסות - עד שתעשה העסה שהניח בלה חלה, ויתגנה לכהן; והוא שלא תפסל מאכל אדם; אבל משתסרח, אינו מפריש עליה. במה דברים אמורים? כשהיו אותן העסות שמפריש עליהן ספק אם הורמה מהן חלה או לא הורמה - שחלת דמאי [- ספק] נטלת מן הטהור על הטמא לכתחלה, ושלא מן המקף.

ד. בהמת קדשים שנפסלה במומה ואינה חייבת במתנות, שנחשבה כבהמות אחרות, אפלו אחת במאה - בזמן שכל בהמה מהן [שייכת] לאחד [אחר], כלן פטורין; שכל אחד ואחד ספק, והמוציא מחברו עליו הראיה. היה אחד הוא השוחט את כלן, פוטר מתנות אחת מהן בלבד.

ה. אין חיב במתנות אלא בהמה טהורה בלבד, שנאמר: "אם שור אם שנה" כלאים הבא מכבש ועז, חיב במתנות; והכוי - אף על פי שהוא ספק [חיה או בהמה], מפרישין ממנו כל המתנות. צבי הבא על העז וילדה, הולד חיב בחצי מתנות - שנאמר: "אם שנה", אפלו מקצת שנה; אבל תיש הבא על הצביה, הולד פטור מן המתנות.

ו. אחד השוחט לאכילת אדם, או לאכילת גוים, או לאכילת הכלבים, או לרפואה - חיב במתנות.

ז. בהמת השתפין חייבת, שנאמר: "זבחי הבה".

ח. הלוקח [קונה] בהמה מפרות שביעית, חייבת במתנות. כהנים ולוויים פטורין מן המתנות, שנאמר: "מאת העם"; וספק הם הלויים, אם הם בכלל העם או אינן; לפיכך, אין נוטלין מהן - ואם נטל הבהן, לא יחזיר.

ט. במה דברים אמורים? בשוחט לעצמו. אבל כהן טבח ששוחט ומזכר בשוק - ממתינין לו שתיים שלש שבתות; מכאן ואילך, מוציאין ממנו המתנות, ונותנין אותן לכהנים אחרים. ואם קבע בית מטבחיים למכר - אין ממתינין לו, אלא מוציאין ממנו מיד; ואם נמנע מלתן, מנדין אותו עד שיתן.

י. השוחט לנכרי ולכהן - [בהמות שלהם], פטור מן המתנות. והמשפתף עם הבהן - צריך שירשם [יסמן] חלקו, כדי שיינתן המתנות בחלק הבהן; שאם לא עין [ציינו] חלקו - חיב במתנות, מפני שאין הכל יודעין שהבהן שפתף לו. לפיכך, אם היה הבהן עומד עמו במטבחיים, ונושא ונותן עמו - אינו צריך לרשם. והמשפתף עם הנכרי - אינו צריך לרשם; שסתם גוי מרבה דברים, ומודיע לכל שהוא שפתף, ואף על פי שאינו עמו בשעת מכירה.

יא. התנה עמו הבהן שהוא שפתף חוץ מן המתנות, הרי המתנות לכהן; כיון שאמר לו 'חוי', הרי שיר לו הבהן חלק במתנות, ולפיכך הן שלו. אבל אם אמר לו הבהן: 'על מנת שהמתנות שלי' - הרי המתנות של זה הישראלי, ונותנין לכל כהן שירצה; אף על פי שהתנה עמו שהן שלו, לא נפטור מן המתנות - שהאומר 'על מנת', לא שיר לו בעצמן של מתנות כלום, והואיל ולא שיר לו בהן שפתות, לא קנה אותן בתנאי זה.

יב. היה הבהן שפתף בראש, פטור מן הלחי; שפתף ביד, פטור מן הזרוע; שפתף בכני מעים, פטור מן העקבה. אמר לו הבהן: 'הרי הבהמה בלה שלי והראש שלך' - חיב בלחי; שדבר החיב, הרי הוא של ישראל.

יג. גר שנתגר, והיתה לו בהמה שחוטא - אם נשחטה

ונוטלו לחלה. ונתנה החלה הזאת תלויה, לא נאכלת ולא נשפרת.

יא. לא יעשה אדם עסתו בטמאה לכתחלה, אלא יזהר וישתדל; ויטהר הוא וכליו, כדי להפריש חלה בטמאה. היה בינו ובין המים יתר מארבעת מילין - יעשנה בטמאה, ויפריש חלה טמאה.

יב. אין עושין חלת עם הארץ - עיסה שלימה שתהיה חלה עבור הרבה עיסות] בטמאה, אבל עושין עסת החלין בטמאה. כיצד? מגבל העסה זה החבר - [נאמן על מעשרות], ומפריש ממנה כדי חלתה; ומניחה בכלי גללים או כלי אבנים או כלי אדמה, שאין מקבלין טמאה. וכשיבוא עם הארץ - נוטל את שתייהן, את העסה ואת החלה; ואומרין לו: 'הנה, שלא תגע בחלה, שלא תחזר לטבילה'. ומפני מה התירו לו זה? משום כדי חזיו [פרנסתו] של מגבל - לש, שיוכל ללוש עיסות של עם הארץ.

יג. אשת חבר, מרקדת [מנפח] ובוררת עם אשת עם הארץ; אבל משתטיל מים לעסה - לא תסיע אותה, מפני שהיא עושה עסתה בטמאה. וכן הנחתום שהוא עושה בטמאה - לא לשין ולא עורכין עמו, שאין מחזקין ידי עובדי עברה; אבל מוליכין עמו פת לפלטר [מוכר].

יד. הלוקח מנחתום עם הארץ בסוריה - [מקומות שכבש דוד ולא נתקדשו בקדושת הארץ], ואמר לו: 'הפרישתי חלה' - אינו צריך להפריש חלה מספק; כשם שלא נחשדו כל ישראל בארץ על תרומה גדולה, כך לא נחשדו בסוריה על החלה.

טו. אבל הלוקח בחוצה לארץ מן הנחתום, צריך להפריש חלה מספק; אבל הלוקח מבצל הבית, ואין צריך לומר המתארח אצלו - אינו צריך להפריש מספק.

יום שישי

הלכות בכורים פרק ט

א. מצות עשה לתן כל זבח [שוחט לאכילה] בהמה טהורה לכהן הזרוע והלחיים והעקבה, שנאמר: "וזה יהיה משפט הכהנים וכו'"; ואלו הן הנקראין 'מתנות' בכל מקום. ומצוה זו נוהגת תמיד, בין בפני הבית [בזמן המקדש] בין שלא בפני הבית; ובכל מקום, בין בארץ בין בחוצה לארץ; ובחלין, אבל לא במקדשין.

ב. כל הקדשים שקדם מום קבוע להקדשן, ונפדו - חייבין במתנות; ואם קדם מום עובר להקדשן, או שהקדישן תמימים ואחר כך נולד בהן מום, ונפדו - הרי אלו פטורין מן המתנות.

ג. ספק בכור, חיב במתנות מכל צד: אם בכור הוא, כלו לפנה; ואם אינו בכור, מתנותיו לפנה. ואם נסתפק בשנים, ולקח הבהן האחד מספק - הרי השני פטור מן המתנות; עשו אותו כמי שזכה בו הבהן, ונתנו במומו לבעליו. אבל ספק המעשר - פטור מכל מקום, שהמוציא מחברו עליו הראיה.

אלא אם נתנו בכבוד, נוטל. ובזמן שהם רבים בבית המטבחים - הצנועים מושכים ידיהם, והגרגרים נוטלין; ואם היה כהן צנוע, ואין מפריין אותו שהוא כהן - הרי זה נוטל, כדי שידע לכל שהוא כהן. ואין הפהנים אוכלין המתנות אלא צלי בחרדל - שנאמר: "לך נתתים למשחה", בדרך שהמלכים אוכלין.

שבת קודש

הלכות בפורים פרק י

א. מצות עשה לתן לפהן ראשית הגז, שנאמר: "וראשית גז צאנך - תתן לו"; והלויים בכלל ישראל במצוה זו. ואין לראשית הגז זו שעור מן התורה; ומדברי סופרים, שלא יפחות מאחד מששים. ואינה נוהגת אלא בארץ ישראל, בין בפני הבית [בזמן המקדש] בין שלא בפני הבית - בראשית הדגן [תרומה]. ונוהג בחלין, אבל לא במקדשין.

ב. כיצד? הרי שהקדיש בהמות לכדק הבית [להוצאות המקדש], וגזון - יכול יהיה חייב לפדות ולתן לפהן? או אם הקדיש בהמה חוץ מגזתה - יכול יהיה חייב בראשית הגז? תלמוד לומר: "צאנך", אין אלו צאנו.

ג. כל הקדשים שקדם מום קבוע להקדשן, ונפדו - חייבין בראשית הגז; אבל אם קדם הקדשן את מומן, או שקדם מום עובר להקדשן, ואחר כך נולד להן מום קבוע, ונפדו - פטורין מראשית הגז.

ד. אין חייבין בראשית הגז אלא הפכשים בלבד, זכרים בנקבות - שהצמר שלהן, הוא הראוי לבגדים. היה צמרן קשה, ואינו ראוי ללבישה - פטורין מראשית הגז; שאין מתנה זו לפהן, אלא כדי ללבש ממנה.

ה. בינו שזכה לו הקדוש ברוך הוא בתרומות, שהן לחמו ויינו, וזכה לו במתנות בהמה וקדשי מקדש, שהן הפשר שלו - זכה לו בראשית הגז ללבושו, ובגדו [שנגזל מ:] הגר [ומת בלי יורשים] והתקמים [שהחריס אדם לה'] וישדה אחזה [-] שהוקדשה ונמכרה, חוזרת ביוכל להקדש ומתחלקת לכוהנים שבמשמר] ופדיון בכורות להוצאותיו ושאר צרכיו, שהרי אין לו חלק בנחלה ובבזה.

ו. היה הצמר שלהן אדם, או שחר, או שחום - חייבות בראשית הגז; אבל אם גזו הצמר, וצבעו קדם שיתן - נפטור מראשית הגז. הלבינו קדם שיתן, חייב להפריש אחר שלבנו. התולש צמר רחליו בידו, ולא גזון - חייב בראשית הגז.

ז. וראשית הגז נוהג בכלאים, ובכזי [-] ספק בהמה או חיה], ובטרפה; אבל הגזו את המתה, פטור.

ח. המפריש ראשית הגז, ואבד - חייב באחירתו, עד שיתן לפהן. האומר: 'כל גזותי ראשית', דבריו קיימין.

ט. הלוקח [קונה] גז צאנו של נכרי - אף על פי שגזון, פטור מראשית הגז. לקח הצאן לגזותו, חייב - אף על פי שגדלה הגזה בפרשות הגוי, ואף על פי

עד לא נתגיר, פטור; ואם נשחטה אחר שנתגיר, חייב. ואם ספק - פטור, שהמוציא מחברו עליו הראיה.

יד. בהמה שלא הורמו מתנותיה - מתר לאכל ממנה; שאינה דומה לטבל [פירות לא מעושרים], שהרי מתנות כהונה מקדשין. והמתנות עצמן, אסור לישראל לאכלן אלא בפרשות כהן. עבר ואכלן, או הזיקן, או מכרן - אינו חייב לשלם, מפני שהוא ממון שאין לו תובע ידוע. והקונה אותן - אף על פי שאינו רשאי - הרי זה מתר לאכלן, מפני שמתנות כהונה נגזלות [-] שהגזל על המוכר, והקונה כאוכלם ברשות].

טו. אמר לטבח: 'מכר לי בני מעים של פרה', והיו בה מתנות - נותנן לפהן, ואינו מנכה לו מן הדמים; לקחן ממנו במשקל - נותנן לפהן, ומנכה לטבח מן הדמים.

טז. המשלח בשר לחברו, והיו בו מתנות - אינו חושש שמא עבר זה וגזל. מקום שאין בו כהן - מעלה המתנות בדמים, ואוכלן, מפני הפסד כהן. ויתן הדמים לכל כהן שירצה.

יז. הרוצה לתן המתנות לכהן אחד, נותן; ואם רצה לחלק אותן - לא יתן חצי קבה לאחד או חצי זרוע לאחד, אלא נותן זרוע לאחד וקבה לאחד ולחיים לשנים, שנאמר: "תתן לו", שיהיה בה כדי מתנה. ואם היו של שור, חולק אותן חתיכות חתיכות - והוא שיהיה בכל חתיכה כדי מתנה.

יח. איזה הוא הזרוע? זה זרוע של ימין מן הפרק של ארבעה עד כף של יד [מהברך עד תחילת השוק], שהן שני אברים זה מערה בזה. והלחיים - מן הפרק של לחי ועד פיקה של גרגרת, שהיא טבעת גדולה, עם הלשון שביניהן; הכל לפהן.

יט. אין מולגין [-] אין מסירים] אותן [מצמרן], ואין מפשיטין אותן - אלא ינתנו לו בעזרן ובצמרן. והקבה, בחלב שעליה; וכבר נהגו הפהנים להניח חלב הקבה לפעלים.

כ. הפהנת אוכלת המתנות, אף על פי שהיא נשואה לישראל - מפני שאין בהן קדשה; ולא עוד, אלא הפעל אוכל מתנות בגלל אשתו. אבל חללה [-] שנבעלה לפסול לה] אינה אוכלת, שאין חללים בכלל פהנים. ואם רצה הפהן למכר המתנות, או לתתן במתנה אפלו לגוי, או להאכילן לפלבים - מאכיל, שאין בהן קדשה כלל.

כא. כהן שהיו לו חברים שנותנין לו המתנות - אם רצה לזכות בהן לישראל חברו - הרי זה מנכה לו בהן, ואף על פי שלא באו לידו; ויהיו אותם החברים זוכים ונותנין המתנות לזה הישראלי שזכה בהן; והוא, שיהיה הישראלי זה בדיח, ואין לו לקנות בשר, ויהיה הפהן שזכה לו חברו. אבל אם היה הפהן שמשו של ישראל זה, או שקירו ולקיסו - אינו מנכה לו, עד שיבואו לידו; שמא ינכה בעל כרחו.

כב. לא יחטף הפהן בידו מתנותיו, ולא ישאל בפיו;

כל אחד מהן כשעור; אבל חמש צאן בלבד של שני שתפין, פטורין.

טו. ראשית הגז, מצותה בתחלה; ואם הפריש בין באמצע בין בסוף, יצא. היו לו חמש צאן, וגזו אחת בלבד, ומכר גזתה, ואחר כך גזו שניה ומכרה, ואחר כך גזו שלישית ומכרה - הכל מצטרפות לראשית הגז, וחייב אפילו לאחר כמה שנים. ויש לו להפריש מן החדש על הישן, וממין גזתה על מין גזתה אחר. אבל אם היתה רחל אחת, וגזוה והניח גזתה, ואחר כך קנה שניה, וגזוה והניח גזתה - אינן מצטרפות.

טז. מי שהיו לו גזות רבות של ראשית הגז, והוא רוצה לחלק לכהנים - לא יתן לכל אחד ואחד פחות ממשקל חמש סלעים מלבן, כדי [מספיק ל:] כגד קטן. לא שילבנו, ואחר כך יתן לו - אלא יתן לו ממזמר הגזתה כשהוא צואי [לא מלובן], כדי שיהיה בו אחר הלבון חמש סלעים או יותר, שנגמר: "יתן לו", שיהיה בו כדי מתנה המועלת. יז. ראשית הגז, חלין לכל דבר. לפיכך אני אומר, שנותנין אותו לכהנת, אף על פי שהיא נשואה לישראל - כמתנות בהמה; ויראה לי, שדין שניהן אחד הוא.

שחזרין הצאן לגוי אחר הגזתה; הואיל והגזו ישראל והגזות שלו - חיב, שאין החיוב אלא בשעת הגזתה. י. הלוקח גז צאנו של חברו - אם שיר המוכר מעט מצאנו להגזו, המוכר חיב להפריש מן המשאיר על הכל, ואף על פי שלא התחיל המוכר לגזו; חזקה, אין אדם מוכר מתנות כהנה. ואם לא שיר כלום, הלוקח חיב להפריש.

יא. היו שני מיני גזתה, כגון גזתה לבנה וגזתה שחומה, או גזת זכרים וגזת נקבות, ומכר מין זה והניח המין האחר - זה נותן לעצמו על מה שלקח, וזה נותן לעצמו על מה שהניח.

יב. גר שנתגר והיו לו גזות, ואין ידוע אם עד שלא נתגר נגזו או משנתגר - הרי זה פטור; המוציא מחברו עליו הראיה.

יג. כמה צאן יהיו לו, ויהיו חיבות בראשית הגז? אין פחות מחמש; והוא, שיהיה בגזתה שלשה, אין פחות ממשקל ששים סלע, ויהיה גזת כל אחת מהן, אין פחות ממשקל ששים עשרה סלע. היתה אחת מהן גזות פחות מששים עשרה סלע - אף על פי שחמשתן גזות ששים סלע או יותר, הרי אלו פטורין מראשית הגז.

יד. השתפין, חיבין בראשית הגז - והוא שיהיה בחלק

שיעורי רמב"ם ספר המצוות - יח' כד תשרי ה'תשס"ח

יום רביעי

מצות עשה ריז.

המצוה הרי"ז — הצווי שנוצטוינו שתחלוץ היבמה (אשת האח שמת) ליבמה אם לא ישאנה, והוא אמרו יתעלה: "והחלצה נעלו מעל רגלו" (דברים כה, ט) וכבר נתבארו דיני מצוה זו במסכתא המיחדת לכך, והיא מסכת יבמות. וכבר ידעת לשונם (ברכות יג. יבמות לט:): "מצות יבום (שאח המת ישאנה) קודמת למצות חליצה", ולפיכך קראו למסכתא "יבמות", אף-על-פי שהיא כוללת דיני היבום והחליצה כאחד.

יום חמישי

מצות לא תעשה שנו.

המצוה השנ"ז — הצווי שנוצטוינו שישא היבם (הגיס) אשת אחיו אם מת ולא הניח זרע, והוא אמרו יתעלה: "יבמה יבא עליה" (דברים כה, ה). וכבר נתבארו דיני מצוה זו במסכתא המיחדת לה, כלומר מסכת יבמות.

יום ראשון, יום שני

מצות לא תעשה שנו.

המצוה השנ"ו — האזהרה שהזהר האדם מלהחזיר גרושתו אחר שנשאת לאחר, והוא אמרו יתעלה: "לא-יוכל בעלה הראשון אשר-שלחה לשוב לקחתה" (דברים כד, ד). והעובר על לאו זה — לוקה. וכבר נתבארו דיני מצוה זו בכמה מקומות ביבמות.

יום שלישי

מצות לא תעשה שנו.

מצות עשה רטז.

המצוה השנ"ו נדפסה ביום הקודם.

המצוה הרט"ז — הצווי שנוצטוינו שישא היבם (הגיס) אשת אחיו אם מת ולא הניח זרע, והוא אמרו יתעלה: "יבמה יבא עליה" (דברים כה, ה). וכבר נתבארו דיני מצוה זו במסכתא המיחדת לה, כלומר מסכת יבמות.

ניתן במצב זה, לקיים את העשה ה"מתקן", את הלאו — שאז פטור ממלקות, או שלא ניתן במצב זה לקיים את העשה — שאז מתחייב במלקות). וכבר נתבארו דיני מצוה זו בפרק ג' ופרק ד' מכתבות.

המצוה הרי"ט — היא דין המוציא שם רע (נשא בתולה והעליל עליה כי לא מצא לה בתולים), כלומר: הצווי שנוצטונו להלקותו ושתשאר אשתו עמו, לפי שגם בו נאמר: "ולו-תהיה לאשה לא-יוכל לשלחה כל-ימיו" (שם יט). ונתבאר בגמרא מכות (שם) גם בלאו זה, כמו שנתבאר באונס, כלומר: שזה לאו שקדמו עשה (הרי לנו שיש כאן עשה). וכבר נתבארו דיני מצוה זו בפרק ג' ופרק ד' מכתבות (מה:).

המצוה השנ"ט — האזהרה שהזהר מוציא שם רע מלגרש את-אשתו, והוא אמרו גם בו: "לא-יוכל לשלחה כל-ימיו" (שם). וגם לאו זה קדמו עשה והוא אמרו: "ולו-תהיה לאשה" (שם) ודינו בגרושין לענין המלקות כדין האונס, כמו שנתבאר בסוף מכות. ושם (מכות טו.) ובפרק ג' ובפרק ד' מכתבות נתבארו דיני מצוה זו.

שבת קודש

מצות עשה רכג. מצות לא תעשה קד.

המצוה הרכ"ג — הצווי שנוצטונו בדין סוטה (אשה שהזהירה בעלה שלא תתיחד עם אדם זר ולא נשמעה) והוא אמרו יתעלה: "איש איש כיתשטה אשתו" (במדבר ה, יב), וכבר נתבארו כל-דיני מצוה זו פיצד משקין אותה וכיצד תקריב קרבנה ושאר תנאיה, במסכתא המיוחדת לכך, כלומר מסכת סוטה.

המצוה הק"ד — האזהרה שהזהרנו מלבולל (לערבב) מנחת סוטה בשמן, והוא אמרו יתעלה: "והביא את-קרבנה עליה וגו' לא יצק עליה שמן" (שם טו) ואם הקריבה בשמן — לוקה.

(היבם — לישאנה) יבמה, והוא אמרו: "לא-תהיה אשת-המת החוצה לאיש זר" (דברים כה, ה). והעובר על לאו זה — לוקה, היא והוא. וכבר נתבארו דיני מצוה זו ביבמות.

יום שישי

מצות עשה רכ. ריח. מצות לא תעשה שנח.
מצות עשה ריט. מצות לא תעשה שנט.

המצוה הרכ"כ — הצווי שנוצטונו בדין המפתה (לזנות), והוא אמרו יתעלה: "וכי-יפתה איש בתולה" (שמות כב, טו). וכבר נתבארו כל-דיני מצוה זו בפרק ג' ופרק ד' מכתבות.

המצוה הרי"ח — הצווי שנוצטוה האונס (הבועל בתולה בעל-כרח) לשא את-אנוסתו, והוא אמרו יתעלה: "ולו-תהיה לאשה תחת אשר ענה לא-יוכל לשלחה כל-ימיו" (דברים כב, כט), וכבר נתבאר בגמרא מכות (טו.) שלא זו של אונס, שהוא לא יוכל לשלחה, הוא לא-תעשה שקדמו עשה. וכך אמרו: "ואמאי, לא-תעשה שקדמו עשה עשה הוא". הנה נתבאר שזה שנואמר: "ולו תהיה לאשה" — מצות עשה. וכבר נתבארו דיני מצוה זו בפרק ג' (לט.) ופרק ד' מכתבות (מב.).

המצוה השנ"ח — האזהרה שהזהר האונס מלגרש אנוסתו, והוא אמרו: "ולו-תהיה לאשה [וגו'] לא-יוכל לשלחה כל-ימיו" (שם) ולא זו קדמו עשה, והוא אמרו: "ולו תהיה לאשה" וכך בארו בגמרא מכות (טו.) שזה לאו שקדמו עשה, ושם אמרו: "אונס שגרש, אם ישראל הוא (שבידו להחזיר ולקיים הציווי "ולא תהיה לאשה") — מחזיר ואינו לוקה: ואם כהן הוא (שהגרושה אסורה עליו) — לוקה ואינו מחזיר". ודע שאפלו היה ישראל וגרש אנוסתו ומתה קדם שיחזירנה, או נשאת לאחר — לוקה, שהרי לא קנס עשה שבה, כפי הפלל שאצלנו: קימו ולא קימו (כלומר חיוב במלקות או פטור מהם, תלוי במבחן אחד: אם

א.

הוד כ"ק אדמו"ר מרנא ורבנא שניאור זלמן – אדמו"ר הזקן – בעל התניא והשו"ע

שולחן ערוך

רמז איזו מלאכות יבול הנכרי לעשות בעד הישראל, ובו כ"ב סעיפים:

א אף על פי שאסור להניח לנכרי שיעשה מלאכה לישראל בשבת אף על פי שעושה בשכר, אם הוא עושה בתורת שכיר יום, כגון ששכרו הישראל קדם השבת ואמר לו בעד כל יום ויום שתעבד לי אתן לך כך וכך, אף על פי שלא אמר לו שיעבד גם בשבת אלא מעצמו הוא עובד, צריך הוא למחות בידו, כמו שנתבאר בסימן רמ"ג. אבל אם הוא עושה בתורת קבלנות שקבל עליו לעשות כך וכך בעד שכר כך וכך, בין שעושה משלו בין שעושה משל הישראל שנתן לו ממה לעשות המלאכה, כגון שנתן לו בגד לתפר וקצץ לו שכר, או שנתן לו חוטין לארג לו בגד, בין שקבל עליו לארג כל הבגד בין שלא קבל עליו כלל לארג כל הבגד אלא שקצץ לו בעד כל אמה ואמה שיארג, מותר להניחו שיעשה כל מלאכתו בשבת, ואפילו לכתחלה מותר לתן לו אפילו בערב שבת סמוך לחשכה על דרך שיתבאר בסימן רנ"ב, אף על פי שיודע שהנכרי יעשה בשבת (ובכך הוא חפץ), מפל מקום הנכרי אינו עושה בשביל טובת הישראל אלא בשביל עצמו למחר להשלים מלאכתו כדי לקבל שכרו. ואינו דומה לשכיר יום, שהשכיר יום אין המלאכה שלו כלל ואין לו עסק בה, שהרי אין פונתו בעבודתו כדי להשלים המלאכה, שהרי לא עליו המלאכה לגמור ואין לו תועלת כלל בהגמרה, אלא פונתו לעבד את הישראל כל היום כדי שיתן לו שכרו, לפיכך הרי זה בעושה שליחות הישראל. אבל הקבלן, המלאכה היא שלו, שפונתו בעבודתו היא להשלים המלאכה כדי לפל שכרו, ואינו בשלוחו של ישראל. ומכל מקום, צריך לזהר שלא יעשה בבית הישראל, ושלא יאמר לו שיעשה בשבת, וגם שיקצץ לו דמים קדם השבת, וגם שלא יתן לו אלא אם פן בענין שייכל הנכרי לעשות כל המלאכה בחל אם ירצה קדם השבת או לאחריו כמ"ש בסימן רנ"ב, ע"ש כל פרטי דינים אלו:

ביאורים

אע"פ שעושה בשכר – ונראה שעושה המלאכה להנאת עצמו בלבד. **בסימן רמג** – סעיף ד, שנחשב כשלוחו של הישראל. **בעד שכר כך וכך** – יש כאן ב' פרטים: (א) שקיבל עליו לעשות כך וכך, שכיון שקיבל עליו לסיים כל המלאכה חשוב קבלן, אפילו משלם לו דבר קצוב בכל יום¹. (ב) שקצץ לו שכר כך וכך, שכיון ששכרם משתלם לפי סכום המלאכה שגומר חשוב קבלן, אף ששוכר אותו למספר ימים². **בין שעושה משל ישראל** – ובסימן רנב³ מבואר שלפעמים יש חילוק אם החפץ של ישראל או של הנכרי⁴. **בסימן רנב** – סעיף ד: ומותר ליתן בגדיו לכובס נכרי. . . סמוך לחשכה בקבלנות והנכרי עושה מעצמו אפילו בשבת ובלבד שהישראל לא יאמר לו שיעשה בשבת וכן לא יאמר

לו ראה שתגמר המלאכה ביום א' או ביום ב' וידוע שאי אפשר לגמרה אז אלא אם כן שיעשה גם בשבת⁶. **ובכך הוא חפץ** – כדלהלן⁷ שאין זה נקרא ריוח אלא הנאה בעלמא, אבל אם הישראל מרויח כגון שאם לא תיעשה המלאכה בשבת לא יוכל ליהנות ממנה כיון שיוצא לדרך מיד לאחר השבת – יתכן שאסור⁸. **לשכיר יום** – שנתבאר לעיל סי' רמג סעיף ד. **שלא יעשה בבית הישראל** – שבבית הישראל ניכר שהמלאכה בשביל הישראל, ושמה יחשדוהו שנתן לו בשבת, או שמה הוא שכיר יום⁹. **שיעשה בשבת** – שאסור לומר לנכרי לעשות שום מלאכה בשבת¹⁰. **שיקצוין לו דמים** – וכשלא קצץ, חייב ליתן לגוי שהות לגמור המלאכה קודם השבת¹¹. **כמ"ש בסימן רנב** – סעיפים ד' ואילך, חלקם צויינו והובאו לעיל.

מקורות

- (1) כדלקמן סימן רמז סעיף ז.
- (2) כדלהלן סעיף כ. אמירה לנכרי משו"ע אדה"ז פ"ג הערה ח.
- (3) סעיף ט.
- (4) וראה גם סי' רעו סעיף ג.
- (5) וראה להלן סעיף יב.
- (6) ובסעיף ו שם נתבאר מתי חייב לתת לנכרי שהות לגמור המלאכה קודם השבת.
- (7) סעיף ט.
- (8) להלן סי' רנב סעיף ה, וראה שיטת רבינו במהדו"ב להלן אות לה.
- (9) סי' רנב סעיף ה.
- (10) כדלעיל סימן רמג סעיף א, וכל היתר הקבלנות הוא כששכרו לימות החול והנכרי עושה מעצמו בשבת.
- (11) להלן סימן רנב סעיף ו.

תורה אור

תוכן הפרק: התוכן הרוחני של הפרוכת שהבדילה בין הקודש לקודש הקדשים

הנה נודע מאמר המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית, (דהיינו, אשר) תמיד הוא החדש יש מאין.

בברכת יוצר המאורות אנו אומרים "המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית", ולכאורה אינו מובן "איזה חידוש יש בשמים ובארץ מיום לחבירו", כלומר, מהו "המחדש כו' בכל יום", הרי השמים והארץ וכל מעשה בראשית אינם משתנים, ואיזה חידוש יש בהם בכל יום ויום.

אך הענין הוא, דלשון "המחדש" מורה על בריאה "יש מאין" - דיש מאין פירושו שנתהווה דבר חדש שלא הי' כלל קודם לכן.

[בניגוד ל"יש מיש", כמו הצורף כלי מכסף; שעצם חומר הכסף כבר קיים, והאומן רק משנה את הצורה מתמונת חתיכת כסף לתמונת כלי].

וזהו פירוש "המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית", ד"כמו שהיתה תחילת הבריאה בששת ימי בראשית מאין ליש ממש" - כך מחדש הקב"ה את הבריאה כולה מאין ליש תמיד - בכל יום ויום (ובכל רגע ורגע).

כלומר:

קיום הבריאה ע"י הקב"ה בכל רגע ורגע הוא הוא ה"חידוש" שבכל יום תמיד, כי אין לך חידוש גדול יותר מעצם התהוות ה"יש" מן ה"אין", וחידוש זה (ההתהוות מאין ליש) הוא ענין תמידי, הקורה בכל רגע מחדש.

וענין התהוות יש וגשמי מאין ורוחני אי אפשר להיות כך רק על ידי בחינת מ"ש והבדילה הפרוכת לכם בין הקודש כו'.

מחמת ריחוק הערך בין הגשמיות (הנק' "יש") והרוחניות (הנק' "אין"), אי אפשר להיות התהוות היש מן האור והכח האלקי הרוחני בלי "מסך" (וילון ומחיצה) המסתיר על האור, כענין ה"פרוכת" שהבדילה בין הקודש וקודש הקדשים.

פירוש:

בענין הביטוי "יש מאין", מבואר בחסידות שעומק הפירוש בביטוי "אין" הוא [לא רק שלפני הבריאה הי'

"אין" ואפס המוחלט, באופן שהבריאה היא התחדשות גמורה, אלא גם] שהכח האלקי הרוחני שבו נוצרת כל הבריאה נקרא "אין", לפי שהוא בתכלית ההעלם, ואינו נראה ומושג לנבראים כלל, ולפיכך נקרא בשם "אין".

ובכדי שהאור האלקי המהווה את הנבראים יוכל להתלבש בהם לבראם ולהחיותם ולקיימם - והרי הם רחוקים זה מזה כמו "יש" ו"אין" - צריך הוא להתצמצם ולירד מדריגות רבות בירידות והסתרות עצומות.

ועל ירידה גדולה זו, וצמצום והעלם הכח האלקי, נאמר "והבדילה הפרוכת לכם בין הקודש ובין קודש הקדשים".

[כפי שהולך ומבאר:]

כי בית המקדש שם היה מקור ההשפעה וגילוי השכינה בקודש הקדשים, ולחיות ההשפעה נמשך משם ולהלאה לא היה על ידי גילוי כל כך, כי אם כן היה הכל אחד, רק שנמשך על ידי מסך מבדיל, והוא הפרוכת המבדיל בין קודש הקדשים, ששם הי' גילוי השכינה, לבחינת קדש.

קדושת השכינה ששרתה בקודש הקדשים היא היא השרש לקדושת כל חלקי המקדש, שקדושת קודש הקדשים מתפשטת משם והלאה.

וזהו התוכן הפנימי בפרוכת שהבדילה בין קודש הקדשים ובין הקודש, שהיא "הסתירה" ו"מיעטה" וצמצמה את קדושת השכינה שלא תתפשט בכל תקפה חוץ לקודש הקדשים. (דאם לא הסתירה זו, לא הי' שום הבדל בין קדושת קודש הקדשים לקדושת שאר חלקי המקדש).

ופרכת תרגם אונקלוס פרסא, וכמה בחינות פרוכת הי' בבחמ"ק ומשכן, שכל ההשתלשלות מעולם ועד עולם הוא על ידי מסך פרסא מפסיק בין כל עולם כו'.

- ידוע שהמשכן והמקדש הגשמיים הם בדוגמא ל"סדר השתלשלות" העולמות, היינו שחילוקי המקומות והקדושות שבהם מתאימים המה לחילוקי המדריגות שבעולמות העליונים (שנק' "סדר השתלשלות", לפי שכל העולמות יורדים ו"משתלשלים" זה מזה, בסדר והדרגה, מדריגה אחר מדריגה, כמו שלשלת (שרשרת) אחת ארוכה שכל טבעת אחוזה וקשורה בטבעת שלפני).

וזהו תוכן ענין ה"פרוכת", שהוא מסך ופרסא, כמו מסך (וילון) עב המעלים ומסתיר כל כך על האור, באופן שהאור ה"בוקע" דרך המסך נקרא "אור של תולדה", לפי שאינו אותו האור עצמו אלא תולדה של האור הראשון, שנוצרת על ידי המסך, כי המסך משנה את האור הראשון עד שהאור הנמשך על ידו אין בו את אותה האיכות של האור הראשון, ונחשב כמו אור חדש.

[משל לדבר - אור הלבנה, שהוא רק "תולדה" מאור השמש, עד שלא יתכן כלל וכלל לומר שזהו אותו האור של השמש ורק שנתמעט הרבה, אלא אור הלבנה הוא סוג אחר של אור, לפי שעצמיות אור השמש "נעלמת" בלבנה, כי על ידי קבלתה את אור השמש, הלבנה משנה את האור עד שנעשה מהות אור אחר ממש, ולפיכך נקרא "אור חדש", אף שהוא תולדת השמש, מחמת השינוי המהותי שנעשה בו על ידי הלבנה].

וכך ענין ה"פרסא" למעלה, המפסיק בין כל עולם ועולם, שהוא דבר המעלים על אור העולם העליון והאור הנמשך בעולם שלמטה ממנו הוא רק "אור של תולדה", שאין בו ממהות האור הראשון.

וכשיוורד ומשתלשל נעשה עוד פרסא, עד שנתהוה גשמיות ממש:

בין כל עולם ועולם צ"ל עוד "פרסא", מחמת המרחק העצום שביניהם, שכל עולם הוא בגדר התחדשות "יש מאין" לגבי העולם שלמעלה ממנו.

וכך יש פרסא אחרי פרסא, עד שנתהוה גשמיות ממש, שרק על ידי ריבוי הפרסאות יכולים להתהוות שמים וארץ גשמיים וכל צבאם, שהם גשם ממש (והוא חידוש גמור).

מתוך מאמר ד"ה ולא יקרא עוד שמוך אברם פרק א

וכשם שבמקדש היו כמה פרוכות - "י"ג פרוכות היו במקדש", שהם י"ג אופנים של צמצום קדושת המקדש (כמבואר לעיל שהפרוכת מסתירה ומצמצמת את גילוי האור והקדושה) - כך למעלה יש "פרסאות" (מסכים רוחניים) המפסיקות בין עולם לעולם (ד"פרסא" הוא התרגום של פרוכת המסך, כמ"ש "ואת פרוכת המסך", ותרגם אונקלוס - "וית פרכתא דפרסא"), כי מחמת המרחק הרוחני בין עולם לעולם צריך להיות צמצום באור האלקי בכדי שיוכל להימשך מן העולם העליון לעולם שלמטה ממנו.

וזהו ענין המחדש בטובו, שהתהוות מאין ליש הוא על ידי חידוש.

זה שחיות העולמות נמשכת לתוכם רק על ידי הפסק של "פרסא" מורה על המרחק העצום שבין עולם לעולם, וממילא מובן שהצמצומים והירידות בכח האלקי המהווה את הנבראים (שירד משרשו העליון ועד להתהוות גשמית) גדלו ועצמו כל כך, עד שהכח המצומצם המלוכש בנבראים הוי כמו כח חדש לגבי הכח כפי שהוא במקורו (כנ"ל), בבחינת יש מאין, ועל זה נאמר "המחדש בטובו", שהקב"ה מחדש את הכח האלקי המהווה את הבריאה.

ולפי זה יובן בעומק יותר פירוש "המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית", דלא זו בלבד שכל הבריאה הגשמית מתחדשת מאין ליש בכל יום תמיד, אלא גם החיות האלקית המהווה בריאה זו (שעל ידה מחדש הקב"ה את מעשה בראשית) צריכה "להתחדש" תמיד מ"אין" (- ממקורה) ל"יש" (- מצבה לאחר צמצומה) כדי שתוכל להוות נבראים.

[וכמו שממשיך:]

דהיינו על ידי מסך ופרסא נעשה אור חדש, אור של תולדה, ואין זה ממהות אור הראשון.

ב.

הוד כ"ק אדמו"ר מרנא ורבנא דובער - אדמו"ר האמצעי

מאמרים קונטרסים

אדם אתי' אורייתא קמי' אמרה האי אדם דאת בעי למברי זמין הוא לארגזא קמך אלמלא לא תאריך רוגזך טב לי' דלא איתברי. אמר לה קוב"ה וכי למגנא איתקרינא ארך אפים אלא כולא באורייתא אתברי וכולא באוריית' אשתכלל בגין דעד לא ברא קוב"ה עלמא אתיין כל אתון

ויגש אליו יהודה רבי אלעזר פתח כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך כו', אבל ת"ח כד ברא קוב"ה עלמא כל יומא ויומא עביד עבידתא כדקא חזי בכל יומא ויומא כמה דאצטריך כיון דאתא יומא שתיתאה ואצטריך למברא

הכלי דחכ' פי' מי שראוי לחכמה החכמה תחי' אותו היינו שמשפיע לו חכ', והב' היינו שבעלי' הוא מקור החכ' כי החכ' מאין תמצא מבחי' אין וכתר, וזהו דבר הפלא שהחכמה תחי' למקור החכ' בחי' כתר. והענין כי הנה לפעמים נק' החכ' בחי' חסד קו ימין כי חס'נ' מימין כו' כי אבא הוא מקור החסדים כי טבע הטוב להטיב שכל מי שיש בו יותר חכמה יותר יוכל לסבול אף דבר שנגד רצונו והתינוק מתקצף מדברים קטנים מפני ששכלו קטן ולפעמים נקרא חכמה דין כמו ה"ג שבחסד. אך הענין הוא כי תחילת בריאת העולמות הי' מצד כי חפץ חסד הוא כמ"ש בע"ח כשעלה ברצונו לברוא כו' מצד כי חפץ חסד כו' אך עיקר המכוון של הרצון הוא כדי לאהפכא חשוכא לנהורא ולברר בירורים. ויובן זה עד"מ מאדם התחתון למטה שיש אדם ששכלו מטה כלפי זכות ויש אדם ששכלו מטה כלפי חוב וכמו ב"ש וב"ה הללו אוסרין והללו מתירין משום שמי ששכלו מטה כלפי זכות כל השכלות שלו הוא רק לזכות, ולדין לא תוכל להמציא השכלות, והגם שממציא איזה שכל לדין אינו לאמית', ומי ששכלו מטה כלפי דין הוא להיפוך שכל סברא והמצאה שמשכיל הוא רק לדין בסברות נכונות באותו דבר עצמו שזה מוצא בו השכלות לזכות וכמ"ש באחיתופל כאשר ישאל איש בדבר אלקים כל עצת כו' וכמו חכמים המה להרע ואע"פ שחכמה הוא אך שהוא רק להרע. והנה לכאורה הוא מצד בחי' עצמותו שזה בעצם טבעו חסדן לכן מוצא השכלות רק לזכות כו' וזה טבעו בחי' דין לכן מוצא השכלות רק לדין כנ"ל, אך אנו רואים שגם מי ששכלו נוטה לדין יכול להתהפך לחסד כמו כי השוחד יעור כו' וכמו אי בעי טעין הכי, כי הענין הוא כי או"א מלבישים זרועות דאריך חכמה מלביש לבחי' נצח דאריך כו' כי א"א להיות רצון פשוט שאם הוא רוצה אזי הוא מלוכש באיזה דבר מה כמו באהבה או להיפוך דבר שנגד רצונו הוא מסלק הרצון, ונמצא שיש ברצון ג"כ התחלקות קוין גבורה דאריך וחסד דאריך וכל השכלות שמוצא הכל ע"י הרצון היינו שאם רוצה חסד מוצא השכלות לחסד ואם רוצה דין מוצא השכלות לדין, ונמצא שהרצון הוא מקורם ויסודם ולכן השוחד יעור כו' הגם ששכלו נוטה לדין היינו שרצונו הי' לדין אבל ע"י השוחד רוצה לזכות אותו לכן מוצא שכל לזכות, ויש כח ברצון שאם הוא רוצה לעשות חסד הגם שיהיו כמה קטיגורים שמוצאים עליו חובות בשכל גמור אך מחמת תוקף הרצון אינו שומע להם כלל, כמו שמי שהוא בטבע חסדן אזי משפיע לכל גם למי שאינו ראוי כי ההשפעה הוא מצד עצמו שהוא חפץ חסד ולא מצד המקבלים, כמו דור אנוש שהיו מושפעים כל טוב הגם שהיו רשעים ועפ"י שכל לא היו ראויים לזה רק מחמת שהוא רצה להשפיע ואינו תלוי במקבל כלל כמו ויבואו

קמי' ועאלו כל חד וחד למפרע. עאלת אות תי"ו אמרה קמי' רעותיך למברי בי עלמא אמר לה לאו כו', כיוון דנחת כ"ף מעל כתרא אודעזעו עלאי ותתאי כו' עד דאתקיים כולא באת ביי"ת דאיהו סימן ברכה ובי' אשתכלל עלמא ואתברי. ואי תימא דאל"ף איהו רישא דכל אתוון יאות איהו אלא בגין דאתקרי בי' ארור כו', בגין דלא למיהב דוכתא לסט"א דאקרי ארור לא אתברי בי' עלמא ואשתכלל בבית עלמא ובי' אתברי כו', כי אברהם לא ידענו דהא אע"ג דבי' קיומא דעלמא לא אשתדל עלן כמה דאשתדל על ישמעאל דאמר לו ישמעאל יחי' לפניך. וישראל לא יכירנו בגין דכל ברכאן דאצטריך לברכא לבנוי כו' שבק להאי דרגא לברכא כולהו. אתה ה' אבינו כו'. פי' באת אות ביי"ת ב' דבראשית כמ"ש בחכ' יבנה והנה כתיב חכמות כו' שיש ב' מיני חכמה חכ' בראש אור אבא דאצי' וחכ' בסוף הוא חכ' שבמל' דאצי' חכ' תתאה חכ' שבדיבור כמ"ש אבא יסד ברתא מצרף לחכ' שבחי' חכ' מצרף האותיות, שאותיות עצמן שרשם למעלה מבחי' חכ' רק כשירצו לדבר החכמה מצרף אותם איך לדבר, כמ"ש ה' אבנים בונות ק"ך בתים פי' אבנים הם אותיות אינו רק חמשה בונות ק"ך בתים דהיינו כשמצרף האותיות באופן זה ויהי' הדיבור ג"כ באופן [זה] וכשמצרף באופן אחר יהי' הדיבור באופן אחר, ויוכל לעשות מה' אותיות ק"ך מיני צירופים, ושרש הצירוף אינו מחכמה הגלוי' בהשגה אלא מחכ' הסתומה כי חכ' מאין תמצא שבחי' חכמה נמשך מבחי' אין מקור השכל ונקרא משכיל וח"ס ומשם נעשה הצירוף והראי' שאינו מרגיש בעצמו איך נעשה הצירוף כשמדבר אלא הוא נעשה מאליו ואינו מרגיש כלל, ונמצא שהצירוף נעשה מבחי' אין מקור השכל שנק' משכיל ולכן אינו מרגיש איך נעשה, ועוד ראי' דהרי לפעמים גם שמשגי' איזה שכל אינו יכול להוציאו בדיבור והוא מפני שלא נמשך הצירוף ממקור השכל וכשנמשך אופן הצירופי אותיות איך לדבר אזי יכול לדבר, וכמו תינוק שאינו יכול לדבר כל ימי יניקה הוא ג"כ מפני שלא נמשך הצירוף ממקור השכל וכשנשלם ימי יניקה אז נמשך הצירוף ממקור השכל ויכול לדבר, וז"ש אבא יסד ברתא אינו קאי על בחי' חכמה הגלוי' אלא על בחי' חכמה סתומה, וזהו מ"ש בחכ' יבנה בית הוא חכמה טל תורה כמ"ש בראשית ברא כו' וארז"ל בשביל התורה שנקראת ראשית וכמ"ש בזהר אסתכל באורייתא וברא עלמא, וצ"ל ענין כי אברהם לא ידענו וישראל כו' כי אברהם הוא בחי' כמ"ש אברהם אוהבי לא ידענו וכמאמר הזהר את לא השתדל על עם, וצ"ל והלא כתיב והוכן בחסד כסא וכתוב כי אמרתי עולם חסד יבנה.

להבין כל זאת צריך להקדים מ"ש והחכמה תחי' בעלי' שיש בזה [ב'] פירושים, הא' הוא שבעלי' היינו

ודעת אינו שומע להם כלל מחמת תוקף הרצון לדין כמו תכלית שנאה שנאתים כו', וכמו בזמן חורבן בהמ"ק הגם שע"פ תורה לא היו מחויבים עונש בזה אך מחמת תוקף הרצון לדין נחרב בהמ"ק, וכמו מי יודע עוז אפיך כו'.

קונטרס מאמרי הזוהר תקע"ח

ג.

הוד כ"ק אדמו"ר מרנא ורבנא מנחם מענדל – אדמו"ר הצמח צדק

דרך מצותיך

נשמת האבות והנביאים וכיוצא בהן שהיו מרכבה לה' ממש ובטילים ממש במציאות אליו כו' ובחי' דבור הנ"ל נק' ד' רבתי. והב' הוא בחי' מל' דאצי' כשמתלבשת במלכות דבי"ע להוות ולברוא נשמות ומלאכים דבי"ע והעוה"ז ממש וזהו ענין ועד שהוא ד' שאינו רבתי לפי ששם הוא ע"י צמצומים ומסכים שהאלקות מוסתר מאד כנ"ל והנה המשכת אותיות אלו דמל' דבי"ע הוא ג"כ ע"י אמצעות החכמ' וכן"ל בענין אחד אלא שזהו בחי' ועד דהיינו מבחי' האל"ף נעשה וי"ו ר"ל שהוא בחי' המשכה שנמשך א"ס ב"ה למטה גם בבי"ע לברוא נשמות ומלאכים ועולמות דבי"ע כי הוי"ו מורה על ההמשכה למטה ומן החי"ת נעשה עי"ן כי עי"ן הוא ג"כ בחי' חכמה ולכן נק' החכמים עיני העדה וגם ראיית העין נמשכת מן החכמה כנודע אלא שהיא בחי' חיצוני' החכמה (מבחי' נו"ה דאבא כמ"ש במ"א בענין קידוש החדש דלכך עדים כשרים אפי' הן הדיוטות לפי שהראי' היא מחיצוני' דאבא יעו"ש בביאור מאמר הר"מ ר"פ תשא פקודא בתר דא לקדש החדש כו') והיינו לפי שבכאן הוא מה שנמשך מח"ע בבי"ע שיהי' התהוות אותיות הדיבור דמל' דבי"ע לכך נמשך לשם רק מחיצוני' הח"ע וזהו העי"ן דועד ואח"כ הדל"ת הוא התהוות אותיות הדיבור דמל' דבי"ע. ונמצא מרומז בתיבת ועד ג"כ ענין ביטול הנ"ל שבאח"ד שהוא מה שהנבראים בטילים במציאות לגבי אותיות הדיבור שבדל"ת דועד המהוה אותן מאין ליש והדל"ת בטל לגבי החכמה מקור האותיות שהוא עי"ן דועד והחכמ' בטילה להארת אור א"ס המתלבש בה שהוא הוי"ו המורה על המשכה זו מהא"ס ב"ה כנ"ל וא"כ אפס בלעדו ממש וכן"ל בפי' אחד רק שבאחד הוא בגילוי לפי שהוא בחי' יחו"ע שהם בטילים באמת בידיעתן ג"כ עד שאין עוד ממש שזהו פ"י אחד משא"כ בבי"ע שהם נפרדים בידיעתן רק דקמ"י כלא חשיב לכך בא המשכה זו דרך חלופי אתון שמורה על בחי' העלם ההמשכה כדי שיהי' הנברא בחי' יש ודבר ונפרד ושיתבטל אח"כ ביטול היש כנ"ל שזהו תכלית הבריאה כנ"ל:

בני האלקים כו' שמלמדים חוב הגם שאומרים בשכל וטעם אינו שומע להם מצד שהוא רוצה כך כנ"ל וכמארו"ל כמה ארך אפים לפניו כו', ולהיפוך אם רוצה דין הגם שיהי' כמה סניגורים שמלמדים זכות בטוב טעם

לח) **והעולה** מכל הנ"ל (ממ"ש אות כ"ח ע"כ) דכמו שהתהוות הנבראים דבי"ע הוא ע"י אותיות דבר ה' מבחי' מל' דאצי' כמ"כ גם התהוות ח"ע דאצי' הוא מבחי' אותיות דכתר עליון הנק' טעמים ולכן נק' התהוות החכמה יש מאין וכמש"ל אות ל"ב. וכמ"כ התהוות א"ק הוא ג"כ מאותיות דטהירו עילאה שהן הרל"א שערים ונק' ג"כ יש מאין מטעם הנ"ל והתהוות ע"י צמצום רב הנק' מקו"פ שהוא הסתלקות האור מהאותיות כו' וכמו שנת"ל בענין ביטול הנבראים לגבי א"ס ב"ה הואיל והתהוותם רק מבחי' אותיות והאותיות בטלים במציאות לגבי השכל כו' וכמ"כ ממש ה"ע ביטול בחי' א"ק לגבי א"ס ב"ה שהתהוותו רק מבחי' אותיות דטה"ע הנ"ל והם בטלים לגמרי לגבי בחי' האור א"ס שלמעלה מעלה מהאותיות שהרי האותיות נק' רשימו בלבד והאור א"ס הוא ג"כ זיו בלבד ממהו"ע ית' ובטל ממש לגבי מהו"ע ית' כזיו השמש כשהוא בתוך מאור השמש כנ"ל א"כ אין עוד שום מציאות לבד מהו"ע ית' ממש וזהו פ"י אחד וכמש"ל באריכות. ומ"מ עד בחי' אצי' ועד בכלל נק' יחו"ע לפי שהם בעיניהן ג"כ בביטול אמיתי כזיו השמש כנ"ל ומבריאה ואילך נק' יחו"ת לפי שהם בידיעתן בחי' יש ודבר נפרד רק שבטילים ביטול היש וכדלעיל אות ל"א וזהו ענין בשכמל"ו. ותכלית הבריאה הוא שיהי' התהוות הנפרדים כדי שיהי' המאציל מלך עליהם כי נתאוו הקב"ה להיות לו דירה בתחתונים. ובהתהוות הדברים השפלים והתהוות הגשמיות ניכר יותר כח וגדולת הבורא וכמש"ל אות כ"ד באריכות: ופי' ועד הוא אחד בחלופי אתון הענין דכבר נת"ל אות י"ט שבתיבת אחד מרומז ענין התהוות הריבוי מן האחדות הפשוטה והוא שהאל"ף הוא מקור החכמ' דהיינו צנור הנמשך מבחי' נוצר חסד לאלפים שיהי' בחי' אאלפך חכמה, והחי"ת היא החכ' בעצמה שממנה נמשך התחלקות אותיו' הדיבור הנק' ד' רבתי, אמנם בדבור זה יש ב' מדר' הא' כמו שהוא באצי' ששם מאיר בגילוי והמתהוה ממנו בטילי' במציאות לא"ס ב"ה כנ"ל בענין יחו"ע וה"ע התהוות נשמות הגדולות שמבחי' אצי' כמו נשמת אדה"ר שנא' בו ויפח באפיו וכמו

ד.

הוד כ"ק אדמו"ר מרנא ורבנא שמואל – אדמו"ר מהר"ש

תורת שמואל

חוטא בסלע. ובערך יעקב סי' קפ"ד הביא והוא מהילקוט פ' חוקת רמז תשס"ג דרל"ח ד' ודרל"ט א', שמביא בשם מדרש ילמדנו ע"פ מטה עוון ישלח ה' מציון מטה שהי' ביד יעקב שנא' כי במקלי עברתי וגו', הוא הי' ביד יהודה שנא' ומטך אשר בידך וגו', והוא הי' מטה משה, והוא הי' ביד אהרן דכתי' וישלך אהרן את מטהו, והוא הי' ביד דוד דכתי' ויקח מקלו בידו, והוא הי' ביד כל מלך ומלך עד שחרב בהמ"ק, וכן עתיד אותו המטה לימסר ביד מלך המשיח. ולהבין כ"ז צ"ל למה היו צריכין את המטה לאותות ומופתים שנעשו במצרים בפרעה ובכל עבדיו, כמ"ש ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות, וגם בקרי"ס נא' ואתה הרם את מטך, מה"ע המטה שהי' צריך לעשיית האותות והמופתים וקרי"ס, ומדוע בהכאת הנהר דלע"ל לא נא' מטה כלל, כמ"ש והניף ידו על הנהר, ואם כי גם בקרי"ס נא' ונטה את ידך וכת' ויט משה את ידו על הים, מ"מ נא' לו תחלה ואתה הרם את מטך. אך הענין יובן ע"פ המד"ר וארא פ"ט ע"פ ואמרת אל אהרן קח את מטך הה"ד מטה עוון ישלח ה' מציון, אין הקב"ה רודה את הרשעים אלא במטה, ולמה לפי שנמשלו לכלבים שנא' ישוּבו לערב יהמו ככלב, וכת' והכלבים עזי נפש (ישעי' סי' נ"ו י"א), כשם שדרכו של כלב לרדות במקל כך הם לוקי' במקל, לכך נא' מטה עוון וגו'.

מאמר ד"ה ואתה הרם את מטך תרל"א

[כג] ועדיין צ"ל בענין ואתה הרם את מטך¹, כי הנה יש ג' מטות², מטה דיעקב שנא' ויקח לו יעקב מקל לבנה וגו', ומטה משה, ומטה דלע"ל, וצ"ל מהו ההפרש ביניהם. וגם צ"ל הלא איתא במד"ר שקרי"ס הי' בזכות יעקב, ע' מד"ר וישלח פע"ו, ר' יהודה ב"ר סימון בשם ר' יוחנן בתורה ובנביאים ובכתובים מצינו שלא עברו ישראל את הירדן אלא בזכות יעקב, בתורה כי במקלי עברתי את הירדן, ובנביאים והודעתם את בניכם לאמר ביבשה עבר ישראל את הירדן, ישראל סבא, בכתובים מה לך הים כי תנוס הירדן וגו' מלפני אלקה יעקב, והלא נת' לעיל שקרי"ס הי' מלפני משה, ומשה מלגאו ויעקב מלבר, ואיך א' שקרי"ס הי' בזכות יעקב. גם צ"ל בענין המטה משה שנמצא בו חילוקים בדרו"ל, דהנה ב"ח משה³ סי' ע"ג הביא, והוא מרע"מ פ' משפטים דקט"ו א', שהמטה הי' מעה"ד טו"ר⁴, ומצד הרע גרם שחטא בסלע, וכשחזר בתשובה נפק ממדריגה זו שהי' תחלה נער ועבד דכתי' והנה נער בוכה וכת' עבדי משה, ונק' בן להקב"ה ונמסר לו מטה אחר מעץ חיים והיינו וא"ו, והוא כי שמע ישראל ובשכמל"ו הם מ"ט אותיות, ז"ע מ"ט בחי' צדיק מט לפני רשע⁵ ס"מ, וע"י היחוד דק"ש בשית תיבין נעשה מוט בוא"ו, ועי"ז לא יתן לעולם מוט לצדיק כו', ומה שהי' תחלה מט לפני כו' זהו לפי שרק מ"ט שע"ב נמסרו למשה, ואם הי' נמסר לו שער החמשים לא הי' בא לזה, ולא הי'

עניני המאמר נמצאים בשינויים והוספות בד"ה ויולך ה' את הים בסה"מ עטר"ת ע' שע ואילך. ד"ה ויולך בסה"מ תרפ"א ע' רלה ואילך. ד"ה בסוכות תשבו תרפ"ט ע' 37 ואילך. שם ע' 47 ואילך. ד"ה טוב לי תורת פיך בסה"מ תרצ"ז ע' 190 ואילך. ד"ה בסוכות תשבו וד"ה בראשית ברא בסה"מ תש"ו ע' 31 ואילך וס"ע 47 ואילך. וראה גם ד"ה ואני תפילתי בסה"מ תש"ג ע' 109 ואילך.
(2) יג' ג' מטות: ראה גם אוה"ת חוקת ע' תתנט. סה"מ תרכ"ו ס"ע קנדה. קפ"ו.
(3) ב"ח משה: בס' ילקוט חדר ערך משה.
(4) שהמטה הי' מנה"ד טו"ר: ראה בכ"ז אוה"ת וארא ע' רלב. מטות ס"ע ארצה. ועוד.
(5) בחי' צדיק מט לפני רשע: ל' הכתוב (משלי כה, כו), וראה פירש"י ומצו"ד עה"פ.

(1) ועדיין צ"ל. ואתה הרם את מטך: מאמר זה הוא מאמר הרביעי שבהמשך והחרים תרל"א. ונמצא בשינויים בהמשך וככה תרל"ז פרקים קטז-קט (ע' קפא ואילך). והוא מיוסד על ד"ה כי במקלי עברתי את הירדן בגוכי"ק 1077 קלו, א [הכולל הנחות בגוכי"ק אדמו"ר מהר"ש ממאמרי הצ"צ]. ובשינויים בסה"מ תרל"ג ח"א ע' רלב ואילך.
לכללות המאמר ראה ד"ה אשירה לה' בתו"א בשלח סב, סע"ד ואילך. ד"ה כי במקלי באוה"ת וישלח רלב, סע"ב. אוה"ת וארא ע' רלד ואילך.
חלק מהמאמר (פרקים כד-כו) הוא תוכן ד"ה מי כמוכה הידוע מכ"ק אדמו"ר מהר"ש בסה"מ תרכ"ט ע' קנה ואילך. ושי"נ. סה"מ תרל"ב ח"א ע' שלג. ושי"נ. להתחלת וסיום המאמר ראה ד"ה ואתה הרם את מטך באוה"ת בשלח ע' תטו ואילך.

ה.

הוד כ"ק אדמו"ר מרנא ורבנא שלום דובער – אדמו"ר הרש"ב

קונטרס ומעין

מה שיחיו (עמוס ד. יג) שאפילו על שיחה שבין איש לאשתו, עבירות שאדם דש בעקביו, הכל בא לפי החשבון כו'. ויש מפרשים המשנה ודע שהכל לפי החשבון, שאם ב' אנשים יחטאו חטא אחד אין עונשם ופגמם שוה, שפפי גדול יקרת ערך הנשמה של זה יהיה פגמו יותר גדול משל חברו כו'.

וכל זה הוא על פי סדר השתלשלות, והיינו החשבון והדין ומשפט שנמשך מן החכמה שהיא ראשית ההשתלשלות, אבל מצד אור אין סוף שלמעלה מהשתלשלות שם אין דין וחשבון, לפי שאינו תופס מקום מעשה התחתונים ונמשכת ההשפעה גם לעוברי רצונו בריבוי השפע שלא על פי החשבון כלל. וזהו הטעם אשר דרך רשעים צלחה, לפי שהוא מאריך אף, שמקבלים מבחינת ארץ אפים שלמעלה מבחינת חשבון, שנמשך להם ההשפעה גם שאינם ראויים, וממילא נמשך ריבוי השפעה לפי שהיא מבחינת בלי גבול וכמו שיתבאר בסמוך.

קיצור. תנועת השקלא לימין בהשפעת החסד ולשמאל בהשפעת הגבורה הוא בחשבון מדויק, (א) לפי קיום התורה ומצות. (ב) באופן ההתפלגות דחסד וגבורה, והחשבון בקיום התורה ומצות והפכו הוא לפי חשיבות הפרטי של כל נשמה, דרך רשעים צלחה שמקבלים מלמעלה מהשתלשלות.

מאמר ח פרק ג

והנה המניע את השקלא ומסבב סיבוב הגלגל שיהיה מתהפך לפעלם דבני נשא, הוא בחינת קו המדה דחכמה שהוא המהפך את הגלגל לפי האתערותא דלתתא, לפי שבחכמה היא המדידה שיהיה באופן כן וכך דוקא, היינו שיהיה קיום התורה ומצות להיות סור מרע בשס"ה לא תעשה וענפיהן ולהיות ועשה טוב בקיום רמ"ח מצות עשה וענפיהן, וכמו שנתבאר לעיל (מאמר ז פרק ב) ולכן נמשך משם תנועת הגלגל, דאם מקיימים תורה ומצות אז תקבל המלכות מקו הימין ותהיה השפעת הטוב, והיינו שתהיה ההנהגה מבחינת חסד, וכאשר חס ושלום לא אכשיר דרא תהיה ההנהגה מבחינת גבורה כו'.

וזהו ענין החשבון בב' דברים, הא' בעובדיהו דבני נשא למטה אם מוכשרים מעשיהם על פי המדידה דחכמת התורה, והב' החשבון באופן ההתפלגות דחסד וגבורה, אם תהיה התגברות קו הימין שתהיה ההנהגה מבחינת חסד או חס ושלום כו'.

וזהו דאיתא במשנה (אבות סוף פרק ד) ודע שהכל לפי החשבון, ופרש רש"י אחת לאחת למצוא חשבון, פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול, וכן יש חשבון להיפך, וכמו שאמרנו רבותינו זכרונם לברכה (תגיגה ה. ב הובא במדרש שמואל על משנה זו) על פסוק ומגיד לאדם

ו.

הוד כ"ק אדמו"ר מרנא ורבנא יוסף יצחק – אדמו"ר הרי"צ

מאמרים תרצ"ב

המספר, דהסיפור דברים והמספר הם בהתגלות כנ"ל, והספר הוא קו המדה שמועד את ההתגלות והוא בחי' העלם. וסופר בוא"ו הוא מה שכותב את הספר, והיינו שהוא המקור שממנו נמשכו שניהם הספר והסיפור. ויובן זה עד"מ הסופר שכותב איזה אותיות, הרי יש כאן ב' ענינים, הא' כשכבר גמר וכתב האותיות והם כתובים ע"ג הנייר שאז הנה האותיות נמדדו באותה המדה שמדדום והם מוגבלים אז בפו"מ, באופן שאינו שייך בזה שום שינוי כלל, והב' הוא טרם כתבו את האותיות ע"ג הנייר, רק שמצייר בדעתו וחושב איך לכתוב אותם. דהנה ידוע דבכתבת האותיות הרי יש בזה חילוקי אופנים, והגם דבגוף ועצם צלם דמות תבניתם של האותיות אחד הוא, ומ"מ הרי יש אתון וברבין

(מב) והנה כל מספר וסיפור דברים הוא בא במדה וגבול, שהרי מספר וסיפור דברים הם התגלות, דקודם שסיפר הרי הוא נעלם ובלתי נודע וע"י הסיפור מתגלה, וכן בענין המספר שקודם שספר ומנה הנה הגם דגם אז הוא במספר אבל הוא בהעלם עדיין וע"י הספירה והמנין בא לידי גילוי, וכל התגלות היא בהגבלה באופן כך וכך דוקא, וכן בזה מה שהנבראים מגלים ומספרים גדולת הוי' ה"ה בא באופנים מיוחדים מוגבלים, שהרי אינו דומה הסיפור והגילוי מה שגדולי הנבראים מספרים ומגלים גדולת הוי' לזה מה שריבוי הנבראים מספרים ומגלים מגדולת הוי'¹, והיינו דכל הנבראים הנה לפי אופן התהוותם כן הם מגלים גדולת הוי'. וספר הוא מה שבו כתוב הסיפור דברים וכן

(1) ראה תו"א וארא נו, ב.

ויו"ד למטה וא"ו באמצע זהו תמונת א', וביאורו דישאל נקראים בשם יו"ד וכמא' אינו אומר ראובני אנא, שמעוני אנא, אלא יהודאי אנא, דכל ישראל נקראים בשם יו"ד, יו"ד למעלה הוא עצם הנשמה, יו"ד למטה הוא הארת הנשמה שמלוכב בגוף, והוא"ו הוא הקו המחברם שהוא העבודה בתומ"צ. והנה לכאורה הרי תוכן פנימי זה הוא בשה באות גדול או קטן, וכן בענין המספר דאות א' מורה על מספר א' הנה לכאור' הוא שוה בכל האותיות. אמנם באמת הנה גם אם עצם וגוף המספר שהוא אחד לא ישתנה, אבל ענינו הפנימי משתנה, דבמספר א' יש בו כמה מיני אחדות, אחד ביחידות, בעשירות, במאות, אלפים ורבבות, וכמו אלף אחד ריבוא אחד, והגם דהמספר אחד הוא בכלם בשה, ומ"מ הרי אינו דומה האחד דמאה ואלף להאחד דריבוא. וכן הוא גם בתמונת ציור האות דהגם דגוף ועצם התמונה אינו משתנה בעצם מהותו אבל מתחלק הוא בתוכנו הפנימי, וכמו הא' זעירא דויקרא אל משה⁷ וא' רבתי דאדם שת אנוש⁸, וכדאי' בזח"א דרל"ט ע"א ויקרא אל משה הכא אל"ף זעירא אמאי בגין דהאי קריאה לא הוה בשלימו, מאי טעמא דהא לא הוה אלא במשכנא ובארעא אחרא בגין דשלימו לא אשתכח אלא בארעא קדישא כו', אדם שת אנוש, אדם שלימו דכר ונוק'⁹. וזהו הטעם מה שמתחילין ללמוד עם התינוקות בספר ויקרא, נוסף על הטעם דיבואו טהורים ויתעסקו בטהרות¹⁰, להורות דזהו עבודת האדם לעשות מאלף זעירא אלף רבתי¹¹, והיינו דע"י עבודתו ימשיך בחי' עצם האור כנ"ל, דהסופר הכותב את האותיות דאינו מוגבל עדיין גם במדידה בכח יכול הוא לבחור דרך ואופן במדידת האותיות כחפצו, בדוגמת דבר כמו קודם שעושה את קו¹² המדה למדוד בה את הסחורה הרי יכול לעשותה אמה כפולה ומשולשת או דהאמה גופא היא באמת איש¹³, א"כ הרי יש כאן ג' ענינים, הא' הדבר הנמדד או האותיות הכתובים, הב' קנה המדה שכבר הוגבל מדתו בכח למדוד, וכן האותיות המצויינים והמדודים במחשבתו בפועל, וכנ"ל¹⁴ דהרהור הוא מעשה שבמחשבה וכבר בחר לו דרך ואופן בכתיבת האותיות, והג' המודד טרם שעשה קנה המדה או הסופר קודם שבחר לו דרך ואופן כתיבת האותיות, דהגם שגוף ועצם המדה או גוף תמונת תבניתם וצורתם של האותיות אינם משתנים אבל הם עוד טרם שבאו במוגבל גם בהמדידה שבכח ויכולים

אתון בינונים ואתון זעירין, וכאשר עוד טרם אשר כתב האותיות ע"ג הנייר ה"ה חושב ומצייר בדעתו איך לכותבם ובורר לו דרך שבדרך זה יכתוב האותיות, הרי באמת הנה בכח כבר נגבלו האותיות איך יהיו ולא ישונה מדרך זה שמדד בדעתו, רק שעדיין לא באו לכלל מדידה בפו"מ רק שהם בכח עדיין, ובחינה זו היינו אותו הדרך שבירר לו הסופר שבדרך זה יכתוב ולא ישנה הנה הוא נק' מודד לפי שהוא מודד הגבלת האותיות, שהרי האותיות יהיו נכתבים לפי אופן הדרך שבחר לו, והוא נק' קו המדה שמודד את האותיות. וכמו עד"מ קנה המדה שמודדין בו איזה סחורה וכמו מדת אמה, הנה הסחורה המדודה נקראת מדה בדוגמת דבר כמו האותיות לאחר אשר כתב אותם והם כתובים על הנייר ומוגבלים בציור מדוד, והאמה עצמה היא קו המדה שמודדת את הסחורה היא כמשל הסופר שבחר לו דרך ואופן איך לכתוב האותיות שהדרך ההוא מודד האותיות בדוגמת דבר כמו קנה המדה שמודד את הסחורה, וכשם שהמדה עצמה לא תשתנה ולא תוכל להשתנות שהרי כבר היא מוגבלת במדת אמה, הנה כמו"כ הרי הדרך הזה שבחר לו הסופר לכתוב האותיות לא ישתנה, וכשם שבהאמה הרי באפשרו רק למדוד כמה אמות סחורה בזה אחר זה אבל בכל אמה לא יהי' יותר מאמה, הנה כמו"כ הגם שהוא מודד האותיות מ"מ לא ימדוד אלא באופן א' דוקא, דהיינו דלפי אופן וערך מזיגתו ותכונתו ככה ממש ימזוג מזיגת האותיות ותכונתם. אמנם הסופר הכותב את האותיות הנה קודם שבא לכתוב הנה אז יוכל לבחור לעצמו איזה אופן ודרך שחפץ לבחור לו בכתיבת האותיות באופן גדלם ואופן כתיבתם לפי שהוא המקור לקו המדה, והיינו להיות שהוא העושה את קו המדה הרי יכול לעשותה כחפצו וכפי רצונו שימדוד באופן כך או באופן כך מפני שאינו מוגבל עדיין גם במדידה בכח, והגם שהוא מוגבל בתמונת האותיות וציורם, דלעולם לא יוכל להשתנות צורת האותיות ותמונתם, ובמילא הרי לא ישתנה גם התוכן פנימי של האותיות, שזהו הסיפור דברים מה שהם מספרי' וכן ההוראה שהוא המספר, דכל אות ואות יש לו תמונה מיוחדת דהתמונה ההיא לפי תוכנה הפנימי של האות וההוראה שלו², וכמו אות אל"ף דתמונתו ב' יודיין וקו הוא"ו באמצע³ דצורת תבניתו מורה על איזה ענין פנימי⁴, וכמו שאמר רבינו הזקן נ"ע⁵ דיו"ד למעלה

(2) ראה תניא שעהיה"א פ"א-יב.

(3) ראה תו"א מקץ לה, ג. ביאורי הזהר להצ"צ ח"א ע' תקלב ואילך. אוה"ת תשא ע' א'תתיקב ואילך. ובכ"מ.

(4) ראה גם מאור עינים בליקוטים (ד"ה וזהו שאמר דוד המלך ע"ה).

(5) ראה שיחת י"ג תמוז שנה זו (תרצ"ב). אגרות-קודש אדמו"ר מהור"צ ח"ב ע' תצא. "היום יום" ח אדר א. וראה גם ספר השיחות תרצ"ו ע' 111. "רשימת המאסר" (ספר השיחות תר"פ-תרפ"ז ע' 209).

(6) ב"ר פצ"ח, ו.

(7) ויקרא א, א.

(8) דברי הימים-א א, א.

(9) ראה יבמות סג, א.

(10) ילקוט שמעוני צו בתחילתו (רמז תעט). ועד"ז ויק"ר פ"ז, ג בסופו. נתבאר בלקוטי שיחות חכ"ב ע' 1 ואילך.

(11) ראה גם ספר השיחות קיין ה'ש"ת ע' 68. שיחת ש"פ ויקרא

תש"מ. לקוטי שיחות ח"ז ע' 1 ואילך.

(12) כ"ה בהעתקה. בכתי"ק: קנה.

(13) לשון הכתוב - דברים ג, יא.

(14) פרק טז (לעיל ע' לז).

והשמן, והגם שיכולי למדוד הרבה ומ"מ הרי לעולם לא יוכלו למדוד באופן אחר זולת כפי ערכם ותכונתם, והיינו שהסאה תמדוד דוקא סאה ולא קב ולוג, והקב ימדוד קב דוקא ולא סאה ולוג, והוא להיות דערך מדתם אינו אלא כפי רצון העושה אותם, והוא הנק' מקור קו המדה, והיינו מי שעושה את הכלי כמו הסאה וכו' שבו תלוי אופן ושיעור המדידה בכל כלי וכלי.

ד"ה צהר תעשה לתיבה (מב)

להשתנות באופני' שונים. וכן הוא בכלים המקבלים שיש בהם כלים בעלי מדות שונות, וכמו לוג קב וסאה הרי יש בהעושה אותם ובהם ובפעולתם ג' דברים, הא' הוא המים היין והשמן הנמדד בהם שהם נק' מדה לפי דבזה שהם נמצאי' באחד מג' כלים הללו או שעברו על ידם ה"ה כבר מדודים במדת לוג קב או סאה, והב' הם כלי המדה המודדים והם הלוג והקב והסאה שהם המודדים המים היין

לקוטי דיבורים

אמת, בחיים הבהולים הנוכחים, קשה מאד לתאר ולהבין את הדבר, כיצד בכוחה של דביקות המחשבה להגיע כל כך רחוק. ברם, בחיים המתונים והזכים של אז הבינו והרגישו בדבר היטב.

הדרת כבוד מיוחדת התעוררה בי כלפי החסידים האלה. ראיתי בעין את כוחם הרוחני הגדול של אנשים אלה, להתפשט מחיי החולין ולהגיע לעליית נשמה כזו, להתעלות אל העבר הרחוק בכל הלהט של נשמתם.

אח! כמה חיות ועידוד מביאה התוועדות חסידית כזו, היא משרשת את כל החרולים מן החיים הבשריים ומזגת "רביעית" של חיים בחיי יום יום, כך שחיי השעה של חיי העולם הגשמי נהיים שונים לגמרי, זכים וטהורים יותר.

התוועדויות חסידיות כאלו מטהרות את האור ויוצרות סביבה של אור, מצביעות על דרכים בעבודת השי"ת ומעמידות את האברך על בסיס האמת, הנחקקות במוחו ובלבו לעד.

זכרונות עסיסיים כאלה, ישנם בודאי בכל אחד שמגזע החסידים. כל בן, בת או נכד חסידי הרי לבד זאת שזורם בהם הדם, המוח והלשד של הוריהם החסידים, נושאים הם בתודעתם זכרונות ימי הנעורים ממה שראו ושמעו אצל הוריהם.

ח. זכרונות כאלה ברגעים מסויימים בחיים, עשויים להביא למהפכה באדם, לשמור מכל רע ולהעמיד משפחה שלימה בדרך חיים יהודיים אמיתיים.

מעשה שהיה באחד מגדולי עשירי העיר הגדולה פטרבורג ברוסיה, אדם בשנות העמידה, מגזע החסידים, שבהיותו בגיל 14 השתקע בפטרבורג, ולרגל נסיבות שונות הביאהו זרם החיים לאוירה מרוחקת ביותר, עד כדי חילול שבת, אכילת טריפות וכו' ר"ל.

בהיותו צאצא למשפחה חסידית נכבדה בפלך מוהילוב שהיתה קשורה מאד אל הרביים - טרח, מיד עם הדפסת תמונתו של אדמו"ר הזקן, והזמין את אחד מגדולי הציירים שיעתיק עבורו את התמונה, וכן את תמונת בעל ה"צמח צדק" בפורמט גדול. סכום גדול

ז. אחד מן העשרות הרבות של זכרונות הילדות שלי הוא המחזה הבהיר, כשבאחד מלילות חנוכה, בשנת תר"נ, התאספו מורי החסיד רשב"ץ, החסיד ר' הענדל והחסידים ר' אהרן ור' יקותיאל מדוקשיץ והחסיד ר' זלמן והפליגו בזכרונות ימי קדם, עת היו אברכים ונוסעים אל אב-הסבא, ה"צמח צדק". בתוך כך התרומם לפתע ממקומו החסיד ר' זלמן והחל לנגן ניגון ידוע של אב-הסבא בו היה מתפלל מוסף של ראש השנה. כל הנוכחים עמדו ממקומם והצטרפו לשירתו.

כשהגיעו לאותה "תנועה" ידועה, בה היה אב-הסבא, ה"צמח צדק", אומר המלים "אשרי איש שלא ישכחך וכן אדם יתאמץ בך"¹, נכנסו כולם להתלהבות גדולה, פניהם להטו ודמעות נזלו על לחייהם. היה נראה לכל שאנשים אלה חיים כעת מחדש אותם רגעי אור וקודש, ואין ספק שכל אחד מהם חש באותו רגע שהוא עומד ליד הרבי, רואה ושומע את הרבי בתפלתו.

בידעי ברור - מן הפעמים הרבות ששמעתי על כך - כיצד נראה ה"זאל" של אב-הסבא, ה"צמח צדק", ואת המקום בו עמד בשעת תפלתו, עשו עלי ניגונים ומראה פניהם רושם חזק, עד שנספחתי בהתלהבותם ונדמה היה לי שאני רואה את אב-הסבא, ה"צמח צדק", עטוף בטליתו, לבוש בגדי לבן ובכיפתו הלבנה ואומר - "אשרי איש שלא ישכחך" וכאילו אני שומע את קולו הקדוש המשתפך במלים "ובן אדם יתאמץ בך".

בהיותי ספוג בסיפורים רבים על התגלות נשמות הצדיקים, בגלוי ובסתר, לבניהם ולתלמידיהם, הייתי בטוח שאב-הסבא, ה"צמח צדק", נוכח כעת כאן, והדבר שימח אותי, ויחד עם כך גם הפחיד אותי. הייתי כולי אפוף רגש נעלה, רגש שאינו מתבטא במלים, מן הדרגות הגבוהות של "תונוי דליבא דלא כתבי אינשי"².

אז חשתי בכך בתמימותי הילדותי הטהור והזך, וכשגדלתי והתחלתי ללמוד חסידות ולהבין יותר מהי ההתקשרות של חסיד לרבי, הבנתי היטב שדביקות מחשבה כזו של חסידים לרבי, אכן יש בכוחה לפעול שהרבי יבוא אל אותם חסידים.

(1) תפלת זכרונות במוסף דראש השנה.

(2) ראה נדה כ, ב.

משאלתו. הוא התבייש פשוט כלפי עצמו: מה לאוכל טריפות ולמסיבה כזו!

החסיד הפיקח הבחין מיד בלבטי ה"נכד" והזמינו להיכנס למסיבה: בוא ושמע ד"ש מן הסבא ומן האבא. החסיד אף ידע לדאוג לכך שהאורח ירגיש עצמו טוב במסיבה ה"זרה".

למותר, אמנם, לתאר את צורתה של סעודת מצוה בין חסידים, וביחוד סעודת י"ט כסלו הנערכת עתה ב"ה בכל הערים והעיירות במרחבי עולם בכל המדינות, אלא שחגיגת י"ט כסלו בעיר פטרבורג (מקום שאירע בו הנס) לפני ארבעים שנה, בחיי זקני החסידים ובתוכם החסידים ר' יצחק ור' זלמן ז"ל רובשוב, שהכירו בעצמם אנשים, גם מהחסידים וגם מהמתנגדים, שחיו בתקופת התרחשות הנס - היתה בהתלהבות ובקדושה ובשמחה מיוחדות במינה.

עוברות שעה, שעתיים ושלש, ה"נכד" שכח כי הזמין כרטיסים לתיאטרון יחד עם רבי השלטון, הוא נסחף כל כך בחוויה החסידית עד שהיה נדמה לו לשעה כי הוא נמצא בבית הישן בין הוריו החסידים.

חגיגת י"ט כסלו העירה בו זכרונות משנות ילדותו: מסיבות י"ט כסלו שהוחגו בבית המדרש של סבו, והמסיבות שהיה הסבא עורך כשהיה חוזר, יחד עם חבריו החסידים, מנסיעה לליובאוויטש. הסבתא היתה טרודה ושקועה בהכנת הסעודה כשאמא והדודות מסייעות בידה. זכרונם גולל לפניו מאורעות שונים מן העבר הרחוק, בן עשר, בן שתים עשרה, ה"בר מצוה" שלו, ורבו החסיד ר' ברוך אשר המלמד.

בסוף, לאחר שעות של בילוי באוירה החסידית, חזר הביתה. בשנת תרנ"ז - חמש שנים לאחר המאורע - סיפר לי אחד ממקורביו, כי, מיד עם בואו אז הביתה, נכנס לחדר ספרייתו והתפלל תפלת ערבית בבכיות גדולות.

כעבור ימים מספר החליף העשיר ה"נכד" את כליו בחדשים ובביתו נקבע מטבח כשר, והאיש השתנה לגמרי. אותה החזרה בתשובה שיכולה לבוא על ידי פוגרום או על ידי מלך ושר קשה כהמן ח"ו, מסוגלים להביא גם התועודות חסידית או זכרונות מבית חסיד, בטוב ובלי יסורים ח"ו.

חג הפסח תרצ"ד

תקנ"ט. ראה לקוטי דיבורים יט כסלו תרצ"ד.

שילם בעד התמונות, ועם השלמתן - קבע אותן בחדר ספרייתו.

שנים נקפו ועסקיו הסתעפו, לילדים שנולדו לו העניק אמנם שמות עבריים אלא שמיד הסב אותם לשמות רוסיים, הבית התנהל בעשירות מופלגה ובמלוא הקצב של תענוגי ותאוות העולם הזה. כרגיל במצב כזה - היתה החברה, שאיתה התרועע בעל הבית, מורכבת ברובה מנכרים או, להבדיל, מיהודים ששכחו - לא עלינו - מכבר את מקור מחצבתם היהודי.

אירע - בהשגחה פרטית - והעשיר היה זקוק, לרגל עסק חשוב, ליהודי עשיר ירא שמים וחסיד. בהיות הדבר דחוף - מיהר לביתו של החסיד.

בהיכנסו לבית ראה, באולמות הרחבים, אנשים רבים מסובים ליד שולחנות ערוכים ושרים בחזרה גדולה. התמונה הזכירה לו מחזות דומים מתקופת ילדותו בסביבת הוריו.

המארח יצא אליו והכניסו לחדרו לשם שיחה בדבר העסק המשותף.

כשהסתיימה השיחה העסקית שאל האורח לפשר המסיבה, האם היא לרגל שמחה משפחתית? ואם כך ברצונו לאחל "מזל טוב". החסיד שהכיר יפה את הוריו של אורחו וידע על ריחוקו מן היהדות, ענה:

הן, זו שמחה משפחתית, אנו משוחחים עתה טלפונית עם הורינו וזקנינו הנמצאים בגן עדן, ומרוב שמחה על הבשורות הטובות שאנו שומעים מהם - הננו עורכים מסיבה חגיגית.

האורח עמד משתומם לדברים הבלתי מובנים, ובראות החסיד את מבוכתו, הסביר:

היום הוא חג "י"ט כסלו"³ (הלז ידע היטב מה זה י"ט כסלו) ובהיכלו של רבנו הזקן בגן עדן שוררת שמחה גדולה, כל הצדיקים התאספו בהיכלו של רבנו להביע לו "מזל טוב" לגאולה שהיתה לו ולישועה שבאה על ידה לרבבות יהודים - שהיו לחסידים.

אבותינו שהסתופפו בצילם של רבותינו משתתפים ודאי בשמחה זו, ואנו - צאצאיהם - שמחים בחגם-חגנו. ט. לאחר שמיעת דברים אלה - תקף את ה"נכד" חשק עז להיכנס לשעה קלה למסיבה זו, אך הרגיש עצמו זר ומרוחק מאוירה זו, ולא היה לו האומץ לבטא את

(3) יום שיצא אדמו"ר הזקן ממאסרו בפטרבורג בפעם הראשונה, י"ט כסלו

רשימת המאסר

הטיול הלזה, מלבד עצם עניינו לצאת אף לשעה קלה מן החדר, לשאוף אויר, לראות את הרקיע, ללכת, מאות אמות בהילוך, לרדת מן הסולמות של ברזל, הנה עוד תוכן גדול בזה, לראות אנשים פן יקרה ויזדמן מכירים, כי הלא אלפי אנשים, אנשים שונים יושבים שמה, בעלי מדה, רופאים מומחים, אינזינערים, עורכי דין, פרקליטים, סוחרים, כהני הדתות, בעלי דת שונים, זקנים, צעירים, אברכים, בעלי מלאכה שונים, עוד ועוד.

הטיול הלזה נוטל הוא חלק גדול אצל האסירים, תחילה חושבים ומהרהרים איך להתנהג בעת ההילוך באופן אשר הטיול הלזה יביא איזה תועלת מלבד נשיבת האויר, ובעת ההילוך לפעמים מצליח לראות איזה מכיר, ולפעמים ההצלחה משחקת כי גם מתדברים ברמיזה אף כי השמירה גדולה היא במאד.

והטיול הלזה נותן ענין לענות בו גם אחרי כן, בבוא האסיר חזרה לחדר כלאו, לפעמים נשבר ונדכא רוחו של האסיר עוד יותר מתחילה, בסיבת חזותו אנשים שונים, ולפעמים פועל התחזקות הרוח, אבל בכל אופן הטיול הוא דבר הלוקח לבו של אסיר.

הטיול הלזה אין לו שעה קבועה כמשך היום, כי זמנו הוא כמשך י"ב שעות היום היינו משעת קימה עד שעה השביעית אחר הצהרים, ובהשמע כרוז ההילוך של חדר זה, האסירים מכינים עצמם אל העונג הבא וכל רגע לשעה ארוכה ייחשב.

וסדר מיוחד יש לו לטיול זה, אחרי צאת כרוז ההכנה לטיול, בא איש מיוחד לבקר בהאשנב האם האסירים מוכנים ואחרי כן בשעה קלה פותחים את הפתח, ופקיד מיוחד עם פלוגת חיל מזוינים באים לקבל את הנאקליקעס להוליכם לטייל.

ראש הפלוגה הלזו, הוא מין אדם שחור כגחלת, גבוה כארז וכתפיו רחבים, מבנה גופו איתן, ולבושו אדום ושחור, ומעוטר בתכשיטי כלי חבלה, מראהו כשד משחית, ובהבטה אחת יכול לבלוע מאה אסירים, וקולו כקול ארי, ותמיד חורק בשיניו, תאב הוא להעיק ולהציר את היצורים הללו, ומה מאושר הי' אם הי' יכול למלול את אחד היתושים הללו.

בהיפתח הדלת, ראש הפלוגה עומד ומסתכל בכל הנעשה בחדר פנימה ויוצא לו החוצה ועומד במזוזת הפתח ומכריז: צא לטייל, וכרחלים הולכים כפוף האסירים בזה אחר זה, והפקיד סוגר את הדלת ומוביל את הפרעושים לרחש על פני האדמה (כן הוא מליצתו של ראש הפלוגה בהוליכו את האסירים לטייל), ולהתעדן על נועם מתיקות עריבות האויר זך (!?) של חצר בית המוות, היא החצר המוקפת מכל צדדי' על-ידי כתלי הבנינים של מבצר שפאליערנא.

(על-פי השמועה, כי אנכי לא הלכתי לטייל אפילו פעם אחת) מקום הטיול הוא באורך שלשים קלאפטער או יותר, בנקודת מרכז השטח הלזה נבנה בימת עץ גבוה יותר מקומת אדם, ועלי' עומדת השמירה הכללית, השומר הלזה תעודתו להשגיח אם המטיילים ממלאים חוקי הטיול בעשה ולא תעשה.

העשה הם: א) לילך במקום המיועד להילוך בעיגול, כלומר כל הטיול הוא במרחב העשוי כעיגול, סביבות הבימה, ב) הכלואים בחדר אחד צריכים להלך זה אצל זה, ג) צריכים להלך, לא לעמוד ולא לישב.

והלא תעשה: א) אסור לרוץ, כי-אם לילך במתינות, ב) אסור לדבר כי-אם בחשאי, ג) אסור לילך בקומה זקופה, שלא להסתכל בפני שאר ההולכים, ד) אסור להביט בכיוון אל איזה חלון מחלוני המבצר, ה) אסור להגביה איזה דבר מן הארץ, ו) אסור לזרוק איזה דבר, ז) אסור לקרוץ בעינים, ח) אסור לעשות איזה תנועה ביד או ברגל, ט) אסור לדבר עם אחד המלווים, י) אסור לתת מקטרת או לקבל מקטרת מאחר.

ולפתע פתאם כרוז יוצא, הטיול נגמר, נגמר הטיול, עמדו, עמדו סטראייסיא וויראוניאייסיא, סטאָי, נאָ מייעסטאָ⁸⁹ (ואז האסירים של חדר אחד צריכים לעמוד זה אצל זה, רגל אצל רגל, וכתף אצל כתף) וכרוז שני נשמע, שאַגאָם מאַרש (ואז הולכים כן עד פתח הביאה) וכרוז נשמע סטאָי, הסתדר בזה אחר זה (ומתחיל סדר הכניסה לביאה), ושם מקבלים פני הבאים, ואיש איש אל חדרו ילך, הפתחים נפתחים, והכלואים הולכים אל כלובותיהם כְּתִישִׁים כפופים.

א וְדָא בְּרַכְתָּא דִּי בְּרִיךְ מִשָּׁה
נְבִיאָא דִּי יְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קָדָם
מוֹתָהּ: ב וְאָמַר יְיָ מְסִינִי אֲתָגְלִי
וְזִהוּר יְקָרָה מִשְׁעִיר אֲתַחְזִי לְנָא
אֲתָגְלִי בְּגִבְרַתָּה מְטוּרָא דְפֶאֱרָן
וְעַמָּה רַבְּבַת קְדִישִׁין כְּתִב יְמִינָהּ
מִגּוֹ אֲשֶׁתָּא אֲוִרִיתָא יְהִיב לְנָא:
ג אִף חֲבִבְנוֹן לְשִׁבְטֵיָא כָּל
קְדִישוּהִי בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּגִבּוּרָא
אִפְקִינוֹן מִמְצָרִים וְאֲנוֹן מִדְּבָרִין
תַּחֲוֹת עֲנָנָךְ נְטִלִין עַל מִימְרָךְ:
ד אֲוִרִיתָא יְהִיב לְנָא מִשָּׁה מְסִרָה
יִרְתָּא לְכַנְשַׁת יַעֲקֹב: ה וְהוּהּ
בִּישְׂרָאֵל מְלָכָא בְּאַתְכַּנְשוּת רִישִׁי

לג א וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ
הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי מוֹתוֹ כִּסִּי:
ב וַיֹּאמֶר יְהוָה מְסִינִי בָּא וְזָרַח מִשְׁעִיר לְמוֹ
הוֹפִיעַ מִהֵר פֶּאֶרְן וְאַתָּה מִרְבַּבַת קֹדֶשׁ מִימִינוֹ
אִשׁ דָּת לְמוֹ כִּסִּי: ג אִף חִבֵּב עַמִּים כָּל־קְדֻשָּׁיו
בִּידֶךָ וְהֵם יִתְּבוּ לְרִגְלֶךָ יֵשׂא מִדְּבַרְתֶּיךָ כִּסִּי:
ד תוֹרָה צוּה־לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרְשָׁה קְהֵלֶת
יַעֲקֹב כִּסִּי: ה וַיְהִי בִישְׁרוֹן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי

רס"י

קְדֻשָּׁיו בִּידֶךָ. נִפְשׁוֹת הַצְּדִיקִים גְּנוּזוֹת אִתּוֹ, כְּעֲנָן
שְׁנֵאמַר: (ש"א כה) "וַהֲיִתָּה נֶפֶשׁ אֲדֹנִי צְרוּרָה בְּצִרוֹר
הַחַיִּים אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ": וְהֵם תְּבוּ לְרִגְלֶךָ. וְהֵם
רְאוּיִים לְכָךְ, שֶׁהָרִי תְּבוּ עֲצָמָן לְתוֹךְ תַּחֲתִית הָהָר
לְרִגְלֶךָ, בְּסִינִי. תְּבוּ לְשׁוֹן פְּעֻלוֹ, הַתּוֹכּוּ לְתוֹךְ
מְרַגְלוֹתֶיךָ: יֵשׂא מִדְּבַרְתֶּיךָ. נִשְׂאוּ עֲלֵיהֶם עַל
תּוֹרְתֶךָ: מִדְּבַרְתֶּיךָ. הַמִּסִּים בּוֹ קְרוֹב לִיסוֹד, כְּמוֹ:
(במדבר ז) "וַיִּשְׁמַע אֶת הַקּוֹל מִדְּבַר אֱלֹוִי", (יחזקאל
ב) "וַאֲשַׁמַּע אֶת מִדְּבַר אֱלֹוִי", כְּמוֹ 'מִתְדַּבֵּר אֱלֹוִי',
אִף זֶה "מִדְּבַרְתֶּיךָ", מִה שֶׁהִיִּית מִדְּבַר לְהַשְׁמִיעֵנִי
לֵאמֹר לָהֶם. טִישׁ פּוֹרְפִּרְלִיר"ש בְּלַע"ז (צִינֵע)
אוֹנְטֶרֶדוֹנוֹגֵעַן). וְאוֹנְקְלוֹס תַּרְגָּם שֶׁהִיוּ נוֹסְעִים
עַל פִּי דְבָרֶיךָ, וְהַמִּסִּים בּוֹ שְׁמוֹשׁ, מִשְׁמֶשֶׁת לְשׁוֹן
מִן. דְּבַר אַחֵר: "אִף חִבֵּב עַמִּים", אִף בְּשַׁעַת חִבְתָּן
שֶׁל הָאֲמוֹת שֶׁהָרִיתָ לָהֶם פָּנִים שׁוֹחֲקוֹת, וּמְסַרְתָּ
אֶת יִשְׂרָאֵל בִּידָם: כָּל־קְדֻשָּׁיו בִּידֶךָ. כָּל צְדִיקֵיהֶם
וְטוֹבֵיהֶם דְּבָקוּ בְּךָ וְלֹא מָשׁוּ מֵאַחֲרֶיךָ, וְאַתָּה
שׁוֹמְרָם: וְהֵם תְּבוּ לְרִגְלֶךָ. וְהֵם מִתְמַצְעִים
וּמִתְכַּנְסִים לְתַחַת צִלְךָ: יֵשׂא מִדְּבַרְתֶּיךָ. מְקַבְּלִים
גְּזוּרֹתֶיךָ וְדִתּוֹתֶיךָ בְּשִׂמְחָה, וְאַלֶּה דְבָרֵיהֶם:
(ד) תוֹרָה. אֲשֶׁר צוּה לָנוּ מִשָּׁה, מוֹרְשָׁה הִיא
לְקְהֵלֶת יַעֲקֹב, אֲחֻזָּנוּהָ וְלֹא נַעֲזֻכְנָה: (ה) וַיְהִי.
הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: בִּישְׁרוֹן מֶלֶךְ. תָּמִיד עַל

(א) וְזֹאת הַבְּרָכָה. לִפְנֵי מוֹתוֹ. (ספרי) סְמוּךְ
לְמִיתָתוֹ שָׁאֵם לֹא עָכְשׁוּ, אִימָתִי?: (ב) וַיֹּאמֶר ה'
מְסִינִי בָּא. (שם) פֶּתַח תַּחֲלֶה בְּשִׁבְחוֹ שֶׁל מְקוֹם,
וְאַחֵר כֶּף פֶּתַח בְּצִרְכֵּיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, וּבְשִׁבְחָה
שֶׁפֶתַח בּוֹ יֵשׁ בּוֹ הַזְּכָרֹת זְכוֹת לְיִשְׂרָאֵל. וְכָל זֶה דֶּרֶךְ
רְצוֹנִי הוּא, כְּלוּמַר כְּדֹאִי הֵם אֵלּוּ שֶׁתַּחֲוֹל עֲלֵיהֶם
בְּרַכָּה: מְסִינִי בָּא. יֵצֵא לְקִרְיָתָם כְּשֶׁבָאוּ לְהִתְיַצֵּב
בְּתַחֲתִית הָהָר, כְּחֶתֶן הַיּוֹצֵא לְהַקְבִּיל פְּנֵי כְּלָה,
שְׁנֵאמַר: (שמות יט) "לְקִרְיַת הָאֱלֹהִים", לְמַדְנוּ
שֶׁיֵּצֵא כְּנֻגָּדָם: וְזָרַח מִשְׁעִיר לְמוֹ. (ספרי) שֶׁפֶתַח
לְבָנִי עָשׂוּ שֶׁיִּקְבְּלוּ אֶת הַתּוֹרָה, וְלֹא רְצוּ: הוֹפִיעַ.
לָהֶם: מִהֵר פֶּאֶרְן. שֶׁהָלַךְ שֵׁם וּפֶתַח לְבָנִי יִשְׁמַעֲלָל
שֶׁיִּקְבְּלוּהָ, וְלֹא רְצוּ: וְאַתָּה. לְיִשְׂרָאֵל (שם): מִרְבַּבַת
קֹדֶשׁ. וְעַמּוֹ מְקַצֵּת רַבְבוֹת מְלָאכִי קֹדֶשׁ וְלֹא כָּלֶם,
וְלֹא רַבָּם, וְלֹא כְּדֶרֶךְ בְּשׁוֹר וְדָם שֶׁמֶרְאָה כָּל כְּבוֹד
עָשְׂרוֹ וְתַפְאֲרָתוֹ בְּיוֹם חֲפָתוֹ: אִשׁ דָּת. שֶׁהִיִּתָּה
כְּתוּבָה מֵאֶז לִפְנֵי בָּאֵשׁ שְׁחוּרָה עַל גְּבִי אִשׁ לְכֻנָּה,
נִתֵּן לָהֶם בְּלוּחוֹת כְּתִב יָד יְמִינוֹ. דְּבַר אַחֵר: "אִשׁ
דָּת", כְּתַרְגוּמוֹ, שֶׁנִּתְּנָה לָהֶם מִתּוֹךְ הָאֵשׁ: (ג) אִף
חִבֵּב עַמִּים. גַּם חִבָּה יִתְּרָה חִבֵּב אֶת הַשְּׂבָטִים, כָּל
אֶחָד וְאֶחָד קְרוֹי 'עַם', שֶׁהָרִי בְּנִימִין לְבָדוּ הָיָה
עֲתִיד לְהִנָּלֵד כְּשֶׁאֲמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, לְיַעֲקֹב:
(בראשית לה) "גוֹי וְקָהֵל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָ": כָּל־

עִם יַחֲדָא שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל כִּסִּי: וַיְחִי רְאוּבֵן
וְאַלְיָמָת וַיְהִי מִתְּיוּ מִסְפָּר כִּסִּי: ס' זִזְזָת
לְיְהוּדָה וַיֹּאמֶר שְׁמַע יְהוָה קוֹל יְהוּדָה וְאַל־
עֲמוֹ תְּבִיאֵנוּ יָדָיו רַב לוֹ וְעֶזֶר מִצָּרָיו
תְּהִיָּה כִסִּי: פ' שְׁנִי ח' וּלְלוֹי אָמַר תְּמִיד וְאוּרִיד
לְאִישׁ חֲסִידָךְ אֲשֶׁר נָסִיתוֹ בְּמִסָּה תְּרִיבָהוּ
עַל־מִי מְרִיבָה כִּסִּי: ט' הָאֱמֹר לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא
רְאִיתִיו וְאֶת־אָחִיו לֹא הִכִּיר וְאֶת־כְּתִיב בְּנוֹ

עמא בחדא שבטיא דישראל:
ו יחי ראובן לחיי עלמא ומותא
תנינא לא ימות ויקבלון בנוהי
אחסנתהון במניהון: ז ודא
ליהודה ואמר קבל יי עלותה
דיהודה במפקה (באגחא)
לקרבא ולעמה תתיבנה לשלם
ידוהי יעבדן לה פרענותא
מסנאיהי וסעיד מבצלי דבבוהי
הוי לה: ח וללוי אמר תמיד
ואוריא אלבשתא לגבר דאשתבח
חסידא קדמך די נסיתוהי בנסתא
והוה שלים בחנתוהי על מי
מצותא ואשתבח מהימן: ט דעל אבוהי ועל אמה לא רחם כד חבו מן דינא ואפי אחוהי ובנוהי לא

רש"י

לו. יריבו ריבו וינקמו נקמתו: ועזר מצריו תהיה.
על יהושפט התפלל, על מלחמת רמות גלעד:
(דה"ב יח) "ויזעק יהושפט, וה' עזרו". דבר אחר:
"שמע ה' קול יהודה", (ספרי) כאן רמז ברכה
לשמעון מתוך ברכותיו של יהודה. ואף כשחלקו
ארץ ישראל, נטל שמעון מתוך גורלו של יהודה,
שנאמר: (יהושע יט) "מחבל בני יהודה נחלת בני
שמעון". (ומפני מה לא יחד לו ברכה בפני עצמו?
שהיה בלבו עליו על מה שעשה בפשטים, כך כתוב
באגדת תהלים) [מזמור צ]: (ח) וללוי אמר. ועל
לוי אמר: תמיד ואוריד. כלפי שכינה הוא מדבר:
אשר נסיתו במסה. שלא נתלוננו עם שאר
המלינים: תריבהו וגו', כתרגומו, דבר אחר:
"תריבהו על מי מריבה", נסתקפת לו לבא
בעלילה, אם משה אמר: (במדבר כ) "שמעו נא
המורים", אהרן ומרים מה עשו?: (ט) האמר
לאביו ולאמו לא ראיתיו. כשחטאו בעגל
ואמרתי: (שמות לב) "מי לה' אלי", נאספו אלי כל
בני לוי, וצויתים להרג את אבי אמו והוא
מישראל, או את אחיו מאמו, או את בן בתו, וכן
עשו. ואי אפשר לפרש אביו ממש, ואחיו מאביו,
וכן בניו ממש, שהרי לויים הם ומשכט לוי לא

מלכותו עליהם: בהתאסף. בכל התאסף ראשי
חשבון אסיפתם: ראשי. כמו (שמות ל) "כי תשא
את ראש", ראויין אלו שאברכם. דבר אחר:
"בהתאסף", בהתאסף יחד, באגדה אחת ושלום
ביניהם הוא מלכם, ולא כשיש מחלוקת ביניהם:
(ו) יחי ראובן. בעולם הזה: ואל-ימת. לעולם
הבא, שלא יזכר לו מעשה בלעה: ויהי מתיו
מספר. נמנין במנין שאר אחיו, דגמא היא זו פענן
שנאמר: (בראשית לה) "וישכב את בלעה, ויהיו בני
יעקב שנים עשר", שלא יצא מן המנין: (ז) וזאת
ליהודה. (מכות יא) סמך יהודה לראובן, מפני
ששניהם חודו על קלקול שבטים, שנאמר: (איוב
טו) "אשר חכמים יגידו וגו', להם לבדם וגו' ולא
עבר זר בתוכם", (ב"ק צב) ועוד פראשו רבותינו שכל
מ' שנה שהיו ישראל במדבר, היו עצמות יהודה
מתגלגלין בארון מפני נדוי שקבל עליו, שנאמר:
(בראשית מד) "ונחטאתי לאבי כל הימים", אמר
משה: 'מי גרם לראובן שיודה? יהודה וכו': שמע
ה' קול יהודה. תפלת דוד, ושלמה, ואסא מפני
הכופים, ויהושפט מפני העמונים וחזקיה מפני
סנחריב: ואל-עמו תביאנו. לשלום מפני
המלחמה (ספרי אחרים: מן המלחמה): ידיו רב

נָסִיב אָרִי נָטְרוּ מִטְרַת מִימְרָךְ
וְקִימָךְ לֹא אֲשַׁנּוּ: י כְּשֶׁרִין אֵלִין
דִּילְפֻון דִּינִיךְ לִיעֲקֹב וְאוֹרִיתָךְ
לְיִשְׂרָאֵל יִשׁוּן קִטְרַת בּוֹסְמִין
קִדְמָךְ וּגְמִיר לְרַעוּא עַל מִדְבָּרָךְ:
יֵא בְרַךְ יי נִכְסוּהִי וְקִרְבֵּן יְדוּהִי
תְקַבֵּל בְּרַעוּא תְּבֵר חֲרָא
דְּסִנְאוּהִי וּדְבַעְלִי דְּכִבּוּהִי דְלֹא
יְקוּמוּן: יב לְבַנְיָמִן אָמַר רַחֲמָא
דִּי יִשְׂרָאֵל לְרַחֲצֵן עֲלוּהִי יְהִי מִגֵּן
עֲלוּהִי כָּל יוֹמָא וּבִאֲרַעַה תִּשְׁרִי
שְׁכִנְתָּא: יג וְלִיּוֹסֵף אָמַר מְבָרְכָא
מִן קֳדָם יי אֲרַעַה עֲבָדָא מִגְדָּנִין
מִטְלָא דְשִׁמְיָא מְלַעֲלָא וּמִמְבוּעֵי
עֵינָן וְתַהוּמִין דִּנְגֵדָן מִמְעַמְקֵי
אֲרַעַא מְלָרַע: יד וְעֲבָדָא מִגְדָּנִין
וְעֲלָלָן מִיבּוּל שְׁמָשָׁא וְעֲבָדָא

קִרִּי בָנִיו לֹא יָדַע כִּי שָׁמְרוּ אִמְרָתְךָ וּבְרִיתְךָ
יִנְצְרוּ כִּי: י יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לִיעֲקֹב וְתוֹרַתְךָ
לְיִשְׂרָאֵל יִשְׁיֻמוּ קְטוֹרֶה בְּאַפְךָ וְכָלִיל עַל-
מִזְבִּיחֶךָ כִּי: יא בְרַךְ יְהוָה חֵילוֹ וּפְעַל יָדָיו
תִּרְצֶה מִחֵץ מִתְנִים קִמְיוֹ וּמִשְׁנָאִיו
מִן-יְקוּמוֹן כִּי: יב לְבַנְיָמִן אָמַר יָדִיד יְהוָה
יִשְׁכֵּן לְבִטַח עָלָיו חֶפֶץ עָלָיו כָּל-הַיּוֹם וּבֵין
כְּתָפָיו שָׁכֵן כִּי: יג שְׁלִישִׁי י וְלִיּוֹסֵף אָמַר מְבָרְכָת
יְהוָה אֲרָצוֹ מִמֶּגֶד שָׁמַיִם מִטָּל וּמִתְהוֹם רִבְצַת
תַּחַת כִּי: יד וּמִמֶּגֶד תְּבוֹאֶת שָׁמַשׁ וּמִמֶּגֶד גֶּרֶשׁ

רש"י

שָׁנְאָמַר: (שם עח) "וַיִּמָּאס בְּאֵהֶל יוֹסֵף וְגו'", וּלְפִי
שְׁבִית עוֹלָמִים חֲבִיב מְשִׁילָה, לְכָךְ הַקָּדִים בְּנִימִין
לִיּוֹסֵף: חֶפֶץ עָלָיו. מְכַסֶּה אוֹתוֹ וּמִגֵּן עָלָיו:
כָּל-הַיּוֹם. לְעוֹלָם. מִשְׁנִכְחָרָה יְרוּשָׁלַיִם, לֹא שָׁרְתָה
שְׁכִינָה בְּמָקוֹם אַחֵר: וּבֵין כְּתָפָיו שָׁכֵן. בְּגִבָּה אֲרָצוֹ
הָיָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּנוֹי, אֵלָּא שְׁנֵמוֹךְ כ"ג אֲמָה מַעֲיֵן
עֵיטָם, וְשֵׁם הָיָה דַּעְתּוֹ שֶׁל דָּוִד לְבָנוֹתוֹ, כְּדֵאִיתָא
בְּשַׁחֲסִיטַת קֳדָשִׁים: 'אֲמַרִי נִחְתִּי בֵּיה פּוֹרְתָא', מִשּׁוּם
דְּכִתִּיב: "וּבֵין כְּתָפָיו שָׁכֵן", אֵין לָךְ נֶאֱדָה בְּשׁוּר
יֹתֵר מִכְּתָפָיו: (יג) מְבָרְכָת ה' אֲרָצוֹ. שְׁלֹא הָיְתָה
בְּנִחְלַת הַשְּׁבָטִים אֶרֶץ מְלֵאָה כָּל טוֹב כְּאֲרָצוֹ שֶׁל
יוֹסֵף: מִמֶּגֶד. לְשׁוֹן עֲדָנִים וּמִתְקָ: וּמִתְהוֹם.
שֶׁתְּהוֹם עוֹלָה וּמִלְחָלַח אוֹתָהּ מִלְמַטָּה. אֵתָּה
מוֹצֵא בְּכָל הַשְּׁבָטִים בְּרַכְתּוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, מַעֲיֵן בְּרַכְתּוֹ
שֶׁל יַעֲקֹב: (יד) וּמִמֶּגֶד תְּבוֹאֶת שָׁמַשׁ. שֶׁהָיְתָה
אֲרָצוֹ פְּתוּחָה לַחֲמָה, וּמִמִּתְקַת הַפְּרוֹת: גֶּרֶשׁ
יְרֵחִים. יֵשׁ פְּרוֹת שֶׁהִלְכָנָה מִבְּשִׁלְתָּן, וְאֵלוֹ הֵן:
קִשּׁוּאִין וְדְלוּעִין. דְּבֵר אַחֵר: "גֶּרֶשׁ יְרֵחִים",
שֶׁהָאֶרֶץ מְגֵרֶשֶׁת וּמוֹצִיָּאָה מִחֲדָשׁ לַחֲדָשׁ:

חֲטָא אֶחָד מֵהֶם, שָׁנְאָמַר: (שם) "כָּל בְּנֵי לְוִי": כִּי
שָׁמְרוּ אִמְרָתְךָ. לֹא יְהִיָּה לָךְ אֱלֹהִים אַחֲרַיִם:
וּבְרִיתְךָ יִנְצְרוּ. בְּרִית מִלָּה, שְׁאוֹתָם שְׁנוּלָדוֹ
בְּמִדְבָּר שֶׁל יִשְׂרָאֵל לֹא מָלוּ אֶת בְּנֵיהֶם, וְהֵם הָיוּ
מוֹלִין וּמִלִּין אֶת בְּנֵיהֶם (סְפָרִים אַחֲרַיִם: אוֹתָם
שְׁנוּלָדוֹ בְּמִדְבָּר, שִׁישְׁרָאֵל לֹא מָלוּ אֶת בְּנֵיהֶם, וְהֵם
הָיוּ מוֹלִין): (י) יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ. רְאוּיִין אֵלָיו לְכָךְ:
וְכָלִיל. עוֹלָה: (יא) מִחֵץ מִתְנִים קִמְיוֹ. מִחֵץ
קִמְיוֹ מִכַּת מִתְנִים, כְּעֵינָן שְׁנָאָמַר: (תְּהִלִּים סט)
"וּמִתְנֵיהֶם תְּמִיד תִּמְעַד", וְעַל הַמַּעֲוָרִין עַל הַכֹּהֲנָה
אָמַר כֵּן. דְּבֵר אַחֵר: רְאֵה שְׁעִתִּידִין חֲשִׁמוֹנָאִי וּכְנוֹי
לְהִלָּחֵם עִם עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים, וְהַתְּפִלָּה עֲלֵיהֶם, לְפִי
שֶׁהָיוּ מוֹעֲטִים: י"ב בְּנֵי חֲשִׁמוֹנָאִי וְאֶלְעָזָר כְּנָגֵד
כְּמָה רְבּוּבוֹת. לְכָךְ נֵאָמַר: "בְּרַךְ ה' חֵילוֹ וּפְעַל יָדָיו
תִּרְצֶה": וּמִשְׁנָאִיו מִן-יְקוּמוֹן. מִחֵץ קִמְיוֹ וּמִשְׁנָאִיו
מִהִיּוֹת לָהֶם תְּקוּמָה: (יב) לְבַנְיָמִן אָמַר. לְפִי
שְׁבָרְכַת לְוִי בַּעֲבוּדַת הַקִּרְבָּנוֹת וְשֶׁל בְּנִימִין בְּכַנְּנָן
בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּחִלְקוֹ, סִמְכָן זֶה לָזֶה, וְסִמְךָ יוֹסֵף
אַחֲרָיו שָׁאֵף הוּא מִשְׁכֵּן שִׁילָה הָיָה בְּנוֹי בְּחִלְקוֹ,

יִרְחִים כִּשׁ"י: טו וּמֵרֹאשׁ הָרְרִי־קָדֶם וּמִמָּגֶד
גְּבָעוֹת עוֹלָם כִּשׁ"י: טז וּמִמָּגֶד אֶרֶץ וּמִלֵּאָה וּרְצוֹן
שְׁכֵנֵי סִנְה תְּבוֹאֲתָהּ לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקָד
נְזִיר אַחִיו כִּשׁ"י: יז בְּכוֹר שׁוֹרֵי הָדָר לוֹ וְקִרְנֵי
רֵאִם קִרְנָיו בָּהֶם עַמִּים יִנְגַח יַחְדָּו אֶפְסֵי־אֶרֶץ
וְהֵם רִבְבוֹת אֶפְרַיִם וְהֵם אֶלְפֵי מְנַשֶּׁה כִּשׁ"י: יח
רְבִיעִי יח וּלְזִבּוּלָן אָמַר שְׁמַח זְבוּלָן בְּצִאתָךְ
וַיִּשְׁשָׁכֶר בְּאַהֲלִיךָ כִּשׁ"י: יט עַמִּים הֲרִי־קָרְאוּ שֵׁם

אֶלְפֵיָּא דְּבֵית מְנַשֶּׁה: יח וּלְזִבּוּלָן אָמַר חֲדִי זְבוּלָן בְּמִפְקָךְ לֶאֱגָחָא קִרְבָּא עַל פְּעָלֵי דְּבִכְךָ וַיִּשְׁשָׁכֶר בְּמַהֲכָךְ
לְמַעַבְדָּא זְמַנִּי מוֹעֲדֵיָּא בִירוּשָׁלַם: יט שְׁבִטֵיָּא דִישְׂרָאֵל לְטוֹר בֵּית מִקְדָּשָׁא יִתְבַּנְּשׁוּן תַּמָּן יִכְסוּן נִכְסֵת קוּדְשִׁין

כִּשׁ"י

אֶפְרַיִם. אוֹתָם הַמְּנַגְחִים הֵם הָרִבְבוֹת שֶׁהָרַג יְהוֹשֻׁעַ
שָׁבָא מֵאֶפְרַיִם: וְהֵם אֶלְפֵי מְנַשֶּׁה. הֵם הָאֶלְפִים
שֶׁהָרַג גִּדְעוֹן בְּמִדְיָן, שְׁנַאֲמַר: (שׁוֹפְטִים ח) "וַיִּבְחַח
וַיַּלְמִנֵעַ בְּקִרְקָר וְגו'": (יח) וּלְזִבּוּלָן אָמַר. אֵלוּ
חֲמִשָּׁה שְׁבִטִים שֶׁבָּרוּךְ בְּאַחֲרוֹנָה: זְבוּלָן גִּדְדָן
נִפְתָּלִי וְאָשֶׁר, כָּפַל שְׁמוֹתֵיהֶם לְחֻזְקָם וּלְהַגְבִּירָם,
לְפִי שֶׁהָיוּ חֲלָשִׁים שֶׁבְּכָל הַשְּׁבִטִים, הֵם הֵם שֶׁהוֹלִיךְ
יוֹסֵף לְפָנֵי פָרְעָה, שְׁנַאֲמַר: (בְּרֵאשִׁית מז) "וּמִקְצֵה
אָחִיו יָשִׁים אוֹתָם לוֹ שְׂרֵי מַלְחָמָתוֹ: שְׁמַח זְבוּלָן
בְּצִאתָךְ וַיִּשְׁשָׁכֶר בְּאַהֲלִיךָ. זְבוּלָן וַיִּשְׁשָׁכֶר עָשׂוּ
שִׁתְפוֹת: "זְבוּלָן לְחוּף יָמִים יִשְׁכֵּן", וַיּוֹצֵא
לְפָרְקִמְטֵיָּא בְּסִפְיֹנוֹת וּמִשְׁתַּכֵּר וְנוֹתֵן לְתוֹךְ פִּיו שֶׁל
יִשְׁשָׁכָר, וְהֵם יוֹשְׁבִים וְעוֹסְקִים בְּתוֹרָה. לְפִיכָךְ
הִקְדִּים זְבוּלָן לְיִשְׁשָׁכָר, שֶׁתּוֹרָתוֹ שֶׁל יִשְׁשָׁכָר עַל
יְדֵי זְבוּלָן הֵיטָה: שְׁמַח זְבוּלָן בְּצִאתָךְ. הִצְלַח
בְּצִאתָךְ לְסוֹחֲרָה: וַיִּשְׁשָׁכֶר. הִצְלַח בִּישִׁיבַת אֶהֱלִיךְ
לְתוֹרָה, לִישֵׁב וּלְעַבֵּר שָׁנִים וּלְקַבֵּעַ חֲדָשִׁים, כְּמוֹ
שְׁנַאֲמַר: (דֵּה"א יב) "וּמִבְּנֵי יִשְׁשָׁכָר יוֹדְעֵי בִינָה
לְעֵתִים, רֹאשֵׁיהֶם מֵאֲתִים", רֹאשֵׁי סִנְהֶדְרָאוֹת הָיוּ
עוֹסְקִים בְּכָךְ, וְעַל פִּי קְבִיעֵת עֲתִידָהּ וְעִבּוּרֵיהֶם:
(יט) עַמִּים. שֶׁל שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל: הֲרִי־קָרְאוּ. לְהַר
הַמּוֹרִיָּה יֵאָסְפוּ. כָּל אֲסִיפָה עַל יְדֵי קְרִיאָה הִיא,

מִגְדָּנִין מְרִישׁ יִרְחַ בִּירַח: טו וּמְרִישׁ טוֹרִיָּא בְּפִירִיָּא וּמִטוֹב
רָמָן דִּלָּא פְּסָקָן: טז וּמִטוֹב
אַרְעָא וּמִלֵּאָה רְעִי לָהּ דִּשְׁכִּנְתָּהּ
בְּשִׁמְיָא וְעַל מִשָּׁה אֲתַגְלִי בְּאַסְנָא
יִתְנִן כָּל אֲלִין לְרִישָׁא דִּיוֹסֵף
וּלְגִנְיָא פְּרִישָׁא דְאַחוּהִי: יז רְבָא
דְּכִנְיָה זִינָא לָהּ וּגְבוּרָן
דְּאַתְעִבִּידָא לָהּ מִקְדָּם תְּקַפָּא
וְרוּמָא דִּילָהּ בְּגִבְרָתָהּ עֲמִמְיָא
יִקְטִל פְּחָדָא עַד סִפְיָא אֲרַעָא
וְאַנּוּן רְבוּתָא דְּבֵית אֶפְרַיִם וְאַנּוּן

אֶלְפֵיָּא דְּבֵית מְנַשֶּׁה: יח וּלְזִבּוּלָן אָמַר חֲדִי זְבוּלָן בְּמִפְקָךְ לֶאֱגָחָא קִרְבָּא עַל פְּעָלֵי דְּבִכְךָ וַיִּשְׁשָׁכֶר בְּמַהֲכָךְ
לְמַעַבְדָּא זְמַנִּי מוֹעֲדֵיָּא בִירוּשָׁלַם: יט שְׁבִטֵיָּא דִישְׂרָאֵל לְטוֹר בֵּית מִקְדָּשָׁא יִתְבַּנְּשׁוּן תַּמָּן יִכְסוּן נִכְסֵת קוּדְשִׁין
כִּשׁ"י
(טו) וּמֵרֹאשׁ הָרְרִי־קָדֶם. וּמִבְּרַכַת מֵרֹאשִׁית
בְּשׁוּל הַפְּרוֹת, שֶׁהָרִיָּה מְקַדִּימִין לְבַכֵּר בְּשׁוּל
פְּרוֹתֵיהֶם. דְּבָר אַחֵר: מִגִּיד שֶׁקִּדְמָה בְּרִיאַתָּן לְשָׂאֵר
הָרִים: גְּבָעוֹת עוֹלָם. גְּבָעוֹת הָעוֹשׂוֹת פְּרוֹת לְעוֹלָם
וְאֵינָן פּוֹסְקוֹת מֵעֲצֹר הַגָּשְׁמִים: (טז) וּרְצוֹן שְׁכֵנֵי
סִנְה. כְּמוֹ שְׂכֵן סִנְה, וְתִהְיֶה אֲרָצוֹ מְבֻרַכַת מֵרְצוֹנוֹ
וְנַחַת רוּחוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הַנִּגְלָה עָלֵי
תַּחֲלָה בְּסִנְה: רְצוֹן. נַחַת רוּחַ וּפְיוּס, וְכֵן כָּל רְצוֹן
שֶׁבְּמִקְרָא: תְּבוֹאֲתָהּ. בְּרַכָּה זוֹ לְרֹאשׁ יוֹסֵף: נְזִיר
אַחִיו. שֶׁהִפְרִשׁ מֵאָחִיו בְּמִכִּירָתוֹ: (יז) בְּכוֹר
שׁוֹרֵי. יֵשׁ בְּכוֹר שֶׁהוּא לְשׁוֹן גִּדְלָה וּמִלְכוּת,
שְׁנַאֲמַר: (תְּהִלִּים פט) "אַף אֲנִי בְּכוֹר אֶתְנַהּוּ", וְכֵן:
(שְׁמוֹת ד) "בְּנֵי בְּכוֹרֵי יִשְׂרָאֵל": בְּכוֹר. מֶלֶךְ הַיּוֹצֵא
מִמֶּנּוּ, וְהוּא יְהוֹשֻׁעַ: שׁוֹרֵי. שֶׁכַּחוּ קֶשֶׁה כְּשׁוֹר
לְכַבֵּשׂ כְּמָה מְלָכִים: הָדָר לוֹ. נָתַן לוֹ, שְׁנַאֲמַר:
(בְּמִדְבָּר כז) "וְנִתְּתָה מִהוֹדֶךָ עָלָיו": וְקִרְנֵי רֵאִם
קִרְנָיו. שׁוֹר כָּחוֹ קֶשֶׁה, וְאֵין קִרְנָיו נְאוֹת, אֲבָל רֵאִם
קִרְנָיו נְאוֹת וְאֵין כָּחוֹ קֶשֶׁה, נָתַן לִיהוֹשֻׁעַ כָּחוֹ שֶׁל
שׁוֹר, וְיוֹפֵי קִרְנֵי רֵאִם: אֶפְסֵי־אֶרֶץ. שְׁלֹשִׁים וְאַחַד
מְלָכִים, אֶפְשָׁר שֶׁכָּלֶם מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הָיוּ? אֵלֶּא אֵין
לָךְ כָּל מֶלֶךְ וּשְׁלִטוֹן, שְׁלֵא קָנָה לוֹ פְּלִטְרִין וְאַחֲזָהּ
בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שֶׁחֲשׂוּבָה לְכָלֶם הִיא, שְׁנַאֲמַר:
(יִרְמִיָּה ג) "נִחַלְתָּ צָבִי צְבָאוֹת גּוֹיִם": וְהֵם רִבְבוֹת

יִזְבְּחוּ זִבְחֵי־צֶדֶק כִּי שֹׁפֵעַ יָמִים יִינָקוּ וּשְׂפָנִי
טְמוּנֵי חוֹל כִּסִּי: ס כּ וּלְגַד אָמַר בְּרוּךְ מְרַחֵב
גֹּד בְּלָבִיא שָׁכֵן וְטָרֵף זְרוּעַ אֶף־קֶדְקֶד: כס"ז:
כא וַיֵּרָא רֵאשִׁית לֹא בִי־שָׁם חֶלְקָת מַחֲקָק סָפוּן
וַיֵּתֵא רֵאשִׁי עִם צִדְקָת יְהוָה עֲשֵׂה וּמִשְׁפָּטֵיו
עַם־יִשְׂרָאֵל כִּסִּי: ס חמישי כב וּלְדָן אָמַר דָּן גֹּר

לְרִצּוֹא אָרִי נָכְסִי עֲמִמָּא יִיכְלוּן
וְסִימָא דְמִשְׁמֵרָא בְּחֵלָא מִתְגַּלִּיא
לְהוֹן: כ וּלְגַד אָמַר בְּרוּךְ אֶפְתִּי
לְגַד כְּלִיתָא שְׂרִי וִיקְטוּל שְׁלֹטוֹנִין
עִם מְלָכִין: כא וְאַתְקַבֵּל
בְּקִדְמָתָא דִּילָה אָרִי תַמָּן
בְּאַחֲסִנְתָּה מִשָּׁה סָפְרָא רַבָּא
דִּישְׂרָאֵל קְבִיר וְהוּא נָפֵק וְעַל
בְּרִישׁ עָמָא זְכוּן קָדָם יִי עֶבֶד
וְדִינוּהִי עִם יִשְׂרָאֵל: כב וּלְדָן
אָמַר דָּן תְּקִיף כְּגוֹר אֲרִינוּן אֲרֵעָה

רש"י

גבורים: וטרף זרוע אף־קדקד. הרוגייהן היו
נכרין, חותכים הראש עם הזרוע במפה אחת:
(כא) וירא ראשית לו. ראה ליתן לו חלק בארץ
סיחון ועוג, שהיא ראשית כבוש הארץ: בִּי־שָׁם
חֶלְקָת מַחֲקָק. פי ידע אשר שם בנחלתו חלקת
שדה קבורת מחקק, והוא משה: סָפוּן. אותה
חלקה ספונה וטמונה מפל בריה, שנאמר: (לקמן
לד) "ולא ידע איש את קבורתו": וַיֵּתֵא. גֹּד: רֵאשִׁי
עִם. הם היו הולכים לפני החלוץ בכבוש הארץ,
לפי שהיו גבורים, וכן הוא אומר: (במדבר לב)
"חלוצים תעברו לפני אחיכם וגו'": צִדְקָת ה'
עֲשֵׂה. שהאמינו דבריהם ושָׁמְרוּ הַבְּטָחָתָם לַעֲבֹר
את הירדן, עד שפָּכְשׁוּ וַחֲלָקוּ. דָּבָר אַחֵר: "וַיֵּתֵא",
מִשָּׁה. "רֵאשִׁי עִם": צִדְקָת ה' עֲשֵׂה. על משה
אָמַר: (כב) דָּן גֹּר אֲרִיָּה. אף הוא היה סמוך
לספר, לפיכך מָשְׁלוּ בְּאֲרִיּוֹת: יִזְנֹק מִן־הַבֶּשֶׂן.
בתרגומו, שהיה הירדן יוצא מחלקו ממערת
פמיאס והיא לשם שהיא בחלקו של דן, שנאמר:
(יהושע יט) "ויקראו ללָשָׁם דָּן", וזנוקו וקלוחו מן
הבֶּשֶׂן. דָּבָר אַחֵר: מה זנוק זה יוצא ממקום אחד
ונחלק לשני מקומות, כִּף שִׁבְטוֹ שֶׁל דָּן נָטְלוּ חֶלֶק
בשני מקומות, תחלה נטלו בצפונית מערבית,
עָקְרוֹן וסביבותיה, ולא סָפְקוּ לָהֶם, וּבָאוּ וּנְלַחְמוּ
עִם לָשָׁם, שהיא פמיאס, והיא בצפונית מזרחית,
שְׁהֲרֵי הִירְדֵן יוצא ממערת פמיאס, והוא במזרח
שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וּבָא מִהַצָּפוֹן לָדְרוֹם וְכָלָה בַקְצָה

ושם יזבחו זבחי־צדק: כִּי שֹׁפֵעַ יָמִים
יִינָקוּ. יששכר וזבולון, והיא להם פנאי לעסק
בתורה: וּשְׂפָנִי טְמוּנֵי חוֹל. (מגילה) כסוי טמוני
חול: טרית, וחלזון וזכוכית לבנה היוצאים מן הים
ומן החול, ובחלקו של יששכר וזבולון היה, כמו
שאמרו במסכת מגילה: (שופטים ה) "זבולון עם
חרף נפשו למוות", משום דנפתלי על מרומי שדה,
שהיה מתרעם וזבולון על חלקו: לְאָחִי נִתְּנָה שְׂדוֹת
וּכְרָמִים וכו': וּשְׂפָנִי. לשון כסוי, כמו שנאמר:
(מ"א ו) "ויספן את הבית", (שם ז) "וספון בארז",
ותרגומו: 'ומטלל בכיורי (ספרים אחרים: בכסוי)
ארזא'. דָּבָר אַחֵר: "עַמִּים הִרְיָקְרָאוּ", על ידי
פרקמטיא של זבולון, תגרי עובדי כוכבים באים
אל ארצו, והוא עומד על הספר, והם אומרים:
הואיל ונצטערנו עד כאן, גַּלְף עד ירושלים, ונראה
מה יראתה של אמה זו ומה מעשיה, והם רואים
כל ישראל עובדים לאלה אחד ואוכלים מאכל
אחד, לפי שהעובדי כוכבים, אלהות של זה לא
באלהות של זה, ומאכלו של זה לא כמאכלו של
זה, והם אומרים אין אומה פשרה כזו ומתגירין
שם, שנאמר: "שם יזבחו זבחי־צדק": כִּי שֹׁפֵעַ
יָמִים יִינָקוּ. וזבולון ויששכר הים נותן להם ממון
בשפע: (כ) בְּרוּךְ מְרַחֵב גֹּד. מלמד שהיה
תחומו של גֹּד מרחיב והולך כלפי מזרח: בְּלָבִיא
שָׁכֵן. לפי שהיה סמוך לספר. לפיכך נמשל
באריות, שכל הסמוכים לספר צריכים להיות

אֲרִיָּה יִזְנֶק מִן־הַבֶּשֶׂן רַס"י: כג וּלְנִפְתָּלִי אֲמַר
נִפְתָּלִי שִׁבְעַ רְצוֹן וּמֵלֵא בִרְכַּת יְהוָה יִם
וְדָרוֹם יִרְשֶׁה רַס"י: ס כד וּלְאַשֵּׁר אֲמַר בְּרוּךְ
מִבְּנִים אֲשֶׁר יְהִי רְצוֹי אֶחָיו וְטַבֵּל בְּשָׁמֶן
רְגֵלוֹ רַס"י: כה בְּרוּל וּנְחֻשֶׁת מְנַעֲלָךְ וּכְיָמִיד
דְּבִאָךְ רַס"י: כו אֵין כָּאֵל יִשְׁרוֹן רַכֵּב שָׁמַיִם
בְּעֶזְרְךָ וּבְגִאֲוֹתוֹ שְׁחָקִים רַס"י: ששי כז מְעַנָּה
אֱלֹהֵי קָדָם וּמִתַּחַת זִרְעַת עוֹלָם וַיַּגְרֵשׁ מִפְּנֵיךְ

שְׁתִּיָּא מִן נַחֲלִיא דְנִגְדָן מִן מִתְנָן:
כג וּלְנִפְתָּלִי אֲמַר נִפְתָּלִי שִׁבְעַ
רְעוּא וּמֵלִי בִרְכָן מִן קָדָם יי
מַעְרַב יִם גְּנוּסָר וְדִרוּמָא יִרְתָּ:
כד וּלְאַשֵּׁר אֲמַר בְּרוּךְ מִבְּרַכַּת
בְּנֵיָא אֲשֶׁר יְהִי רְעוּא לְאַחֵיהִי
וְיִתְרַבִּי בְּתַפְנוּקִי מִלְכִּין:
כה תַּקִּיף כְּפַרְזָלָא וּנְחָשָׁא וּכְיָמִי
עוֹלָמְתָךְ תַּקְפָּךְ: כו לִית אֱלֹהֵי
כָּאֵלְהָא דִּישְׁרָאֵל דְשִׁכְנַתָּהּ
בְּשָׁמַיָא בְּסַעֲדָךְ וְתַקְפָּה בְּשָׁמִי
שְׁמַיָא: כז מְדוּר אֱלֹהָא דִּי
מִלְקָדְמִין בְּמִימְרָה מִתַּעֲבַד עֲלֵמָא

רַס"י

לודקיא לשמן, מנו להם פולמוסטוס אחד וכו'
כדאיתא במנחות (פ"ה): (כה) בְּרוּל וּנְחֻשֶׁת
מְנַעֲלָךְ. עכשו הוא מדבר בנגד כל ישראל, שהיו
גבוריהם יושבים בערי הספר ונועלים אותה, שלא
יוכלו האויבים ליכנס בה, כאלו היא סגורה
במנעולים ובריחים של בְּרוּל וּנְחֻשֶׁת. דבר אחר:
"בְּרוּל וּנְחֻשֶׁת מְנַעֲלָךְ", ארצכם נעולה בְּהִירִים
שחוצבין מהם בְּרוּל וּנְחֻשֶׁת, וארצו של אשר היתה
מנעולה של ארץ ישראל: וּכְיָמִיד דְּבִאָךְ. וּכְיָמִיד
שהם טובים לך, שהן ימי תחלתך, ימי נעוריד, כך
יהיו ימי זקנתך, שהן דואבים, זבים ומתמוטטים.
דבר אחר: "וּכְיָמִיד דְּבִאָךְ", וּכְיָמִיד שהם טובים
לך, כמנן ימיד כל הימים אשר אתם עושים רצונו
של מקום יהיו דְּבִאָךְ, שכל הארצות יהיו דובאות
כסף וזהב לארץ ישראל, שתהא מברכת בפרות,
וכל הארצות מתפרנסות הימנה וממשיכות לה
כסף וזהב, אשקלונ"ט, הכסף וזהב פלה מהם,
שהן מזיכות אותם לארצכם: (כו) אֵין כָּאֵל
יִשְׁרוֹן. דע לך ישרון, שאין פאל בכל אלהי
העובדי פוכבים, ולא פצורך צורם: רַכֵּב שָׁמַיִם.
הוא אותו אלה שבעזרך, ובגאותו הוא רוכב
שחקים: (כז) מְעַנָּה אֱלֹהֵי קָדָם. למעון הם
השחקים לאלהי קדם, שקדם לכל אלהים, וברר לו

ים המלח, שהוא במזרח יהודה, שנטל בדרומה
של ארץ ישראל, כמו שמפרש בספר יהושע, והוא
שנאמר: (שם) "וַיֵּצֵא גִבּוֹל בְּנֵי דָן מֵהֶם, וַיַּעֲלוּ בְנֵי
דָן וַיִּלַּחֲמוּ עִם לָשֶׁם וְגו'", יצא גבולם מכל אותו
הרוח שהתחילו לנחל בו: (כג) שִׁבְעַ רְצוֹן.
שהיתה ארצו שבעה כל רצון יושביה: יִם וְדָרוֹם
יִרְשֶׁה. ים כנרת נפלה בחלקו, ונטל מלא חבל
חרם בדרומה, לפרש חרמים ומכמורות: יִרְשֶׁה.
לשון צווי, כמו (דברים א) "עֲלֵה רֹשׁ", והטעם
שלמעלה ברי"ש מוכיח, כמו: ירש, ידע, לקח,
שמע, כשמוסיף בו ה"א, יהיה הטעם למעלה:
שְׁמַעֲהָ, ידעה, סלחה, לקחה, אף פאן: "יִרְשֶׁה",
לשון צווי ובמסרת הגדולה מצינו באלפא ביתא
לשון צווי דטעמיהון מלעיל: (כד) בְּרוּךְ מִבְּנִים
אֲשֶׁר. ראיתי בספרי: אין לך בכל השבטים
שנתברך בבנים כאשר, ואיני יודע פיצד: יהי רצוי
אחיו. שהיה מתרצה לאחיו בשמן אנפיקינון
ובקפלאות, והם מרצין לו בתבואה. דבר אחר:
"יהי רצוי אחיו", שהיו בנותיו נאות, והוא שנאמר
בדברי הימים: (א ז) "הוא אבי בְּרִיָּת", שהיו
בנותיו נשואות לכהנים גדולים, הנמשחים בשמן
זית: וְטַבֵּל בְּשָׁמֶן רְגֵלוֹ. (ספרי) שהיתה ארצו
מושכת שמן כמען, ומעשה שנצטרכו אנשי

אויב ויאמר השמד כס"י: כח וישכן ישראל במח
 בדר עין יעקב אל-ארץ דגן ותירוש אף-
 שמיו יערפו-טל כס"י: כט אשריך ישראל מי
 כמוך עם נושע ביהוה מגן עזרך ואשר-חרב
 גאותך ויבכשו איביך לך ואתה על-במותימו
 תדרך כס"י: ס שביעי לד א ויעל משה מערבת
 מואב אל-הר נבו ראש הפסגה אשר על-פני
 ירחו ויראהו יהוה את-כל-הארץ את-הגלעד
 עד-דן כס"י: ב ואת כל-נפתלי ואת-ארץ אפרים
 ומנשה ואת כל-ארץ יהודה עד הים

ותריף מקדמך סנאה ואמר שצי:
 כח ושרא ישראל לרחצן
 בלחודוהי כעין ברבא דברכנן
 יעקב אבוהון לארעא עבדא עבור
 וחרמר אף שמיא דעלויהון
 ישמשנן בטלא: כט טובך
 ישראל לית דכותך עמא דפרקנה
 (מן) גדם יי תקיף בסעדך ודמן
 גדמוהי נצחן גבורתך ויכדבון
 סנאך לך ואת על פריקת צוארי
 מלכיהון תדרך: א וסלק משה
 ממישרא דמואב לטורא דנבו
 ריש רמתא די על אפי ירחו
 ואחזיה יי ית כל ארעא ית גלעד
 עד דן: ב וית כל נפתלי וית

רש"י

אשריך ישראל מי כמוך. תשועתך בה אשר הוא
 מגן עזרך, (ואשר הוא) וחרב גאותך: ויבכשו
 איביך לך. כגון הגבעונים שאמרו: (יהושע ט)
 "מארץ רחוקה באו עבדיך וגו'": ואתה על-
 במותימו תדרך. כענין שנאמר: (שם י) "שימו את
 רגליכם על צוארי המלכים האלה": (א) מערבת
 מואב אל-הר נבו. כמה מעלות היו, ופסען משה
 בפסיעה אחת: את-כל-הארץ. הראהו את כל ארץ
 ישראל בשלוחה והמציקין העתידין להיות מציקין
 לה: עד-דן. הראהו בני דן עובדים עבודת
 כוכבים, שנאמר: (שופטים יח) "ויקִימו להם בני דן
 את הפסל", והראהו שמשון שעתידי לצאת ממנו
 למושיע: (ב) ואת כל-נפתלי. הראהו ארצו
 בשלוחה וחרבנה, והראהו דבורה וברק מקדש
 נפתלי נלחמים עם סיסרא וחילותיו: ואת-ארץ
 אפרים ומנשה. הראהו ארצם בשלוחה ובחרבנה,
 והראהו יהושע נלחם עם מלכי כנען, שבא
 מאפרים, וגדעון שבא ממנשה, נלחם עם מדִין
 ועמלק: ואת כל-ארץ יהודה. בשלוחה ובחרבנה,
 והראהו מלכות בית דוד ונצחונם: עד הים

שחקים לשבתו ומעונתו, ומתחת מעונתו כל בעלי
 זרוע שוכנים: זרעת עולם. סיחון ועוג ומלכי
 כנען, שהיו תקפו וגבורתו של עולם, לפיכך, על
 פרחם יחרדו ויזועו וכחם חלש מפניו. לעולם
 אימת הגבה על הנמוך, והוא שהכח והגבורה שלו
 בעזרך: ויגרש מפניך אויב. ויאמר לך השמד
 אותם: מענה. כל תבה שצריכה למד בתחלתה
 הטיל לה ה"א בסופה: (כח) בטח בדר. כל יחיד
 ויחיד "איש תחת גפנו ותחת תאנתו", מפזרין ואין
 צריכין להתאסף ולישב יחד מפני האויב: עין
 יעקב. כמו: (כמדבר יא) "ועינו כעין הבדלח", כעין
 הברכה שברכם יעקב, לא כבדך שאמר ירמיה:
 (ירמיה טו) "בדך ישבתי", אלא כעין הבטחה
 שהבטיחם יעקב: (בראשית מח) "והיה אלהים
 עמכם, והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם": יערפו.
 יטיפו: אף שמיו יערפו-טל. אף ברכתו של יצחק
 נוספת על ברכתו של יעקב: (שם כז) "ויתן לך
 האלהים מטל השמים וגו'": (כט) אשריך
 ישראל. לאחר שפרט להם הברכות, אמר להם:
 'מה לי לפרט לכם, כלל דבר: הכל שלכם':

הַאֲחֵרוֹן כִּשׁ"י: ג וְאֶת־הַנֶּגֶב וְאֶת־הַכֶּכֶר בִּקְעַת
 יִרְחוֹ עִיר הַתְּמָרִים עַד־צֶעֶר כִּשׁ"י: ד וַיֹּאמֶר
 יְהוָה אֵלָיו זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי
 לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלִיעֲקֹב לֵאמֹר לְזֶרְעֲךָ
 אֶתְנַנָּה הָרְאִיתִיךָ בְּעֵינֶיךָ וְשָׁמָּה לֹא
 תַעֲבֹר כִּשׁ"י: ה וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה עַבְד־יְהוָה
 בָּאָרֶץ מוֹאָב עַל־פִּי יְהוָה כִּשׁ"י: ו וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בְּגִי
 בָּאָרֶץ מוֹאָב מִוֶּלֶת בֵּית פְּעוֹר וְלֹא־יָדַע אִישׁ
 אֶת־קְבֻרָתוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּשׁ"י: ז וּמֹשֶׁה בֶן־
 מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בָּמָתוֹ לֹא־כָהָתָה עֵינָיו
 וְלֹא־נָס לַחֹה כִּשׁ"י: ח וַיִּבְכּוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־
 מֹשֶׁה בְּעֶרְבַת מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם וַיָּתֻמוּ יָמֵי

ארעא דאפרים ומנשה וית כל
 ארעא דיהודה עד ימא מערבא:
 ג וית דרומא וית מישרא בקעתא
 דירחו קרתא דדקליא עד צער:
 ד ואמר יי לה דא ארעא די
 קימית לאברהם ליצחק וליעקב
 למימר לבניך אתננה אחזיתך
 בעיניך ולתמן לא תעבר:
 ה ומית תמן משה עבדא דיי
 בארעא דמואב על מימרא דיי:
 ו ויקבר יתה בחילתא בארעא
 דמואב לקבל בית פעור ולא ידע
 אנש ית קברתה עד יומא הדין:
 ז ומשה בר מאה ועשרין שנין
 בד מית לא כהת עינוהי ולא
 שנא זיו יקרא דאפוהי: ח ובכו
 בני ישראל ית משה במישריא

רש"י

חסר כלום, והוא אומר (לעיל לא): "לקוח את ספר
 התורה הזה"? אלא הקדוש ברוך הוא אומר,
 ומשה כותב בדמע: על-פי ה'. בנשיקה:
 (ו) ויקבר אותו. הקדוש ברוך הוא בכבודו. (ספרי
 נשא) רבי ישמעאל אומר: הוא קבר את עצמו, וזהו
 אחד משלשה אתין שהיה רבי ישמעאל דורש בן,
 כיוצא בו (במדבר ו) "ביום מלאת ימי נזרו יביא
 אותו", הוא מביא את עצמו, כיוצא בו (ויקרא כב)
 "והשיאו אותם עון אשמה", וכי אחרים משיאים
 אותם? אלא הם משיאים את עצמם: מול בית
 פעור. קברו היה מוכן שם מששת ימי בראשית,
 לכפר על מעשה פעור, וזה אחד מן הדברים
 שנבראו בערב שבת בין השמשות (אבות פ"ה):
 (ז) לא-כהתה עינו. אף משמת: ולא-נס לחה.
 לחלוחית שבו, לא שלט בו רקבון ולא נהפך תאר
 פניו: (ח) בני ישראל. הזכרים, אבל באהרן
 מתוך שהיה רודף שלום ונותן שלום בין איש
 לרעהו ובין אשה לבעלה, נאמר: (במדבר כ) "כל

האחרון. ארץ המערב בשלותה ובחובנה. דבר
 אחר: אל תקרי "הים האחרון", אלא 'היום
 האחרון', הראהו הקדוש ברוך הוא כל המארעות
 שעתידין ליארע לישראל עד שיחיו המתים:
 (ג) ואת-הנגב. ארץ הדרום. דבר אחר: מערת
 המכפלה, שנאמר: (במדבר יג) "ויצלו בנגב, ויבא
 עד חברון": ואת-הכפר. הראהו שלמה יוצק כלי
 בית המקדש, שנאמר: (מלכים א ז) "בכפר החרדן
 יצקם המלך במעבה האדמה": (ד) לאמר לזרעך
 אתננה הראיתיך. כדי שתלך ותאמר לאברהם,
 ליצחק וליעקב: 'שבועה שנשבע לכם הקדוש
 ברוך הוא, קימה', וזהו לאמר, לכך הראיתיך לך,
 אבל גזרה היא מלפני ששמה לא תעבר, שאלולי
 כך, הייתי מקימך עד שתראה אותם נטועים
 וקבועים בה, ותלך ותגיד להם: (ה) וימת שם
 משה. (ב"ב טו) אפשר משה מת, וכתוב: "וימת
 שם משה"? אלא עד כאן כתב משה, מכאן ואילך
 כתב יהושע. רבי מאיר אומר: אפשר ספר התורה

דְּמוּאָב תִּלְתִּין יוֹמִין וּשְׁלִימוּ יוֹמֵי
בְּכִיתָא אֲבָלָא דְּמֹשֶׁה: ט וַיְהוֹשֻׁעַ
בַּר נֹון מְלִי רוּחַ חֲכָמָא אָרִי
סִמְךָ מֹשֶׁה יְת יְדוּהִי עֲלוּהִי
וְקָבִילוּ מִנֶּה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַבְדוּ
בְּמָא דִּי פִקִּיד יִי יְת מֹשֶׁה: י וְלֹא
קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה דִּי
אֲתַגְּלִי לֵה יִי אֲפִין בְּאַפִּין:
יֵא לְכָל אֲתִיָּא וּמוֹפְתִיָּא דִּי
שְׁלַחַה יִי לְמַעַבְדַּ בְּאַרְעָא
דְּמִצְרַיִם לְפָרְעָה וּלְכָל עַבְדוּהִי
וּלְכָל אֲרָעָה: יב וּלְכָל יָדָא
תִּקְפְּתָא וּלְכָל חֲזוּנָא רַבָּא דִּי עַבְד
מֹשֶׁה לְעִינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל: חזק

בְּכִי אֲבָל מֹשֶׁה כִּסִּי: ט וַיְהוֹשֻׁעַ בֶּן-נֹון מְלִא רוּחַ
חֲכָמָה כִּי-סִמְךָ מֹשֶׁה אֶת-יָדָיו עָלָיו וַיִּשְׁמְעוּ
אֵלָיו בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת-מֹשֶׁה: י וְלֹא-קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל
כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יָדְעוּ יְהוָה פָּנִים אֶל-פָּנִים כִּסִּי:
יֵא לְכָל-הָאֲתֹת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שְׁלַחַה יְהוָה
לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְפָרְעָה וּלְכָל-עַבְדָּיו
וּלְכָל-אֲרָצוֹ: יב וּלְכָל הַיָּד הַחֲזָקָה וּלְכָל
הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָל-
יִשְׂרָאֵל כִּסִּי: חזק

מ"א פסוקים גאוא"ל סימן

רש"י

נסים וגבורות שבמדבר הגדול והנורא: לעיני
כל-ישראל. שנשאו לבו לשבר הלוחות לעיניהם,
שנאמר: (לעיל ט) "ואשברם לעיניכם", והסכימה
דעת הקדוש ברוך הוא לדעתו, שנאמר: (לעיל י)
"אשר שברת", יישר כחך ששברת (שבת פז): חסלת

פרשת וזאת הברכה

בית ישראל, זכרים ונקבות: (י) אשר ידעו ה'
פנים אל-פנים. שהיה לבו גם בו ומדבר אליו בכל
עת שרוצה, כענין שנאמר: (שמות לב) "ועתה
אעלה אל ה'", (במדבר ט) "עמדו ואשמעה מה
יצוה ה' לכם": (יב) ולכל היד החזקה. שקבל
את התורה בלוחות בידיו: ולכל המורא הגדול.

א בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם
וְאֶת הָאָרֶץ כִּסִּי: ב וְהָאָרֶץ הִיְתָה תְהוֹ וְכָהוּ
וְחֶשֶׁךְ עַל־פָּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת
עַל־פָּנֵי הַמַּיִם כִּסִּי: ג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהי־אֹר
וַיְהי־אֹר: ד וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאֹר כִּי־טוֹב

א בְּקֶדְמִין בָּרָא יי ית שְׁמִיָּא וְיֵת
אַרְעָא: ב וְאַרְעָא הָיָה צְדִיָּא
וְרִיקְנִיָּא וְחֶשֶׁכָּא עַל אִפִּי תְהוֹמָא
וְרוּחָא מִן קֳדָם יי מְנַשְׁבָּא עַל
אִפִּי מִיָּא: ג וַיֹּאמֶר יי יְהי נְהוֹרָא
וְהָיָה נְהוֹרָא: ד וְחָזָא יי ית
נְהוֹרָא אֲרִי טָב וְאַפְרֹשׁ יי בִּין

רש"י

שְׁמֶקְצָרִים לְשׁוֹנָם וּמִמַּעֲטִים תְּבָה אַחַת, כְּמוֹ: "כִּי
לֹא סָגַר דְּלִתִּי בְטִנִּי", וְלֹא פָּרַשׁ מִי הַסּוּגָר, וְכְמוֹ:
"יִשָּׂא אֶת חֵיל דְּמַשְׁקִי", וְלֹא פָּרַשׁ מִי יִשְׂאָנִי, וְכְמוֹ:
"אִם יִחְרַשׁ בִּבְקָרִים" וְלֹא פָּרַשׁ אִם יִחְרַשׁ אֲדָם
בִּבְקָרִים, וְכְמוֹ: "מִגִּיד מִרְאשִׁית אַחֲרִית" וְלֹא פָּרַשׁ
מִגִּיד מִרְאשִׁית דְּבָר אַחֲרִית דְּבָר. אִם כֵּן, תִּמָּה עַל
עֲצָמָד, שֶׁהָרִי הַמַּיִם קָדְמוֹ, שֶׁהָרִי כְּתִיב: (לִקְמֹן א,
ב) "וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם", וְעַדִּין לֹא
גָּלָה הַמִּקְרָא, בְּסִדּוּר הַקּוּדְמִים וְהַמְּאַחֲרִים כְּלוּם,
בְּרִיאַת הַמַּיִם מִתִּי הִיְתָה, הֵא לְמַדָּת, שֶׁקָּדְמוֹ הַמַּיִם
לְאָרֶץ, וְעוֹד שֶׁהַשָּׁמַיִם מֵאֵשׁ וּמִמַּיִם נִבְרָאוּ, עַל
כִּרְחֻק לֹא לְמַד הַמִּקְרָא בְּסִדּוּר הַמִּקְדָּמִים וְהַמְּאַחֲרִים
כְּלוּם: בָּרָא אֱלֹהִים. וְלֹא אָמַר בָּרָא ה', שֶׁבְּתַחֲלָה
עָלָה בְּמַחֲשָׁבָה לְבְרָאֲתוֹ בְּמִדַּת הַדִּין, וְרָאָה שֶׁאֵין
הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם, וְהַקְדִּים מִדַּת רַחֲמִים וְשִׁתְפָּה
לְמִדַּת הַדִּין, וְהִינּוּ דְכְּתִיב "בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים
אֶרֶץ וְשָׁמַיִם": (ב) תְּהוֹ וְכָהוּ. תְּהוֹ, לְשׁוֹן תִּמָּה
וְשִׁמְמוֹן, שֶׁאֲדָם תּוֹהָה וּמִשְׁתוֹמֵם עַל בְּהוֹ שִׁכָּה:
תְּהוֹ. אִשְׁטוּרִישׁוֹן בְּלַע"ז: בְּהוֹ. לְשׁוֹן רִיקוּת
וְצָדוֹ (בְּסִפְרִים אַחֲרִים אֵינוֹ): עַל פָּנֵי תְהוֹם. עַל
פָּנֵי הַמַּיִם שֶׁעַל הָאָרֶץ: וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת. כִּסִּי
הַכְּבוֹד עוֹמֵד בְּאֹיֹר וּמְרַחֵף עַל פָּנֵי הַמַּיִם בְּרוּחַ פִּיו
שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וּבִמְאֻמְרוֹ, כִּיּוֹנָה הַמְּרַחֶפֶת
עַל הַקֵּן, אִקּוּבִטִּי"ר בְּלַע"ז: (ד) וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת
הָאֹר כִּי טוֹב וַיַּבְדִּל. אֵף בָּזָה אָנוּ צְרִיכִים לְדַבְּרִי
אֲגָדָה: רָאָהוּ שֶׁאֵינוֹ כְּדָאִי לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ רְשָׁעִים
וְהַבְדִּילוֹ לְצַדִּיקִים לְעֵתִיד לְבָא, וּלְפִי פֶשׁוּטוֹ, כֵּךְ
פָּרַשְׁהוּ: רָאָהוּ כִּי טוֹב וְאֵין נֶאֱדָה לוֹ וְלַחֲשָׁךְ שִׁיְהִי

(א) בְּרֵאשִׁית. אָמַר רַבִּי יִצְחָק: לֹא הָיָה צְרִיף
לְהַתְחִיל אֶת הַתּוֹרָה אֶלָּא מִ"הַחֲדָשׁ הַזֶּה לְכֶם",
שֶׁהָיָה מִצְוָה רִאשׁוֹנָה שֶׁנִּצְטוּוּ יִשְׂרָאֵל. וּמָה טַעַם
פָּתַח בְּבְרֵאשִׁית? מֵשׁוֹם (תַּהֲלִים קי"א): "כֹּחַ מַעֲשֵׂיו
הִגִּיד לְעַמּוֹ לְתַת לָהֶם נִחְלַת גּוֹיִם", שֶׁאִם יֹאמְרוּ
אֲמוֹת הָעוֹלָם לִישְׂרָאֵל: לִסְטִים אַתֶּם שֶׁכִּבְשַׁתֶּם
אַרְצוֹת שְׂבָעָה גּוֹיִם, הֵם אוֹמְרִים לָהֶם: כָּל הָאָרֶץ
שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, הִיא. הוּא בְּרָאָה וְנִתְּנָה
לְאִשְׁרֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֵינָיו, בְּרָצוֹנוֹ נִתְּנָה לָהֶם, וּבְרָצוֹנוֹ
נִטְלָה מֵהֶם וְנִתְּנָה לָנוּ: בְּרֵאשִׁית בָּרָא. אֵין הַמִּקְרָא
הַזֶּה אוֹמֵר אֶלָּא דִּרְשׁוֹנִי, כְּמוֹ שֶׁדִּרְשׁוּהוּ חֲכָמֵינוּ
זְכוּרֵנָם לְבִרְכָּה: בְּשִׁבְלֵי הַתּוֹרָה שֶׁנִּקְרְאוּ (מִשְׁלֵי ח):
"רֵאשִׁית דִּרְכּוֹ", וּבְשִׁבְלֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרְאוּ (יִרְמִיָּה
ב): "רֵאשִׁית תִּבְוֹאָתָה", וְאִם בָּאתָ לְפָרְשׁוֹ כְּפֶשׁוּטוֹ,
כֵּךְ פָּרַשְׁהוּ: בְּרֵאשִׁית בְּרִיאַת שָׁמַיִם וָאָרֶץ, וְהָאָרֶץ
הִיְתָה תְהוֹ וְכָהוּ וְחֶשֶׁךְ וְגו', וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהי
אֹר", וְלֹא בָּא הַמִּקְרָא לְהוֹרוֹת: סִדּוּר הַבְּרִיאָה,
לֹאמַר שֶׁאֵלוֹ קָדְמוֹ, שֶׁאִם בָּא לְהוֹרוֹת כֵּךְ, הָיָה לוֹ
לְכַתֵּב בְּרֵאשׁוֹנָה, בָּרָא אֶת הַשָּׁמַיִם וְגו', שֶׁאֵין לָךְ
'רֵאשִׁית' בַּמִּקְרָא שֶׁאֵינוֹ דְּבוּק לְתִבְּה שֶׁלֹּאֲחֲרָיו,
כְּמוֹ: "בְּרֵאשִׁית מִמְּלַכַת יְהוֹיָקִים", "רֵאשִׁית
מִמְּלַכַתוֹ", "רֵאשִׁית דְּגִנָּה". אֵף כָּאֵן אַתָּה אוֹמֵר:
"בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְגו'", כְּמוֹ
בְּרֵאשִׁית בָּרָא, וְדוּמָה לוֹ: "תַּחֲלַת דְּבָר ה' ה'
בְּהוֹשֵׁעַ", כְּלוֹמַר תַּחֲלַת דְּבִירוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ
הוּא, בְּהוֹשֵׁעַ: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל הוֹשֵׁעַ וְגו'". וְאִם
תֹּאמַר לְהוֹרוֹת בָּא, שֶׁאֵלוֹ תַּחֲלָה נִבְרָאוּ, וּפְרוּשׁוֹ
בְּרֵאשִׁית הַכֹּל בָּרָא אֵלֹהִי, וְיֵשׁ לָךְ מִקְרְאוֹת

וַיִּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ: ^{כס"י}
 הַיּוֹמָא קֳרָא אֱלֹהִים | לְאֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קֳרָא
 לַיְלָה וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד: ^{כס"י} פ
 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם וַיְהִי
 מִבְּדִיל בֵּין מַיִם לַמַּיִם: ^{כס"י} ז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים
 אֶת־הָרָקִיעַ וַיִּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת
 לָרָקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מַעַל לָרָקִיעַ וַיְהִי־
 כֵן: ^{כס"י} ח וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָרָקִיעַ שָׁמַיִם וַיְהִי־
 עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי: ^{כס"י} פ ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
 יִקְוּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל־מָקוֹם אֶחָד
 וְתֵרָאֶה הַיִּבְשָׁה וַיְהִי־כֵן: ^{כס"י} י וַיִּקְרָא אֱלֹהִים |
 לַיִּבְשָׁה אֶרֶץ וּלַמָּקוֹה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים וַיֵּרָא
 אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: ^{כס"י} יא וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תִּדְשָׁא הָאָרֶץ דְּשָׂא עֵשֶׂב מִזֵּרִיעַ

וַיִּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ: ^{כס"י}
 הַיּוֹמָא קֳרָא אֱלֹהִים | לְאֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קֳרָא
 לַיְלָה וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד: ^{כס"י} פ
 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם וַיְהִי
 מִבְּדִיל בֵּין מַיִם לַמַּיִם: ^{כס"י} ז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים
 אֶת־הָרָקִיעַ וַיִּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת
 לָרָקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מַעַל לָרָקִיעַ וַיְהִי־
 כֵן: ^{כס"י} ח וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָרָקִיעַ שָׁמַיִם וַיְהִי־
 עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי: ^{כס"י} פ ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
 יִקְוּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל־מָקוֹם אֶחָד
 וְתֵרָאֶה הַיִּבְשָׁה וַיְהִי־כֵן: ^{כס"י} י וַיִּקְרָא אֱלֹהִים |
 לַיִּבְשָׁה אֶרֶץ וּלַמָּקוֹה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים וַיֵּרָא
 אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: ^{כס"י} יא וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תִּדְשָׁא הָאָרֶץ דְּשָׂא עֵשֶׂב מִזֵּרִיעַ

רש"י

לָרָקִיעַ. על הָרָקִיעַ לא נֹאמַר, אֶלָּא "מַעַל לָרָקִיעַ",
 לְפִי שֶׁהֵן תְּלוּיִים בְּאֹוִיר, וּמִפְּנֵי מָה לֹא נֹאמַר: "כִּי
 טוֹב" בְּיוֹם שֵׁנִי? לְפִי שֶׁלֹא הָיָה נִגְמָר מְלֹאכֶת
 הַמַּיִם עַד יוֹם שְׁלִישִׁי, וְהָרִי הִתְחִיל בְּהַ בִּשְׁנֵי וּדְבָר
 שֶׁלֹא נִגְמָר אֵינּוּ בְּמִלּוּאוֹ וְטוֹבוֹ, וּבְשְׁלִישִׁי שֶׁנִּגְמְרָה
 מְלֹאכֶת הַמַּיִם וְהִתְחִיל וּגְמָר מְלֹאכֶה אַחֲרָת, כִּפֹּל
 בּו "כִּי טוֹב", שְׁתֵּי פְעֻמִּים, אֶחָד לְגַמֵּר מְלֹאכֶת
 הַשֵּׁנִי וְאֶחָד לְגַמֵּר מְלֹאכֶת הַיּוֹם: (ח) וַיִּקְרָא
 אֱלֹהִים לָרָקִיעַ שָׁמַיִם. שָׁא מַיִם, שָׁם מַיִם, אֵש
 וּמַיִם שֶׁעֲרֹכֵן זֶה בְּזֶה וְעֲשָׂה מֵהֶם שָׁמַיִם. (בְּסִפְרִים
 אַחֲרִים: שָׁמַיִם, שָׁם מַיִם, דְּבָר אַחֵר: אֵש וּמַיִם):
 (ט) יִקְוּ הַמַּיִם. שְׁטוּחִין הָיוּ עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ
 וְהִקְוִם בְּאוֹקֵינוֹס, הוּא הָיָה הַגְּדוֹל שֶׁבְּכָל הַיָּמִים:
 (י) קָרָא יָמִים. וְהֵלֵא יָם אֶחָד הוּא? אֶלָּא אֵינּוּ
 דוּמָה טַעַם דָּג הַעוֹלָה מִן הָיָם בְּעַפּוֹ לְדָג הַעוֹלָה
 מִן הָיָם בְּאַסְפִּמְיָא: (יא) תִּדְשָׁא הָאָרֶץ דְּשָׂא
 עֵשֶׂב. לֹא דְשָׂא לְשׁוֹן עֵשֶׂב וְלֹא עֵשֶׂב לְשׁוֹן דְּשָׂא,

מִשְׁתַּמְשִׁין בְּעֶרְבּוּכְיָא, וְקָבַע לָזֶה תַּחּוּמוֹ בְּיוֹם,
 וְלָזֶה תַּחּוּמוֹ בְּלֵילָה: (ה) יוֹם אֶחָד. לְפִי סֵדֶר
 לְשׁוֹן הַפֶּרֶשָׁה הָיָה לוֹ לְכַתֵּב יוֹם רִאשׁוֹן, כְּמוֹ
 שֶׁכְּתוּב בְּשָׂאֵר הַיָּמִים: שֵׁנִי, שְׁלִישִׁי, רְבִיעִי. לָמָּה
 כְּתַב אֶחָד? לְפִי שֶׁהָיָה הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא יָחִיד
 בְּעוֹלָמוֹ, שֶׁלֹא נִבְרָאוּ הַמְּלָאכִים עַד יוֹם שֵׁנִי, כִּן
 מִפְּרָשׁ בְּבִרְאשִׁית רַבָּה: (ו) יְהִי רָקִיעַ. יִתְחַזַּק
 הָרָקִיעַ, שְׂאֵף עַל פִּי שֶׁנִּבְרָאוּ שָׁמַיִם בְּיוֹם הָרִאשׁוֹן,
 עֲדִין לַחִים הָיוּ, וְקָרְשׁוּ בִּשְׁנֵי מַגְעַרַת הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ
 הוּא, בְּאִמְרוֹ: "יְהִי רָקִיעַ", וְזֶהוּ שֶׁכְּתוּב: "עֲמוּדֵי
 שָׁמַיִם יִרְפּוּפוּ" כָּל יוֹם רִאשׁוֹן, וּבִשְׁנֵי: "וַיִּתְמַהוּ
 מַגְעַרְתּוֹ", כְּאֵדָם שֶׁמִּשְׁתּוֹמֵם וְעוֹמֵד מַגְעַרַת הַמַּאֲיִם
 עָלָיו: בְּתוֹךְ הַיָּמִים. בְּאִמְצַע הַיָּמִים, שֵׁשׁ הַפֶּרֶשׁ בֵּין
 מַיִם הָעֲלִיוִנִים לָרָקִיעַ, כְּמוֹ בֵּין הָרָקִיעַ לַמַּיִם שֶׁעַל
 הָאָרֶץ. הָא לְמִדָּתָ, שֶׁהֵם תְּלוּיִים בְּמִאֲמָרוֹ שֶׁל מֶלֶךְ:
 (ז) וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הָרָקִיעַ. תִּקְנוֹ עַל עֲמֻדוֹ,
 וְהִיא עֲשִׂיתָו, כְּמוֹ: "וַעֲשֵׂתָה אֶת צִפְרִינְיָה": מַעַל

זָרַע עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינֹו אֲשֶׁר זָרַעוּבוּ
עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן ^{כס"י}: יב וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דָּשָׁא
עֹשֶׂב מְזִרִיעַ זָרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֹשֶׂה־פְּרִי אֲשֶׁר
זָרַעוּבוּ לְמִינֵהוּ וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב ^{כס"י}:
יג וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי: ^{כד} וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֶת בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל
בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה וְהָיוּ לְאֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים
וּלְיָמִים וּשְׁנָיִם ^{כס"י}: טו וְהָיוּ לְמְאֹרֶת בְּרָקִיעַ
הַשָּׁמַיִם לְהָאֵיר עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן ^{כס"י}:
טז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־שְׁנֵי הַמְּאֹרֶת הַגְּדֹלִים

זרעה מזרע אילן פירין עבד
פירין לזנה די בר זרעה בה על
ארעא והנה כן: יב ואפקת
ארעא דיתאה עסבא דבר זרעה
מזרע לזנהי ואילן עבד פירין
דבר זרעה בה לזנהי וחזא יי
ארי טב: יג והנה רמש והנה
צפר יום תליתאי: יד ואמר יי
יהון נהורין ברקיעא דשמאי
לאפרשא בין ומא ובין ליליא
ויהון לאתין ולזמנין ולממני
בהון יומין ושנין: טו ויהון
לנהורין ברקיעא דשמאי
לאנהרא על ארעא והנה כן:
טז ועבד יי ית תרין נהוריא

רש"י

לרבות תולדותיהם, "ואת הארץ", לרבות
תולדותיה: יהי מארת. חסר וי"ו פתיב, על שם
שהוא יום מארה, לפל אספרה בתינוקות, הוא
ששנינו: ברביעי, היו מתענים על אספרה, שלא
תפל בתינוקות: להבדיל בין היום ובין הלילה.
משנגנו האור הראשון, אבל בשבעת ימי בראשית,
שמשו האור והחשך הראשונים יחד, בין ביום,
ובין בלילה: והיו לאתת. פשהמאורות לוקין,
סימן רע הוא לעולם, שנאמר (ירמיה י): "ומאורות
השמים אל תחתו", בעשותכם רצון הקדוש ברוך
הוא, אין אתם צריכין לדאג מן הפרענות:
ולמועדים. על שם העתיד, שעתידים ישראל
להצטוות על המועדות, והם נמנים למולד הלבנה:
ולמים. שמוש החמה חצי יום ושמוש הלבנה
חציו, הרי יום שלם: ושנים. לסוף שס"ה ימים
(ספרים אחרים: ורביע יום), יגמרו מהלכן ביי"ב
מזלות המשרתים אותם, והיא שנה. (ספרים
אחרים: והוא שס"ה יום ורביע יום), וחזורים
ומתחילים פעם שניה לסבב בגלגל כמהלכן
הראשון: (טו) והיו למאורת. עוד זאת ישמשו,
שיאירו לעולם: (טז) המארת הגדלים וגו'.

ולא היה לשון המקרא לומר תעשיב הארץ, שמיני
דשאין מחלקין כל אחד לעצמו נקרא עשב פלוני,
ואין לשון למדבר לומר דשא פלוני, שלשון דשא
הוא לבישת הארץ בעשבים כשהיא מתמלאת
בדשאים: תדשא הארץ. תתמלא ותתכסה לבוש
עשבים, בלשון לע"ז נקרא דשא ארכאז"י, גלן
בערפוביא וכל שרש לעצמו נקרא עשב: מזריע
זרע. שיגדל בו זרע לזרע ממנו במקום אחר: עץ
פרי. שיהא טעם העץ כטעם הפרי. והיא לא
עשתה כן, אלא "ותוצא הארץ וגו' ועץ עשה פרי"
ולא ועץ פרי, לפיכך כשנתקלל אדם על עונו,
נפקדה גם היא על עונו ונתקללה. (ספרים אחרים
אינו, ודו"ק): אֲשֶׁר זָרַעוּבוּ. הן גרעיני כל פרי
שמהן האילן צומח כשנוטעים אותו: (יב) וַתּוֹצֵא
הָאָרֶץ וגו'. אף על פי שלא נאמר למינהו בדשאין
בצוניהן, שמעו שנצטוו האילנות על כך, ונשאו
קל וחמר בעצמן, כמפרש באגדה בשחיטת חלין:
(יד) יהי מארת וגו'. מיום ראשון נבראו וברביעי
צוה עליהם להתלות ברקיע, וכן כל תולדות שמים
וארץ נבראו ביום ראשון, וכל אחד ואחד נקבע
ביום שנגזר עליו, הוא שכתוב: "את השמים",

אֶת־הַמָּאֹר הַגָּדֹל לְמַמְשֶׁלֶת הַיּוֹם וְאֶת־
הַמָּאֹר הַקָּטָן לְמַמְשֶׁלֶת הַלַּיְלָה וְאֶת־
הַכּוֹכָבִים כִּסִּי׳ׁי וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בְּרִקְיעַ
הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ׃ י״ וְלַמָּשָׁל בַּיּוֹם
וּבַלַּיְלָה וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ וַיֵּרָא
אֱלֹהִים בְּיָטוֹב׃ י״ט וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם
רְבִיעִי׃ פ כ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׂרְצוּ הַמַּיִם שָׂרָץ
נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל־הָאָרֶץ עַל־פְּנֵי
רִקְיעַ הַשָּׁמַיִם כִּסִּי׳ׁי׃ כא וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־
הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים וְאֶת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה |
הַרֹמֶשֶׁת אֲשֶׁר שָׂרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵהֶם וְאֶת
כָּל־עוֹף כָּנָף לְמִינֵהוּ וַיֵּרָא אֱלֹהִים בְּיָטוֹב כִּסִּי׳ׁי׃
כב וַיִּבְרָךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ
אֶת־הַמַּיִם בַּיַּמִּים וְהָעוֹף יִרָב בָּאָרֶץ כִּסִּי׳ׁי׃
כג וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם חַמִּישִׁי׃ פ כד וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים תוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ בְּהֵמָה וְרֶמֶשׂ וְחַיֵּית־אָרֶץ

בְּבִרְכָּיָא יְת נְהוּרָא רַבָּא לְמַשְׁלַט
בִּימָמָא וְיֵת נְהוּרָא זַעְרָא לְמַשְׁלַט
בְּלַיְלָא וְיֵת כּוֹכְבֵּי־אִי יִי וְיֵהב
יְתֵהוּן יִי בְּרִקְיעָא דְשָׁמַיָא
לְאַנְהָרָא עַל אֶרְעָא׃ יח וְלַמָּשָׁל
בִּימָמָא וּבְלַיְלָא וּלְאַפְרָשָׁא בֵּין
נְהוּרָא וּבֵין חֹשְׁכָא וְחֵזָא יִי אַרִי
טב׃ יט וְהוּה רַמֶּשׂ וְהוּה צִפּוֹר
יוֹם רְבִיעֵאִי׃ כ וַאֲמַר יִי יְרֵחַשׁוֹן
מִיָּא רַחֲשׁ נַפְשָׁא חַיָּתָא וְעוֹפָא
יִפְרַח עַל אֶרְעָא עַל אִפִּי רִקְיעָא
דְשָׁמַיָא׃ כא וּבְרָא יִי יְת תַּנִּינֵיָא
בְּבִרְכָּיָא וְיֵת כָּל נַפְשָׁא חַיָּתָא
דְּרַחֲשָׁא דִּי אֶרְחִישׁוּ מִיָּא לְזַנְיָהוֹן
וְיֵת כָּל עוֹפָא דְּפִרַח לְזַנְיָהוּ וְחֵזָא
יִי אַרִי טב׃ כב וּבְרִידֵי יְתֵהוּן יִי
לְמִימַר פּוֹשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוּ יְת מִיָּא
בִּימָמָיָא וְעוֹפָא יִסְגִּי בְּאַרְעָא׃
כג וְהוּה רַמֶּשׂ וְהוּה צִפּוֹר יוֹם
חַמִּישְׁאִי׃ כד וַאֲמַר יִי תַּפְק
אַרְעָא נַפְשָׁא חַיָּתָא לְזַנְיָהּ בְּעִיר
וּרְחֶשׂ וְחֹת אֶרְעָא לְזַנְיָהּ וְהוּה

אֱלֹהִים תוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ בְּהֵמָה וְרֶמֶשׂ וְחַיֵּית־אָרֶץ

רש"י

נֶפֶשׁ חַיָּה. נֶפֶשׁ שֵׁישׁ בְּה חַיּוֹת׃ (כב) וַיִּבְרָךְ
אֹתָם. לְפִי שְׁמֵחַסְרִים אוֹתָם, וְצִדִּין מֵהֶם וְאוֹכְלִין
אוֹתָם, הַצֹּרְכוֹ לְבִרְכָּהּ, וְאַף הַחַיּוֹת הַצֹּרְכוֹ לְבִרְכָּהּ,
אֵלָּא מִפְּנֵי הַנֶּחֱשׁ שֶׁעֲתִיד לְקַלְלָהּ, לִכְּךָ לֹא בִּרְכוֹן,
שֶׁלֹּא יֵהָא הוּא בְּכָלֵל׃ פֶּרוּ. לְשׁוֹן פְּרִי, כְּלוּמַר עֲשׂוּ
פְּרוֹת׃ וּרְבוּ. אִם לֹא אָמַר אֵלָּא "פְּרוּ", הָיָה אַחַד
מוֹלִיד אַחַד וְלֹא יוֹתֵר, וְכֹא "וּרְבוּ", שֶׁאַחַד מוֹלִיד
הַרְבֵּה׃ (כד) תוֹצֵא הָאָרֶץ. הוּא שְׁפָרְשִׁתִּי, שֶׁהַכָּל
נִבְרָא מִיּוֹם רֵאשׁוֹן, וְלֹא הַצֹּרְכוֹ אֵלָּא לְהוֹצִיאֵם׃
נֶפֶשׁ חַיָּה. שֵׁישׁ בְּה חַיּוֹת׃ וּרְמֶשׂ. הֵם שָׂרָצִים,
שֶׁהֵם נְמוּכִים וְרוֹמְשִׁים עַל הָאָרֶץ וְנִרְאִים כְּאִלוּ
נִגְרָרִים, שֶׁאֵין הַלּוֹכֵן נִכְרֵי. כָּל לְשׁוֹן רַמֶּשׂ וְשָׂרָץ

שְׂוִים נִבְרָאוּ וְנִתְמַעְעָטָה הַלְכָנָה עַל שְׁקִטְרָגָה
וְאָמְרָה׃ "אִי אֶפְשָׁר לִשְׁנֵי מַלְכִּים שִׁישְׁתַּמְשׁוּ בְּכֵתֶר
אַחַד"׃ וְאֵת הַכּוֹכָבִים. עַל יְדֵי שְׁמַעַט אֶת הַלְכָנָה,
הַרְבֵּה צָבָאִיָּה לְהַפִּיס דַּעְתָּה׃ (כ) נֶפֶשׁ חַיָּה.
שִׁיָּהָא בְּה חַיּוֹת׃ שָׂרָץ. כָּל דְּבָר חֵי שְׂאִינוּ גְבַהּ מִן
הָאָרֶץ קְרוּי שָׂרָץ׃ בְּעוֹף, כְּגוֹן זְבוּבִים. בְּשָׂקְצִים,
כְּגוֹן נְמָלִים וְחַפּוּשִׁים וְתוֹלְעִים, וּבִבְרִיּוֹת כְּגוֹן חִלְדַּ
וְעַכְבָּר וְחַמְט וְכִיּוֹצָא בְּהֶם, וְכָל הַדְּגִים׃
(כא) הַתַּנִּינִם. דְּגִים גְּדוֹלִים שְׂפִיָּם, וּבְדַבְרֵי אַגְדָּה
הוּא לְזִיתָן וּבֶן זֹוגוֹ, שֶׁבָּרָאם זָכָר וּנְקֵבָה, וְהָרַג אֶת
הַנְּקֵבָה וּמְלַחָה לְצַדִּיקִים לְעֲתִיד לְבָא, שֶׁאֵם יִפְרוּ
וְיִרְבוּ לֹא יִתְקַצֵּם הָעוֹלָם בְּפִגְיָהֶם. הַתַּנִּינִם כְּתִיב׃

לְמִינָהּ וַיְהִי־בֶן כֶּסֶף: כה וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־חַיֵּי
הָאָרֶץ לְמִינָהּ וְאֶת־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְאֶת־כָּל־
רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינָהּ וַיֵּרָא אֱלֹהִים בִּי־
טוֹב כֶּסֶף: כו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ
בְּדְמוּתֵנוּ וַיִּרְדּוּ בִדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם
וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׁ
עַל־הָאָרֶץ כֶּסֶף: כז וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם
בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה
בָּרָא אֹתָם כֶּסֶף: כח וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר
לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת־הָאָרֶץ
הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל־חַיַּיָּה הָרֹמֶשֶׁת

אֶת הָאָדָם" וְלֹא כָתַב 'וַיִּכְרְאוּ': בְּצִלְמֵנוּ. בְּדְפוּס
שָׁלֵנוּ: בְּדִמּוּתֵנוּ. לְהִכִּין וּלְהַשְׁפִּיל: וַיִּרְדּוּ בְּדִגַּת
הַיָּם. יֵשׁ בְּלִשׁוֹן הַזֶּה לִשׁוֹן רַדְי וּלְשׁוֹן יִרְדָּה: זָכָה,
וּזְדָה בְּחִיּוֹת וּבִבְהֵמוֹת, לֹא זָכָה, נֶעֱשֶׂה יִרְדָּה
לְפָנֵיהֶם וְהִמָּחֶה מוֹשְׁלֵת בּוֹ: (כז) וַיִּכְרֵא אֱלֹהִים
אֶת הָאָדָם בְּצִלְמוֹ. בְּדְפוּס הֶעֱשִׂי לוֹ, שֶׁהִכֵּל נִכְרֵא
בְּמֵאֵמֶר וְהוּא נִכְרֵא בְּיָדִים, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קלט):
"וַתֵּשֶׂת עָלַי כַּפְּכָה", נֶעֱשֶׂה בְּחוֹתָם כְּמִטְבַּע
הֶעֱשִׂיָה עַל יְדֵי רֶשֶׁם, שֶׁקוֹרִין קוֹנִי"ו בְּלַע"ז, וְכֵן
הוּא אוֹמֵר: "תִּתְּהַפֵּךְ בְּחֵמֶר חוֹתָם": בְּצִלְמֵם אֱלֹהִים
בָּרָא אֹתוֹ. פֶּרֶשׁ לָךְ שְׂאוֹתוֹ צִלְמֵם הִמָּתְקֵן לוֹ, צִלְמֵם
דִּיקָן יוֹצְרוֹ הוּא: זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם. וּלְהִלָּן
הוּא אוֹמֵר: "וַיִּקַּח אֶחָת מִצִּלְעֹתָיו וְגו'". מְדַרְשׁ
אֲגָדָה, שֶׁנִּכְרְאוּ שְׁנֵי פְרָצוּפִים בְּבִרְיָאָה רִאשׁוֹנָה,
וְאַחֵר כֶּף חֲלָקוֹ. וּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא: כָּאֵן הוֹדִיעַךְ
שֶׁנִּכְרְאוּ שְׁנֵיהֶם בְּשֵׁשׁ, וְלֹא פֶרֶשׁ לָךְ כִּיצַד בְּרִיתָן,
וּפֶרֶשׁ לָךְ בְּמָקוֹם אֲחֵר: (כח) וּכְבֻשָּׁה. חֹסֵר וַיִּוֹ,
לְלַמֶּדְךָ שֶׁהִזְכֵּר כּוֹכֵב אֶת הַנִּקְבָּה שֶׁלֹּא תִּהְיֶה
יִצְאֲנִית, וְעוֹד לְלַמֶּדְךָ שֶׁהָאִשׁ, שֶׁדְּרָכָהּ לְכַבֵּשׁ,

אָרְעָא: כט וְאָמַר יי הָא יְהִיבִית
לְכוֹן ית כָּל עֲסָבָא דְּבֵר זִרְעָה
מִזְדָּרַע דִּי עַל אֲפִי כָּל אָרְעָא וְיִת
כָּל אֵילָנָא דִּי בֵּה פִירִי אֵילָנָא
דְּבֵר זִרְעָה מִזְדָּרַע לְכוֹן יְהִי
לְמִיכָל: ל וְלִכְּל חוֹת אָרְעָא
וְלִכְּל עוֹפָא דְּשָׁמַיָא וְלִכְּל דְּרָחַשׁ
עַל אָרְעָא דִּי בֵּה נִפְשָׁא חַיָּתָא ית
כָּל יִרְוֹק עֲסָבָא לְמִיכָל וְהָוָה כֵּן:
לא וַחֲזָא יי ית כָּל דִּי עֲבַד וְהָא
תְּקִין לְחֻדָּא וְהָוָה רָמַשׁ וְהָוָה
צָפֵר יוֹם שְׁתִּיתָאִי: א וְאִשְׁתַּכְּלָלוּ
שָׁמַיָא וְאָרְעָא וְכָל חַיִּלְיָהוֹן:
ב וְשִׁינִי יי בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה
עֲבַדְתָּה דִּי עֲבַד וְנַח בְּיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה מְכַל עֲבַדְתָּה דִּי עֲבַד:
ג וּבְרִיךְ יי ית יוֹמָא שְׁבִיעָאָה
וְקַדִּישׁ יְתָה אָרִי בֵּה נַח מְכַל
עֲבַדְתָּה דִּי בְּרָא יי לְמַעַבְד:
ד אֵלִין תּוֹלְדַת שָׁמַיָא וְאָרְעָא

עַל-הָאָרֶץ כס"י: כט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נַתְתִּי
לָכֶם אֶת-כָּל-עֵשֶׂב | זֶרַע זֶרַע אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי
כָל-הָאָרֶץ וְאֶת-כָּל-הָעֵץ אֲשֶׁר-בּוֹ פְּרִיעֵץ
זֶרַע זֶרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ כס"י: ל וְלִכְל-חַיַּת
הָאָרֶץ וְלִכְל-עוֹף הַשָּׁמַיִם וְלִכְל | רוֹמֵשׁ
עַל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת-כָּל-יִרְקָה
עֹשֶׂב לְאֹכְלָהּ וַיְהִי-כֵן: לא וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת-
כָּל-אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה-טוֹב מְאֹד וַיְהִי-עֶרֶב
וַיְהִי-בֹקֶר יוֹם הַשְּׁשִׁי כס"י: פ ב א וַיִּכְלּוּ
הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל-צְבָאָם: ב וַיִּכְלּ אֱלֹהִים
בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת
בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְכַל-מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה כס"י:
ג וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת-יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ
כִּי בּוֹ שָׁבַת מְכַל-מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר-בָּרָא אֱלֹהִים
לַעֲשׂוֹת כס"י: פ שְׁנֵי ד אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבְרָאָם בַּיּוֹם

רע"י

"יום הששי" בה"א, אותו יום ו' בסיון) המוכן
למפן תורה: (ב) ויכל אלהים ביום השביעי.
רבי שמעון אומר: בשר ודם שאינו יודע עתיו
ורגעיו, צריך להוסיף מחל על הקדש, אבל הקדוש
ברוך הוא, שידע עתיו ורגעיו, נכנס בו כחוט
השערה ונראה כאלו כלה בו ביום. דבר אחר: מה
היה העולם חסר? מנוחה. באת שבת, באת מנוחה,
כלתה ונגמרה המלאכה: (ג) ויברך ויקדש. ברכו
במן, שכל ימי השבוע ירד להם עמר לגלגלת,
ובששי לחם משנה, וקדשו במן שלא ירד כלל
בשבת, והמקרא כתב על העתיד: אשר ברא
אלהים לעשות. המלאכה שהיתה ראויה לעשות
בשבת, כפל ועשאה בששי, כמו שמפרש
בבראשית רבה: (ד) אלה. האמורים למעלה:

מצוה על פריה ורביה ולא האשה: (כט) לכם
יהיה לאכלה ולכל חית הארץ. השנה להם
בהמות וחיות למאכל ולא הרשה לאדם ולאשתו
להמית בריה ולאכל בשר, אף כל ירק עשב יאכלו
יחד כלם, וכשפאו בני נח, התיר להם בשר,
שנאמר: "כל רמש אשר הוא חי וגו'", "כִּי־יִרְקָה
עֹשֶׂב", שהתיר לאדם הראשון, "נתתי לכם את
כל": (לא) יום הששי. הוסיף ה' בששי, בגמר
מעשה בראשית, לומר שהתנה עמהם על מנת
שיקבלו עליהם ישראל חמשה חמשי תורה. דבר
אחר: "יום הששי", כלם תלויים ועומדים עד "יום
הששי", הוא ששי בסיון. (ספרים אחרים, שביום
ו' בסיון, שקבלו ישראל התורה, נתחזקו כל יצירת
בראשית, ונחשב כאלו נברא העולם עתה, וזהו

עֲשׂוֹת יְהוָה אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם כִּסִּי: ה וְכָל
 שֵׁיחַ הַשָּׂדֶה טָרֶם יִהְיֶה בָאָרֶץ וְכָל-עֵשֶׂב
 הַשָּׂדֶה טָרֶם יִצְמַח כִּי לֹא הִמְטִיר יְהוָה
 אֱלֹהִים עַל-הָאָרֶץ וְאָדָם אֵין לַעֲבֹד אֶת-
 הָאָדָמָה כִּסִּי: ו וְאָדָם יַעֲלֶה מִן-הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה
 אֶת-כָּל-פְּנֵי הָאָדָמָה כִּסִּי: ז וַיִּיצֹר יְהוָה אֱלֹהִים
 אֶת-הָאָדָם עֹפֶר מִן-הָאָדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפּוֹ
 נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה כִּסִּי:

פד אתבראו ביום די עבד יי
 אלהים ארעא ושמיא: ה וכל
 אילני חקלא עד לא הוו בארעא
 וכל עסבא דחקלא עד לא צמח
 ארי לא אחית מטרא יי אלהים
 על ארעא ואנש לית למפלח ית
 אדמתא: ו ועננא הוה סליק מן
 ארעא ואשקי ית כל אפי
 אדמתא: ז וברא יי אלהים ית
 אדם עפרא מן אדמתא ונפח
 באנפוהי נשמתא דחיי והות

רע"י

ה' אלהים. ה' הוא שמו. אלהים, שהוא שליט
 ושופט על כל, וכן פרוש זה בכל מקום לפי
 פשוטו: ה' שהוא אלהים: (ו) ואד יעלה. לענין
 בריתו של אדם. העלה התהום והשקה עננים
 לשרות העפר, ונברא אדם, כגבל זה, שנותן מים
 ואחר כך לש את העסה, אף כאן "והשקה", ואחר
 כך "וייצר": (ז) וייצר. שתי יצירות, יצירה
 לעולם הזה ויצירה לתחית המתים, אבל בכהמה,
 שאינה עומדת לדיון, לא נכתב ביצירתה שני
 יודי"ן: עפר מן האדמה. צבר עפרו מכל האדמה
 מארבע רוחות, שפכל מקום שימות, שם תהא
 קולטתו לקבורה. דבר אחר: נטל עפרו ממקום
 שנאמר בו: "מזבח אדמה תעשה לי", אמר:
 הלואי תהיה לו כפרה ויוכל לעמד: ויפח באפיו.
 עשאו מן התחתונים ומן העליונים: גוף מן
 התחתונים ונשמה מן העליונים, לפי שפיום ראשון
 נבראו שמים וארץ, בשני, ברא רקיע לעליונים,
 בשלישי, "תראה היבשה" לתחתונים, ברביעי,
 ברא מאורות לעליונים, בחמישי, "ישרצו המים"
 לתחתונים, הזקק בששי לבראות בו בעליונים
 ובתחתונים, ואם לאו, יש קנאה במעשה בראשית,
 שיהיו אלו רבים על אלו בבריאת יום אחד: נפש
 חיה. אף בכהמה וסיה נקראו: "נפש חיה", אף זו

תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות
 ה'. ללמדך שכלם נבראו בראשון. דבר אחר:
 בהבראם, בה"א בראם, שנאמר: "בזה ה' צור
 עולמים", בב' אותיות אלו של השם, יצר שני
 עולמים, ולמדך כאן, שהעולם הזה נברא בה"א.
 (ספרים אחרים: רמז כמו שהה"א פתוחה למטה,
 כך העולם פתוח לשבים בתשובה, ועולם הבא
 נברא ביו"ד, לומר שצדיקים שבאותו זמן מועטים
 כמו י' שהיא קטנה באותיות) רמז שירדו הרשעים
 למטה לראות שחת, בה"א זאת שסתומה מכל
 צדדיה ופתוחה למטה, לרדת דרך שם: (ה) טרם
 יהיה בארץ. כל טרם שבמקרא לשון 'עד לא' הוא
 ואינו לשון קדם, ואינו נפעל, לומר הטרים, באשר
 יאמר הקדים, וזה מוכיח, ועוד אחר: "כי טרם
 תיראון", עדין לא תיראון, ואף זה תפרש: עדין
 לא היה בארץ, כשנגמרה בריאת העולם בששי
 קדם שנברא אדם: וכל עשב השדה. עדין לא
 צמח, ובשלישי שכתוב "ותוצא הארץ", לא יצאו,
 אלא על פתח הקרקע עמדו עד יום ו', ולמה?: כי
 לא המטיר. ומה טעם לא המטיר? לפי ש"אדם
 אין לעבד את האדמה" ואין מכיר בטובתן של
 גשמים, וכשבא אדם וידע שהם צריך לעולם,
 התפלל עליהם וירדו וצמחו האילנות והדשאים:

בְּאֲדָם לְרוּחַ מְמַלְלָא: ח וְנָצִיב יי
 אֱלֹהִים גִּינְתָא בְּעֶדֶן מְלַקְדָּמִין
 וְאֲשׁוּי תַּמָּן ית אָדָם דִּי בְרָא:
 ט וְאֶצְמַח יי אֱלֹהִים מִן אֶרְעָא
 כָּל אֵילָן דְּמִרְגָּג לְמַחְזִי וְטִב
 לְמִיכָל וְאֵילָן חַיָּא בְּמַצִּיעוֹת
 גִּינְתָא וְאֵילָן דְּאֶכְלִין פִּירוּהִי
 חֲפִימִין בֵּין טִב לְכִישׁ: י וְנִהְרָא
 הָיָה נָפִיק מִעֶדֶן לְאַשְׁקָאָה ית
 גִּינְתָא וּמִתַּמָּן יתְפָּרֵשׁ וְהָיָה
 לְאַרְבָּעָה רִישֵׁי נְהָרִין: יא שׁוֹם
 חָד פִּישׁוֹן הוּא מְקִיף ית כָּל אֶרֶע
 דְּחַוִּילָה דִּי תַּמָּן דִּהְבָּא:
 יב וְדִהְבָּא דְּאַרְעָא הָיָה טִב תַּמָּן
 בְּדִלְחָא וְאַבְנֵי בּוֹרְלָא: יג וְשׁוֹם
 נִהְרָא תְּנִינָא גִּיחוֹן הוּא מְקִיף ית
 כָּל אֶרְעָא דְּכוּשׁ: יד וְשׁוֹם נִהְרָא
 תְּלִיתָאָה דִּיגְלַת הוּא מְהַלֵּף
 לְמַדְנָחָא דְּאַתּוּר וְנִהְרָא רְבִיעָאָה
 הוּא פָּרַת: טו וְדָבָר יי אֱלֹהִים ית
 אָדָם וְאֲשֶׁרָה בְּגִינְתָא דְּעֶדֶן

ח וַיִּפֹּעַ יְהוָה אֱלֹהִים גִּן־בְּעֶדֶן מִקְדָּם וַיֵּשֶׁם
 שָׁם אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר כִּסִּי: ט וַיִּצְמַח יְהוָה
 אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־עֵץ נֹחֵמֶד לְמִרְאָה
 וְטוֹב לְמֵאכֹל וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הָגֶן וְעֵץ
 הַדַּעַת טוֹב וְרַע כִּסִּי: י וְנִהְרָא יָצָא מִעֶדֶן
 לְהַשְׁקוֹת אֶת־הָגֶן וּמִשָּׁם יִפְרֹד וְהָיָה לְאַרְבָּעָה
 רִאשִׁים: יא שָׁם הָאֶחָד פִּישׁוֹן הוּא הַסֹּבֵב אֶת
 כָּל־אֶרֶץ הַחַוִּילָה אֲשֶׁר־שָׁם הַזֶּהָב כִּסִּי: יב וְזֶהָב
 הָאֶרֶץ הַהוּא טוֹב שָׁם הַבְּדִלָח וְאֵבֶן הַשֹּׁהַם:
 יג וְשֵׁם־הַנְּהָר הַשֵּׁנִי גִיחוֹן הוּא הַסֹּבֵב אֶת
 כָּל־אֶרֶץ כּוּשׁ כִּסִּי: יד וְשֵׁם־הַנְּהָר הַשְּׁלִישִׁי
 חֲדָקִל הוּא הַהֹלֵךְ קִדְמַת אַשּׁוּר וְהַנְּהָר
 הָרְבִיעִי הוּא פָּרַת כִּסִּי: טו וַיִּקַּח יְהוָה אֱלֹהִים
 אֶת־הָאָדָם וַיְנַחֲהוּ בְּגִן־עֶדֶן לְעִבְדָּהּ

רש"י

(ט) וַיִּצְמַח. לְעֵנִין הָגֶן הַפְּתוּב מְדַבֵּר: בְּתוֹךְ הָגֶן.
 בְּאֶמְצַע הָגֶן: (יא) פִּישׁוֹן. הוּא נִילוֹס נֶהָר
 מִצְרַיִם, וְעַל שֵׁם שְׁמִימִי מִתְבָּרְכִין וְעוֹלִין וּמִשְׁקִין
 אֶת הָאֶרֶץ, נִקְרָא פִישׁוֹן, כְּמוֹ "וּפָשׁוּ פְרָשָׁיו". דָּבָר
 אַחֵר: "פִּישׁוֹן", שֶׁהוּא מְגַדֵּל פֶּשֶׁתָּן, שְׁנֵאִמֵּר אֶצֶל
 מִצְרַיִם: "וּבוֹשׁוּ עוֹבְדֵי פֶשֶׁתִּים": (יג) גִּיחוֹן.
 שֶׁהִיא הוֹלֵךְ וְהוֹמָה וְהִמְיָתָה גְּדוֹלָה מְאֹד, כְּמוֹ:
 "וְכִי יֵצֵא", שְׁמִנְגָם וְהוֹלֵךְ וְהוֹמָה: (יד) חֲדָקִל.
 שְׁמִימִי חֲדִין וְקִלִּין: פָּרַת. שְׁמִימִי פֶרִין וְרִכִּין,
 וּמְבָרִין אֶת הָאָדָם: כּוּשׁ וְאַשּׁוּר. עֲדִין לֹא הָיוּ,
 וְכַתֵּב הַמְקַרָּא עַל שֵׁם הָעֵתִיד: קִדְמַת אַשּׁוּר.
 לְמִזְרְחָהּ שֶׁל אַשּׁוּר: הוּא פָּרַת. הַחֲשׁוֹב עַל כָּלָם,
 הַנּוֹכַח עַל שֵׁם אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל: (טו) וַיִּקַּח. לִקְחוֹ
 בְּדָבָרִים נָאִים וּפְתָחוֹ לִיכְנֹס. ב"ר:

שֶׁל אָדָם, — חִזָּה שְׂבָכְלָן, שְׁנַתוֹסָף לוֹ דַּעַה וְדַבּוּר:
 (ח) מִקְדָּם. בְּמִזְרְחוֹ שֶׁל עֶדֶן נָטַע אֶת הָגֶן, וְאִם
 תֹּאמַר, וְהָרִי כְּתִיב: "וַיִּבְרָא וְגו'" אֶת הָאָדָם וְגו'?"
 רֵאִיתִי בְּבִרְיָתָא שֶׁל רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יוֹסִי
 הַגָּלִילִי, מַל"ב מִדּוֹת שֶׁהַתּוֹרָה נִדְרָשֶׁת, וְזוֹ אַחַת
 מֵהֶן, כָּלֵל שְׁלֹאֲחֶרֶי מַעֲשֶׂה, הוּא פָּרָטוֹ שֶׁל
 רֵאשׁוֹן: "וַיִּבְרָא וְגו'" אֶת הָאָדָם וְזֶה כָּלֵל, סֵתָם
 בְּרִיאָתוֹ מֵהִיכָן וְסֵתָם מַעֲשָׂיו. חֲזַר וּפָרֵשׁ "וַיִּצְרָר ה'
 אֱלֹהִים וְגו'" וַיִּצְמַח לוֹ גֶּן עֶדֶן וַיְנַחֲהוּ בְּגֶן עֶדֶן,
 וַיִּפֹּל עָלָיו תְּרִדְמָה. הַשּׁוֹמֵעַ סְבוּר שֶׁהוּא מַעֲשֶׂה
 אַחֵר, וְאִינוֹ אֶלָּא פָּרָטוֹ שֶׁל רֵאשׁוֹן. וְכֵן אֶצֶל
 הַבְּהֵמָה, חֲזַר וְכַתֵּב: "וַיִּצְרָר ה' וְגו'" מִן הָאֲדָמָה כָּל
 חַיַּת הַשָּׂדֶה כְּדִי לְפָרֵשׁ "וַיִּבָּא אֶל הָאָדָם" לְקִרְוֹת
 שֵׁם וּלְלַמֵּד עַל הָעוֹפוֹת שֶׁנִּבְרְאוּ מִן הָרֶקֶק:

למפלתה ולמטרה: טז ופקיד יי
אלהים על אדם למימר מפל
אילן גינתא מיכל תיכול:
יז ומאילן דאכלין פירותי
חכימין בין טב לביש לא תיכול
מנה ארי ביומא דתיכול מנה
מימת תמות: יח ואמר יי אלהים
לא תקין למחוי אדם בלחודוהי
אעפיד לה סמך לקבלה:
יט וברא יי אלהים מן ארעא
כל חות ברא וית כל עופא
דשמאי ואיתה לות אדם למחוי
מה יקרי לה וכל די הוה קרי לה
אדם נפשא חיתא הוא שמה:
כ וקרא אדם שמחן לכל בעירא
ולעופא דשמאי ולכל חות ברא
ולאדם לא אשפח סמך לקבלה:
כא וקרא יי אלהים שנתא על
אדם ודמך ונסיב חדא מעלעוהי
ומלי בשרא תחותה: כב ובנא יי
אלהים ית עלעא דנסיב מן אדם
לתתא ואיתה לות אדם:

ולשמרה כט: מז ויצו יהוה אלהים על-האדם
לאמר מכל עץ-הגן אכל תאכל: י ומעץ
הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום
אכלך ממנו מות תמות: יא ויאמר יהוה
אלהים לא-טוב היות האדם לבדו אעשה-לו
עזר כנגדו כט: יט ויצר יהוה אלהים מן-
האדמה כל-חית השדה ואת כל-עוף
השמים ויבא אל-האדם לראות מה-יקרא-לו
וכל אשר יקרא-לו האדם נפש חיה הוא
שמו כט: שלישי כ ויקרא האדם שמות לכל-
הבהמה ולעוף השמים ולכל חית השדה
ולאדם לא-מצא עזר כנגדו כט: כא ויפל יהוה
אלהים | תרדמה על-האדם ויישן ויקח אחת
מצלעתיו ויסגר בשר תחתנה כט: כב ויבן
יהוה אלהים | את-הצלע אשר-לקח מן-

רע"י

ופרשהו: "כל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם,
הוא שמו לעולם": (כ-כא) ולאדם לא מצא
עזר. ויפל ה' אלהים תרדמה. כשהביאן, הביאן
לפניו כל מין ומין זכר ונקבה, אמר: לכלם יש בן
זוג, ולי אין בן זוג, מיד: "ויפל": מצלעתי.
מסטריו, כמו: "ולצלע המשכן", זהו שאמרו:
"שני פרצופין נבראו": ויסגר. מקום החתך: ויישן
ויקח. שלא יראה חתיכת הבשר שממנו נבראת,
ותתבזה עליו: (כב) ויבן. כבנין, רחבה מלמטה
וקצרה מלמעלה, לקבל הולד, פאוצר של חטים,
שהוא רחב מלמטה וקצר מלמעלה, שלא יכביד
משאו על קירותיו: ויבן וגו' את הצלע וגו'
לאשה. להיות אשה, כמו: "ויעש אותו גידעון

(יח) לא-טוב היות וגו'. שלא יאמרו שתי
רשיות הן, הקדוש ברוך הוא יחיד בעליונים ואין
לו זוג, וזה בתחתונים ואין לו זוג: עזר כנגדו.
זכה – עזר, לא זכה – כנגדו להלחם: (יט) ויצר
וגו' מן האדמה. היא יצירה, היא עשיה האמורה
למעלה: "ויעש אלהים את חית הארץ וגו'", אלא
בא ופרש שהעופות נבראו מן הרקק. לפי שאמר
למעלה, מן המים נבראו, וכאן אמר, מן האדמה
נבראו, ועוד, למדך פאן, שבשעת יצירתן מיד בו
ביום הביאם אל האדם לקרות להם שם, ולדברי
אגדה: יצירה זו, לשון רדוי וכבוש, כמו: "כי
תצור אל עיר", שכבשן תחת ידו של אדם: וכל
אשר יקרא לו האדם נפש חיה וגו'. סרסוהו

כג ואמר האדם הִדָּא זִמְנָא גִרְמָא
מִגִּרְמִי וּבִסְרָא מִבְּסָרִי לְדָא יִתְקָרִי
אֶתְתָּא אֲרִי מִבְּעֵלָא נְסִיבָא דָּא:
כד על כֵּן יִשְׁבּוּק גִּבְר בֵּית
מִשְׁכְּבִי אֲבוּהִי וְאִמָּה וְיִדְבֹּק
בְּאֶתְתָּה וִיהוֹן לְבִסְרָא חָד:
כה וְהוּוּ תְרוּיָהוֹן עֲרִטִילָאִין אֲדָם
וְאֶתְתָּה וְלֹא מִתְפַּלְמִין: א וְחוּיָא
הָוָה חֲפִים מִכָּל חַוְתָּא בְּרָא דְעֵבֶד
יְיָ אֱלֹהִים וְאָמַר לְאֶתְתָּא בְּקוּשְׁטָא
אֲרִי אָמַר יְיָ לֹא תִיכְלוֹן מִכָּל
אֵילָן גִּינְתָּא: ב וְאִמְרַת אֶתְתָּא
לְחוּיָא מִפִּירִי אֵילָן גִּינְתָּא גִּיכּוּל:
ג וּמִפִּירִי אֵילָנָא דִּי בְּמִצִּיעוֹת
גִּינְתָּא אָמַר יְיָ לֹא תִיכְלוֹן מִנָּה
וְלֹא תִקְרְבוּן בָּהּ דִּילְמָא תָּמוּתוּן:
ד וְאָמַר חוּיָא לְאֶתְתָּא לֹא מוֹת
תָּמוּתוּן: ה אֲרִי גְלִי קָדָם יְיָ אֲרִי
בְּיוֹמָא דְתִיכְלוֹן מִנָּה וְיִתְפַּתְחוּן

הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיִּבְּאָהּ אֱלֹהֵהָאָדָם כס"י: כג וַיֹּאמֶר
הָאָדָם זֹאת הִפְעֵם עֵצִים מִעֲצָמִי וּבִשָּׁר
מִבְּשָׁרִי לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לִקְחָהּ
זֹאת כס"י: כד עַל־כֵּן יַעֲזֹב־אִישׁ אֶת־אָבִיו וְאֶת־
אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד כס"י:
כה וַיְהִיו שְׁנֵיהֶם עֲרוּמִים הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ וְלֹא
יִתְבַּשְׁשׁוּ כס"י: ג א וְהִנָּחֵשׁ הָיָה עָרוֹם מִכָּל
חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר
אֱלֹהֵהָאִשָּׁה אָף כִּי־אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ
מִכָּל עֵץ הָגֶן כס"י: ב וְתֹאמַר הָאִשָּׁה אֶל־הִנָּחֵשׁ
מִפִּירִי עֵץ־הָגֶן נֹאכַל: ג וּמִפִּירִי הָעֵץ אֲשֶׁר
בְּתוֹד־הָגֶן אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא
תִגְעוּ בוֹ פֶּן־תָּמוּתוּן כס"י: ד וַיֹּאמֶר הִנָּחֵשׁ אֶל־
הָאִשָּׁה לֹא־מוֹת תָּמוּתוּן כס"י: ה כִּי יֵדַע אֱלֹהִים כִּי בְּיוֹם אֲכָלְכֶם מִמֶּנּוּ

רַעֲשׁ"י

סְבָה קִפְץ הִנָּחֵשׁ עָלֵיהֶם, רָאָה אוֹתָם עֲרָמִים
וְעוֹסְקִים בְּתַשְׁמִישׁ לְעֵין כָּל וְנִתְאַוָּה לָהּ: עָרוֹם
מִכָּל. לְפִי עֲרָמְתוֹ וּגְדִלְתוֹ, הִיָּתָה מִפְּלִתוֹ: "עָרוֹם
מִכָּל", "אֲרוּר מִכָּל" [בראשית רבה]: אָף כִּי־אָמַר
וְגו'. שְׁמָא אָמַר לָכֶם: "לֹא תֹאכְלוּ מִכָּל וְגו'", וְאָף
עַל פִּי שְׂרָאָה אוֹתָם אוֹכְלִים מִשְׁאָר פְּרוֹת, הִרְבָּה
עָלֶיהָ דְּבָרִים כְּדִי שְׁתַּשְׁיִכְנוּ וַיִּבֹּא לְדַבֵּר בְּאוֹתוֹ
הָעֵץ: (ג) וְלֹא תִגְעוּ בּוֹ. הוֹסִיפָה עַל הַצּוּרִי, לְפִיכָךְ
כָּאָה לְיַדִּי גִרְעוֹן, הוּא שְׁנַאָמַר: (מְשִׁלִּי ל) "אֶל־תּוֹסֶךְ
עַל דְּבָרִיו": (ד) לֹא־מוֹת תָּמוּתוּן. דְּחָפָה עַד
שְׁנַגְעָה בּוֹ, אָמַר לָהּ: 'כָּשֶׁם שְׁאִין מִיתָה בְּנִגְיָעָה, כֵּן
אִין מִיתָה בְּאֲכִילָה' (בראשית רבה): (ה) כִּי יֵדַע.
כָּל אֲמֵן שׁוֹנָא בְּנֵי אֲמִנוֹתוֹ, מִן הָעֵץ אָכַל וּבִקְרָא אֶת
הָעוֹלָם (בראשית רבה): וְהִיָּיתֶם בְּאֱלֹהִים. יוֹצְרִי

לְאִפּוֹד", לְהִיּוֹת אִפּוֹד: (כג) זֹאת הִפְעֵם. מְלַמֵּד
שְׁבָא אָדָם עַל כָּל בְּהֵמָה וְחַיָּה, וְלֹא נִתְקַרְרָה דְּעִתּוֹ
עַד שְׁבָא עַל חַיָּה: לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ
וְגו'. לְשׁוֹן נּוֹפֵל עַל לְשׁוֹן, מִכָּאן שְׁנִבְרָא הָעוֹלָם
בְּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ: (כד) עַל כֵּן יַעֲזֹב־אִישׁ. רוּחַ
הַקֹּדֶשׁ אוֹמְרַת כֵּן, לְאַסֵּר עַל בְּנֵי נֹחַ אֶת הָעֲרִיּוֹת:
לְבָשָׂר אֶחָד. הוֹלֵד נּוֹצֵר עַל יְדֵי שְׁנֵיהֶם, וְשֵׁם נִעְשָׂה
בְּשֵׂרָם אֶחָד: (כה) וְלֹא יִתְבַּשְׁשׁוּ. שְׁלֵא הָיוּ
יּוֹדְעִים דֶּרֶךְ צְנִיעוּת, לְהִכָּחִין בֵּין טוֹב לְרָע, וְאָף עַל
פִּי שְׁנִתְנָה בּוֹ דְּעָה לְקִרוֹת שְׁמוֹת, לֹא נִתַּן בּוֹ יֵצֵר
הָרָע עַד אֲכָלוֹ מִן הָעֵץ, וְנִכְנַס בּוֹ יֵצֵר הָרָע, וְיִדַּע
מָה בֵּין טוֹב לְרָע: (א) וְהִנָּחֵשׁ הָיָה עָרוֹם. מָה
עֲנָן זֶה לְכָאן, הָיָה לוֹ לְסִמּוּךְ: "וַיַּעַשׂ לְאָדָם
וְלְאִשְׁתּוֹ כְּתָנוֹת עוֹר וַיַּלְבִּשֵׁם"? אֵלָּא לְלַמֵּד, מֵאִיזוֹ

וּנְפַקְחוּ עֵינֵיכֶם וְהִייתֶם בְּאֱלֹהִים יָדְעִי טוֹב
וְרַע כִּסִּי: ו וַתֵּרָא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמֹאכָל
וְכִי תֹאמֶה-הוּא לְעֵינַיִם וְנַחֲמַד הָעֵץ לְהַשְׁכִּיל
וַתִּקַּח מִפִּרְיוֹ וַתֹּאכַל וַתֵּתֶן גַּם-לְאִישָׁה עִמָּה
וַיֹּאכַל כִּסִּי: ז וַתִּפְקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי
עֵרֻמָּם הֵם וַיִּתְּפְרוּ עֲלֵה תְּאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם
חֲגֹרֹת כִּסִּי: ח וַיִּשְׁמְעוּ אֶת-קוֹל יְהוָה אֱלֹהִים
מִתְהַלֵּךְ בִּגְן לְרוּחַ הַיּוֹם וַיִּתְּחַבֵּא הָאָדָם
וַאֲשֶׁתוֹ מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים בְּתוֹךְ עֵץ הָגֶן כִּסִּי:
ט וַיִּקְרָא יְהוָה אֱלֹהִים אֶל-הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ
אֵיכָה כִּסִּי: י וַיֹּאמֶר אֶת-קִלְךָ שָׂמַעְתִּי בִּגְן
וַאֲיֹרָא כִּי-עִירַם אֲנִכִּי וַאֲחַבֵּא: יא וַיֹּאמֶר מִי
הִגִּיד לְךָ כִּי עִירַם אֶתָּה הַמֶּן-הָעֵץ אֲשֶׁר

עֵינֵיכֶם וְהִיִּיכֹן וְהִיִּיכֹן כְּרַבְרָבִין חֲפִימִין
בֵּין טַב לְבִישׁ: ו וְחִזַּת אֶתְתָּא
אָרִי טַב אֵילָן לְמִיכָל וְאָרִי אָסִי
הוּא לְעֵינִין וּמְרַגַּג אֵילָנָא
לְאַסְתְּפָלָא בֵּיה וְנִסִּיבַת מֵאֲבֵיה
וְאָכַלַת וַיִּהְבַּת אָף לְבַעֲלָה עִמָּה
וְאָכַל: ז וַתִּפְתָּחָה עֵינֵי תְרוּוִיהוֹן
וַיֵּדְעוּ אָרִי עֲרִטִילָאִין אֵינִיוֹן
וְחִטִּטּוֹ לְהוֹן טְרַפִּי תֵּאנִין וְעַבְדוֹ
לְהוֹן זְרִזִּין: ח וְשָׁמְעוּ יֵת קַל
מִימְרָא דִּי אֱלֹהִים מִהִלָּף בְּגִינְתָּא
לְמִנַּח יוֹמָא וַאֲיִטְמַר אָדָם וַאֲתֵתָה
מִן קָדָם יֵי אֱלֹהִים בְּגוֹ אֵילָן
בְּגִינְתָּא: ט וַיִּקְרָא יֵי אֱלֹהִים לְאָדָם
וַאֲמַר לֵה אָן אָתָּה: י וַאֲמַר יֵת קַל
מִימְרָךְ שָׁמְעִית בְּגִינְתָּא וְדַחֲלִילַת
אָרִי עֲרִטִילָאִי אָנָּא וַאֲיִטְמַרִית:
יא וַאֲמַר מִן חַוִּי לָךְ אָרִי
עֲרִטִילָאִי אָתָּה הַמֶּן אֵילָנָא

רש"י

עוֹלָמוֹת: (ו) וַתֵּרָא הָאִשָּׁה. רָאָתָה דְּבָרֶיהָ שֶׁל
נָחֶשׁ וְהִנָּאוּ לָהּ וְהִקְדִּימָתָהּ (בראשית רבה): כִּי טוֹב
הָעֵץ. לְהִיּוֹת בְּאֱלֹהִים: וְכִי תֹאמֶה-הוּא לְעֵינַיִם.
כְּמוֹ שֶׁאָמַר לָהּ: "וּנְפַקְחוּ עֵינֵיכֶם": וְנַחֲמַד
לְהַשְׁכִּיל. כְּמוֹ שֶׁאָמַר לָהּ "יֹדְעִי טוֹב וְרַע":
וַתֵּתֶן גַּם לְאִישָׁה. שֶׁלֹּא תִּמּוֹת הִיא, וַיִּתְּנָהּ הוּא
וַיֵּשֶׂא אַחֲרֶיהָ: גַּם. לְרַבּוֹת בְּהֵמָּה וְחִיָּה:
(ז) וַתִּפְקַחְנָה וְגו'. לְעֵנִין הַחֲכָמָה דְּבַר הַפְּתוּב
וְלֹא לְעֵנִין רֵאשִׁי מִשֶּׁשׁ, וְסוֹף הַמִּקְרָא מוֹכִיחַ:
וַיֵּדְעוּ כִּי עֵרֻמָּם הֵם. אָף הַסּוּמָא יוֹדֵעַ כִּשְׁהוּא
עֵרֻם, אֲלֹא מֵהוּ "וַיֵּדְעוּ כִּי עֵרֻמָּם הֵם"? מִצָּוָה
אַחַת הִיָּתָה בִּידָם וְנִתְעַרְטְלוּ הִימְנָה (בראשית רבה):
עֲלֵה תְּאֵנָה. הוּא הָעֵץ שֶׁאָכְלוּ מִמֶּנּוּ, בְּדָבָר
שֶׁנִּתְקַלְקְלוּ, בּוֹ נִתְקַנּוּ (סנהדרין ע), אָכַל שָׂאָר
הָעֵצִים מִנְּעוּם מִלְּטַל עֲלֵיהֶם, וּמִפְּנֵי מָה לֹא
נִתְפָּרַס הָעֵץ? שָׂאִין הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא חִפְץ
לְהוֹנוֹת בְּרִיָּה, שֶׁלֹּא יִכְלִימוּהוּ וַיֹּאמְרוּ: וְהוּא

שֶׁלָּקָה הָעוֹלָם עַל יְדוֹ' (מדרש רבי תנחומא):
(ח) וַיִּשְׁמְעוּ. יֵשׁ מִדְּרָשִׁי אֲגָדָה רַבִּים, וּכְבָּר
סְדֻרוֹם רַבּוֹתֵינוּ עַל מְכוֹנָם בְּבִרְאשִׁית רַבָּה וּבִשְׁאָר
מִדְּרָשׁוֹת, וְאֵינִי לֹא בָּאתִי אֲלֹא לְפָשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא,
וְלִאֲגָדָה הַמִּשְׁבַּת דְּבָרֵי הַמִּקְרָא דְּבָר דְּבִיור עַל
אִפְּנֵי: וַיִּשְׁמְעוּ. מָה שָׁמְעוּ? שָׁמְעוּ אֶת קוֹל
הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שֶׁהִיָּה מִתְהַלֵּךְ בִּגְן: לְרוּחַ
הַיּוֹם. לְאוֹתוֹ רוּחַ שֶׁהִשְׁמַשׁ בָּאָה מִשָּׁם (סְפָרִים
אַחֲרִים: לְשָׁם, וְדו"ק כִּי כֵן עֲקָר), וְזוֹ הִיא
מַעֲרִבִית, שֶׁלִּפְנוֹת עָרֵב חֲמָה בַּמַּעֲרֵב, וְהֵם (שם
לח) סָרְחוּ בַּעֲשִׂירִית: (ט) אֵיכָה. יוֹדֵעַ הִיָּה הֵיכָן
הוּא, אֲלֹא לְכִנּוּס עִמּוֹ בְּדָבָרִים, שֶׁלֹּא יִהְיֶה נִבְהָל
לְהַשִּׁיב אִם יַעֲנִישֶׁהוּ פְתָאֵם (בראשית רבה). וְכֵן
בְּקִין אָמַר לוֹ: (בראשית ד) "אֵי הֶבֶל אַחִיד"? וְכֵן
בְּבִלְעָם: (במדבר כב) "מִי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה עִמָּךְ"?
לְכִנּוּס עִמָּהֶם בְּדָבָרִים, וְכֵן בְּחֻזְקִיהוּ, בִּשְׁלוּחֵי
מְרֹדֶךְ בִּלְאָדָן (ישעיה לט): (יא) מִי הִגִּיד

דפֿקדֿתָּךְ בְּדִיל דְּלֹא לְמִיכַל מִנָּה
אֲכַלְתָּ: יב וְאָמַר הָאָדָם אֶתְתָּא
דִּיהֶבֶת עִמִּי הִיא יִהְיֶה לִּי מִן
אֵילָנָא וְאֲכַלִּית: יג וְאָמַר יי
אֱלֹהִים לְאֶתְתָּא מַה דָּא עֲבַדְתָּ
וְאָמַרְתָּ אֶתְתָּא חַוְיָא אֶטְעִינִית
וְאֲכַלִּית: יד וְאָמַר יי אֱלֹהִים
לְחַוְיָא אָרִי עֲבַדְתָּ דָּא לִיט אַתָּ
מִכָּל בְּעִירָא וּמִכָּל חוֹת בְּרָא עַל
מַעֲךְ תִּיזִיל וְעַפְרָא תִּיכּוּל כָּל
יוֹמֵי חַיֶּיךָ: טו וּדְכַבּוּ אֲשׁוּי בִּינְךָ
וּבִין אֶתְתָּא וּבִין בְּנֶךָ וּבִין בְּנֵיהָ
הוּא יְהִי דְּכִיר לָךְ מַה דְּעֲבַדְתָּ לָהּ
מִלְּקַדְמִין וְאַתָּ תְּהִי נָטִיר לָהּ
לְסוּפָא: טז לְאֶתְתָּא אָמַר אֶסְגָּאָה
אֶסְגִּי צַעֲרִיכִי וְעַדוּיִיכִי בְּצַעַר
תְּלָדֵי בְּנִין וּלְנֹת בְּעֻלָּךְ תִּהְיֶה
תְּאוּבָתְךָ וְהוּא יִשְׁלֹט בָּךְ:
יז וְלָאָדָם אָמַר אָרִי קִבִּילְתָּ
לְמִימַר אֶתְתָּךְ וְאֲכַלְתָּ מִן אֵילָנָא
דִּי פִקִּדְתָּךְ לְמִימַר לֹא תִּיכּוּל

צוֹיִתְךָ לְבָלְתִּי אֲכַל־מִמֶּנּוּ אֲכַלְתָּ: כס"י: יב וְאָמַר
הָאָדָם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִיא נָתַתָּה־
לִּי מִן־הָעֵץ וְאֲכָל: יג וְאָמַר יְהוָה אֱלֹהִים
לְאִשָּׁה מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ וְתֹאמַרְתָּ הָאִשָּׁה הִנָּחֵשׁ
הִשְׁיֵאֲנִי וְאֲכָל: יד וְאָמַר יְהוָה אֱלֹהִים |
אֶל־הִנָּחֵשׁ כִּי עָשִׂיתָ זֹאת אָרוּר אַתָּה מִכָּל־
הַבְּהֵמָה וּמִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה עַל־גִּחְוֹנְךָ תֵּלֶךְ
וְעַפְרָא תֹאכַל כָּל־יְמֵי חַיֶּיךָ: טו וְאִיכָּה |
אִשִּׁית בִּינְךָ וּבִין הָאִשָּׁה וּבִין זֶרַעְךָ וּבִין זֶרַעָהּ
הוּא יִשׁוּבְךָ רֹאשׁ וְאַתָּה תִּשׁוּבָנּוּ עָקֵב: כס"י: ס
טז אֶל־הָאִשָּׁה אָמַר הָרְבָּה אֲרָבָה עֲצָבוֹנְךָ
וְהִרְנָךְ בְּעֶצֶב תֵּלְדִּי בָנִים וְאֶל־אִישֶׁךָ
תִּשְׁוֹקֶתְךָ וְהוּא יִמְשַׁל־בְּךָ: כס"י: ס יז וְלָאָדָם
אָמַר כִּי שִׁמְעֵתָ לְקוֹל אִשְׁתְּךָ וְתֹאכַל מִן־הָעֵץ

רש"י

לָךְ. מֵאִין לָךְ לְדַעַת מַה בִּשְׁתַּ יֵשׁ בְּעוֹמֵד עֵרֶם?:
הַמֶּן־הָעֵץ. בְּתִמְחִיקָה: (יב) אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי.
(ע"ז ה) כָּאֵן כֶּפֶר בְּטוֹכָה: (יג) הִשְׁיֵאֲנִי. הִטְעֵנִי,
כְּמוֹ: (ישעיה לו) "אֵל יִשְׂאֵל לָכֶם חֲזָקָהוּ": (יד) כִּי
עָשִׂיתָ זֹאת. מִכָּאֵן שָׂאִין מִהֶפְכִּים בְּזִכּוֹתוֹ שֶׁל
מִסִּית, שְׂאֵלוֹ שְׂאֵלוֹ: לָמָּה עָשִׂיתָ זֹאת? הֲיֵה לּוֹ
לְהִשָּׁב: דְּבָרֵי הָרֵב וְדְבָרֵי הַתְּלָמִיד, דְּבָרֵי מִי
שׁוֹמְעִין? (סנהדרין כט): מִכָּל הַבְּהֵמָה וּמִכָּל חַיַּת
הַשָּׂדֶה. אִם מִבְּהֵמָה נִתְקַלַּל, מִחֲזִיהָ לֹא כָּל שָׂכָן?
הַעֲמִידוּ רַבּוּתֵינוּ מִדְּרַשׁ זֶה בְּמִסְכַּת בְּכוֹרוֹת (דף ח),
לְלַמֵּד שְׂמִי עֲבוּרוֹ שֶׁל נָחֵשׁ שָׁבַע שָׁנִים: עַל־גִּחְוֹנְךָ
תֵּלֶךְ. רַגְלִים הָיוּ לוֹ וְנִקְצְצוּ: (טו) וְאִיכָּה אִשִּׁית.
אַתָּה לֹא נִתְכַּוְּנָתָ אֶלָּא שְׂמִימוֹת אָדָם, כְּשִׁיאֲכַל הוּא
תִּחְלָה, וְתִשָּׂא אֶת תְּהוֹה, וְלֹא בָּאתָ לְדַבֵּר אֶל תְּהוֹה
תִּחְלָה, אֶלָּא לְפִי שְׁהִנָּשִׁים דַּעְתָּן קָלוֹת לְהִתְפַּתּוֹת

וְיִוָּדְעוֹת לְפַתּוֹת אֶת בְּעֻלְיָהוּ, לְפִיכָךְ: "וְאִיכָּה
אִשִּׁית": יִשׁוּבְךָ. (סוטה ט) יְכַתְּבָךְ, כְּמוֹ: (דברים ט)
"וְאָכַת אוֹתוֹ" וְתִרְגְּמוּ: "וְשָׁפִית יְתָה": וְאַתָּה
תִּשׁוּבָנּוּ עָקֵב. לֹא יְהִי לָךְ קוֹמָה וְתִשְׁכְּנוּ בְּעֻקְבוֹ,
וְאַף מִשֶּׁם תְּמִיתָנוּ, וְלִשׁוֹן 'תִּשׁוּבָנּוּ', כְּמוֹ: (ישעיה
מ) "נִשְׁפָּ בָהֶם", כְּשֶׁהִנָּחֵשׁ בָּא לְנִשְׁפָּ הוּא נִשְׁפָּ
כְּמִין שְׂרִיקָה. וּלְפִי שֶׁהִלְשׁוֹן נוֹפֵל עַל הִלְשׁוֹן, כְּתִב
לְשׁוֹן נִשְׁפָּה בְּשִׁנְיָהֶם: (טז) עֲצָבוֹנְךָ. זֶה צַעַר
גְּדוֹל בָּנִים: וְהִרְנָךְ. זֶה צַעַר הָעֲבוּר: בְּעֶצֶב תֵּלְדִּי
בָּנִים. זֶה צַעַר הַלְדָּה: וְאֶל־אִישֶׁךָ תִּשְׁוֹקֶתְךָ.
לְתִשְׁמִישׁ, וְאַף עַל פִּי כֵן אֵין לָךְ מִצַּח לְתַבְעוֹ בְּפֹה,
אֶלָּא "הוּא יִמְשַׁל־בְּךָ", הַכֹּל מִמֶּנּוּ וְלֹא מִמֶּךָ:
תִּשְׁוֹקֶתְךָ. תִּתְּנוֹתְךָ, כְּמוֹ: (ישעיה כט) "וְנִפְשׁוּ
שׁוֹקֶקָה": (יז) אָרוּרָה הָאָדָמָה בְּעֻבּוּרָךְ. תַּעֲלֶה
לָךְ דְּבָרִים אֲרוּרִים, כְּגוֹן: זְבוּכִים, וּפְרַעוֹשִׁים

מִנָּה לִיטָא אַרְעָא בְּדִילָךְ בְּעֵמֶל
תִּכְלִינָה כָּל יוֹמֵי חַיֶּיךָ:
יח וְכֹבֵדִין וְאַטְדִּין תַּצְמַח לָךְ
וְתִכּוֹל יֵת עֶסְבָּא דְחֻקְלָא:
יט בְּזַעְתָּא דְאַפִּיךָ תִּכּוֹל לְחַמָּא
עַד דְּתִיתּוּב לְאַרְעָא דְמִנָּה
אֲתַבְרִיתָא אַרִי עֲפָרָא אֶת וְלַעֲפָרָא
תִּתּוּב: כ וְקָרָא אָדָם שֵׁם אֶתְתָּה
חֲוָה אַרִי הִיא הֵוָה אֲמָא דְכָל בְּנֵי
אֲנָשָׁא: כא וַעֲבַד יְיָ אֱלֹהִים
לְאָדָם וּלְאֶתְתָּה לְבוֹשִׁין דִּיקָר
עַל מִשְׁךָ בְּשָׂרִיהוֹן וְאַלְבִּישָׁנוֹן:
כב וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הֵא אָדָם הֵוָה
יְחִידִי בְּעֵלְמָא מִנָּה לְמִידַע טַב
וּבִישׁ וּכְעַן דִּילְמָא יוֹשִׁיט יָדָהּ
וְיֹסֵב אָף מֵאִילָן חַיָּא וְיִכּוֹל וְיַחֲי
לְעָלָם: כג וְשִׁלְחָה יְיָ אֱלֹהִים
מִגִּינְתָּא דַּעֲדָן לְמַפְלַח בְּאַרְעָא

אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אֶרְוֶה
הָאֲדָמָה בְּעִבּוּרְךָ בְּעֶצְבוֹן תֹּאכֲלֶנָּה כָּל יְמֵי
חַיֶּיךָ כס"י: יח וְקוֹץ וְדִרְדָּר תַּצְמִיחַ לָךְ וְאֲכַלְתָּ
אֶת־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה כס"י: יט בְּזַעַת אֲפִיךָ תֹאכַל
לֶחֶם עַד שׁוֹבְךָ אֶל־הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לָקַחְתָּ
כִּי־עֹפֶר אֶתָּה וְאֶל־עֹפֶר תָּשׁוּב כס"י: כ וַיִּקְרָא
הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הִוא הִיתָה אִם
כָּל־חַי כס"י: כא וַיַּעַשׂ יְהוָה אֱלֹהִים לְאָדָם
וּלְאִשְׁתּוֹ כְּתָנוֹת עוֹר וַיִּלְבָּשֵׂם כס"י: כב וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֱלֹהִים הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאֶחָד
מִמֶּנּוּ לְדַעַת טוֹב וָרָע וְעַתָּה אֶפְרִי־שִׁלַּח יָדוֹ
וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וַחֲי לְעָלָם כס"י:
כג וַיִּשְׁלַחֵהוּ יְהוָה אֱלֹהִים מִגִּן־עֲדָן לְעַבְדָּ

רש"י

מִצָּא עוֹר כְּגִידוֹ. לְפִיכָף: "וַיִּפֹּל... תַּרְדֵּמָה", וְעַל
יָד שֶׁכָּתַב: "וַיִּהְיוּ שְׁנֵיהֶם עֲרוּמִים", סִמָּךְ לוֹ פֶּרֶשֶׁת
הַנֶּחֱשׁ, לְהוֹדִיעַךְ שֶׁמִּתּוֹךְ שָׂרָא אֹתָם עֲרֻמִּים וְרָאָה
אֹתָם עֲסוּקִים בְּתַשְׁמִישׁ, נִתְאַוָּה לָהּ וּבָא עֲלֵיהֶם
בְּמַחֲשָׁבָה וּבְמִרְמָה: חֲוָה. נֹפֵל עַל לְשׁוֹן חַיָּה,
שֶׁמִּחַיָּה אֶת וְלְדוֹתֶיהָ, כְּאֲשֶׁר תֹּאמַר (קֵהֶלֶת ב כב):
"מָה הָיָה לְאָדָם" בְּלִשׁוֹן הָיָה: (כא) כְּתָנוֹת עוֹר.
יֵשׁ דְּבָרֵי אֲגָדָה אוֹמְרִים: חֲלָקִים כְּצִפְרֵן הָיוּ
מְדַבְּקִים עַל עוֹרָן, וְיֵשׁ אוֹמְרִים: דְּכָר הִבָּא מִן
הָעוֹר, כְּגוֹן צֶמֶר הָאֲרָנְבִים שֶׁהוּא רַף וְחָם, וְעָשָׂה
לָהֶם כְּתָנוֹת מִמֶּנּוּ: (כב) הָיָה כְּאֶחָד מִמֶּנּוּ. הָרִי
הוּא יְחִיד בְּתַחְתּוּנִים, כְּמוֹ שְׁאֵנִי יְחִיד בְּעֲלִיּוֹנִים,
וְמָה הִיא יְחִידָתָהּ? "לְדַעַת טוֹב וָרָע", מָה שְּׂאִין כֵּן
בְּבִהְמָה וְחַיָּה: וְעַתָּה פֶּן־יִשְׁלַח יָדוֹ וְגו'. וּמִשְׁחִיחָהּ
לְעוֹלָם, הָרִי הוּא קְרוֹב לְהַטְעוֹת הַבְּרִיּוֹת אַחֲרָיו,
וְלֹאמַר אָף הוּא אֵלֹהִים. וְיֵשׁ מְדַרְשֵׁי אֲגָדָה, אֲכַל אֵין

וּנְמָלִים. מִשָּׁל לִיּוֹצֵא לְתַרְבוֹת רָעָה, וְהַבְּרִיּוֹת
מְקַלְלוֹת שְׂדִים שֶׁיֵּנֶק מֵהֶם: (יח) וְקוֹץ וְדִרְדָּר
תַּצְמִיחַ לָךְ. הָאֲרֵץ, כְּשֶׁתִּזְרָעָנָה מִיְּגֵי וָרָעִים, תַּצְמִיחַ
קוֹץ וְדִרְדָּר, קוֹנֵדִים וְעַכְבִּיּוֹת, וְהֵן נֹאכָלִים עַל יְדֵי
תְּקוֹן (בִּיצָה לד): וְאֲכַלְתָּ אֶת־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה. וְמָה
קָלָלָהּ הִיא זֹה, וְהֵלֵא בְּכִרְכָּה נֹאמַר לוֹ: "הִנֵּה נִתְּתִי
לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע וָגוֹ"? אֵלֶּא מָה אָמַר
כָּאן בְּרֹאשׁ הָעוֹנֵן: "אֶרְוֶה הָאֲדָמָה בְּעִבּוּרְךָ
בְּעֶצְבוֹן תֹּאכֲלֶנָּה", וְאַחֵר הָעֶצְבוֹן: "וְקוֹץ וְדִרְדָּר
תַּצְמִיחַ לָךְ", כְּשֶׁתִּזְרָעָנָה קִטְנִיּוֹת, אוֹ יִרְקוֹת גִּנָּה,
הִיא תַּצְמִיחַ לָךְ קוֹצִים, וְדִרְדָּרִים וְשָׂאֵר עֲשָׂבֵי
הַשָּׂדֶה, וְעַל כְּרִחְף תֹּאכֲלֶם: (יט) בְּזַעַת אֲפִיךָ.
לְאַחֵר שֶׁתִּטְרִיחַ בּוֹ הַרְבֵּה: (כ) וַיִּקְרָא הָאָדָם.
חֲזוֹר הַכְּתוּב לְעִנְיָנוּ הָרִאשׁוֹן: "וַיִּקְרָא הָאָדָם
שְׁמוֹת", וְלֹא הִפְסִיק אֵלֶּא לְלַמֶּדךָ שֶׁעַל יְדֵי קְרִיאַת
שְׁמוֹת נִזְדַּוְּגָה לוֹ חֲוָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב "וּלְאָדָם לֹא

דאיתברי מתמן: כד ותרף ית
 אדם ואשרי מלקדמין לגינתא
 דעדן ית כרוביא וית שגן חרבא
 דמתהפכא למיטר ית אורח אילן
 חייא: א ואדם ידע ית חנה
 אתתה ועדיאת וילידת ית
 קין ואמרת קניתי גברא (מן)
 קדם יי: ב ואוסיפת למילד ית
 אחוהי ית הבל והנה הבל רעי
 ענא וקין הנה פלח בארעא:
 ג והנה מסוף יומין ואיתי קין
 מאבא דארעא תקרבתא קדם יי:
 ד והבל איתי אף הוא מבכרי
 ענה ומשמנהון והות רעוא מן
 קדם יי להבל ולקורבנה:
 ה ולקין ולקורבנה לא הות רעוא
 ותקף לקין לחדא ואתקבישו
 אפוחי: ו ואמר יי לקין למא
 תקיף לך ולמא אתקבישו אפיף:
 ז הלא אם תיטיב עובדך ישתבק
 לך ואם לא תיטיב עובדך ליום
 דינא חטאת גטיר ודעתיך

את־האדמה אשר לקח משם: כד ויגרש את־
 האדם וישכן מקדם לגן־עדן את־הכרבים
 ואת להט החרב המתהפכת לשמור את־דרך
 עץ החיים כס"י: ס ד א והאדם ידע את־חנה
 אשתו ותהר ותלד את־קין ותאמר קניתי
 איש את־יהוה כס"י: ב ותסוף ללדת את־אחיו
 את־הבל ויהי־הבל רעה צאן וקין היה עבד
 אדמה כס"י: ג ויהי מקץ ימים ויבא קין מפרי
 האדמה מנחה ליהוה כס"י: ד והבל הביא גם־
 הוא מבכרות צאנו ומחלבהן וישע יהוה
 אל־הבל ואל־מנחתו כס"י: ה ואל־קין ואל־
 מנחתו לא שעה ויחר לקין מאד ויפלו פניו:
 ו ויאמר יהוה אל־קין למה חרה לך ולמה
 נפלו פניך: ז הלא אם־תיטיב שאת ואם לא
 תיטיב לפתח חטאת רבץ ואלריך תשוקתו

רע"י

מישבין על פשוטו: (כד) מקדם לגן עדן.
 במזרחו של גן עדן, חוץ לגן: את־הכרבים.
 מלאכי חבלה: החרב המתהפכת. ולה להט לאים
 עליו מלפנס עוד לגן. תרגום להט, שגן, כמו שלף
 שנגא, ובכשון לע"ז לאמ"ה (קלינגע), ומדרשי
 אגדה יש, ואני איני בא אלא לפשוטו:
 (א) והאדם ידע. כבר קדם הענין של מעלה קדם
 שחטא ונטרד מגן עדן, וכן ההריון והלדה, שאם
 כתוב "וידע אדם", נשמע שלאחר שנטרד היו לו
 פנים: קין. על שם "קניתי": את ה'. כמו עם ה',
 כשבא אותי ואת אישי, לבדו בראנו, אבל בזה,
 שתפים אנו עמו (נדה לא): את־קין את־אחיו
 את־הבל. ג' אתים רבויים הם, מלמד שתאומה

נולדה עם קין, ועם הבל נולדו שתיים, לכך נאמר
 "ותסף" (בראשית רבה): (ב) רעה צאן. לפי
 שנתקללה האדמה פרש לו מעבודתה: (ג) מפרי
 האדמה. מן הגרוע, ויש אגדה שאומרת: זרע
 פשתן היה. (דבר אחר: מפרי, מאיזה שפא לידו,
 לא טוב ולא מבקר): (ד) וישע. ויפן, וכן: "ואל
 מנחתו לא שעה", לא פנה, וכן "ואל ישעו", לא
 יפנו, וכן: (איוב יד) "שעה מעליו", פנה מעליו:
 וישע. ירדה אש ולחכה מנחתו: (ז) הלא אם
 תיטיב. כתרגומו פרושו: לפתח חטאת רבץ.
 לפתח קברך חטאך שמור: ואלריך תשוקתו. של
 חטאת, הוא יצר הרע, תמיד שוקק ומתאנה
 להכשילך: ואתה תמשל־בו. אם תרצה, תתגבר

וְאֵתָהּ תִּמְשַׁלְבוּ כְּשִׁי׃ ח וַיֹּאמֶר קִין אֶל־הֶבֶל
אָחִיו וַיְהִי בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה וַיִּקָּם קִין אֶל־הֶבֶל
אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ כְּשִׁי׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־קִין אֵי
הֶבֶל אָחִיךָ וַיֹּאמֶר לֹא יָדַעְתִּי הִשְׁמַר אָחִי
אָנֹכִי כְּשִׁי׃ י וַיֹּאמֶר מַה עָשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ
צֹעֲקִים אֵלַי מִן־הָאֲדָמָה כְּשִׁי׃ יא וְעַתָּה אָרוּר
אַתָּה מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת־פִּיהָ
לִקְחַת אֶת־דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדְךָ כְּשִׁי׃ יב כִּי תַעֲבֹד
אֶת־הָאֲדָמָה לֹא־תִסֵּף תֵּת־כֹּחָהּ לָךְ גַּע וְנָד
תִּהְיֶה בָאָרֶץ כְּשִׁי׃ יג וַיֹּאמֶר קִין אֶל־יְהוָה גָּדוֹל
עֲוֹנִי מִנְּשׂוֹא כְּשִׁי׃ יד הֵן גִּרְשִׁית אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל
פְּנֵי הָאֲדָמָה וּמִפְּנֵיךָ אֶפְתָּר וְהָיִיתִי גַע וְנָד
בָּאָרֶץ וְהָיָה כָל־מִצְאֵי יַהֲרָגֵנִי׃ טו וַיֹּאמֶר לוֹ

לִּאתְפָּרַעַא מִנָּךְ אִם לֹא תַתּוּב וְאִם
תַּתּוּב יִשְׁתַּבֵּק לָךְ׃ ח וַאֲמַר קִין
לְהֶבֶל אָחוּהִי וְהָנָה בְּמַהוּיָהוּן
בְּחִקְלָא וְקָם קִין בְּהֶבֶל אָחוּהִי
וְקָטְלָה׃ ט וַאֲמַר יְיָ לְקִין אֵן הֶבֶל
אָחוּךָ וַאֲמַר לֹא יָדַעְנָא הִנְטֵר אָחִי
אָנָּא׃ י וַאֲמַר מַה עֲבַדְתָּא קֹל דְּם
זִרְעִין דַּעֲתִידִין לְמַפֵּק מִן אָחוּךָ
קָבִילִין גְּדָמִי מִן אָרְעָא׃ יא וְכַעַן
לִיט אַתָּה מִן אָרְעָא דַּפְתַּחַת יֵת
פּוּמָה וְקָבִילַת יֵת דְּמָה דְּאָחוּךָ מִן
יָדְךָ׃ יב אֲרִי תְפִלַּח בְּאָרְעָא לֹא
תוֹסִיף לְמַתֵּן חִילָה לָךְ מִשְׁלֹטִל
וְגַלִּי תְהִי בְּאָרְעָא׃ יג וַאֲמַר קִין
גָּדָם יְיָ סָגִי חוּבִי מִלְּמַשְׁבָּק׃
יד הָא תְּרִיכְתָּא יֵתִי יוֹמָא דִּין
מֵעַל אִפִּי אָרְעָא וּמִן גְּדָמָךְ לִית
אֶפְשָׁר לְאַטְמָרָא וְאָחִי מִשְׁלֹטִל
וְגַלִּי בְּאָרְעָא וְיֵהִי כָל דִּישְׁכַּחְנִי
יִקְטִילֵנִי׃ טו וַאֲמַר לֵה יְיָ לְכֹן

רש"י

מִנְּשׂוֹא. בְּתַמִּיקָה, אֶתָּה טוֹעֵן עֲלִיּוֹנִים וְתַחְתּוֹנִים,
וְעוֹנֵי אֵי אֶפְשָׁר לָךְ לְטַעַן? (ב"ר): (טו) לְכֹן
כָּל־הֶרֶג קִין. זֶה אֶחָד מִן הַמִּקְרָאוֹת שֶׁקָּצְרוּ
דְּבָרֵיהֶם, וְרָמְזוּ וְלֹא פָּרְשׁוּ: "לְכֹן כָּל־הֶרֶג קִין",
לְשׁוֹן גְּעָרָה, כֹּה יַעֲשֶׂה לוֹ כָּךְ וְכָךְ עֲנֵשׁוּ, וְלֹא פָּרַשׁ
עֲנֵשׁוּ: שְׂבָעֲתִים יָקָם. אֵינִי רוֹצֵה לְהַנָּקֵם מִקִּין
עַכְשָׁו, לְסוּף שְׂבָעָה דּוֹרוֹת אֲנִי נוֹקֵם נִקְמָתִי מִמֶּנּוּ,
שְׂעִימָד לְמָךְ מִבְּנֵי בְּנֵי וַיַּהַרְגֵהוּ, וְסוּף הַמִּקְרָא
שֶׁאָמַר: "שְׂבָעֲתִים יָקָם", וְהוּא נִקְמַת הֶבֶל מִקִּין.
לְמַדְנֵה שֶׁתַּחֲלַת הַמִּקְרָא לְשׁוֹן גְּעָרָה הִיא שְׁלֹא תִּהְיֶה
בְּרִיָּה מְזִיקָתוֹ, וְכִיּוֹצֵא בּוֹ (שְׁמוּאֵל ב ה): "וַיֹּאמֶר דָּוִד
כָּל מִכָּה יְבוֹסִי וַיִּגַּע בְּצַנּוֹר", וְלֹא פָּרַשׁ מַה יַּעֲשֶׂה
לוֹ, אֲבָל דִּבְרַת הַכְּתוּב בְּרָמְזוֹ, "כָּל מִכָּה יְבוֹסִי וַיִּגַּע
בְּצַנּוֹר וַיִּקְרַב אֶל הַשַּׁעַר וַיִּכְבְּשֻׁנּוּ, וְאֵת הָעוֹרִים
וְגו'", וְגַם אוֹתָם יָכָה, עַל אֲשֶׁר אָמְרוּ: 'הָעוֹר
וְהַפֶּסֶת לֹא יָבֹא אֶל תּוֹךְ הַבַּיִת', הַמִּכָּה אֶת אֱלֹהֵי

עֲלִיו: (ח) וַיֹּאמֶר קִין. נִכְנָס עִמּוֹ בְּדִבְרֵי רִיב
וּמִצָּה, לְהַתְּעוֹלֵל עֲלָיו לְהַרְגוֹ, וַיֵּשׁ בָּזֶה מִדְּרָשִׁי
אֲגָדָה, אֲךָ זֶה יֵשׁוּבוּ שֶׁל מִקְרָא: (ט) אֵי הֶבֶל
אָחִיךָ. לְהַכְנִס עִמּוֹ בְּדִבְרֵי נַחַת, אוֹלִי יֵשׁוּב, וַיֹּאמֶר:
'אֲנִי הִרְגֵיתִי וְחִטָּאתִי לָךְ': לֹא יָדַעְתִּי.
נַעֲשֶׂה כְּגוֹנֵב דַּעַת הָעֲלִיּוֹנָה: הִשְׁמַר אָחִי. לְשׁוֹן
תַּמָּה הוּא, וְכֵן כָּל ה"א הַנִּקְוָדָה בְּחֹטֵף פֶּתַח:
(י) דְּמֵי אָחִיךָ. דָּמוֹ וְדָם וִרְעִיּוּתִיו. דִּבְרַת אַחֵר,
שֶׁעָשָׂה בּוֹ פְּצָעִים הַרְבֵּה, שְׁלֹא הָיָה יוֹדֵעַ מִהֵיכָן
נִפְשׁוֹ יוֹצֵאָה (סְנַהֲדִין לו): (יא) מִן הָאֲדָמָה. יוֹתֵר
מִמָּה שֶׁנִּתְקַלְלָה הִיא כֶּכֶר בְּעוֹנָה, וְגַם בְּזוֹ הוֹסִיפָה
לְחִטָּא: אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת־פִּיהָ לִקְחַת אֶת־דְּמֵי
אָחִיךָ וְגו'. וְהִנֵּי מוֹסִיף לָהּ קָלָלָה אֲצִלָּךְ: "לֹא
תִסֵּף תֵּת־כֹּחָהּ" (סְפָרִים אַחֲרִים: הַכֹּל דְּבוּר אֶחָד,
מִ"מִן הָאֲדָמָה" עַד בָּאן): (יב) גַּע וְנָד. אֵין לָךְ
רְשׁוּת לְדוֹר בְּמָקוֹם אֶחָד: (יג) גָּדוֹל עוֹנֵי

יְהוָה לָבֶן כָּל־הָרֶג קִין שְׁבַע־עִתִּים יָקָם וַיֵּשֶׁם
 יְהוָה לְקִין אוֹת לְבִלְתִּי הַכּוֹת־אֹתוֹ כָּל־
 מִצְאוֹ רַשׁ"י: טו וַיֵּצֵא קִין מִלִּפְנֵי יְהוָה וַיֵּשֶׁב
 בְּאֶרֶץ־נוֹד וַתֹּהֶר וַתֵּלֶד אֶת־חֲנוּךְ וַיְהִי בְנָה עוֹר
 וַיִּקְרָא שֵׁם הָעִיר כְּשֵׁם בְּנוֹ חֲנוּךְ רַשׁ"י: יח וַיֹּולֶד
 לְחֲנוּךְ אֶת־עִירָד וְעִירָד יָלַד אֶת־מַחֲוִיאל
 וּמַחֲוִיאל יָלַד אֶת־מֶתוֹשָׁאֵל וּמֶתוֹשָׁאֵל יָלַד
 אֶת־לָמֶךְ רַשׁ"י: חמישי יט וַיִּקַּח־לוֹ לְמֶכֶּךְ שְׁתֵּי נָשִׁים
 שֵׁם הָאֶחָת עֵדָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית צִלְהָ רַשׁ"י:

רַשׁ"י

כָּל קָטִיל קִין לְשִׁבְעָא דְרִין
 יתְפַרַע מִנָּה וְשׁוּי יִי לְקִין אֶתָּא
 בְּדִיל דְּלֹא לְמַקְטִיל יְתָה כָּל
 דִּישְׁכַּחנָּה: טו וַיִּפֹּק קִין מִן קֳדָם
 יִי וַיֵּתִיב בְּאַרְעָא גָלִי וּמַטְלִטִל
 דְּהוּה עֲבִידָא עֲלוּהִי מִלְּקַדְמִין
 דְּגִינְתָא דְעֵדֶן: יז וַיֵּדַע קִין יֵת
 אֶתְתָּה וַעֲדִיאָת וַיִּלְדֵת יֵת חֲנוּךְ
 וְהוּה בְנִי קֳרָתָא וַיִּקְרָא שְׁמָא
 דְּקֳרָתָא כְּשׁוּם בְּרָה חֲנוּךְ:
 יח וַאֲתִילִיד לְחֲנוּךְ יֵת עִירָד
 וְעִירָד אוֹלִיד יֵת מַחֲוִיאל
 וּמַחֲוִיאל אוֹלִיד יֵת מֶתוֹשָׁאֵל
 וּמֶתוֹשָׁאֵל אוֹלִיד יֵת לָמֶךְ:
 יט וַנָּסִיב לָהּ לָמֶךְ תְּרִיתִין נָשִׁין

שהוא אומר בזכר 'הוליד', ויש מקום שהוא
 אומר 'ילד', שהלדה משמשת שתי לשונות:
 לדת האשה, נישטר"א בלע"ז, וזריעת תולדות
 האיש, אינוזינד"ר בלע"ז. כשהוא אומר 'הוליד',
 בלשון הפעיל, מדבר בלדת האשה: פלוני
 הוליד את אשתו, בן או בת, וכשהוא אומר
 'ילד', מדבר בזריעת האיש, והוא בלע"ז
 אניידרי"ר: (יט) ויקח לו למהר. לא היה
 לו לפרש כל זה, אלא למדנו מסוף הענין
 שקים הקדוש ברוך הוא הבטחתו שאמר:
 "שבעתים יקם קין", ועמד למך לאחר שהוליד
 בנים ועשה דור שביעי והרג את קין, זהו
 שאמר "כי איש הרגתי לפצעי וגו'": שתי
 נשים. (כ"ר) כך היה דרכן של דור המבול:
 אחת לפרה ורבקה ואחת לתשמיש, זו שהיא
 לתשמיש משקה כוס של עקרין (ספרים אחרים
 אינו), כדי שתעקר, ומקשטת ככלה ומאכילה
 מצדנים, וחברתה נזופה ואכלה פאלמנה. וזהו
 שפרש איוב (כד כא): "רועה עקרה לא תלד,
 ואלמנה לא ייטיב", כמו שמפרש באגדת חלק:
 עדה. היא של פרה ורבקה, על שם שמגנה
 עליו ומוסרת מאכלו (ספרים אחרים: ממאכלו).
 עדה תרגום של סורה: צלה. היא של

אני אעשנו ראש ושר, כאן קצר דבריו, ובדברי
 הימים א' (יא ו) פרש יהיה לראש ולשר: וישם
 ה' לקין אות. חקק לו אות משמו במצחו,
 (ספרים אחרים): "כל מוצאי יהרגני", הבהמות
 והחיות, אבל בני אדם עדין לא היו שירא
 מהם, רק אביו ואמו, ומהם לא היה ירא
 שיהרגוהו, אלא אמר: עד עכשו היה פחדתי
 על כל החיות, כמו שכתוב: "ומוראכם וגו'",
 ועכשו, בשביל עון זה לא יראו ממני החיות
 ויהרגוני, מיד: "וישם ה' לקין אות", החזיר
 מוראו על הכל: (טז) ויצא קין. יצא
 בהכנעה, כגונב דעת העליונה: בארץ נוד.
 בארץ שכל הגולים נדים שם: קדמת עדן. שם
 גלה אביו כשגרש מגן עדן, שנאמר: "וישפן
 מקדם לגן עדן וגו'", לשמר את שמירת דרוך
 מבוא הגן, שיש ללמד שהיה אדם שם, ומצינו
 רוח מזרחית קולטת בכל מקום את הרוצחים,
 שנאמר: (דברים ד) "אז יבדיל משה וגו' מזרחה
 שמש". דבר אחר: "בארץ נוד", כל מקום
 שהלך היתה הארץ מזדעזעת תחתיו, והבריות
 אומרים: "סורו מעליו, זהו שהרג את אחיו":
 (יז) ויהי קין "בנה עיר ויקרא שם העיר"
 לזכר בנו חנוך: (יח) ועירד ילד. יש מקום

שום חד עדה ושום תנחיתא צלה: כ וילידת עדה ית יבל הוא הוה רבהון דכל דיתבי משכנין ומרי בעיר: כא ושום אחוהי יובל הוא הוה רבהון דכל דמנגן על פום נבלא ידעי זמר פנורא ואבובא: כב וצלה אף היא ילידת ית תובל קין רבהון דכל ידעי עיבידת נחשא ופרזלא ואחתה דתובל קין נעמה: כג ואמר למך לנשוהי עדה וצלה שמען קלי נשי למך אציתא לממרי לא גברא קטלית דבדילה אנא סביל חובי ואף לא עולימא חבלית דבדילה ישתצי זרעי: כד ארי לשבעא דרין איתלין

ב ותלד עדה את־יבל הוא הִיה אָבִי יֵשֶׁב אֶהֱלֹ וּמִקְנָהָ כס"י: כא וְשֵׁם אָחִיו יוֹבֵל הִיה אָבִי כָל־תִּפְשׁ בְּנֹר וְעֹגֵב: כב וְצִלָּה גַם־הִוא יִלְדָה אֶת־תּוֹבֵל קַיִן לְטֹשׁ כָּל־חֹרֶשׁ נְחֹשֶׁת וּבְרִזָּל וְאַחֹת תּוֹבֵל־קַיִן נַעֲמָה כס"י: ששי כג וַיֹּאמֶר לְמֶךְ לְנִשְׁוֵי עֵדָה וְצִלָּה שְׁמַעֲנָן קוֹלִי נִשְׁוֵי לְמֶךְ הָאִזְנָה אִמְרָתִי כִּי אִישׁ הָרְגָתִי לִפְעֻעִי וַיֵּלֶד לַחֲבֶרְתִּי כס"י: כד כִּי שְׁבַעֲתִים

רש"י

והיו נשיו פורשות ממנו והוא מפסן: שמען קולי. להשמע לי לתשמיש: וכי איש אשר הרגתי, לפעמי הוא נהרג, וכי אני פצעתיו מזיד, שיהא הפצע קרוי על שמי? וילד אשר הרגתי, לחברתי נהרג? כלומר על ידי חברתי, בתמיהה. והלא שוגג אני ולא מזיד, לא זהו פצעי ולא זהו חברתי: פצע. מכת חרב, או חץ, מקאדור"ה בלע"ז: (כד) כי שבעתים יקם קין. קין, שהרג מזיד, נתלה לו עד שבכזה דורות, אני שהרגתי שוגג, לא כל שכן שיתלה לי שביעיות הרבה?: שבעים ושבעה. לשון רבוי שביעיות אחז לו, כך דרש רבי תנחומא, ומדרש בראשית רבה: לא הרג למך כלום, ונשיו פורשות ממנו משקימו פריה ורביה, לפי שנגזרה גזרה לכלות זרעו של קין לאחר שבכזה דורות, אמרו: 'מה אנו יולדות לבנהלה. למחר המבול בא ושוטף את הכל'. והוא אומר להן: "וכי איש הרגתי לפעמי", וכי אני הרגתי את הכל שהיה איש בקומה וילד בשנים, שיהא זרעי פלה באותו עון? ומה קין שהרג, נתלה לו שבכזה דורות, אני שלא הרגתי, לא כל שכן שיתלו לי שביעיות הרבה? וזהו קל וחמר של שטות. אם כן, אין הקדוש ברוך הוא גובה את חובו ומקיים את

תשמיש, על שם שיושבת תמיד בצלו, דברי אגדה הם בבראשית רבה: (כ) אבי ישב אהל ומקנה. הוא היה הראשון לרועי בהמות במדברות, ויושב אהלים, חדש כאן וחדש כאן בשביל מרעה צאנו, וכשפלה המרעה במקום זה, הולך ותוקע אהלו במקום אחר. ומדרש אגדה: בונה בתים לעבודת אלילים, כמה דאת אמר (יחזקאל ח ג): "סמל הקנאה המקנה", וכן אחיו: "תפש כנור ועוגב" לומר לעבודת אלילים: (כב) תובל קין. תובל אמנותו של קין, תובל, לשון תכלין, תובל והתקין אמנותו של קין, לעשות כלי זין לרוצחים: לטש כל־חרש נחשת וברזל. מחדד אמנות נחשת וברזל, כמו (איוב טז ט): "ילטש עיניו לי". חרש, אינו לשון פועל (בסגו"ל) אלא לשון פועל (בצירי), שהרי נקוד קמץ קטן וטעמו למטה, כלומר מחדד ומצחצח כל כלי אמנות נחשת וברזל: נעמה. היא אשתו של נח, בבראשית רבה: (כג) שמען קולי. שהיו נשיו פורשות ממנו מתשמיש, לפי שהרג את קין ואת תובל קין בנו, שהיה למך סומא ותובל קין מושכו, וראה את קין ונדמה לו כחיה, ואמר לאכיו למשך בקשת, והרגו, וכיון שידע שהוא קין זקנו, הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהם והרגו,

לְקִינָן הָלֹא לְלִמְךָ בְּרָה שְׂבָעִין
וְשְׂבָעָא: כה וידע אדם עוד ית
אתתה וילידת בר וקרת ית שמה
שת ארי אמר יחב לי יי בר אחרן
חלף הכל דקטלה קין: כו ולשת
אף הוא אתיליד בר וקרא ית
שמה אנוש בכך ביומוהי חלו בני
אנשא מלצלֵאה בשמא די: א
דין ספר תולדת אדם ביומא
דברא יי אדם בדמות אלהים
עבד יתה: ב דבר ונוקבא בראנון
ובריך יתהון וקרא ית שמֵהון
אדם ביומא דאתבריאו: ג וחיא
אדם מאה ותלתין שנין ואוליד
בדמותה דדמי לה וקרא ית שמה
שת: ד ויהו יומי אדם בטר
דאוליד ית שת תמני מאה שנין
ואוליד בנין ובנן: ה ויהו כל
יומי אדם דחיא תשע מאה
ותלתין שנין ומית: ו וחיא שת
מאה וחמש שנין ואוליד ית
אנוש: ז וחיא שת בטר דאוליד
ית אנוש תמני מאה ושבע שנין
ואוליד בנין ובנן: ח ויהו כל
יומי שת תשע מאה ותרתא עשרי
שנין ומית: ט וחיא אנוש

עֶשְׂרֵה שָׁנָה וְתִשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת: ס וַיְחִי אֲנוֹשׁ תִּשְׁעִים שָׁנָה

יָקִים קִינָן וְלִמְךָ שְׂבָעִים וְשְׂבָעָה כס"י: כה וידע
אדם עוד את-אשתו ותלד בן ותקרא את-
שמו שת כי שת-לי אלהים זרע אחר תחת
הכל כי הרגו קין כס"י: כו ולשת גם-הוא
ילד-בן ויקרא את-שמו אנוש אז הוחל לקרא
בשם יהוה כס"י: ס ה א זה ספר תולדת אדם
ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים עשה
אותו כס"י: ב זכר ונקבה בראם ויברך אתם
ויקרא את-שם אדם ביום הבראם: ג ויחי
אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו
בצלמו ויקרא את-שמו שת כס"י: ד ויהיו ימי
אדם אחרי הולידו את-שת שמנה מאת שנה
ויולד בנים ובנות: ה ויהיו כל-ימי אדם
אשר-חי תשע מאות שנה ושלשים שנה
וימת: ס ויחי-שת חמש שנים ומאת שנה
ויולד את-אנוש: ז ויחי-שת אחרי הולידו
את-אנוש שבע שנים ושמנה מאות שנה
ויולד בנים ובנות: ח ויהיו כל-ימי-שת שתים
עשרה שנה ותשע מאות שנה וימת: ס ויחי אנוש תשעים שנה

רש"י

תאָנוֹתוֹ (בראשית רבה): (כו) אָז הוּחַל. לְשׁוֹן חֲלִין,
לְקָרָא אֶת שְׁמוֹת הָאָדָם וְאֵת שְׁמוֹת הָעֶצְבִּים בְּשֵׁמוֹ
שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, לַעֲשׂוֹתָן אֱלִילִים וְלִקְרוֹתָן
אֱלֹהוֹת: (א) זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם. זֶה הִיא סְפִירַת
תּוֹלְדוֹת אָדָם, וּמִדְּרָשִׁי אֲגָדָה יֵשׁ רַבִּים: בְּיוֹם בְּרָא
וְגו'. מִגִּיד שְׂפִיּוֹם שֶׁנִּבְרָא, הוֹלִיד: (ג) שְׁלֹשִׁים
וּמֵאֵת שָׁנָה. עַד כָּאן פֶּרֶשׁ מִן הָאִשָּׁה (ב"ר):

דְּבָרוֹ: (כה) וַיֵּדַע אָדָם וְגו'. בָּא לוֹ לְמַךְ אֲצֵל
אָדָם הָרֵאשׁוֹן וְקָבַל עַל נָשׁוֹ, אָמַר לָהֶם: 'כִּי עָלִיכֶם
לְדַקֵּק עַל גִּזְרֹתַי שֶׁל מְקוֹם? אַתֶּם עֹשׂוֹ מִצְוֹתַי, וְהוּא
יַעֲשֶׂה אֶת שְׁלוֹ. אָמְרוּ לוֹ: 'קִשְׁט עֲצָמְךָ
תַּחלָּה, וְהֵלֹא פִרְשַׁת מֵאִשְׁתְּךָ זֶה מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים
שָׁנָה, מִשְׁנֻקְנָסָה מִיתָה עַל יָדְךָ, מִיָּד: "וַיֵּדַע אָדָם
וְגו'", וּמֵהוּ עוֹד? לְלַמֵּד, שֶׁנִּתְּסַפֵּה לוֹ תַּאֲוָה עַל

תשעין שנין ואוליד ית קינן:
 י וחיא אנוש בטר דאוליד ית
 קינן תמני מאה וחמש עשרי
 שנין ואוליד בנין ובנן: יא והו
 כל יומי אנוש תשע מאה וחמש
 שנין ומית: יב וחיא קינן שבעין
 שנין ואוליד ית מהללאל:
 יג וחיא קינן בטר דאוליד ית
 מהללאל תמני מאה וארבעין
 שנין ואוליד בנין ובנן: יד והו
 כל יומי קינן תשע מאה ועשר
 שנין ומית: טו וחיא מהללאל
 שתין וחמש שנין ואוליד ית
 יז: טז וחיא מהללאל בטר
 דאוליד ית יז תמני מאה
 ותלתין שנין ואוליד בנין ובנן:
 יז והו כל יומי מהללאל תמני
 מאה ותשעין וחמש שנין ומית:
 יח וחיא יז מאה ושתין ותרתין
 שנין ואוליד ית חנוך: יט וחיא
 יז בטר דאוליד ית חנוך תמני
 מאה שנין ואוליד בנין ובנן:
 כ והו כל יומי יז תשע מאה
 ושתין ותרתין שנין ומית:
 כא וחיא חנוך שתין וחמש שנין
 ואוליד ית מתושלח: כב והליך
 חנוך בדחלתא דני בטר דאוליד
 ית מתושלח תלת מאה שנין
 ואוליד בנין ובנן: כג והוה כל
 יומי חנוך תלת מאה ושתין
 וחמש שנין: כד והליך חנוך
 בדחלתא דני וליתיה ארי (לא)

ויולד את-קינן: ויחי אנוש אחרי הולידו
 את-קינן חמש עשרה שנה ושמונה מאות
 שנה ויולד בנים ובנות: יא ויהיו כל-ימי אנוש
 חמש שנים ותשע מאות שנה וימת: ס
 יב ויחי קינן שבעים שנה ויולד את-מהללאל:
 יג ויחי קינן אחרי הולידו את-מהללאל
 ארבעים שנה ושמונה מאות שנה ויולד בנים
 ובנות: יד ויהיו כל-ימי קינן עשר שנים ותשע
 מאות שנה וימת: ס טו ויחי מהללאל חמש
 שנים וששים שנה ויולד את-יז: טז ויחי
 מהללאל אחרי הולידו את-יז שלשים שנה
 ושמונה מאות שנה ויולד בנים ובנות: יז ויהיו
 כל-ימי מהללאל חמש ותשעים שנה ושמונה
 מאות שנה וימת: ס יח ויחי-יז שתים
 וששים שנה ומאת שנה ויולד את-חנוך:
 יט ויחי-יז אחרי הולידו את-חנוך שמונה
 מאות שנה ויולד בנים ובנות: כ ויהיו כל-
 ימי-יז שתים וששים שנה ותשע מאות
 שנה וימת: ס כא ויחי חנוך חמש וששים
 שנה ויולד את-מתושלח: כב ויתהלך חנוך
 את-האלהים אחרי הולידו את-מתושלח
 שלש מאות שנה ויולד בנים ובנות: כג ויהי
 כל-ימי חנוך חמש וששים שנה ושלוש מאות שנה: כד ויתהלך חנוך

רש"י

(כד) ויתהלך חנוך. (ב"ר) צדיק הנה וקל (ספרים) מהר הקדוש ברוך הוא וסלקו והמיתו קדם זמנו,
 אחרים: וקבל) בדעתו לשוב ולהרשיע. לפיכך, וזהו ששנה הכתוב במיתתו לכתב: "ואיננו"

אֱמִית יְתֵהּ יִי: כה וַחֲזָא מְתוּשֶׁלַח
מָאָה וּתְמָנָן וּשְׁבַע שָׁנִין וְאוּלִיד
יֵת לְמָדָּ: כו וַחֲזָא מְתוּשֶׁלַח בְּתֵר
דְּאוּלִיד יֵת לְמָדָּ שְׁבַע מָאָה
וּתְמָנָן וּתְרַתִּין שָׁנִין וְאוּלִיד בְּנִין
וּבָנָן: כז וַהֲוּ כָּל יוֹמֵי מְתוּשֶׁלַח
תְּשַׁע מָאָה וְשִׁתִּין וּתְשַׁע שָׁנִין
וּמִית: כח וַחֲזָא לְמָדָּ מָאָה וּתְמָנָן
וּתְרַתִּין שָׁנִין וְאוּלִיד בָּר: כט
וַקָּרָא יֵת שְׁמָה נָח לְמִימְרָ דִּין
יְנַחֲמָנָא מַעֲבֻדָּנָא וּמְלֹאוֹת יְדִנָּא
מִן אֲרַעָא דִּי לְטִטָּה יִי: ל וַחֲזָא
לְמָדָּ בְּתֵר דְּאוּלִיד יֵת נָח חֲמִשׁ
מָאָה וּתְשַׁעִין וּחֲמִשׁ שָׁנִין וְאוּלִיד
בְּנִין וּבָנָן: לא וַהֲוּ כָּל יוֹמֵי לְמָדָּ
שְׁבַע מָאָה וּשְׁבַעִין וּשְׁבַע שָׁנִין
וּמִית: לב וַהֲוָה נָח בֶּר חֲמִשׁ
מָאָה שָׁנִין וְאוּלִיד נָח יֵת שֵׁם
יֵת נֶחֱם וְיֵת יָפֶת: א וַהֲוָה כֹּד
שְׂרִיאָו בְּנֵי אֲנָשָׁא לְמַסְגִּי עַל אֲפִי
אֲרַעָא וּבְנָתָא אֲתִילִידוּ לְהוֹן:

וַיֻּלְד נֹחַ אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת רַשׁ״י: ו א וַיְהִי כִּי־הִחֵל הָאָדָם

אֶת־הָאֱלֹהִים וַאֲיָנָנוּ כִּי־לָקַח אֹתוֹ
אֱלֹהִים רַשׁ״י: ס שביעי כה וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח שְׁבַע
וּשְׁמָנִים שָׁנָה וּמֵאֵת שָׁנָה וַיֻּלְד אֶת־לְמָדָּ:
כו וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח אַחֲרֵי הוּלִידוֹ אֶת־לְמָדָּ
שְׁתֵּים וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיֻּלְד
בָּנִים וּבָנוֹת: כז וַיְהִי כָּל־יְמֵי מְתוּשֶׁלַח תְּשַׁע
וּשְׁשִׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וּמִית: ס
כה וַיְחִי־לְמָדָּ שְׁתֵּים וּשְׁמָנִים שָׁנָה וּמֵאֵת שָׁנָה
וַיֻּלְד בֶּן רַשׁ״י: כט וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ נָח לֵאמֹר זֶה
יְנַחֲמֵנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ וּמִעֲצָבוֹן יְדִינוּ מִן־הָאָדָמָה
אֲשֶׁר אֲרָרָה יְהוָה רַשׁ״י: ל וַיְחִי־לְמָדָּ אַחֲרֵי
הוּלִידוֹ אֶת־נֹחַ חֲמִשׁ וּתְשַׁעִים שָׁנָה וּחֲמִשׁ
מֵאֵת שָׁנָה וַיֻּלְד בָּנִים וּבָנוֹת: לא וַיְהִי כָּל־יְמֵי
לְמָדָּ שְׁבַע וּשְׁבַעִים שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה
וּמִית: ס לב וַיְהִי־נֹחַ בֶּן־חֲמִשׁ מֵאוֹת שָׁנָה
וַיֻּלְד נֹחַ אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת רַשׁ״י: ו

רַשׁ״י

לחמש מאות? אָמַר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא: 'אם
רָשָׁעִים הֵם, יֵאָבְדוּ בַּמַּיִם וְרַע לְצַדִּיק זֶה (סְפָרִים
אַחֲרִים: לְרַע שֶׁל צַדִּיק זֶה), וְאִם צַדִּיקִים הֵם,
אֲטֵרִיחַ עֲלֵיו לַעֲשׂוֹת תְּבוּת הַרְבֵּה? כִּבֵּשׂ אֶת מַעֲיָנו
וְלֹא הוּלִיד עַד חֲמִשׁ מֵאוֹת שָׁנָה, כִּדִּי שְׁלֹא יֵהָא
יָפֶת, הַגְּדוֹל שְׁבָכָנוּ, רָאוּי לַעֲנִשׁוֹן לְפָנֵי הַמְּבֹרַח
(ב"ר), דְּכַתִּיב: (ישעיה סב) "כִּי הִנֵּעַר בֶּן מָאָה שָׁנָה
יָמוֹת", רָאוּי לַעֲנֵשׁ לַעֲתִיד, וְכֵן לְפָנֵי מִתֵּן תּוֹרָה:
אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת. וְהֵלֹא יָפֶת הַגְּדוֹל
הוּא? אֵלֹא בְּתַחֲלָה, אֲתָה דּוֹרֵשׁ אֶת שְׁהוּא צַדִּיק,
וְנֻלְד כִּשְׁהוּא מֵהוּל וּשְׁאֲבָרָהֶם יֵצֵא מִמֶּנּוּ וְכו'.

בְּעוֹלָם לְמַלְאוֹת שְׁנוֹתָיו: כִּי לָקַח אֹתוֹ. לְפָנֵי זְמָנוּ,
כְּמוֹ: (יחזקאל כד) "הִנְנִי לוֹקֵחַ מִמָּךְ אֶת מַחְמַד
עֵינֶיךָ": (כח) וַיֻּלְד בֶּן. שְׁמָמָנוּ נִבְנָה הָעוֹלָם:
(כט) זֶה יְנַחֲמָנוּ. נִיחַ מִמֶּנּוּ אֶת עֲצָבוֹן גְּדִינוּ. עַד
שְׁלֹא בָּא נֹחַ, לֹא הִזָּה לָהֶם כְּלִי מַחְרָשָׁה, וְהוּא הִכִּין
לָהֶם, וְהִיתָה הָאָרֶץ מוֹצִיָּאָה קוֹצִים וְדֹרְדָרִים
כְּשִׁזְזוּרְעִים חֲטִים מְקַלְלָתוֹ שֶׁל אָדָם הָרָאוּשׁוֹן, וּבִימֵי
נֹחַ נִחָה. וְזֶהוּ "יְנַחֲמָנוּ". וְאִם לֹא תִפְרָשֶׁהוּ כֵּן, אֵין
טַעַם הַלְשׁוֹן נוֹפֵל עַל הַשֵּׁם, וְאֲתָה צָרִיךְ לִקְרוֹת
שְׁמוֹ מִנַּחֵם: (לב) בֶּן חֲמִשׁ מֵאוֹת שָׁנָה. אָמַר רַבִּי
יִצְחָק: מֵה טַעַם כָּל הַדּוֹרוֹת הוּלִידוּ לֵק' שָׁנָה, וְזֶה

לְרֹב עַל־פְּנֵי הָאָדָמָה וּבָנוֹת יִלְדוּ לָהֶם:
 ב וַיֵּרְאוּ בְנֵי־הָאֱלֹהִים אֶת־בָּנוֹת הָאָדָם כִּי
 טַבֹּת הָיָה וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכָּל אֲשֶׁר
 כָּבָרוּ כִּסִּי: ג וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא־יִדּוֹן רוּחִי בָאָדָם
 לְעַלְם בְּשָׁגֶם הוּא בָשָׂר וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה
 וְעֶשְׂרִים שָׁנָה כִּסִּי: ד הַנִּפְלִים הָיוּ בָאָרֶץ בַּיָּמִים
 הָהֵם וְגַם אַחֲרֵי־כֵן אֲשֶׁר יָבֹאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים
 אֶל־בָּנוֹת הָאָדָם וַיִּלְדוּ לָהֶם הַמַּה הַגִּבֹּרִים
 אֲשֶׁר מֵעוֹלָם אֲנָשֵׁי הַשָּׁם כִּסִּי: פ מִפְּתִיר ה וַיֵּרָא
 יְהוָה כִּי רָבָה רַעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכָל־יֹצֵר
 מַחֲשַׁבְתּוֹ לָבֹר רַק רַע כָּל־הַיּוֹם: ו וַיִּנָּחֵם יְהוָה

ב וַחֲזֹזוּ בְנֵי רִבְרִבְיָא יְת בְּנֵת
 אֲנָשָׁא אַרִי שְׁפִירָן אֲנִין וְנִסְיִבו
 לַהוֹן נָשִׁין מִכָּל דִּי אֲתָרְעִיאוּ:
 ג וַאֲמַר יי לֹא יִתְקַנֵּם דְּרָא בִישָׁא
 הָדִין גְּדָמִי לְעַלְם בְּדִיל דְּאֲנֹן
 בְּשָׂרָא וְעוֹבְדֵיהוֹן בִּישָׁא אַרְכָּא
 יִהְיִיבֵת לַהוֹן מָאָה וְעֶשְׂרִין שָׁנִין
 אִם יִתּוּבֹן: ד גִּבְרִיָּא הָיוּ
 בְּאַרְעָא בְּיוֹמָא הָאֲנֹן וְאַף בְּתַר
 כֵּן דִּי עַלִין בְּנֵי רִבְרִבְיָא לֹות בְּנֵת
 אֲנָשָׁא וַיִּלְדִין לַהוֹן אֲנֹן גִּבְרִיָּא
 דְּמַעְלָמָא אֲנָשִׁין דְּשָׁמָא: ה וַחֲזָא
 יי אַרִי סְגִיאת בִישָׁת אֲנָשָׁא
 בְּאַרְעָא וְכָל יֹצֵרָא מַחֲשַׁבְתּוֹ לָבֹה
 לַחֲדוּד בִּישָׁ כָּל יוֹמָא: ו וַתֵּב יי
 בְּמִימְרָה אַרִי עֲבַד יְת אֲנָשָׁא

רש"י

וְאִם לֹא יָשׁוּבוּ, אָבִיא עֲלֵיהֶם מִבּוֹל. וְאִם תֹּאמַר
 מִשְׁנֹלֵד יָפֵת עַד הַמִּבּוֹל אֵינוֹ אֶלָּא מֵאָה שָׁנָה, אֵין
 מְקַדֵּם וּמֵאַחֵר בַּתּוֹרָה (פסחים ו). כִּכֹּר הֵיטָהּ הַגּוֹרָה
 גּוֹרָה עֲשָׂרִים שָׁנָה קִדְּם שֶׁהוּלִיד נִחַ תּוֹלְדוֹת, וְכֵן
 מְצִינֹנוּ בְּסֹדֶר עוֹלָם. וַיֵּשׁ מִדְּרָשִׁי אֲגָדָה רַבִּים בִּ"לֹא
 יִדּוֹן", אֲכָל זֶה הוּא צִחְצֻחַ פְּשׁוּטוֹ: (ד) הַנִּפְלִים.
 עַל שֵׁם שֶׁנִּפְּלוּ וְהִפִּילוּ אֶת הָעוֹלָם, וּבִלְשׁוֹן עִבְרִית,
 לְשׁוֹן עֲנֻקִים הוּא: בַּיָּמִים הָהֵם. (כ"ר) בַּיָּמִי דוֹר
 אָנוּשׁ וּבְנֵי קִין: וְגַם אַחֲרֵי־כֵן. אֵף עַל פִּי שָׂרָאוֹ
 בְּאַבְדֵּן שֶׁל דוֹר אָנוּשׁ, שֶׁעָלָה אוֹקְיָנוֹס וְהִצִּיף שְׁלִישׁ
 הָעוֹלָם, לֹא נִכְנַע דוֹר הַמִּבּוֹל לְלִמּוּד מִהֶם: אֲשֶׁר
 יָבֹאוּ. הָיוּ יוֹלְדוֹת עֲנֻקִים כְּמוֹתֵם: הַגִּבְרִים. לְמַרְד
 בְּמָקוֹם: אֲנָשֵׁי הַשָּׁם. אוֹתָם שֶׁנִּקְבּוּ בְּשֵׁמוֹת: עִירָד,
 מַחוּיָאֵל, מִתוֹשָׁאֵל שֶׁנִּקְבּוּ עַל שֵׁם אֲבָדָן, שֶׁנִּמְזַחוּ
 וְהוֹתָשׁוּ. דְּבָר אַחֵר: אֲנָשֵׁי שְׁמֹמוֹן, שֶׁשְׁמָמוּ אֶת
 הָעוֹלָם: (ו) וַיִּנָּחֵם ה' כִּי־עָשָׂה. נִחָמָה הֵיטָהּ
 לְפָנָיו שֶׁבָּרָאוּ בַּתְּחִלָּתוֹנִים, שָׂאלוּ הִיָּה מִן הָעֲלִיּוֹנִים,
 הִיָּה מִמְרִידָן. בְּבִרְאשִׁית רַבָּה: וַיִּתְעַצֵּב. הָאָדָם:
 אֶל־לָבוֹ. שֶׁל מָקוֹם. עָלָה בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ שֶׁל מָקוֹם
 לְהַעֲצִיבוֹ, זֶה תִּרְגּוּם אוֹנְקֵלוֹס. דְּבָר אַחֵר: "וַיִּנָּחֵם",

(בְּבִרְאשִׁית רַבָּה): (ב) בְּנֵי־הָאֱלֹהִים. בְּנֵי הָעֲשָׂרִים
 וְהַשּׁוֹפְטִים. דְּבָר אַחֵר: בְּנֵי הָאֱלֹהִים, הֵם הָעֲשָׂרִים
 הַהוֹלְכִים בְּשַׁלְיחוֹתוֹ שֶׁל מָקוֹם, אֵף הֵם הָיוּ
 מִתְעַרְבִים בָּהֶם. כָּל 'אֱלֹהִים' שֶׁבִּמְקָרָא לְשׁוֹן מְרוֹת,
 וְזֶה יוֹכִיחַ: (שְׁמוֹת ד) "וְאִתָּה תִּהְיֶה לוֹ לֹאֱלֹהִים",
 (שם י) "רָאָה נִתְתִּיף אֱלֹהִים": כִּי טַבֹּת הָיָה. אָמַר
 רַבִּי יוֹדֵן: טַבֹּת כְּתִיב, כְּשֶׁהָיוּ מִיִּטְיָבִין אוֹתָהּ
 מְקַשְׁטֵת לִיכְנֹס לַחֲפָה, הִיָּה גְדוֹל נִכְנָס וּבוֹעֲלָה
 תַּחֲלָה (כ"ר): מִכָּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ. אֵף בְּעוֹלַת בַּעַל,
 אֵף הַזָּכָר וְהַבְּהֵמָה (כ"ר): (ג) לֹא־יִדּוֹן רוּחִי
 בָּאָדָם. לֹא יִתְרַעַם וְיִרְיֵב רוּחִי עָלִי בְּשִׁבִּיל הָאָדָם:
 לְעַלְם. לְאַרְף יָמִים, הֵנָּה רוּחִי גָדוֹן בְּקִרְבִּי אִם
 לְהַשְׁחִית וְאִם לְרַחֵם, לֹא יִהְיֶה מְדוֹן זֶה בְּרוּחִי
 לְעוֹלָם, כְּלוֹמַר, לְאַרְף יָמִים: בְּשָׁגֶם הוּא בָשָׂר.
 כְּמוֹ בְּשָׁגֶם בְּסִגוֹ"ל, כְּלוֹמַר, בְּשִׁבִּיל שָׁגֶם זֹאת בּוֹ,
 שֶׁהוּא בָשָׂר וְאַף עַל פִּי כֵן אֵינוֹ נִכְנַע לְפָנָיו, וְמָה אִם
 יִהְיֶה אֵשׁ, אוֹ דְּבָר קָשָׁה? כִּיּוֹצֵא בּוֹ: (שׁוֹפְטִים ה)
 "עַד שֶׁקָּמְתִי דְּבוֹרָה", כְּמוֹ שֶׁקָּמְתִי, וְכֵן "שִׁאֲתָהּ
 מִדְּבַר עֲמִי", כְּמוֹ שִׁאֲתָהּ, אֵף "בְּשָׁגֶם" כְּמוֹ בְּשָׁגֶם:
 וְהָיוּ יָמָיו וְגו'. עַד ק"כ שָׁנָה אֲאַרְיָף לָהֶם אִפִּי,

בְּאַרְעָא וְאָמַר בְּמִימְרָה לְמַתְּבַר
תְּקַפְּהוֹן פְּרַעוֹתָהּ: ז וְאָמַר יי
אִמְחִי יֵת אֲנָשָׁא דִּי בְּרַאֲתִי מֵעַל
אֲפִי אֲרַעָא מֵאֲנָשָׁא עַד בְּעִירָא
עַד רִחְשָׁא וְעַד עוֹפָא דְשָׁמַיָא
אֲרִי תְּבִית בְּמִימְרֵי אֲרִי עֲבַדְתָּנוּן:
ח וְנָח אֲשַׁכַּח רַחֲמִין קָדָם יי:

פ פ פ

כִּי־עָשָׂה אֶת־הָאָדָם בְּאֶרֶץ וַיִּתְּעֶצֶב אֶל־
לְבוֹ כִּסִּי: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֲמַחֶה אֶת־הָאָדָם
אֲשֶׁר־בָּרַאֲתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־
בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמַיִם כִּי נִחְמַתִּי
כִּי עָשִׂיתָם כִּסִּי: ח וְנָח מֵצָא חֵן בְּעֵינָי יְהוָה:

פכפ

קמ"ו פסוקים, אמציה, יחזקיהו סימן.

רע"י

אָמַר לוֹ: וְכֵּן עָשִׂיתָ? אָמַר לוֹ: שְׁמַחְתִּי
וְשִׂמְחַתִּי אֶת הַכֹּל. אָמַר לוֹ: וְלֹא הָיִיתָ יוֹדֵעַ
שְׂסוּפּוֹ לְמוֹת? אָמַר לוֹ: בְּשַׁעַת חֲדוּתָא –
חֲדוּתָא, בְּשַׁעַת אֲכָלָא – אֲכָלָא. אָמַר לוֹ: כִּךְ
מַעֲשֶׂה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֵף עַל פִּי שְׁגָלוֹי לְפָנָיו
שְׂסוּפָן לַחֲטָא וּלְאַבְדָן, לֹא נִמְנַע מִלְּבָרְאָן (וְעִיין
ברא"ם) בְּשִׁבְלִי הַצַּדִּיקִים הַעֲתִידִים לַעֲמֹד מִקָּדָם:
(ז) וַיֹּאמֶר ה' אֲמַחֶה אֶת־הָאָדָם. הוּא עֶפֶר,
וְאֵבִיא עָלָיו מִיָּם וְאֲמַחֶה אוֹתוֹ, לִכְךָ נֹאמַר לְשׁוֹן
מִחוּי: מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה. אֵף הֵם הַשְּׁחִיתוּ דְרָכָם
(ב"ר). דְּבָר אַחֵר: הַכֹּל נִבְרָא בְּשִׁבְלִי אָדָם, וְכֵינֵן
שֶׁהוּא כָּלָה, מַה צֵּרָךְ בָּאֵלּוּ?: כִּי נִחְמַתִּי כִּי
עָשִׂיתָם. חֲשַׁבְתִּי מַה לַּעֲשׂוֹת עַל אֲשֶׁר עָשִׂיתָם:

חסלת פרשת בראשית

נִהְפָּכָה מַחֲשַׁבְתּוֹ שֶׁל מְקוֹם מַמְדַּת רַחֲמִים לְמַדַּת
הַדִּין, עָלָה בְּמַחֲשָׁבָה לְפָנָיו מַה לַּעֲשׂוֹת בְּאָדָם
שֶׁעָשָׂה בְּאֶרֶץ. וְכֵן כָּל לְשׁוֹן נָחוּם שְׂבַמְקָרָא, לְשׁוֹן
נִמְלֹךְ מַה לַּעֲשׂוֹת: (במדבר כג) "וְכֵן־אָדָם
וַיִּתְּנָחֵם", (דברים לב) "וְעַל עֲבָדָיו יִתְּנָחֵם", (שמות
לב) "וַיִּנָּחֵם ה' עַל הָרָעָה", (שמואל א טו) "נִחְמַתִּי
כִּי הִמְלַכְתִּי". כָּלֵם לְשׁוֹן מַחֲשָׁבָה אַחֲרַת הֵם:
וַיִּתְּעֶצֶב אֶל־לְבוֹ. נִתְּאֵבֵל עַל אֲבָדָן מַעֲשֶׂה יָדָיו,
כְּמוֹ: (שמואל ב יט) "נִנְעֶצֶב הַמֶּלֶךְ עַל בָּנוּ", וְזֶה
כְּתִבְתִּי לְתִשׁוּבַת אֶפִיקוֹרוֹס אֶחָד שֶׁשָּׂאֵל אֶת רַבִּי
יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קֶרְחָה, אָמַר לוֹ: 'אֵין אַתָּם מוֹדִים
שֶׁהַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא רוֹאֶה אֶת הַנוֹלָד? אָמַר לוֹ:
'הֵן', אָמַר לוֹ: 'וְהָא כְּתִיב "וַיִּתְּעֶצֶב אֶל־לְבוֹ"?'
אָמַר לוֹ: 'נוֹלָד לָךְ בֶּן זָכָר מִיָּמֶיךָ? אָמַר לוֹ: 'הֵן',

בעת הגבהת הספר תורה ואמירת וזאת התורה – אין מנהגנו להראות באצבע. * מנהגנו: מגביה הספר תורה ולאחרי שמראה אותה לקהל חוזר ומניחה על הבימה וגוללה בעצמו. ואז יושב על הספסל ואחר כורך המפה (= חוגר באבנט ועוטף במעיל). * כשמגביהין הספר תורה להראות הכתב לעם, כל אדם ישתדל לקרב עצמו לבימה כדי שיוכל לקרא מה שכתוב בספר תורה בעת הגבהת הספר תורה, ויאמר:

וְזֹאת הַתּוֹרָה, אֲשֶׁר־שָׂם מֹשֶׁה לְפָנָי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

עִזְרִיִּים הֵיא לְמַחְזִיקִים בָּהּ, וְתִמְכֶּיהָ מֵאֲשֶׁר. דְּרָכֶיהָ דְּרַבִּינָנֵם, וְכָל־נְתִיבֶיהָ שְׁלוֹם. אַרְךְ יָמִים בִּימִינָהּ, בְּשִׁמְאֻלָּהּ
עֶשֶׂר וְכַבּוּד. יי חפץ למען צדקו, יגדיל תורה ויאדיר:

מדִּיקִים לַגְּלוּל הַסֵּפֶר תּוֹרָה נֶגֶד הַתֵּפֶר, שִׁמְקוֹם הַתֵּפֶר יִהְיֶה בְּאִמְצַע הַסֵּפֶר תּוֹרָה מִבְּחוּץ. * הַאֲבֵנִט חוֹגְרִים בַּתְּחִילַת
שְׁלִישׁ הַתַּחֲתוֹן שֶׁל הַסֵּפֶר תּוֹרָה.

לא יתחיל המפטיר להפטיר עד שיגמור הגולל לגולל הספר תורה, כדי שגם הגולל יוכל להבין ולשמוע ממנו, שחובה היא על הכל לשמוע ההפטרה כמו הפרשה שבספר תורה.

ברכת ההפטרה לפניה

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בְּנָבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְּדִבְרֵיהֶם
הַנֶּאֱמָרִים בְּאֵמַת בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבַמִּשְׁנָה עֲבָדוֹ וּבִישְׂרָאֵל עַמּוֹ
וּבְנָבִיאֵי הָאֱמֶת וְצִדִּיק:

הפטרה לקריאה בציבור בישעיה פרק מב

מב ה כה-אמֹר הָאֵל יְהוָה בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם וְנוֹטִיָּהֶם רִקַּע הָאָרֶץ וַצִּאֲצֹאֶיהָ נָתַן נִשְׁמָה לָעָם
עָלֶיהָ וְרוּחַ לְהִלָּכִים בָּהּ: וְאֲנִי יְהוָה קְרֹאתֶיךָ בְּצִדִּיק וְאֶחָזֶק בִּידֶיךָ וְאֶתְנַנֶּה לְבָרִית
עִם לְאוּר גּוֹיִם: ז לִפְקֹחַ עֵינַיִם עוֹרוֹת לְהוֹצִיא מִמִּסְגָּר אִסִּיר מִבַּיִת כָּלֹא יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ: ח אֲנִי
יְהוָה הוּא שְׁמִי וְכַבֹּדִי לְאַחֵר לֹא-אֶתֵּן וּתְהַלֵּלְתִּי לְפִסְלִים: ט הָרֵאשִׁנוֹת הִנֵּה-בָאוּ וַחֲדָשׁוֹת
אֲנִי מַגִּיד בְּטֶרֶם תִּצְמַחְנָה אֲשֶׁמִּיעַ אֶתְכֶּם: י שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חֲדָשׁ תְּהַלְלוּ מִקְצֵה הָאָרֶץ
וְיִרְדֵּי הַיָּם וּמִלְאוּ אֲיִים וְיִשְׁבִּייהֶם: יא יִשְׂאוּ מִדְּבַר וְעָרְיוּ חֲצֵרִים תִּשָּׁב קִדְר יִרְנֹו יֹשְׁבֵי סֹלַע
מִרְאשׁ הָרִים יִצְוּחוּ: יב יִשְׁימוּ לַיהוָה כְּבוֹד וּתְהַלְלוּ בְּאֲיִים יִגִּידוּ: יג יְהוָה כְּגִבּוֹר יֵצֵא בְּאִישׁ
מִלְחָמוֹת יַעִיר קְנָאָה יִרְעֵל אֶף-יִצְרִיחַ עַל-אֵיבָיו וַתִּגְבֹּר: יד הַחֲשִׁיתִי מֵעוֹלָם אַחֲרִישׁ אֶתְאַפֵּק
בִּיּוֹלָדָה אֶפְעֶה אֲשֶׁם וְאֲשַׁאף יָחֵד: טו אַחֲרִיב הָרִים וּגְבְעוֹת וְכֹל-עֶשְׂבָּם אוֹבִישׁ וְשִׁמְתִּי
נְהָרוֹת לְאֲיִים וְאֶגְמִים אוֹבִישׁ: טז וְהוֹלַכְתִּי עוֹרִים בְּדֶרֶךְ לֹא יָדְעוּ בְּנִתִּיבוֹת לֹא-יִדְעוּ
אֲדָרִיכֶם אֲשִׁים מִחֹשֶׁךְ לִפְנֵיהֶם לְאוֹר וּמַעַקְשִׁים לְמִישׁוֹר אֵלֶּה הַדְּבָרִים עֲשִׂיתֶם וְלֹא
עֲזֹבְתֶימָם: יז נִסְגּוּ אַחוֹר יִבְשׁוּ בִשֵּׁת הַבְּטָחִים בַּפֶּסֶל הָאֱמָרִים לְמִסְכָּה אַתֶּם אֱלֹהֵינוּ:
יח הַחֲרָשִׁים שִׁמְעוּ וְהַעוֹרִים הִבִּיטוּ לְרֹאוֹת: יט מִי עוֹר כִּי אִם-עֲבָדִי וַחֲרָשׁ כָּמִלְאֲכִי אֲשַׁלַּח
מִי עוֹר כָּמִשְׁלָם וְעוֹר כַּעֲבַד יְהוָה: כ רֹאוֹת רַבּוֹת וְלֹא תִשְׁמֹר פִּקּוּחַ אֲזֻנִּים וְלֹא יִשְׁמַע:
כא יְהוָה חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יִגְדִּיל תּוֹרָה וַיֹּאדִיר:

כ"ק אדמו"ר שליט"א נוהג לומר בשנה מעוברת עד "ואחרי לא יהיה" וכדבריו הקדושים
(התועדויות שבת בראשית (ב) ה'תשד"מ סעיף יב): "עניין זה שייך אלי ואין זו הוראה לרבים"

כב והוא עִם-פָּנוּז וְשִׁסּוּי הַפֶּחַ בַּחוּרִים כָּלָם וּבִבְתִּי כְּלָאִים הַחֲבָאוּ הָיוּ לָבוּ וְאֵין מִצִּיל
מִשְׁפָּה וְאֵין-אִמֶּר הַשֵּׁב: כג מִי בָכֶם יֶאֱזִין זֹאת יִקְשֹׁב וְיִשְׁמַע לְאַחוֹר: כד מִי נָתַן לְמִשְׁפָּה
יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְבִזּוּיִם הַלּוֹא יְהוָה זֶו חֲטָאנוּ לוֹ וְלֹא-אָבוּ בְּדַרְכּוֹ הַלּוֹךְ וְלֹא שִׁמְעוּ
בַּתּוֹרָתוֹ: כה וְיִשְׁפֹּךְ עָלָיו חֲמָה אִפּוֹ וְעֵזוֹ מִלְחָמָה וְתִלְהַטְהוּ מִסְכִּיב וְלֹא יָדַע וַתִּבְעֶר-בּוֹ
וְלֹא-יִשִּׁים עַל-לֵב:

מג א ועתה כה־אמר יהוה בראך יעקב ויצרך ישראל אל־תירא כי גאלתיך קראתי בשמיך ל־אתה: ב כִּי־תַעֲבֹר בַּמַּיִם אֶתְּךָ אָנֹכִי וּבְנֵהְרוֹת לֹא יִשְׁטָפוּךָ כִּי־תֵלֵךְ בַּמּוֹ־אֵשׁ לֹא תִכּוֹה וְלֹהֲבָה לֹא תִבְעַר־בָּךְ: ג כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעַךָ נָתַתִּי כַּפְּךָ מִצְרִים כּוֹשׁ וּסְבָא תַחְתֶּיךָ: ד מֵאֲשֶׁר יִקְרָתְךָ בְּעֵינַי נִכְבְּדָתָ וְאֲנִי אֶהְבְּתִיךָ וְאַתָּן אָדָם תַּחְתֶּיךָ וְלֹא־מִים תַּחַת נַפְשְׁךָ: ה אֶל־תִּירָא כִּי אֶתְּךָ־אֲנִי מִמּוֹרָח אֲבִיא זְרַעְךָ וּמִמַּעַרְב אֶקְבְּצֶךָ: ו אֲמַר לְצַפּוֹן תִּנִּי וּלְתִימָן אֶל־תִּכְלְאִי הִבֵּי־אִי בְנִי מִרְחוֹק וּבְנוֹתִי מִקְצֵה הָאָרֶץ: ז כָּל הַנִּקְרָא בְּשִׁמִּי וְלִכְבוֹדִי בְּרֹאֲתִיו יִצְרֹתִיו אֶף־עֲשִׂיתִיו: ח הוֹצִיא עַם־עוֹר וְעֵינַיִם יֶשׁ וְחֲרָשִׁים וְאֲזָנִים לָמוֹ: ט כָּל־הַגּוֹיִם נִקְבְּצוּ יַחְדָּו וַיֹּאסְפוּ לְאֹמִים מִי בָהֶם יִגִּיד זֹאת וְרֹאשְׁנוֹת יִשְׁמִיעֵנוּ יִתְּנוּ עֲדִיהֶם וַיִּצְדְּקוּ וַיִּשְׁמְעוּ וַיֹּאמְרוּ אָמֵת: י אַתֶּם עַדִּי נֹאֲם־יְהוָה וְעַבְדִּי אֲשֶׁר בַּחֲרָתִי לְמַעַן תִּדְּעוּ וְתִאֱמִינוּ לִי וְתִבְנֶנּוּ כִּי־אֲנִי הוּא לְפָנַי לֹא־נוֹצֵר אֵל וְאַחֲרִי לֹא יִהְיֶה:

לאחר שמסיים ההפטרה יאמר המפטיר ברכות אלו

ברוך אתה יי, אלהינו מלך העולם, צור כל העולמים, צדיק בכל הדורות, האל הנאמן האומר ועושה, המדבר ומקיים, שכל דבריו אמת וצדק: נאמן, אתה הוא יי אלהינו ונאמנים דבריך, ודבר אחד מדבריך אחור לא ישוב ריקם, כי אל מלך נאמן ורחמן אתה. ברוך אתה יי, האל הנאמן בכל דבריו:

רחם, על ציון כי היא בית חיינו, ולעלוכת נפש תושיע ותשמח במהרה בימינו. ברוך אתה יי. משמח ציון בבניה:

שמחנו, יי אלהינו, באליהו הנביא עבדך, ובמלכות בית דוד משיחך, במהרה יבוא ויגל לבנו, על כסאו לא ישב זר, ולא ינחלו עוד אחרים את כבודו. כי בשם קדשך נשבעת לו, שלא יכפה גרו לעולם ועד: ברוך אתה יי, מגן דוד:

על התורה, ועל העבודה ועל הנביאים ועל יום השבת הנה, שנתת לנו יי אלהינו לקדשה ולמנוחה, לכבוד ולתפארת. על הכל, יי אלהינו אנחנו מודים לך, ומברכים אותך. יתברך שמו בפני כל חי תמיד לעולם ועד: ברוך אתה יי, מקדש השבת:

המולד: יום חמישי שעה 5 אחה"צ, 10 דקות 2 חלקים
ראש חודש מרחשון ביום השישי וביום השבת קודש

לוח זמנים לשבוע פרשת בראשית בערים שונות בעולם

זמני יום ראשון ויום שישי

מדינה ועיר	זריחה		סוף זמן קריאת שמע				סוף זמן תפילה		שקיעה		צאת הכוכבים		כניסת שבת	יציאת שבת
			מג"א		אדמו"ר									
	ו	א	ו	א	ו	א	ו	א	ו	א	ו	א		
אוסטריה וינה	5:59	5:52	7:53	7:50	8:51	8:48	9:48	9:46	17:27	17:38	18:08	17:58	17:09	18:13
אוסטרליה מלבורן	5:50	5:57	8:10	8:15	9:04	8:59	10:02	10:06	18:28	18:24	18:50	18:54	18:10	19:07
אוקראינה אודסה	6:01	5:55	7:58	7:55	8:51	8:54	9:51	9:49	17:32	17:42	18:11	18:01	17:14	18:16
אוק. דנייפרופטרובסק	5:44	5:37	7:38	7:35	8:33	8:36	9:31	9:33	17:12	17:22	17:53	17:43	16:54	17:58
אוקראינה ז'יטומיר	6:10	6:03	7:58	8:02	8:59	9:02	9:57	9:59	17:36	17:47	18:19	18:08	17:18	18:24
אוקראינה קייב	6:04	5:56	7:55	7:51	8:52	8:55	9:50	9:52	17:29	17:40	18:12	18:01	17:11	18:17
איטליה מילאנו	6:25	6:19	8:24	8:21	9:16	9:18	10:15	10:15	17:57	18:07	18:36	18:26	17:39	18:41
ארגנטינה ב. איירס	6:26	6:33	8:47	8:51	9:38	9:34	10:39	10:36	18:59	18:55	19:20	19:24	18:41	19:37
ארה"ב בולטימור	6:05	6:01	8:10	8:09	8:58	9:00	9:57	9:58	17:43	17:51	18:17	18:09	17:25	18:23
ארה"ב ברוקלין נ.י.	5:56	5:50	7:58	8:00	8:48	8:50	9:47	9:48	17:33	17:41	18:08	18:00	17:15	18:13
ארה"ב לוס אנג'לס	5:50	5:46	7:59	8:00	8:45	8:46	9:44	9:44	17:32	17:39	18:04	17:57	17:14	18:09
ארה"ב מיאמי	6:15	6:13	8:30	8:29	9:12	9:12	10:11	10:11	18:04	18:09	18:32	18:27	17:46	18:38
ארה"ב משיגן	6:33	6:27	8:35	8:33	9:25	9:27	10:24	10:25	18:09	18:17	18:45	18:36	17:51	18:50
ארה"ב ניו ג'רסי	5:56	5:51	7:59	8:01	8:49	8:51	9:48	9:49	17:34	17:42	18:09	18:01	17:16	18:14
ארה"ב ניו הייבן	5:52	5:47	7:53	7:55	8:44	8:46	9:43	9:44	17:28	17:37	18:04	17:55	17:10	18:09
ארה"ב שיקאגו	5:51	5:45	7:53	7:51	8:42	8:44	9:41	9:41	17:26	17:34	18:02	17:53	17:08	18:07
ברזיל סאן פאולו	5:44	5:49	8:11	8:08	8:53	8:49	9:54	9:50	18:05	18:07	18:27	18:29	17:49	18:41
ברזיל ריו דה ז'נרו	5:30	5:35	7:54	7:58	8:39	8:36	9:40	9:37	17:53	17:51	18:13	18:15	17:35	18:26
בריטניה לונדון	6:06	5:58	7:55	7:51	8:54	8:57	9:52	9:54	17:30	17:42	18:14	18:03	17:12	18:19
בריטניה מנצ'סטר	6:16	6:08	7:57	8:02	9:03	9:07	10:01	10:03	17:50	17:38	18:24	18:12	17:20	18:29
גרמניה פרנקפורט	6:30	6:23	8:22	8:18	9:19	9:22	10:17	10:19	18:07	17:56	18:39	18:28	17:38	18:44
ישראל באר שבע	5:37	5:34	7:48	7:49	8:32	8:33	9:31	9:31	17:28	17:22	17:52	17:46	17:04	17:58
ישראל חיפה	5:36	5:33	7:47	7:46	8:31	8:32	9:30	9:30	17:27	17:20	17:51	17:45	16:50	17:57
ישראל ירושלים	5:35	5:32	7:46	7:45	8:30	8:31	9:29	9:29	17:26	17:20	17:50	17:44	16:40	17:56
ישראל תל אביב	5:37	5:34	7:47	7:48	8:32	8:33	9:31	9:31	17:28	17:22	17:52	17:46	17:02	17:58
מולדובה קישינב	6:08	6:01	8:04	8:01	8:58	9:00	9:56	9:57	17:48	17:38	18:18	18:08	17:20	18:23
מקסיקו מקסיקו	6:28	6:26	8:46	8:46	9:26	9:26	10:26	10:25	18:26	18:21	18:47	18:43	18:03	18:54
סינגפור סינגפור	6:21	6:22	8:44	8:46	9:24	9:22	10:24	10:22	18:28	18:26	18:49	18:47	18:08	18:57
פולין ורשא	5:43	5:34	7:30	7:26	8:30	8:33	9:28	9:29	17:17	17:06	17:50	17:39	16:48	17:56
צרפת ליאון	6:43	6:37	8:38	8:41	9:34	9:36	10:32	10:33	18:24	18:15	18:53	18:44	17:57	18:59
צרפת פריז	6:55	6:48	8:46	8:49	9:44	9:47	10:42	10:44	18:34	18:23	19:04	18:54	18:05	19:10
קנדה טורונטו	6:18	6:13	8:17	8:19	9:10	9:12	10:09	10:09	18:02	17:53	18:30	18:21	17:35	18:35
קנדה מונטריאול	5:56	5:50	7:52	7:55	8:47	8:49	9:46	9:46	17:38	17:29	18:07	17:58	17:11	18:12
רוסיה מוסקבה	6:38	6:29	8:14	8:19	9:24	9:28	10:22	10:24	18:09	17:56	18:45	18:32	17:38	18:50
רוסיה רוסטוב	6:33	6:23	8:05	8:10	9:17	9:22	10:15	10:18	18:01	17:48	18:39	18:25	17:30	18:44
שווייץ ציריך	6:29	6:22	8:22	8:25	9:19	9:22	10:17	10:19	18:09	17:59	18:39	18:29	17:41	18:44

1. הזמנים המצוינים בלוח הזמנים הם על פי החישובים שנערכו בספר "זמנים כהלכה" מאת הרב יהודה לוי.
2. כל הזמנים הם על פי השעון הרגיל, במדינות בהם נהוג "שעון קיץ" (גם בישראל), צריך להוסיף שעה בתאריכים בהם נהוג שעון הקיץ.
3. זמן שקיעת החמה הוא לפי חישוב השקיעה הנראית.
4. זמן צאת הכוכבים הוא על פי שיטת אדמו"ר הזקן.

תפלת הדרך

צריך לאומרה כשהחזיק בדרך חוץ לעיר ביום ראשון כשנוסע מביתו, וטוב לומר מעומד אם אפשר בקל. ובשאר הימים שמתעכב בדרך עד שובו לביתו יאמר אותה בכל בוקר אפילו במלון ויחתום ברוך אתה שומע תפלה בלי הזכרת שם:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו, שתוליכנו לשלום ותצמידנו לשלום ותדריכנו לשלום ותסמכנו לשלום, ותגיענו למחוז חפצנו לחיים ולשמחה ולשלום, (ואם דעתו לחזור מיד אומר ותחזירנו לשלום), ותצילנו מבפח כל־אויב ואורב ולסטים וחיות רעות בדרך ומכל־פוענגיות המתרגשות ובאות לעולם. ותשלח ברכה בכל־מעשה ידינו, ותתנני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל־רואינו, ותגמלנו חסדים טובים ותשמע קול תפלתנו כי אתה שומע תפלת כל־פה: ברוך אתה יי, שומע תפלה:

בחסות

לוי שי' הלוי בן חנה

וזוגתו שרה (אולגה) בת תמר

ויוצאי חלציהם

צבי' ובעלה דוד הלוי אליעזרוב

שלום הלוי וזוגתו אורלי

רות ובעלה אפרים הלוי יליזרוב

זבולון הלוי וזוגתו רות

חגית, שמעי' הלוי, אילת, יהושע הלוי ואור אבנר הלוי שיחיו

לבניב

ניתן להשיג שיחות קודש ומאמרי דא"ח אלו

FAX: (972) 3 9606108

ת.ד. 373 כפר חב"ד 72915 ישראל - P.O.B 373 Kfar Chabad 72915 Israel

E-mail: OrHachasidus@DvarMalchus.Org * USA@DvarMalchus.Org

Internet: www.otzar770.com * www.lahak.org

❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖

הערות ותיקונים ניתן לשלוח ל:

E-mail: chazak@zahav.net.il 08-8502772 פקס

Dvar Malchus
Issue # 00080
30/09/2007